

Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Akademik Çalışmalar

Editörler

Sevilay Özer

Ruhi İnan

LIVRE DE LYON

2024

Sosyal Bilimler

Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Akademik Çalışmalar

Editörler

Sevilay Özer

Ruhi İnan

LIVRE DE LYON

Lyon 2024

Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Akademik Çalışmalar

Editörler

Sevilay Özer

Ruhi İnan

LIVRE DE LYON

Lyon 2024

Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Akademik Çalışmalar

Editors • Sevilay Özer • ORCID: 0000-0002-1319-2406
Ruhi İnan • ORCID: 0000-0003-4377-0999

Cover Design • Motion Graphics
Book Layout • Motion Graphics

First Published • March 2024, Lyon

e-ISBN: 978-2-38236-661-5

DOI Number: 10.5281/zenodo.10879207

copyright © 2024 by **Livre de Lyon**

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission from the Publisher.

Publisher • Livre de Lyon

Address • 37 rue marietton, 69009, Lyon France

website • <http://www.livredelyon.com>

e-mail • livredelyon@gmail.com

LIVRE DE LYON

ÖN SÖZ

Günümüz koşullarında bir gereklilik olarak ortaya çıkan dijital dönüşüm birçok alana tesir ettiği gibi kurumsal yapılanmayı ve alanda söz sahibi olmayı da etkilemektedir. Günümüzde dijital liderlik sadece kodlama becerileriyle değil, dijital çağın karmaşıklığına ve hızına uyum sağlama yeteneğiyle de ilgilidir. Bu sebeple kitabımızda dijital dönüşümün muhasebeye, özel/kamu sektörüne ve bankacılığa etkileri tartışıldı.

Tüm alanlarda önemini daima koruyan etik meselesi, dijitalleşme ile birlikte daha kolay dizginlenen bir duruma evrilmiş vaziyette. Etik değerlerin akademik personele ve bankacılığa yansıyan tarafları kitabımızda ele alınan konulardan. Ayrıca kitabımızda doğrudan etikle ilgili olmasa bile dolaylı bir etik unsuru olan değer/algı yaratmayı da “Devrimin Sesi” dergisi üzerinden bir dönemin eğitim politikalarının nasıl şekillendiğini öğrenme imkânı bulacaksınız.

Finansal analizlerin ve tespitlerin yapıldığı son bölümümüzde; para politika seçeneği olarak helikopter para, spor işletmelerinde finansal analiz, havacılık sektöründe müşteri ilişkileri, beklentileri ve inovasyon meselesi, kamu borçlanması makroekonomik etkileri, Halk Bankası örneğinde kurumsal sürdürülebilirlik performansı, Türkiye küresel inovasyon endeksinin küresel rekabet endeks parametreleri ile analizi ve tüm ekonomik performanslara tesir eden demokrasi anlayışının siyasal rıza ile ilişkisi ele alınmıştır. Okurunun ve alana katkısının çok olması temennisiyle.

Editörler
Mart 2024

İÇİNDEKİLER

	Ön Söz	I
BÖLÜM I.	DİJİTAL LİDERLİK <i>Yaşar ŞAHİN</i>	1
BÖLÜM II.	DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBEYE OLAN ETKİLERİNİN İNCELENMESİ <i>Rauf ERCAN & Gökçe Tuba GÖKDEMİR</i>	17
BÖLÜM III.	DEVLET ÜNİVERSİTESİ VE VAKIF ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL BAĞIMLILIK DÜZEYLERİNİN GELECEK BEKLENTİLERİ VE KİŞİSEL ÖZELLİKLERİNE GÖRE İNCELENMESİ <i>Hamide TOPAL ALAKUŞ & Fatma Sema BENGİ</i>	41
BÖLÜM IV.	YÜKSEKÖĞRETİM AKADEMİK PERSONELİNİN ETİK DEĞERLER ALGISI: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ <i>Cemile Burcu KARTAL & Ezgi ÖREN & Adnan KARATAŞ & Gökçe GÖK & Sinem ATICI USTALAR</i>	67
BÖLÜM V.	BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YAŞANAN TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE BANKACILIKTA ETİK <i>Yasin KARADENİZ & Merve KARADENİZ</i>	103
BÖLÜM VI.	DEVLET EĞİTİM POLİTİKALARINI YAYMA ARACI OLARAK HALKEVİ DERGİLERİ: BİLECİK “DEVİRİMİN SESİ” ÖRNEĞİ <i>Gökhan ÖZBEK</i>	117
BÖLÜM VII.	SİYASAL RIZA VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ <i>Gökhan ACAR</i>	137
BÖLÜM VIII.	TÜRKİYE KÜRESEL İNOVASYON ENDEKSİNİN KÜRESEL REKABET ENDEKS PARAMETRELERİ İLE ANALİZİ <i>Mulla Veli ABLAY</i>	159

BÖLÜM IX.	HAVACILIK SEKTÖRÜNDE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ, ALGILANAN RİSK, MÜŞTERİ BEKLENTİLERİ VE İNOVASYONA PERSPEKTİF BİR BAKIŞ	179
	<i>Serdar OKAN</i>	
BÖLÜM X.	KAMU SERMAYELİ BİR MEVDUAT BANKASININ KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERFORMANSININ HİBRİT BİR ÇKKV YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ: 2013–2022 DÖNEMİ HALKBANK ÖRNEĞİ	201
	<i>Cengiz HOKKA</i>	
BÖLÜM XI.	KAMU BORÇLANMASININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ	233
	<i>Mehtap ÖZTÜRK</i>	
BÖLÜM XII.	PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI VE BİR POLİTİKA SEÇENEĞİ OLARAK HELİKOPTER PARA	253
	<i>Şehnaz Bakır YİĞİTBAŞ</i>	
BÖLÜM XIII.	SPOR İŞLETMELERİNDE FİNANSAL ANALİZ	271
	<i>Yasin KARADENİZ</i>	

BÖLÜM I

DİJİTAL LİDERLİK

Digital Leadership

Yaşar ŞAHİN

(Öğr. Gör. Dr.), Trabzon Üniversitesi,

Beşikdüzü Meslek Yüksekokulu,

E-mail: yasarsahin@trabzon.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-5205-3054

1. Giriş

Başarılı bir şekilde yönetilen organizasyonlar, sadece teknolojiye ayak uydurmakla kalmaz, aynı zamanda teknolojiyi öncü bir güç olarak kullanarak dönüşürler. İşletmelerde ve organizasyonlarda günümüz şartlarında bir gereklilik olarak ortaya çıkan bu dönüşüm dijital liderlik ile mümkün olmakta, dijital liderlik sadece kodlama becerileriyle değil, aynı zamanda değişen dijital çağın karmaşıklığına ve hızına uyum sağlama yeteneğiyle karakterize edilmektedir. Dinamik iş yaşamında işletmelerin teknolojiler aracılığı ile hem sosyal hem de dijital olarak birbirine bağlı olmaları ve dijital teknolojilerin avantajlarından yararlanmaları gerekmektedir (Topcuoglu vd., 2023a). Dijital liderlik, modern iş dünyasında heyecan verici şekilde bir zorluk ya da fırsat olarak ele alınmakta, geleneksel liderlik becerilerine ek olarak, teknoloji trendlerini anlama, dijital dönüşüm stratejilerini yönlendirme ve organizasyonlarını bu değişime adapte etme yetenekleri gerektirmektedir.

Bu çalışmada, dijital liderliğin yapısı, önemi, zorlukları ve fırsatları ele alınmaktadır. Dijital liderlik, işletmelerin sadece rekabet avantajı elde etmesine değil, aynı zamanda müşteri deneyimini iyileştirmesine, inovasyonu teşvik etmesine ve sürdürülebilir bir başarı sağlamasına da olanak tanımaktadır. Günümüzün dinamik iş ortamında, dijital liderlerin rolü daha da önemli olup bu liderler, organizasyonlarını teknolojiye dönüştürmek ve geleceğin dijital çağında başarıyı sağlayabilmek için öncü ve cesur bir şekilde ilerleyebilmektedirler.

Dijital liderlik, bir organizasyonun dijital dönüşümünü yönetme ve bu süreçte başarı sağlama yeteneğini ifade eder. Bu liderlik tarzı, geleneksel liderlik becerilerini dijital çağın gereksinimlerine uyumlu hale getirir ve teknolojiyi etkili bir şekilde kullanarak organizasyonun hedeflerine ulaşmasını sağlar. Dijital liderlik, işletmelerin dijital dönüşümünü yönetme ve teknolojiyi stratejik bir şekilde kullanarak iş hedeflerini destekleme sürecidir. Bu liderlik tarzı, organizasyonun dijital yeteneklerini geliştirme, verimliliği artırma, müşteri deneyimini iyileştirme ve rekabet avantajı elde etme amacı taşımaktadır (Topcuoglu vd., 2023b).

Dijital liderlik, organizasyonların rekabetçi kalabilmesi ve sürdürülebilir başarı elde etmesi için kritik bir öneme sahiptir. Dijital çağın gerektirdiği hızlı değişime uyum sağlama yeteneği, organizasyonların geleceğe karşı hazırlıklı olmasını sağlar (Sagbas vd., 2023). Dijital liderliğin temel ilkeleri arasında; organizasyon için bir dijital vizyon belirleyerek bu vizyonu gerçekleştirmek için stratejik bir yol haritası oluşturmaları, organizasyon içinde ve dışında değişimi yönetmek için etkili iletişim, liderlik ve değişim yönetimi becerilerine sahip olarak faaliyet göstermeleri, örgütleri işbirliği yapmaya teşvik etmeleri ve yenilikçi düşünme ve risk alma kültürünü teşvik ederek organizasyonlarının sürekli olarak kendini yenilemesini sağlamaları yer almaktadır.

Dijital liderlik, organizasyonların teknolojiyi etkili bir şekilde kullanarak rekabet avantajı elde etmesine ve sürdürülebilir başarıya ulaşmasına yardımcı olur. Bu liderlik tarzı, organizasyonların dijital çağın gereksinimlerine uyum sağlamalarını ve geleceğe hazırlanmalarını sağlar.

2. Liderlik ve Liderlik Teorileri

Liderlik, organizasyonların yapısı ve işleyişi için oldukça önemli bir kavram olup faaliyetlerin etkinliği, verimliliği ve başarısı açısından her zaman ele alınması ve incelenmesi gereken önemli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Gelişimi açısından çeşitli açılardan sınıflandırılmış olan liderlik kavramı çağımızın teknolojik koşullarına bağlı olarak değişim göstermiş ve dijital liderlik kavramı ortaya çıkmıştır. Klasik liderlik kavramlarından farklı olarak dijital liderlik, liderin belirli bir alandaki yetenek ve becerileri dışında birçok disiplinden yararlanarak yöneticilik, karar verme, işletmecilik ve stratejik düşünme gibi birçok faaliyetin günümüz dijital araçlarının da kullanımıyla verimli şekilde harmanlanması ve kullanılması olarak tanımlanabilmektedir. Başka bir ifade ile dijital liderlik, dijital bilgi kaynaklarının etkili şekilde kullanımıyla elde edilen bilgilerin farkındalık

oluşturma ve kaynakları harekete geçirmede kullanmak şeklinde de tanımlanabilmektedir (Şahin vd., 2020).

Dijital çağda liderliğin evrimi, etkili liderlik için gereken becerilerde, niteliklerde ve stratejilerde önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir (Trenerry vd., 2021). Dijital çağda liderlerin, dijital teknolojiler ve bunların organizasyon üzerindeki potansiyel etkileri hakkında derin bir anlayışa ve bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Yeniliği teşvik etmek, operasyonel verimliliği artırmak ve müşterilere değer sunmak için dijital liderlerin bu teknolojilerden yararlanabilmeleri zorunludur.

Ayrıca dijital liderlerin dijital medya platformları aracılığıyla çalışanlarla, paydaşlarla ve müşterilerle iletişim kurma ve etkileşim kurma konusunda becerikli olmaları, hızlı tempolu ve sürekli değişen dijital ortamda yüksek hızlı kararlar alabilmeleri gerekmektedir. Dijital dönüşüm genellikle geleneksel iş modellerini ve uygulamalarını bozduğundan, liderlerin yıkıcı değişimi yönetme konusunda da esnek olmaları ve liderlerin dijital çağda bağlantıyı etkili bir şekilde yönetebilmeleri gerekir. Bu, coğrafi olarak dağınık ekipler arasında işbirliğini ve iletişimi teşvik etmek, etkili ağlar ve ilişkiler kurmak için teknolojiden nasıl yararlanılacağını anlamayı da içermektedir. Ayrıca, dijital çağdaki liderlerin teknik becerilerde bir değişim ve vizyona sahip olmaları gerekmektedir. Bu da yapay zekâ, makine öğrenimi, veri analitiği ve bulut bilişim gibi yeni ve gelişmekte olan teknolojiler hakkında güçlü bir anlayışa sahip olmaları gerektiği anlamına gelmektedir. Üstelik dijital çağda liderlerin, sürekli iletişimi ve geri bildirimini vurgulayan duyarlı bir liderlik tarzını benimsemesi günümüzde bir zorunluluk haline gelmiştir.

Kavramsal olarak liderliğin gelişim süreci ele alındığında 1940 öncesi dönemde liderin fiziksel özelliklerine odaklanırken, 1940-1960 dönemleri arasında liderin davranışları üzerine odaklanmaya başladığı söylenebilmektedir. 1960-1980 yılları arasında liderlik davranışının durumsal koşullara göre değişebileceği üzerinde durulmasıyla, liderlik ile ilgili teoriler ortaya konulmaya başlanmıştır. Liderlik ile ilgili literatür ele alındığında bu dönemler liderlik 1.0, 2.0, 3.0 ve 4.0 olarak ifade edilmektedir (Kelly, 2018, Tukiyo vd., 2017; Prince, 2017; Yusof vd., 2019; McCann, 2016).

Liderlik 1.0 – Karizmatik Liderlik

Bu dönem liderin yoğun performans göstermesine ya da çalışmasına gerek olmadan lider kabul edildiği, liderliğin kalıtsal olarak bir bireyden başka bir bireye geçerek elde edildiği dönem olarak ifade edilebilmektedir (Tukiyo vd., 2017; Nikoloski, 2015).

Liderlik 2.0 – Yol Gösterici Liderlik

Bilimsel yönetim yaklaşımının ortaya çıktığı bu dönemde liderlik olgusunda liderin bulunduğu pozisyon önem kazanmıştır. Bu dönemde liderin etrafında bulunanlar liderin politikalarının uygulayıcısı ve takipçisi konumundadır (McCann, 2016).

Liderlik 3.0 - İlişkisel Liderlik

Liderin en önemli özelliğinin insanları etrafında toplayabilmesi olan bu dönemde liderin etrafındakiler liderin iç dünyasından etkilenerek hareket etmektedirler. Liderin etrafında yer alanlar liderin fiziksel, entelektüel, duygusal, sosyal ve ahlaki yeteneklerinden etkilenerek bu özelliklerine ilgi duymaktadırlar (Tukiyo vd., 2017).

Liderlik 4.0 - Duyarlı Liderlik

Bu dönem, Endüstri 4.0 doğrultusunda ortaya çıkan gelişimlerle birlikte vizyon sahibi ve örgütte yer alan bireyleri de gelecekte konumlandırabilen liderlerin yer aldığı dönemdir. İnternetin ve bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması teknolojik araçların birbirine bağlanması, bu araçların birbirini tanınmasıyla sonuçlanmaktadır (Öz, 2020). Bu doğrultuda, birbirine bağlı bu teknolojiler sanal ve gerçek dünyayı birleştirerek farklı bir bütünlük oluşturmaya başlamıştır. Bu değişim ve dönüşümlere uyum sağlamak ve liderlik etmek de liderlik 4.0 veya dijital liderlik olarak adlandırılmaktadır (Prince, 2017; Yusof vd., 2019).

3. Dijital Dönüşüm ve Dijital Liderlik

Dijital dönüşüm, bir örgüt ya da faaliyetlerine ait tüm süreçlerini, ürün ve hizmetlerini dijital teknolojileri kullanarak yeniden yapılandırması ve işletme ya da organizasyonun dijital kaynaklar kullanılarak daha verimli, esnek ve yenilikçi hale getirilmesi sürecidir. Dijital dönüşüm, klasik yöntemlerden dijital teknolojilere geçişi ve bu teknolojilerin kullanımını içerir. Bu süreç, işletmenin veya organizasyonun iş yapma şeklini, müşteri ilişkilerini, iç ve dış iletişimini, veri yönetimini ve daha birçok alanı etkileyebilir.

Dijital dönüşüm için gerekli olan bir takım temel koşullar şunlardır:

Teknolojik Altyapı: Bulut teknolojisi, büyük veri analizi, yapay zeka, nesnelerin interneti gibi dijital teknolojilerin birbirileri ile entegre edilmesi ve kullanımı.

İş Süreçlerinin Dönüşümü: İşletmenin verimliliğini artırmak ve toplam maliyetleri düşürmek amacıyla iş süreçlerinin dijital ve hale getirilmesi ve otomatikleştirilmesi amacıyla yeniden yapılandırılması.

Müşteri Deneyimi: Yüksek müşteri memnuniyeti sağlamak amacıyla dijital iletişim kanallarının kişisel hizmetler sunma ve daha hızlı geri dönüşüm sağlamak amacıyla kullanımı

Veri Yönetimi ve Analitiği: Büyük veri analitiği ve veri odaklı karar verme süreçlerinin benimsenmesi, veri güvenliği ve gizliliğinin sağlanması.

Dijital dönüşüm, işletmelerin rekabet edebilirliğini artırmak, operasyonel etkinliği optimize etmek ve müşteri memnuniyetini artırmak için önemli bir araçtır. Dijital teknolojilerin gelişimi, her geçen gün artan farklı özellikte uygulamaları ve platformları da beraberinde getirmektedir. Müşterilerin değişen taleplerine paralel olarak dijital hizmetlere olan talep de her geçen gün artmaktadır (Zulu & Khosrowshahi, 2021). Teknolojik gelişmeler ve talep doğrultusunda bu alandaki talebin daha da artması beklenmektedir (Karippur & Balaramachandran, 2022). Değişen ve gelişen talep doğrultusunda işletmelerin yapacakları teknolojik yatırımlar büyük bütçelere ihtiyaç duymakta, aynı zamanda işletmeler için var olan uygulama ve üretim şekillerini değiştirdiği için bazı tehlikeleri de oluşturmaktadır (Kane vd., 2017). Büyük bütçelerin ayrılmasına rağmen işletmelerin dijitalleşmeye neden önem vermelidir sorusu büyük bir bilinmezliği de beraberinde getirmektedir (Karatepe & Arman, 2019). Yapılan yeni yatırımlar doğrultusunda üretim ve uygulamada yaşanan küçük problemler bir bütünün tamamının çalışmamasına neden olabilecektir (Corte vd., 2019). Hatta çalışanlar tarafından teknolojik yeniklere karşı iş yavaşlatma, grev ve yeni teknolojiye direnme gibi birçok olumsuz davranışın sergilenmesi de mümkündür. Bu nedenle örgütün dijital olarak dönüşümünün ve entegrasyonun emin adımlarla ve planlı olarak sağlanması için yeni bir liderlik türüne ihtiyaç duyulmaktadır (Larjovuori vd., 2016). Bu bağlamda dönüşümü gerçekleştirmek üzere risk alma kültürüne sahip, esnek, müşteri ve çalışanlar ile işbirliği yapabilen, dönüştürücü stratejiler benimseyen, yeniliklere açık bir lider olarak dijital liderlik bu dönüşümde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Sow & Aborbie, 2018).

Dijital liderlik, liderlerin yeteneklerini dijital teknolojilerle birleştirerek kuruluşlara değer katan bireyler olarak tanımlanmakta olup dijital liderler, dijital dönüşüm süreçlerini tutarlı bir şekilde yöneten, stratejik bir bakış açısıyla rekabet avantajı sağlayarak çoklu liderlik yaklaşımlarını benimseyen liderlerdir (Sow ve Aborbie, 2018). Dijital liderliğin ortaya çıkmasında günümüz teknolojisinin artan etkisi ve Endüstri 4.0 kavramı ön plana çıkmaktadır. Endüstri 4.0 ile birlikte maliyetlerinin azaltılması ve işletmelerin rekabetçi bir yapıya sahip olabilmeleri için yapay zekâ, siber sistemler, 4D yazıcılar, nesnelerin interneti gibi teknolojiler bir araya getirilerek üretim yapılmasını sağlamak amaçlanmaktadır (Mihardjo vd., 2019). Endüstri 4.0 ile birlikte insanlar üretim sistemlerinden

çekilerek yerine robotların yer alacak olması gibi unsurlar liderlik kavramını da etkilemektedir (Özmen vd., 2020). Endüstri 4.0, teknolojileri ile ortaya çıkan dijital dönüşüm, işletmeler için yıkıcı değişimler ortaya çıkarabilecek ve tüm iş süreçlerini etkileyecek bir dönüşüm süreci olarak görülmektedir. Farklı düzeylerde ortaya çıkan dijital dönüşüm sürecinin tüm değişim süreçlerinde olduğu gibi bir takım avantaj ve dezavantajlar ortaya çıkaracak olup değişim ve dönüşümü yönetecek liderin bunlara dikkat etmesi önem taşımaktadır (Özmen vd., 2022).

Dijital liderliğin önemi, dijital ekonomide yenilikçiliği, uyarlanabilirliği ve rekabet gücünü artırma yeteneğinde yatmaktadır. Dijital liderler, bir kuruluşun dijital stratejisinin şekillendirilmesinde, vizyon ve hedeflerle uyumlu hale getirilmesinde ve başarılı bir şekilde uygulanmasının sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Ayrıca dijital liderler, kuruluş içinde dijitalleşme kültürünün geliştirilmesinde ve çalışanların dijital teknolojileri etkili bir şekilde benimsemesi ve kullanması konusunda etkin şekilde rol oynamaktadırlar.

Dijital liderler aynı zamanda riskleri yönetmekten ve siber güvenlik tehditleri ve veri gizliliği endişeleri gibi dijital dönüşümle ilişkili zorlukları ele almaktan da sorumludurlar (Abbu vd., 2020). Ayrıca dijital liderlerin, dijital girişimlerin değerini ve faydalarını paydaşlara etkili bir şekilde aktarabilmek ve onların desteğini alabilmek için karmaşık dijital sistemler konusunda yetenek ve bilgi sahibi olmaları, rekabet gücünü artıracak yenilikçi çözümler belirlemeyerek güçlü stratejik düşünme ve problem çözme becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. Dijital liderlerin aynı zamanda güçlü bir duygusal zekaya ve ekiplerine ilham verme ve motive etme becerisine de sahip olmaları önemlidir. Gelişmeye yönelik bir zihniyeti teşvik etmenin denemeyi, başarısızlıktan ders almayı ve değişimi benimsemeyi teşvik eden destekleyici ve kapsayıcı bir ortam yaratmanın önemini benimsemiş dijital liderler, günümüzün dinamik ve teknoloji odaklı dünyasında dijital dönüşümü yönlendirmede ve kurumsal başarıyı sağlamada çok önemli bir role ve etkiye sahiptirler. Dijital liderler, değişim odaklı ve uyarlanabilir olduklarından ve çalkantılı ortamlarda dönüşüme bağlı kalmanın ve kültürel değişimi yönlendirmenin anahtarı olan “dönüştürücü vizyona ve ileriye dönük bakış açısına” sahip olduklarından, dönüşümü gerçekleştirmek için çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu doğrultuda dijital liderler, dijital iş dönüşüm başarısının en önemli faktörü olarak ortaya çıkmakta olup bu amaçla doğru ekibi seçmekten ve en etkin yapıyı oluşturmaktan sorumlu oldukları söylenebilmektedir (Benitez vd., 2022).

Dijital liderler, hem iş konusunda becerikli, hem de bilişim teknolojileri hakkında çok yönlü dijital becerilere sahip liderlerdir. Bu nedenle dijital liderlik;

dijital, pazar, dijital işletmeler, etkin iş süreçlerinin ve verilerin standartlaştırılması gibi liderlik becerilerinin bir bileşimini gerektireceğinden, işletmelerin dijital dönüşümünde kilit rol oynamaktadır (Benitez vd., 2022). İşletmelerin dijital liderler öncülüğünde teknolojik tabanlı hale gelmesi inovasyonu ve maliyet kontrolünü kolaylaştıracak, iş güvenliğinin artması, maliyetlerin azaltılması ve kalitenin artırılması daha da kolaylaşacaktır. Bu alanda yapılmış olan çok sayıda araştırma, dijital dönüşümlerin sağlanmasında dijital liderliğin ve platformların dijitalleştirilmesinin artan önemini göstermiş ve akademik araştırmalarda dijital dönüşümün ve dijital liderliğin rolünün anlaşılmasına dikkat çekilmeye başlanmıştır.

4. Dijital Liderin Temel Özellikleri

Örgütlerin başarılı şekilde ve geleceğe dönük bir yapıya sahip olabilmesi için dijital dönüşüm her liderin kabul etmesi gereken önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Dönüşüm sürecini algılamak, kabul etmek ve bu yönde uygulamaları hayata geçirmek şirketlerin sürdürülebilirliği açısından şüphesiz büyük öneme sahip olup işletmelerin dijital dönüşümden geri kalmaması zorunluluk haline gelmiştir. Bu doğrultuda organizasyonlarda dönüşümü gerçekleştirecek kapasiteye sahip dijital liderlere olan ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Dijital liderleri geleneksel liderlerden ayıran temel özellikler şunlardır (Çelen, 2020):

- Nicel analiz nitel analiz kullanmaları
- Müşteri odaklı stratejiler uygulamaları
- Vizyoner olmaları, tutarlı hedefler belirlemeleri
- Sonuçlara odaklanmaları ve büyüme fırsatlarını belirlemeleri
- Her alanda inovasyon fırsatlarını takip etmeleri ve belirlemeleri
- Dijital rekabet karşısında tutum göstermeleri
- Dijital dönüşüm sürecinde gerekli yetenek ve ekipmanları etkin şekilde belirlemeleri
- En etkin teknolojik yapıyı seçmeleri ve oluşturmaları
- Veri odaklı karar vermeyi alışkanlık haline getirmeleri.

Bunların yanında dijital liderlerin sahip olması gereken yetenekler arasında, gelişen teknolojiyi kullanarak etkin iletişim kurmaları ve organize olmuş bir iletişim ağına sahip olmaları gelmektedir. İç ve dış paydaşların ikna edilmesiyle oluşturulan bir vizyon oluşturmaları ve dijital dönüşüme uygun bir şirket kültürünün benimsenmesinde öncü ve hazırlayıcı olmaları da dijital liderin sahip olması gereken özelliklerden biridir. Dijital liderlerin yeni teknoloji

ve inovasyon konusunda meraklı ve istekli tutumu, yeni teknolojiler için risk alma karakterine sahip bir yapıda olması da dijital dönüşüm için işletmelerin ve örgütlerin uyarlanmasında önemli bir faktördür.

5. Dijital Liderlikte Zorluklar ve Fırsatlar

Dijital liderlik, günümüzün hızla değişen dijital ortamında liderlerin başarı için gereken yetenekleri ve stratejileri benimsemesi gereken önemli bir alanı ifade etmektedir. Dijital dönüşümün hızlı gelişimi karşısında dijital liderler bir takım zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu zorlukları yönetmek için güçlü liderlik becerileri geliştirmek, sürekli gelişen dijital çağda başarı için çok önemlidir. Günümüzün dijital çağında liderler, modern iş dünyasının karmaşıklıklarıyla başa çıkma konusunda çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu zorluklar arasında teknolojik gelişmeleri ve bunların organizasyon üzerindeki etkilerini yönetmek, pazardaki hızlı değişikliklere ve aksaklıklara uyum sağlamak, dijital yetenekleri çekmek ve elde tutmak, çalışanların katılımını ve üretkenliğini sağlamak yer almaktadır. Bunların yanında dijital çalışma ortamında siber güvenlik tehditlerini dikkate alarak faaliyetlerini yürütme zorunluluğu da başlıca sorunlardandır.

Dijital liderler aynı zamanda kuruluş içinde bir yenilik kültürünü ve deneyimi teşvik edebilmelidirler. Bu zorlukların üstesinden gelmek ve etkili dijital liderler olabilmek için liderler sürekli olarak kendi öğrenme ve gelişimlerine yatırım yapmalı, en son teknolojik trendlerden haberdar olmalı ve sürekli olarak uyum sağlamalıdır. Dijital ortama uyum sağlamak için modern liderlik stratejileri uygulamaları, hızlı teknolojik gelişmelerin ve dijital devrimin yarattığı zorlukların üstesinden gelebilmeleri, yeni teknolojileri benimsemeleri ve bunlara uyum sağlamaları, inovasyon kültürünü teşvik etmeleri, çalışanlarla bağlantı kurmaları ve etkileşimde bulunmaları, sürekli olarak kendi öğrenme ve gelişimlerine yatırım yapmaları gerekmektedir. Dijital liderlerin karşılaştığı zorluklardan bazıları şunlardır (Hai vd., 2021):

Teknoloji Hızı ve Karmaşıklığı: Hızla gelişen teknoloji ve bu teknolojilerin karmaşıklığı, liderlerin güncel kalmak ve uyum sağlamak konusunda zorlanmalarına neden olabilir. Teknolojik gelişmelere ayak uydurmak ve yeniliklerden haberdar sürekli öğrenmeyi, teknolojiden ve dijital araçlardan, yeni platformlardan ve stratejilerden haberdar olmayı gerektirmektedir.

Kültürel Değişim: Dijital dönüşüm, organizasyon yapısında mevcut kültürde değişim gerektirir ve bunun sonucunda ortaya çıkacak değişime direnç liderlik için önemli bir zorluktur. Örgüt içinde değişime direnci önlemek liderin güçlü

bir iletişim gücüne sahip olmasını ve paydaşların dijital dönüşümü benimsemesi doğrultusunda motive etme ve uyumlaştırma becerisini gerektirmektedir.

Veri Yönetimi ve Gizliliği: Büyük veri kullanımı, verilerin gizliliği ve sahip olunan verilerin etkin yönetimi gibi konular, liderlerin dijital dönüşümde karşılaştığı en önemli zorluklardandır. Bu doğrultuda dijital veri ve sistemlerin gizli ve güvenli şekle saklanması için siber güvenlik önlemleri uygulamalarına sahip olunması gerekmektedir. Dijital dönüşüm yolunda güvenli ve teknolojik altyapıya sahip bir ekip ile dijital uzmanlık ve bilgi düzeyi yüksek bireylerin dijital dönüşümü benimsemiş liderler ile işbirliği içinde organizasyonda bulunarak teşvik edilmesi sağlanabilecektir.

Yetenek Edinimi ve Geliştirme: Hızla gelişen teknolojik ve dijitalleşme yoğun dönemde gerekli yeteneklere sahip iş gücü istihdamı kolay olmamaktadır. Bu nedenle mevcut çalışanların sürekli eğitimi ve yeni yetenekler edinmesinde liderliğin itici teşviki ön plana çıkmaktadır.

Sürekli Değişen Sisteme Uyum Sağlamak: Pazarda değişen talep ve tercihleri anlayarak uyum sağlayabilmek ve rekabet edebilmek için teknolojik gelişmelere ayak uydurmak gerekmektedir. Bunun için dijital liderlerin örgütlerini dönüşüme karşı uyarlamaları ve yenilikleri destekleyecek şekilde organize etmeleri ile kolaylaşacaktır. Ayrıca liderin geleceği yapılandırmada ve hedefler koymada dijital altyapı kaynaklarını ve teknolojik gelişmeleri mutlaka dikkate alması da zorunlu hale gelmektedir.

Dijital dönüşüm işletmelerin ve organizasyonların klasik yapılarını büyük ölçüde değiştirmekte ve uyum sağlanmasında zorluklara neden olmakta iken, liderlere bir takım avantajlar da sağlamaktadır. Dijital liderlerin bu süreçte elde edebilecekleri başlıca fırsatlar şu şekildedir:

İnovasyon Yaratma: Gelişen teknoloji ve dijitalleşme ile ortaya çıkan koşullar yeni üretim teknikleri ve ürünler elde edilmesinde önemli bir etken olmaktadır. Dijital liderlerin teşvik edici politikaları ile elde edilen yenilikçi fırsatlar ile dijital teknolojiler kullanılarak maliyetlerin daha düşük, kalitenin daha yüksek olduğu yeni ürünler, hizmetler ve iş modelleri geliştirebilecektir.

Müşteri Deneyimi İyileştirmesi: Dijital teknolojiler, müşteri ilişkilerini, iletişimini, deneyimini kişiselleştirme ve iyileştirme fırsatları sunar. Liderler, müşteriye odaklanan dijital teknolojileri kullanarak müşteri ilişkilerini güçlendirme, potansiyel talepleri değerlendirme politikaları uygulayabilir ve satış stratejileri benimseyerek rekabet avantajı elde edebilirler.

Verimlilik Artışı: Dijital dönüşüm ile iş süreçlerinde otomatik ve verimli bir yapının elde edilmesi oldukça ulaşılabilir hale gelmektedir. Dijital liderler, bu fırsatları öngörerek ve kullanarak maliyetleri düşürebilirler.

Küresel Pazara Erişim: Dijitalleşmenin pazarda yaratacağı fırsatlar ile işletmeler küresel pazarlara kolayca erişme imkânına sahip olabilirler. Dijital dönüşüm gerçekleştirmiş ve bu doğrultuda yönlendirilmiş örgüt ve işletmeler dijital platformlar aracılığıyla dünya çapındaki müşterilere ve iş ortaklarına ulaşarak küresel pazarda yer alma imkânına sahip olabilirler.

Veriye Dayalı Karar Alma Mekanizması: Dijital liderler, sahip olunan büyük veri analitiği ve veri yönetimi sayesinde çok fazla kritere ve bilgiye dayalı kararlar alabilirler. Bu da stratejik yönetimde daha etkili olmalarını ve en doğru ve etkin kararları vermelerine yardımcı olacaktır.

6. Dijital Liderlik Stratejileri

Başarılı dijital liderlik stratejileri için liderlerin temel olarak gelişen teknolojiler ve bunların iş dünyasındaki uygulamaları hakkında derinlemesine bir anlayış geliştirmek konusunda bilgi ve vizyon sahibi olmaları önem taşımaktadır. Dijital zihniyeti benimsemek, inovasyon ve deneme kültürünü teşvik etmek, karar alma sürecini bilgilendirmek için verilerden ve analizlerden yararlanmak dijital liderlik stratejileri içinde yer alan diğer faktörlerdendir. Dijital liderler hem kendileri hem de çalışanları için sürekli öğrenme ve gelişmeye açık olarak, güçlü dijital ekipler oluşturmak, dijital yetenekleri çekmek ve elde tutmak gibi faaliyetleri yerine getirmek zorundadırlar. Dijital liderler etkili iletişim ve işbirliği araçlarını kullanarak destekleyici ve kapsayıcı bir dijital çalışma ortamı yaratmak, siber güvenlik ve veri gizliliğinin sağlanmasına öncelik vererek hızla değişen dijital ortamda çevikliği ve uyarlanabilirliği vurgulamak, fırsatlardan yararlanan, dijital olarak etkinleştirilmiş bir iş modeli oluşturmak da dijital liderlik stratejileri içinde yer almaktadır.

Dijital çağda başarılı olmak için liderlerin, gelişen teknolojiler ve bunların iş dünyasındaki uygulamaları hakkında derin bir anlayış geliştirmeleri gerekmektedir (Desmet vd., 2015). Dijital zihniyeti benimsemeleri ve organizasyon içinde inovasyon ve deneme kültürünü geliştirmeleri gereken liderler karar verme sürecini bilgilendirmek ve iş büyümesini desteklemek için büyük veri ve analizlerden yararlanmalıdırlar.

Dijital liderler, dijital ekonominin karmaşık ortamında başarılı bir şekilde dijital dönüşümü yönlendirmede çok önemli bir rol oynamakta olup, yeni teknolojileri benimsemeyi, iş modellerini uyarlamayı ve inovasyon ve çeviklik kültürünü geliştirmeyi içeren dijitalleşme sürecinde organizasyona liderlik etmekten sorumludurlar. Dijital liderlerin, dijital trendler ve teknolojiler hakkında derin bir anlayışa sahip olmasının yanı sıra sektördeki değişiklikleri ve aksaklıkları öngörme becerisine sahip olmaları da kendilerinden beklenen bir

fonksiyondur. Bilgiye dayalı kararlar almak ve performansı artırmak için veri ve analizlerden yararlanma konusunda da yetenekli olmaları dijital liderlerden beklenen bir olgudur.

Dijital liderlerin hem kişisel gelişiminde hem de paydaşlarının gelişiminde etkili olabilmek için sürekli öğrenmeyi benimsemek ve en son dijital trendler ve teknolojiler hakkında güncel kalmaları, fikir ve görüş alışverişinde bulunmak için sektör uzmanları ve düşünce liderlerinden oluşan güçlü bir ağ geliştirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda; farklı bakış açılarını ve becerileri bir araya getiren, çeşitliliğe sahip ve kapsayıcı bir ekip oluşturmak, başarısızlığın büyüme fırsatı olarak görüldüğü bir inovasyon ve deneme kültürünü teşvik etmek, dijital dönüşüm için stratejik yol haritasının oluşturulması ve organizasyonel hedeflerle uyumun sağlanmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirmek dijital liderler için önem taşımaktadır. Kişisel ve paydaşlara ait yeteneğin geliştirilmesine yatırım yapmak ve sürekli beceri geliştirme fırsatları sağlamak, dijitalleşmenin getireceği değişikliklerin farkında olmak ve iş modelleri üzerindeki öngörmek de dijital liderliğin güçlendirilmesinde öneme sahiptir (Desmet vd., 2015).

Başarılı bir dijital dönüşümün ön koşulu olduğundan, dijital liderlerin kuruluş içindeki kültürel değişime rehberlik edebilmesi ve kolaylaştırabilmesi gerekmektedir. Bu kültürel değişimi yukarıdan aşağıya doğru yürütmek ve dijital çağda sürdürülebilir başarıyı sağlamak için bir dijital lider şarttır. Bu doğrultuda, dijital çağın zorlukları ve fırsatlarıyla başa çıkmada dijital liderlik her geçen gün gittikçe daha da önem kazanan bir konuma sahip olmaktadır (Li, 2020).

7. Sonuç ve Değerlendirme

Dijital liderlik, günümüzün hızla değişen iş dünyasında kritik bir öneme sahiptir. Organizasyonlar, dijital liderlik prensiplerini benimseyerek rekabet avantajı elde edebilir, müşteri deneyimini iyileştirebilir ve sürdürülebilir başarı sağlayabilirler. Dijital liderlik, liderlerin organizasyonlarını teknoloji odaklı bir şekilde yönetmelerini ve değişen iş ortamında başarılı olmalarını sağlar. Ancak, dijital liderlikle ilgili bazı zorluklar da mevcuttur.

Dijital liderler dönüşüm sürecinde ortaya çıkabilecek zorlukları etkili bir şekilde aşabilmek için öncelikle sürekli öğrenme ve gelişmeye açık olmalıdırlar. Dijital liderler, teknoloji ve iş dünyasındaki değişimleri yakından takip etmeli ve sürekli olarak kendilerini geliştirmeli, yenilikçi fikirleri benimsemek ve yeni teknolojileri öğrenmek için açık olmalıdırlar. Bunun yanında örgüt içinde değişimi teşvik etmeli, kültürel dönüşümü desteklemek için liderlik yapmalıdırlar. Değişime direnç gösteren kişilerle iletişim kurarak onları ikna etmeli ve değişim sürecini yönetmelidirler.

Dijital liderler, farklı departmanlar arasında işbirliği yapmayı teşvik etmeli ve organizasyon içindeki yetenekleri en iyi şekilde kullanmalıdırlar. Ayrıca müşteri odaklı bir yapıya sahip olarak müşteri ihtiyaçlarını anlamak ve müşteri deneyimini iyileştirmek için teknolojiyi kullanmalıdır. Müşteri geri bildirimlerine önem vererek ürün ve hizmetlerini sürekli olarak geliştirmelidirler. Bunların yanında inovasyonu teşvik etmek için risk almaktan çekinmemeli, başarısızlık, öğrenme ve gelişme sürecinin bir parçası olarak kabul edilmeli ve başarısız deneyimlerden elde edilen deneyimler doğrultusunda yeni stratejiler geliştirmelidirler.

Dijital liderlik, organizasyonların dijital dönüşümünü yönetmek ve rekabet avantajı elde etmek için kritik bir faktördür. Liderler, bu zorluğu fırsata çevirerek organizasyonlarını geleceğe hazırlamalı ve sürdürülebilir başarı için etkili bir dijital liderlik stratejisi oluşturmalarıdır.

Kaynakça

Abbu, H., Mugge, P., Gudergan, G., & Kwiatkowski, A. (2020, June). Digital Leadership-Character and Competency Differentiates Digitally Mature Organizations. *In 2020 IEEE International Conference on Engineering, Technology and Innovation*. Cardiff, UK, 2020, doi: 10.1109/ICE/ITMC49519.2020.9198576.

Abbu, H., Mugge, P., Gudergan, G., Hoeborn, G., & Kwiatkowski, A. (2022). Measuring The Human Dimensions of Digital Leadership for Successful Digital Transformation, *Research-Technology Management*, 65(3), 39-49. <https://doi.org/10.1080/08956308.2022.2048588>

Benitez, J., Arenas, A., Castillo, A., & Esteves, J. (2022). Impact of Digital Leadership Capability on Innovation Performance: The Role of Platform Digitization Capability. *Information & Management*, 59(2), 103590. <https://doi.org/10.1016/j.im.2022.103590>

Büyükbeşe, T., Dikbaş, T., Klein, M., & Ünlü, S. B. (2022). A study on Digital Leadership Scale (DLS) Development. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), Art. 2. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1135540>

Corte, V. D., Gaudio, G. D., Sepe, F., Corte, V. D., Gaudio, G. D., & Sepe, F. (2019). Leadership in The Digital Realm: What Are the Main Challenges? İçinde *Digital Leadership - A New Leadership Style for the 21st Century*. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.89856>

Çelen, A. İ. (2020). Dijital Dönüşüm Sürecinde Yükselen Bir Değer: Dijital Liderlik, *Proceedings e-book*, 449-461.

Desmet, D., Duncan, E., Scanlan, J., & Singer, M. (2015). *Six building blocks for creating a high-performing digital enterprise*, Available via McKinsey & Company.

Erhan, T., Uzunbacak, H. H., & Aydin, E. (2022). From Conventional to Digital Leadership: Exploring Digitalization of Leadership and Innovative Work Behavior. *Management Research Review*, 45(11), 1524-1543. <https://doi.org/10.1108/MRR-05-2021-0338>

Hai, T.N., Van, Q.N. & Tuyet, M.N.T. (2021). Digital Transformation: Opportunities and Challenges for Leaders in The Emerging Countries in Response to Covid-19 Pandemic. *Emerging Science Journal*, 5, 21-36. <https://doi.org/10.28991/esj-2021-sper-03>

Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., Kiron, D., & Buckley, N. (2017). *Achieving Digital Maturity*. MIT Sloan Management Review. <https://sloanreview.mit.edu/projects/achieving-digital-maturity/>

Karatepe, S. G., & Arman, S. M. (2019). Türkiye’de Eğitimli Kadın İşsizliğinin Temel Belirleyicileri ve Mevcut İstatistiksel Görünüm. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 11(2), 32-47.

Karippur, N. K., & Balaramachandran, P. R. (2022). Antecedents of Effective Digital Leadership of Enterprises in Asia Pacific. *Australasian Journal of Information Systems*, 26. <https://doi.org/10.3127/ajis.v26i0.2525>

Kelly, R. (2018). *Constructing Leadership 4.0, Swarm Leadership and The Fourth Industrial Revolution*, Kent: Palgrave Macmillan.

Khaw, T. Y., Teoh, A. P., Abdul Khalid, S. N., & Letchmunan, S. (2022). The Impact of Digital Leadership On Sustainable Performance: A Systematic Literature Review. *Journal of Management Development*, 41(9/10), 514-534. <https://doi.org/10.1108/JMD-03-2022-0070>

Larjovuori, R.-L., Bordi, L., Mäkinieni, J.-P., & Heikkilä-Tammi, K. (2016). The Role of Leadership and Employee Well-Being in Organizational Digitalization. *What’s Ahead in Service Research? New Perspectives for Business and Society: Reser 2016 Proceedings*, 1159-1172. <https://researchportal.tuni.fi/en/publications/the-role-of-leadership-and-employee-well-being-in-organisational->

Li, F. (2020). Leading Digital Transformation: Three Emerging Approaches for Managing the Transition. *International Journal of Operations & Production Management*, 40(6), 809-817.

McCann, L. (2016). From Management to Leadership. *The SAGE Handbook of the Sociology of Work and Employment*. London: SAGE, 167-184.

Mihardjo, L., Sasmoko, S., Alamsjah, F., & Elidjen, E. (2019). Digital Leadership Role in Developing Business Model Innovation and Customer

Experience Orientation in Industry 4.0. *Management Science Letters*, 9(11), 1749-1762.

Nikoloski, K. (2015). Charismatic Leadership and Power: Using The Power of Charisma for Better Leadership in The Enterprises, (*JPMNT) Journal of Process Management - New Technologies, International*, 3(2), 18-26.

Oberer, B., & Erkollar, A. (2018). Leadership 4.0: Digital Leaders in the Age of Industry 4.0. *International Journal of Organizational Leadership*, 7(4), 404-412. <https://doi.org/10.33844/ijol.2018.60332>

Öz, Ö. (2020). Dijital Liderlik: Dijital Dünyada Okul Lideri Olmak. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(1), 45-57.

Özmen, Ö., Eriş, E. D., & Özer, P. (2020). Dijital Liderlik Çalışmalarına Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 57-69.

Özmen, Ö., Eriş, E. D., & Özer, P. (2022). Dijital Dönüşüm ve Liderlik: Sanayi Sektöründe Bir İnceleme. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(Kongre Özel Sayısı), 206-231. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2022.ozelsayi10>

Peter, M. K., Kraft, C., & Lindeque, J. (2020). Strategic Action Fields of Digital Transformation: An Exploration of the Strategic Action Fields of Swiss SMES and Large Enterprises. *Journal of Strategy and Management*, 13(1), 160-180. <https://doi.org/10.1108/JSMA-05-2019-0070>

Prince, K., A. (2017). Industrie 4.0 and Leadership, *Proceedings of the 17th International Conference on Electronic Business*, 132-139, ICEB, Dubai, UAE, December 4-8.

Sagbas, M., Oktaysoy, O., Topcuoglu, E., Kaygin, E. & Erdogan, F.A.(2023). The Mediating Role of Innovative Behavior on the Effect of Digital Leadership on Intrapreneurship Intention and Job Performance. *Behavioral Sciences*, 13(10), 874. <https://doi.org/10.3390/bs13100874>

Sow, M., & Aborbie, S. (2018). Impact of Leadership on Digital Transformation. *Business and Economic Research*, 8(3), 139-148.

Şahin, Ç. Ç., Avcı, Y. E., & Amık, S. (2020). Dijital Liderlik Algısının Metaforlar Yoluyla İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73), 271-286. <https://doi.org/10.17755/esosder.535159>

Topcuoglu, E., Kobanoglu, M. S., Kaygin, E., Karafakıoğlu, E., Erdogan, S. U., Torun, B. T., & Oktaysoy, O. (2023a). The Improving Role of Digital Leadership in The Impact of Social Loafing on Job Performance. *International Journal of Organizational Leadership*, 12(1), 22-40. <https://doi.org/10.33844/ijol.2023.60347>

Topcuoglu, E., Oktaysoy, O., Uygungil-Erdogan, S., Kaygin, E., & Karafakioglu, E. (2023b). The Mediating Role of Job Security in The Impact of Digital Leadership on Job Satisfaction and Life Satisfaction. *Marketing and Management of Innovations*, 1, 122-132. <https://doi.org/10.21272/mmi.2023.1-11>

Trenerly, B., Chng, S., Wang, Y., Suhaila, Z. S., Lim, S. S., Lu, H. Y., & Oh, P. H. (2021). Preparing Workplaces for Digital Transformation: An Integrative Review and Framework of Multi-Level Factors. *Frontiers in Psychology*, 822.

Tukiyo, J. N., Siswandari, G. (2017). Leadership 3.0 Based Principal's Leadership to Improve Teachers' Work in Multicultural Society, *Proceedings ICTESS UNISRI*, 1(1), 313-320.

Wang, T., Lin, X., & Sheng, F. (2022). Digital Leadership and Exploratory Innovation: From the Dual Perspectives of Strategic Orientation and Organizational Culture. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2022.902693>

Yusof, M., R., Yaakob, M., F., M., & Ibrahim, M., Y. (2019). Digital Leadership Among School Leaders in Malaysia, *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(9), 1481-1485.

Zhu, J., Zhang, B., Xie, M., & Cao, Q. (2022). Digital Leadership and Employee Creativity: The Role of Employee Job Crafting and Person-Organization Fit. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2022.827057>

Zulu, S. L., & Khosrowshahi, F. (2021). A Taxonomy of Digital Leadership in The Construction Industry. *Construction Management and Economics*, 39(7), 565-578. <https://doi.org/10.1080/01446193.2021.1930080>

BÖLÜM II

DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBEYE OLAN ETKİLERİNİN İNCELENMESİ*

The Examination of the Effects of Digitalization on Accounting

Rauf ERCAN² & Gökçe Tuba GÖKDEMİR³

²(Muhasebe Meslek Elemanı & Yüksek Lisans Öğrencisi),
Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Muhasebe ve Finansman Ana Bilim Dalı
E-mail: raufercan@trakya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8943-6331

³(SMM & Yüksek Lisans Öğrencisi), Trakya Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve
Finansman Ana Bilim Dalı
E-mail: gtubagokdemir3@trakya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1894-8073

1. Giriş

Dünyanın oluşumundan bu yana insanların ihtiyaçlarına göre teknolojik gelişmeler ortaya çıkmıştır. Teknoloji, internet sayesinde önemli bir gelişmelerin zeminini hazırlamıştır. Bu gelişmeler 20. Yüzyılın sonu ve 21. Yüzyıl başları itibariyle daha hızlı bir şekilde hissedilmiştir. Özellikle internet ve nesnelerin interneti, yapay zekâ, bulut sistemi, büyük veri, blok zinciri gibi bilgi teknolojileri ve platformları gibi web tabanlı olarak gerçekleştirilen iş modelleriyle geleneksel yöntemlerden dijital yöntemlere doğru gelişmeler meslekler üzerinde belirgin bir şekilde değişmeye başlamıştır. Teknolojik gelişmeler, birçok mesleğin etkin ve yalın hale getirilmesine olanak sağlamıştır. Bilhassa son yıllar içerisinde yapay zekâ ve bulut sistemi sayesinde,

*Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” temalı sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

mesleklerin dijitalleşmesiyle beraber mesleğin kullanım alışkanlıkları üzerinde de değişimlerinin yaşanması ortaya çıkmıştır.

Muhasebe mesleği de bu gelişen internet dünyasından etkilenmektedir. Geleneksel muhasebe uygulamalarının dijital ortam ve araçlar ile desteklenen bir doğrultuda hızla gelişmekte olduğu gözlenmektedir (Kurnaz, Tekbaş, Bozdoğan, & Çetin, 2020, s. 82). Bu dijitalleşme ile muhasebe mesleğinde de teknolojik gelişmeler görülmeye başlanmıştır.

Muhasebe meslek mensupları faaliyetlerini geleneksel yöntemler ile gerçekleştirirken, budurum 20. Yüzyılın sonu itibariyle internetin yaygınlaşmasıyla beraber mesleğin birçok faaliyetlerinin uygulanmasında değişiklikler olmaya başlamıştır. Muhasebe meslek mensuplarının işletmenin gereksinim duyacağı bilgileri sunması ve olabilecek problemlere çözüme kavuşturması için teknolojiyi kullanması gerekmektedir (Moudud-Ul-Huq, 2014, s. 7- 8). Dolayısıyla meslek mensuplarının, gelişen teknoloji uygulamalarını takip etmesi ve uygulaması gerekmektedir. E-beyanname, interaktif vergi dairesi, e-fatura vb. teknolojilerle muhasebe mesleği de dijital dönüşümlere uğramaktadır (Gacar, 2019, s. 389). Bu dönüşüm ile meslek mensuplarının iş şekilleri de değişime uğramıştır. Geleneksel muhasebe yöntemleri ile yapılan sofistike ve meşakkatli muhasebe işlemlerinin yerine, hızlı ve kolay bir teknikler kullanılmaktadır (Tekbas, 2018). Diğer bir ifade ile muhasebe mesleğindeki meslek mensupları, dijital gelişmelere karşı entegrasyonu odak noktası kabul etmelidir. Aksi takdirde gelişen dünya içerisinde ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanacaklardır.

Bu çalışmada, dijitalleşmenin muhasebeye etkilerine ve mesleğin nasıl değiştiğine dair literatür taramasına, mesleğe olan etkilerine ve bu etkilerin sonuçlarına yönelik önerilere yer verilmiştir.

2. Dijitalleşme

Dijitalleşme üçüncü sanayi devrimi ile başlamaktadır. Üçüncü sanayi devrimi ile elektroniklerin kullanılması ve üretim teknolojilerinin otomatikleşmeye dönmesi, bilgi teknolojilerinde de gelişmelerin yaşandığı süreç ile başlamaktadır. Dördüncü sanayi devriminde fiziksel olarak gerçekleştirilen işlemler zaman içerisinde sanal bir ortam içerisinde oluşturulmuştur. Bu yapı sayesinde dördüncü sanayi devrimi, dijital devrim olarak adlandırılmaktadır. Endüstri 4.0'ı diğer sanayi devrimlerinden ayıran en önemli dört unsur şunlardır; Sensör, Veri, Bilgi ve İşlem olarak kabul edilir. Bu dört unsurun birleştirilmesi ile vasıfsız iş güçleri ortadan kaldırılmaktadır (Şener & Elevli, 2017, s. 26).

Küreselleşme sürecinde nitelikli iş gücüne yönelik ihtiyaç artmış, bu ihtiyaç ile tüm dünyada ekonomik ve sosyal alanlarda köklü değişimlerin temeli dijitalleşme ile atılmıştır. Günümüzde de bu süreç daha hızlı şekilde devam

etmektedir. Nesnelerin interneti (Internet of Things, IoT) ve yapay zekâ (Artificial Intelligence, AI) teknolojisi ile gelişmeler sürekli olarak devam etmektedir. Nesnelerin interneti ile siber-fiziksel sistemleri birbiriyle ve insanlar ile eş zamanlı iletişime geçerek, ortak payda da çalışma yapabilecektir. Hizmetlerin internetiyle örgütlere hem iç hem de çapraz hizmetler sunulabilecek ve hizmeti kullanan diğer birimler tarafından da değerlendirilebilecektir (Kesayak, 2017). Dijitalleşmenin beraberinde getirdiği bu olanaklar doğrultusunda her bir iş akışının sürecinin, kesintisiz bir şekilde yürütülmesi sağlanacaktır.

Bu bağlamda, entegrasyonu sağlanan sistem arasında da kesintisiz bilgi akışı devam edebilecektir. Yaşanan teknolojik gelişmeler ile dijital gelişimin altyapısını oluşturan sistemlerin bazıları şunlardır;

1. Nesnelerin İnterneti
2. Yapay Zekâ
3. Bulut Sistemi
4. Büyük Veri
5. Blok Zinciri

2.1. Nesnelerin İnterneti

Nesnelerin interneti (Internet of Things)⁴ teknolojisi, bütünleşik bir ağ üzerinden nesnelerin kendi arasında veya başka nesnelerle iletişim şebekesidir. Eşsiz bir şekilde konumlanmakta, nesnelerin bir araya gelmesiyle oluşan, tüm dünyada yaygın bir ağ ve bu ağ içerisinde nesnelerin bir prosedür ile birbiriyle iletişim içerisinde olmaları olarak izah edilebilir (Yetimler, 2019). Bir başka ifadeyle, internet ağı üzerinden cihaz ve cihazların sistemleri arasında veri bağlantısının kurulması ve veri alışverişlerinin yapılması, senkronizasyon halinde olmalarını sağlayan bir teknoloji olarak tanımlanabilir.

2.2. Yapay Zekâ

Yapay zekâ teknolojisi, gelişen teknoloji ile popüler bir konu olsa da aslında bilgisayar tarihi kadar eskiye gitmektedir⁵. Yapay zekâ insana ait bilişsel ve düşünce sisteminin kopya edilerek bilgisayarların veya robotların insan

4 Nesnelerin İnterneti kavramını, Kevin Ashtan 1999 yılında ilk kez Procter & Gamble (P&G)'da yaptığı sunum sırasında ifade etmiştir.

5 İngiliz bilim insanı Alan Mathison Turing tarafından 1943 yılında "Makineler düşünebilir mi?" sorusu ile makine zekasının tartışmasını başlatmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında kripto analizi ve mesajların deşifre edilmesi gibi ihtiyaçlara yönelik cihazların üretilmesi ile hayata geçirildi. Bu kavramı 1956 yılında John McCarty, Birleşik Devletler Dartmouth'da düzenlenen konferansta "yapay zekâ" kavramını ortaya atmıştır. 1997 yılında IBM'in Deep Blue'su, Garry Kasparov ile girdiği satranç karşılaşmasını kazanması ile önemli bir yere gelmiştir.

benzeri düşünmesi olarak tanımlanabilir. Bir diğer tanım olarak ise, yapay zekâ, görevleri yerine getirmek için insan zekasının taklidi ve edindiği bilgiler ile kendisini aşamalı olarak geliştirebilen sistemler veya makinelerdir (Oracle, 2021). Bununla birlikte yapay zekâ kavramı ile makine öğrenimi (Machine Learning) ve derin öğrenme (Deep Learning) kavramları da önemli bir yere sahiptir.

2.3. Bulut Sistemi

Bulut sistemi (Cloud Computing), büyük verilerin internet aracılığıyla sanal sunucular ile depolanmasına ve gereksinime göre kolaylıkla her yerden erişebilme imkânı vermektedir. Ayrıca bu kavram; uygulamaların internet ortamında uzak bir sürücü ile çalıştırılması ya da kullanıcıya ait verilerin uzak sunucu sayesinde her an erişebilir durumda bulundurulmasını sağlayan bir servis yapısı (Henkoğlu & Külçü, 2013, s. 64) olarak tanımlanabilir.

2.4. Büyük Veri

“Büyük veri (Big Data), verinin analiz edilerek sınıflandırılmış, anlamlı ve işlenebilir haline dönüştürülebilmesidir (Big Data Turkey, 2019)”. Michael Cox ve David Ellsworth, büyük veri kavramını ilk kez 1997 yılında 8. IEEE Görüntüleme Konferansı’nda (Proceedings of the 8th Conference on Visualization), “Application Controlled Demand Paging for Out-of-core Visualization” makalelerinde kullanılmıştır. Cox ve Ellsworth, çalışmasında büyük veriyi; veri kümeleri çoğunlukla çok büyük olduğundan ve bilgisayarın ana belleği, yerel diski bununla beraber harici diskin kapasitelerini doldurduğundan bahsetmiş ve de karşılaşılan depolama alanı sorununa “büyük veri problemi” olarak ifade etmiştir (Cox & Ellsworth, 1997, s. 235).

Büyük veri bu çalışma sonucunda hem şirketlerde hem de akademik çalışmalar içerisinde yer almaya başlamıştır⁶. Büyük verinin kullanılmasıyla elde edilecek potansiyel faydalar (sosyal ve ekonomik) göz önüne alındığı zaman hem özel sektör verilerinin hem de kamu sektörüne ait verilerin büyük veri uygulamaları kapsamında değerlendirilmesi gerekliliği aşıkardır (Özata Canlı & Serçemeli, 2021, s. 248). Verilerin boyutlarının büyük boyutlara ulaşması, saklanabilmesi için maliyetine ve analizinin sorunları ortaya çıkması ile beraber

6 Francis X. Diebold tarafından Kasım 2000’de yayınlanan “‘Big Data’ Dynamic Factor Models for Macroeconomic Measurement and Forecasting” makalesi “Büyük Veri” teriminin günümüz anlamına yakın literatürdeki ilk kullanım örneğindedir. Francis X. Diebold, 2012 yılında “I Coined the Term ‘Big Data’” (Büyük Veri Terimini Ben İcat Ettim) makalesini yayınlamış. Ayrıca Diebold, 2012 yılında “On the Origin(s) and Development of the Term ‘Big Data’” adlı diğer makalesinde ise, büyük veri teriminin kökenini, gelişimini araştırması ve büyük veri teriminin büyüklüğünü ele almıştır.

sorununun çözümüyle ilgili olarak literatür çalışmalarına ve araştırmalarına ait yeni yöntemler oluşturulmaya başlanmıştır.

2.5. Blok Zinciri

Blok zinciri (Blockchain) teknolojisi, güvenli şekilde paylaşılan, merkezi olmayan bir ana veri defteri olarak tanımlanabilir (Oracle, 2021). Blok zinciri teknolojisi ile kişiler ürün ve hizmetlerin sağlanabilmesi için güvenlik ve doğrulama işlemlerinin yapılmasında üçüncü taraflara ihtiyaç duymamaktadır.

Blok zinciri teknolojisi, temel olarak “Merkezi Olmayan Dağıtık Kayıt Sistemi (Decentralized Distributed Ledger Technology)” ile kurulmuştur. Bu sistemin her bir verinin doğrulanması, geçerliğinin doğrulanmasına ve kriptografik olarak bloklanması ile sağlanmaktadır; böylece meydana getirilen algoritmalar insanlar tarafından geri dönülemeyecek şekilde çözümlenmesini önleyebilmektedir (Akdemir Altunbaşak, 2018, s. 362).

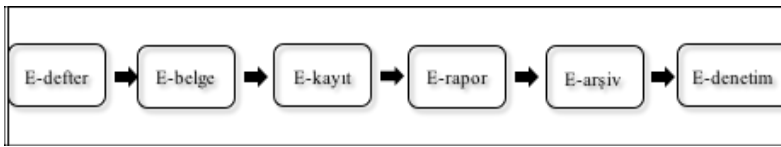
Blok zinciri teknolojisiyle ilk olarak gerçekleştirilen ödeme sistemi Bitcoin⁷ olmuştur. Bitcoin, blok zinciri teknolojisi kullanılarak bir merkez gereksinimi duyulmadan dijital para olarak ödeme yapılan kripto para cinsidir. Üçüncü taraf ödeme sistemler içerisinde çoğu zaman sorunsuz çalışsa bile dijitalleşme ile bazı zamanlar içerisinde güvenlik açıkları bulunmaktadır. İhtiyaç olan güven yerine kriptografik kanıta dayalı, karşılıklı iki tarafın üçüncü bir kişiye gereksinim duymadan doğrudan birbirleri ile işlem yapabileceği elektronik ödeme sistemidir (Nakamoto, 2008, s. 1). Şifrelenmiş olarak gerçekleştirilen işlemin zincire eklenmesi, onayı ve merkezi olmadan depolanması teknolojisiyle dağıtık defter yapısı sayesinde ağ üzerinde güvenilir işlemin yapılabilmesi imkânı sağlanabilmektedir.

3. Dijitalleşmenin Muhasebeye Olan Etkileri

Küreselleşmenin etkileriyle işletme yapılarında gelişmeler yaşanması, muhasebe ve muhasebe mesleğini diğer pek çok meslekte olduğu gibi değişimlere sürüklemektedir. Bu durumla beraber, muhasebe literatürüne yeni birçok kavram, teori ve yöntemler, çağın ihtiyaç ve gelişmeleri doğrultusunda ilerlemeye devam etmektedir. Geleneksel muhasebe tanımında; işletmenin finansal olaylarını kaydeden, sınıflayan, özetleyen, raporlayan, analiz ve yorumunu yaparak bilgi kullanıcılarına sunan bir bilim dalıdır. Bu hızlı değişim sürecine uyum sağlamak amacıyla “işletme dilini” oluşturan muhasebe meslek mensuplarının eğitimi

⁷ 2008’in Ekim ayında metzdowd.com sitesinde Satoshi Nakamoto bir yazar tarafından “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System (Bitcoin: Eşten Eşe Elektronik Nakit Sistemi)” makalesinde, elektronik para birimi olarak adlandırdığı çevrimiçi nakit ödemelerin aracı olmadan doğrudan taraftan diğerine gönderilmesine olanak sağlayan elektronik para birimini açıklamıştır.

önemlidir (Erturan & Ergin, 2018, s. 155). Yaşanan gelişmeler ile yetiştirilecek meslek mensuplarının, adaptasyon sürecinde daha hızlı ve uyumlu olabilmeleri mümkün olacaktır. Muhasebe sisteminin dijitalleşmesiyle birlikte hata payı en düşük seviyeye indirilebilecek ve denetim sistemi de gelişmiş olacak, bilhassa iç muhasebe sistemi şeffaf, hızlı ve doğru bir hale gelebilecektir (Coşkun Arslan & Karkacıer, 2019, s. 430). Teknolojik gelişmeler; mesleği müşavirlik, tahkim ve bilirkişilik konularında daralmaya zorlamazken, defter tutulması, beyanname düzenlenmesi ve tasdik işlevleri üzerinde değişikliğe neden olmuştur. Söz konusu yaşanan değişiklikleri aşağıda yer alan Şekil 1 Muhasebe 4.0 Süreci ile gösterilmiştir (Dursun, Ektik, & Tutcu, 2019, s. 268):

Şekil 1: Muhasebe 4.0 Süreci

Kaynak: (Dursun, Ektik, & Tutcu, 2019, s. 268)

Ortaya çıkan bu durum mesleki hayatın içerisinde değişimlerin yaşanmasına olanak sağlamıştır. Bilgi teknolojilerinin sunduğu olanaklar ile muhasebe bilgi sistemi içerisindeki sorunların çözümleri üzerinde de daha etkili ve verimli bir şekilde muhasebe uygulamaları yapabilmelerini sağlamıştır. Muhasebe bilgi sistemlerinin sorunlarına yönelik bilgi teknolojilerinin ortaya koyduğu çözümler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Muhasebe Bilgi Sisteminin Sorunlarına Bilgi Teknolojilerinin Sunduğu Çözümler

Muhasebe Bilgi Sistemleri Sorunları	Bilgi Teknolojileri Çözümleri
Dış raporlama ve uyumluluk raporları	Ağ ve internet hizmetleri
Stratejik Analiz	Mobil cihazlar
Kıyaslama	Bulut bilişim
Tahminleme	Çevresel tarama
İç denetim, iç kontrol ve risk yönetimi	İş zekâsı
Gerçek zamanlı raporlama	İşletme mimarisi ve uygulamalarını birleştirme
Daha fazla olmayan performans verisi	İş süreçleri yönetimi
Tarihi ve cari maliyet muhasebesini birleştirmek	Bilgisayar destekli denetim araçları ve teknikleri
Kişisel ve etkileşimli raporlama	Büyük veri

Kaynak: (Belfo & Trigo, 2013, s. 539).

Bununla beraber, meslek mensuplarının gelişmeleri yakından takip etmesi gerekmektedir. Muhasebe eğitim sisteminin dönüşmesinde göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus; yeni eğitim sistemine ait teknolojik yenilikler ve muhasebede yaşanan gelişmeler arasındaki sistematik uyum yakalayan ve sürekli kendini güncelleyen bir yapıda olmasını sağlayabilmektir (Kurnaz, Tekbaş, Bozdoğan, & Çetin, 2020, s. 83). Muhasebe meslek mensuplarının, böylelikle sistematik gelişim gösteren muhasebe mesleğinin değişikliklerine ayak uydurmaları kolaylaşacaktır. Zira bu süreç içerisinde adaptasyon sağlamayan meslek mensupları ise bu gelişmeler karşısında zorluk yaşayacaktır.

Dördüncü Sanayi Devrimi ile geleneksel kayıt işlemleri yerini dijitalleşmenin etkisiyle, e-defter, e-fatura vb. gibi yeniliklere bırakmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte e-dönüşüm işlemleri ilerleyerek devam etmektedir. Aşağıdaki Tablo 2. Dijitalleşmenin Muhasebe Mesleği ve Görevlerinin Yürütülmesinin Temel Etkileri tablosunda gösterilmektedir.

Tablo 2: Dijitalleşmenin Muhasebe Mesleği ve Görevlerinin Yürütülmesinin Temel Etkileri

Alan	Etki
Ana Dijital Çözümler	Yapay zekâ Blok zinciri Bulut bilişim Büyük veri
Muhasebe görevlerinin yerine getirmesi	Rutin, tekrarlayan ve yapılandırılmış görevlerin otomasyonu (örneğin faturalandırma, maaş bordrosu) Rutin olmayan ve yapılandırılmamış görevler, insan düşüncesi ve ek beceriler ve bilgiler (örneğin finansal bilgilerin yorumlanması ve analizi)
Eğitim ve Öğretim	Üniversite programlarını şekillendirilmesi ve değiştirilmesi Kritik çözüme Problem çözüme Yapay zekâ kullanımıyla ilişkin beceriler Muhasebe mühendisliği Kişilerarası etkileşim ve iletişim

Kaynak: (Gulin, Hladika, & Valenta, 2019, s. 508).

3.1 Nesnelerin İnternetinin Muhasebeye Etkisi

İşletmelerin muhasebe uygulamalarında, nesnelerin interneti teknolojisini kullanmayablaşması ile insan kaynaklı hataların azaltılmasını sağlayabilmektedir.

Nesnelerin interneti, sürdürülebilirlikte önemli rol oynamakta, insanların yaşamlarını iyileştirmekte, üretkenlik ve ekonomik büyümeyi arttırmaktadır (ICAEW, 2019, s. 12). Bu sayede faaliyetlerini gerçekleştirirken daha hızlı işlem ve daha az maliyet imkânı yaratmaktadır. Aynı faydalardan muhasebe faaliyetlerini yürüten meslek mensupları da yararlanmakta ve internet ağı sayesinde bütün muhasebe sistemi olumlu etkilemektedir. Nesnelerin interneti sayesinde sistemler birbirine bağlı, bilgiler görünür ve süreçler şeffaf olacaktır. Sistemlerin birbiriyle bağlantı içerisinde olmasıyla, iç kontrol testlerinin benzer zamanlı olarak yapılabilmesini, yanlışlıkları öngörülmesi, gerçekleşmeden önlenmesine olanak sunulabilir (Kablan, 2018, s. 1570).

Nesnelerin İnterneti teknolojisi, işletmenin mali bilgileri ile mali olmayan bilgilerinin arasında bağlantı kurma yeteneğini arttırmaktadır (Özçelik, Beller Dikmen, & Deran, 2022, s. 1552). İlaveten kurulan bağlantıyla muhasebe meslek mensubu da uzaktan erişim sağlayabilecektir, muhasebe meslek mensubunu görev ve sorumluluğunda olan işletmelere ait finansal tablo ve diğer bilgilerin belirlenmiş muhasebe ilkelerine göre kaydedilmesi ve doğruluğunun denetlenmesi işlemleri uzaktan kontrol edebilecektir.

3.2 Yapay Zekânın Muhasebeye Etkisi

Yapay zekâ teknolojisi, muhasebe mesleğine bir dönüşüm yarattığı ve mesleğin içerisinde kullanım alanlarını arttırdığı söylenebilir. “Büyük veri” ve “yapay zekâ” kavramları artık hayatımızın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Örneğin, Amazon şirketinin kasa görevlisi olmayan marketi, popüler mağazaların yapay zekâlı satış görevlileri, yapay zekâyâ sahip hukuk savunucuları olarak avukat ve hakimler, cerrahi doktorlar ve diğer hekimler, televizyon spikerleri ve son olarak bir okulda yapay zekâyla ders vermeye başlayan öğretim üyesi gibi örneklerle artık hayatımızın içerisinde yer almaya başlamıştır (Yücel & Adiloğlu, 2019, s. 49). Yapay zekâ teknolojisinin sürekli gelişmesi ve çoğu noktada insanın yerini almasından, muhasebe meslek mensupları da payını almaktadır.

Yapay zekâ teknolojisi, muhasebenin dört temel işlevi olan işlemlerin kaydedilmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi ve raporlanması, elde edilen işlemler sonucunda analizi ve raporlama işlevlerinin geleneksel yöntemde olduğu gibi muhasebe meslek mensubuna gereksinim duyulmadan yapılması açısından tekrar ele alınabilir. Ancak yapay zekâ teknolojisinin dört işlev içerisinde analizi ve raporlanması işlevinde makine öğrenmesi ile ilerlediğinden dolayı rapor ve yorum işlevinde geleneksel yöntemlerde olduğu gibi meslek mensubuna ihtiyaç duyulmaktadır. Gelişmiş ülkeler ve uluslararası kuruluşlar, bu teknolojik gelişmeler üzerine çalışmakta ve meslek mensubuna olan

ihtiyacın ortadan kalması, meslek mensubunun yaptığı işlerin otomatik olarak yapılmasının sağlanması üzerine çalışılmaktadır. Örneğin, e-dönüşüm işlemlerinin yapılması gibi. Bununla birlikte yapay zekâ teknolojisinin hızlı ve güvenilir şekilde veri işleyebilme yeteneği bulunmaktadır. İşlemlerin yapılması sırasında anormalliği de tespit etmesiyle maliyet tasarrufunun da oluşmasına yol açacaktır. Mesleğin sürekli değişimi ve gelişimi söz konusu durumdayken yapay zekâ, makine ve derin öğrenme ile beraber çalışmaktadır. Bahsedilen makine öğrenmesi, geçmişte ve mevcuttaki verilerin algoritma sistemleriyle gelecek için tahminde bulunmasıdır. Makine öğrenmesiyle yaygın bir şekilde kullanılan derin öğrenme teknolojisi ise, yapay sinir ağlarıyla birlikte herhangi bir insan müdahalesinde bulunulmadan büyük verilerin çıktılar oluşturulması ve yorumlanmasıdır. Böylece verilerin işlenebilme hızını arttırmaktadır ancak avantaj olarak gözüken etkilerinin yanında, dezavantajlarından da bahsedilmesi gerekmektedir. Bunu şu şekilde örneklendirebiliriz; muhasebe kayıtları belirli bir program ile yapılacağından, sisteme yetkili olmayan bir şekilde erişim sağlanması, doğru olmayan ve gerçeği yansıtmayan kayıtlar yapılması ihtimalidir. Bu erişim ile, şirkete ait bilgileri “keylogger⁸ veya phishing⁹” benzeri yöntemleri ile sistem içerisinde verilerin kopyalanması, alınması ve çalınmasını mümkün kılmaktadır. Aynı zamanda yapay zekâ teknoloji güvenlik açıklıklarının önüne geçilmesi gereken sistemlerin oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır.

3.3. Bulut Sisteminin Muhasebeye Etkisi

Bulut sistemi teknolojisi, muhasebe verilerine uzaktan erişilebilmesinin mümkün kılınmasını sağlayan teknoloji olarak tanımlanır. İşletmeler sundukları bulut sistemi ile muhasebe meslek mensuplarına tüm verilerinin saklanılmasını ve internet üzerinden erişimini sağlamaktadır. İlâveten muhasebe kapsamındaki işlemlerin gerektirdiği, bilgi teknolojilerine erişmek için gerekli olan altyapıların (ekipman, yazılım ve donanım) yatırım maliyetlerini minimum seviyeye indirmektir (Öz, 2016, s. 75). Bu gelişimle muhasebe işlemlerinin yapılabilmesinde kolaylık sağlanabileceğinden dolayı zaman yönünden de tasarruf sağlanmıştır. Bu sayede muhasebe meslek mensubunun, işletme veya müşteri ile aynı yerde bulunması gerekmemektedir. Özdemir & Elitaş (2015)

⁸ Keylogger, hack yöntemleri içerisinde en sık kullanılan yöntemlerden biri olarak yer almaktadır. Ana erişimin yer aldığı bilgisayar içerisine ortak Wi-Fi ağı üzerinden erişimi ile tuş basımları ile kaydedilen bir hack yöntemidir.

⁹ Phishing, Türkçe karşılığı ile “oltalama” veya “yemleme” olarak karşılığı bulunmaktadır. Yetkili olarak bir kişiye sisteme erişim sağlanması amacıyla cezbedici bir hediye, indirim benzeri sistem hilesi oluşturularak erişim sağlanacak parola, kimlik bilgisi vb. verilerin elde edilmesini sağlayan bir hack yöntemidir.

yaptıkları çalışmada klasik muhasebe programları ile bulut bilişim tabanlı muhasebe programlarının teknik yönden incelemiştirler (Tablo 3).

Tablo 3: Geleneksel Yöntemli ve Bulut Bilişim Tabanlı Muhasebe Programlarının Karşılaştırılması

Geleneksel Muhasebe Programları	Bulut Bilişim Tabanlı Muhasebe Programları
Veri girişi kullanıcılar tarafından yapılır.	Veriler sistem tarafından otomatik girilir.
Sisteme uzaktan ulaşılamamaktadır.	Sisteme uzaktan ulaşılabilir.
Kurulum ve güncelleme yerinde gerçekleşir.	Kurulum ve güncelleme uzaktan erişim ile gerçekleşir.
İş yeri harici serbest çalışabilme imkânı yoktur.	İş yeri haricinde de serbest çalışma imkânı vardır.
Yedekleme yerel terminalde gerçekleşir.	Yedekleme bulut bilişim sisteminde ve yerel terminalde gerçekleştirilir.
Mevzuat değişiklikleri şahsi olarak takip edilir.	Mevzuat değişiklikleri bulut bilişim sisteminden takip edilir.
Beyannameler elden doldurulur ve gönderilir.	Beyannameler otomatik olarak doldurulur ve gönderilir.
İşlemlerde zaman kayıpları yaşanır.	İşlemlerde zaman kayıpları yaşanmaz.
Faturaların ve diğer resmî belgelerin elden doldurulması ve gönderimi.	Faturaların ve diğer resmî belgelerin web tabanlı doldurulması ve gönderimi.
İşletme yöneticilerin finansal verilere istedikleri an uzaktan erişimi mümkün değildir.	İşletme yöneticilerin finansal verilere istedikleri an uzaktan erişimi mümkündür.
Mali müşavirlerde müşteri işletmeler ile sürekli bir iletişim yoktur.	Mali müşavirlerde müşteri işletmeler ile sürekli web tabanlı iletişim vardır.

Kaynak: (Özdemir & Elitaş , 2015, s. 52).

Bulut sistemi ile muhasebe meslek mensuplarının, yürüttükleri muhasebe işlemlerinde kolaylık sağlanmaktadır ve bu sayede muhasebe işlemlerinin gerçekleştirilmesi sırasında harcanacak zaman ve maliyetlerin inkâr edilemeyecek bir şekilde azaldığı gözükmektedir. Bulut bilişim tabanlı muhasebe sistemlerini, işletmelerin hizmet sağlayıcılarından hesaplama, depolama ve bağlantı kaynaklarını ihtiyaçlarına göre satın alması, kendilerinin yönetebilecekleri ortam üzerinden kullanılacak hizmetlere sahip olabilmektedirler. Kurulan sanal yapı, işletmelerin ilk yatırımları, yenileme, alt yapı ve yönetim benzeri maliyetlerden tasarruf edilmesini sağlamaktadır. İşletmelerin sanallaştırılması artan hizmet

taleplerine yönelik olarak çok daha esnek ve hızlı karşılanabilmektedir (Elitaş & Özdemir, 2014, s. 104). Aynı zamanda işletme ve muhasebe meslek mensubu için kolaylık sağlansa da diğer internet teknolojilerinde olduğu gibi dezavantajları bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Güvenlik merkezi açığı; sistem içerisinde açıklık bulunması halinde muhasebe verilerinin, işletme dışarısına sızdırılması ihtimalidir.
2. Kötü internet bağlantısı; yapılan işlemlerin internet bağlantısının zayıflığından kaynaklı verilere doğrudan erişimin sağlanamamasıdır, faaliyetlerin sağlıklı bir biçimde ilerleyememesine neden olacaktır.
3. Hizmet devamlılığı; hizmet sağlayıcıları tarafından sistemin aksaması durumunda işletme müşterilerine karşı hizmetini yerine getiremez, kesinti sonuçlanana kadar hizmette aksama yaşanır.
4. Ara yüz ve uzaktan erişim; yaşanan salgın hastalık ve evden çalışmaya yönelik entegrasyon sürecinde, uzaktan erişim sistemi kolaylık sağlamıştır ancak ara yüz üzerinde yapılabilecek saldırılar, yanıtma yöntemleriyle verilerinin taşınması, kullanıcı bilgilerinin elde edilmesi ve şifrelenmesin mümkün olması tehditlerdir.

3.4. Büyük Verinin Muhasebeye Etkisi

Büyük veri, muhasebe sistemi içerisinde muhasebe işlemlerine ait verilerinin analizi ve arşivlenmesinde kolaylık sağlamaktadır. Gelişen bilgi teknolojileri sonucu muhasebe mesleği içerisinde de büyük veri kaynaklarının yaygınlaşması ve faydalandığını göstermektedir. Büyük veri, muhasebe meslek mensuplarının iş karar sürecine yardımcı olabilmek için finansal olmayan verilen kullanılmasına fırsat sunmaktadır (Ciğer, Kınay, & Angı, 2018, s. 222). Meslek mensupları için gereken finansal tabloların geçmiş ve mevcut muhasebe takvimi içerisinde görebilmelerine imkân sağlayabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, muhasebe meslek mensuplarının geleceği üzerine en önemli gelişmelerden biri büyük veri teknolojisinin gelişmesidir.

ACCA 2012 yılında, global muhasebe mesleğine yön veren 100 önemli faktör ile ilgili neler olacağına dair bir araştırma yapmış ve araştırma sonucunda ise, gelecek beş ila on yıl içerisinde muhasebe mesleğine yön verecek unsurlardan birinin büyük veri olacağı tespit etmiştir (ACCA and IMA, 2013, s. 6). Bu değişim meslek mensupları içerisinde, büyük veriye entegrasyonu sağlayabilenleri ön plana çıkaracaktır. Şöyle ki muhasebe sistemleri içerisinde finansal ve finansal olmayan işlemlerin kayıtlarının, e-defter işlemlerine dönüşmesi ve dönüşüm sonucunda verilerin toplanması, analizi ve saklama işlemlerini büyük veri kolaylaştırmaktadır.

3.5. Blok Zincirin Muhasebeye Etkisi

Blok zinciri, sistemdeki kullanıcıların bütün işlemleriyle ilgili verileri “blok zinciri” biçiminde kayıt altına alan, bir bölüştürülmüş veri tabanıdır. Blok zincirindeki kullanıcıların tamamı mali defterlerine erişebilir ve defterler tabanında mevcut bilgilerin doğruluğu teyit makamı olan noter görevi üstlenir (Türegün, 2019, s. 91). Bu teknolojinin temelinde dağıtık defter teknolojisi bulunmaktadır. Dağıtık defter teknolojisiyle, yapılan işlemler şifrelenir.

Oluşturulan her bir verinin diğer bir veri ile birbirine eklenmesiyle yaratılan blok zinciri, işlemleri kaydedilmesini ve asla silinememesini sağlayan bir teknolojidir (Akdemir Altunbaşak, 2018, s. 362). Böylelikle muhasebe işlemlerinin yapılması sırasında, şeffaflığını ve güvenilir olmasını esas kılmaktadır. Meslek mensuplarının işlemleri yaptıkları sırada şeffaf olmasını sağlamaktadır. Nesnelerin interneti teknolojilerinden biri sayılan blok zinciri teknolojisi, muhasebenin gereksinim duyulan görünürlük, nitelik ve bilgi korunması ihtiyaçlarına cevap verebilen bir sistem olarak gözükmektedir (Kwiliński, 2019, s. 1). Blok zinciri teknolojisinin, muhasebe sisteminde uygulanabilirliğini ilk olarak Lazanis (2015) açıklamıştır ve şu şekilde ifade etmiştir; blok zinciri yoluyla işlemlerin gerçekleştirilmesi ile beraber tıpkı muhasebe defteri benzeri bir şekilde muhasebe kayıtlarının tutulmasına olanak sağlamıştır. Tutulan bilgilerin görünürlüğüyle şeffaflığın oluşmasını sağlamaktadır. Blok zinciri teknolojisi, işletmeler açısından banka ve sigorta şirketleri gibi herhangi bir aracıya ihtiyaç duyulmayacağını ve güven ihtiyacını ortadan kaldırdığını vurgulamıştır. Bu bağlamda, muhasebe meslek mensuplarının blok zinciri teknolojisinin üç taraflı muhasebe kayıtlarının birden fazla kopyasının oluşmasına ve bu sayede doğru oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Meslek mensubu, bu teknoloji sayesinde akıllı sözleşmelerle birçok muhasebe kayıtlarını da gerçekleştirebilecektir. Diğer taraftan işletmeler arasında yapılabilecek muhasebe kayıtlarında, geleneksel muhasebe sistemine uygun olarak meslek mensuplarının birbirleri arasında yapılacak işlemlerin, hızlı ve kolay bir şekilde yapabilmelerine de imkân sağlayabilecektir. Blok zinciri teknolojisinin muhasebe içerisinde kullanılmasının şu avantajları bulunmaktadır (Singh, 2017):

- Daha hızlı süreçler; işlemlerin yüksek teknoloji altyapısıyla, eş zamanlı ve birden fazla tarafça kaydedilmesi, vakitten ve maliyetten tasarruf imkânı sunacaktır.

- Güvenlik; yüksek teknoloji olduğundan iyi niyetli olmayan müdahalelerin karşısında verilerin doğru bir şekilde tutulmasına olanak sağlayacaktır.

- Şeffaflık; işletmenin paydaşlarına, ihtiyaç duyulan finansal bilgilerin yüksek hızda, doğru ve güvenilir şekilde sunulmasına olanak sağlayacaktır.
- Denetimde basitleştirme; otomatik denetim izniyle denetimin süreçlerinin daha sade olmasına ve daha az maliyetle yürütülebilmesine olanak sağlayabilecektir.
- Dahili dolandırıcılığı azaltmaya yardımcı olması; insan hatasını ortadan kaldırmak için eşler arası kayıt süreçleri ve akıllı sözleşmelerinin uygulanabilmesini sağlanmasındır.
- Daha az aracı; üçüncü taraflara ihtiyaç duyulmadan yapılan işlemlerinin daha güvenilir bir şekilde alınıp satılabilmesine mümkün olabilecektir.
- Kısıtlama; dijital eserlerin sonsuz şekilde telif hakkı güvenliğinin sağlanması ve kopyalanmasının kısıtlanmasıdır.
- Otomasyon; yatırımcılar ve ticari ortaklara olan güven sağlanması temelli bir ilişkinin oluşturulmasıdır.

Blok zinciri teknolojisinin; muhasebe içerisine entegrasyonu ile işletme yönetimine, ekonomiye, muhasebe uzmanları, kalite ve teknolojiye olan etkileri Tablo 4. Muhasebede Blok Zinciri Kullanmanın Avantajları tablosunda gösterilmektedir. Verilerin bir araya getirilmesi, sınıflandırılması ve düzenlenmesi, verilere anında erişim imkânı ve bilgi sağlanmasını, bilginin alınmasıyla verilerin sisteme dahil edilmesine, karar süreçlerindeki hataların azaltılmasına, verilerin bozulmasının önlenmesine, birleşik veri tabanının oluşturulmasına, etkin kontrol ve raporlanma süreçlerine kolaylık sağlamaktadır (Kwiliński, 2019, s. 4).

Tablo 4: Muhasebede Blok Zinciri Teknolojisini Kullanmanın Avantajları

Bakış açısı	Blok zinciri teknolojisinin uygulanmasından beklenen sonuçlar
Örgütsel Yönetim	Etkin karar alabilmek ve bilgi edinimini hızlandırmak; İç ve dış ortamın değişikliklere değişken ve yerinde tepki; Kullanıcı kararları objektifliğini en üst düzeye çıkarabilmek için; tam, doğru ve tarafsız bilgiler sağlamak
Ekonomi	Bilgi edinmede maliyetin tasarrufu; Defter tutma ile ilgili maliyetlerin azaltılması; Muhasebe meslek mensuplarının fonunda tasarruf edilmesi; Muhasebe yazılımdan tasarruf
Uzmanlar	Bilgi teknolojilerinin kullanıma sunulmasıyla şeffaflık, verimlilik ve muhasebenin etkin olmasını sağlamak; Finans tablolarının tümünde maddi hatalar içermediğine dair makul güvencenin sağlanması; Muhasebedeki bilgilerin kullanım alanlarının ve işlevselliğinin genişletilmesi
Nitelik	Yüksek kalitede muhasebe hizmeti, kontrol testleri, vergilendirme süreci ve hukuksal alanlarda avantaj sağlar
Teknoloji	Muhasebede yapılan kayıtların ve kontrolün, basite indirgenmesi ve otomasyonu; Muhasebe kayıtlarının eşlenmesi; Esnek iletişimle kullanıcı mimarisi; Bilginin kaybolması ve yetkisiz veri girişlerini önlemeye yönelik güvenli çalışma ve güvenilebilir korumanın sağlanması

Kaynak: (Kwiliński, 2019, s. 4)

4. Literatür Taraması

Dijitalleşmenin teknolojik gelişmeler ile ilgili literatürü incelendiğinde dijitalleşmenin, muhasebe mesleğini etkileriyle ilgili olarak çalışmalar mevcuttur. İlgili çalışmalar, yıllara göre yer verilmiştir.

Mazhelis, Waldburger, Machado, Stiller, & Tyrväinen (2013) çalışmalarında nesnelerin internetindeki muhasebenin izlenilmesi ve desteği eksiktir. Bu eksikliği ise Kısıtlı Uygulama Protokolü (Constrained Application Protocol (CoAP)) ile uygulanabilirliğini test edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan deneyler sonucunda ise, CoAp kısıtlı cihazlarda izlenmesine ve muhasebe bilgilerinin aktarımı konusunda uygunluğunu ve uygulamanın basit bir yapıda olması, derli toplu olmasıdır. Ancak cihazın pil ömrü ve yönetim işlevselliğinin uygulanması kısıtlanma getirebileceğine ve bununla birlikte uygulamanın daha karmaşık veya daha az verimli halde getirilmesinde bilgi hacminin kısıtlanabileceğinden

bahsedilmektedir. Son olarak, çalışma da sorulan soruya cevap bulunabildiğine ve gelecekte yapılacak çalışmalara da bazı sınırlamaların olacağını da eklemiştir.

Ionescu, Ionescu, Bendovschi, & Tudoran (2013), geleneksel ve bulut tabanlı muhasebenin karşılaştırılmasıyla ilgili çalışmadır. Çalışmada literatür taraması ve Romanya'daki şirketler üzerinde geleneksel muhasebe ve bulut tabanlı muhasebeyle ilgili bir araştırma yapılmıştır. Araştırma için Misra&Mondal (2010) adlı çalışmadaki ROI modeliyle açıklanmıştır. Araştırma sonucunda ise, bulut tabanlı olarak gerçekleştirilen muhasebe işlemlerinde maliyet ve zamandan tasarruf sağlayacağına ve aylık bazda da kar artışının olacağı şeklinde sonuca varılmıştır.

Khanom (2017) yapmış olduğu çalışmasında bulut muhasebesinin avantaj ve dezavantajlarını, potansiyel değişikliklerini, geleneksel muhasebeyle karşılaştırılmasını ve konuyla alakalı olarak literatür taranması amacındadır. Çıkan sonuca göre; işletmeler ve muhasebe meslek mensupları açısından avantajlı bir yöntem olduğundan, işletme uygulamalarında verimli ve zamandan tasarruf sağlayacağı yönünden bahsedilirken dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar ise, işlemlerin gerçekleştirilmesi için internet bağlantısının olmasına, düşük hızlarda olan internette ise verimli çalışmadığından ve güvenlik açıklarının olacağı yönünde çıkarımlar yapılmıştır. Son olarak bulut muhasebesinin yakın gelecekte önemli bir yere sahip olacağına ancak konuyla alakalı olarak yeterli sayıda literatür bulunmadığından da bahsedilmektedir.

Kaya (2017) çalışmasında bulut sistemin Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler için e-ticarete gerekliliğini açıklamaya çalışıldığı bir çalışmada, KOBİ'lerin kısıtlı finansman, dijital yetersizliğe sahip olduklarını ve rekabet avantajlarını düşürmek olduğunu açıklamıştır. Bu kapsamda, sınırlı sermayeleri olan KOBİ'lerin maliyet faktörü çok önemli olduğundan bulut sistemi teknolojisi sayesinde, özellikle “kullandığın kadar öde” politikası, işlemci hızı, bünyesinde finansal bilgilere yönelik sistem odası oluşturulmasına ve sunduğu bir dizi imkânlarıyla KOBİ'lere bir finansal dayanak olduğu ifade edilmiştir. Araştırmadan yola çıkarak, bulut sistemi teknolojisi KOBİ'ler için gerekliliği, sağladığı altyapı ve sunduğu imkanlarla, ortaya konmuştur. Bulut sistemi teknolojisinin, e-ticarete daha hızlı ve süreklilik kaydedebilmesi nedeniyle KOBİ'ler içinde bir finansal ve dijital kurtuluş olduğunu çalışmasında ifade etmiştir.

Aslan & Özerhan (2017) büyük verinin muhasebe mesleği üzerinin etkilerini araştırılmıştır. Bu etkilerinin belirlenebilmesi için çalışmasında; Ankara, İzmir, İstanbul, Konya, Gaziantep, Adana, Bursa, Eskişehir ve Bilecik şehirlerinde faaliyet gösteren Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerden

oluşmaktadır. 790 muhasebe meslek mensubundan 740 anket formunda üzerinden değerlendirilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının büyük veri konusunda çeşitli nüfus istatistiklerine göre farklı görüşlere sahip olan ve muhasebe meslek mensuplarının büyük veri ile gelecek 10 yıl içerisinde finansal rapor üretme, denetim süreci, iç kontrol ve iç denetimin belirlenmesinde büyük veriden büyük ölçüde faydalanacağını belirlemişlerdir.

Serçemeli (2018) yaptığı çalışmada, dijital dönüşümden geçen muhasebe ve denetim mesleklerinin geleceğinde yapay zekânın yerini, önemini ve gelecekte durumu hakkında tespitini bulunmaktadır. Meslek mensupları şüphesiz ki yapay zekâdan etkilenecek ve bunun sonucu olarak bir dönüşümün mecburi olduğu ifade edilmiştir. İlâveten, muhasebe mesleğinin bir değişimden geçerek ve bu dönüşümün sonunda “muhasebe beri stratejisi” olarak değiştirilmesi önerilmektedir.

Whitman & Sobczak (2018) yaptığı çalışmada, yapay zekâ teknolojisinin muhasebe mesleği üzerindeki etkilerini incelenmesi ve benimseme algılarını belirlemek amacıyla muhasebe meslek mensuplarına ve eğitimcilere anket yöntemi uygulanmıştır. Bu kapsamda anket sonuçlarına göre; yapay zekâ teknolojisi uygulanması durumu ile tekrarlanan görevlerin azaltılacağına ve çalışmaların iyileştirileceğine yönelik sonuçlar çıkmıştır. Aynı çalışmada, katılımcılar yapay zekâ teknolojisine olumlu bir bakış açısıyla baktıklarına ve işletmenin performansına olumlu bir etki yaratacağına inandıklarına yönde bir sonuç çıkmıştır. Ancak, yapay zekâ teknolojisinin teorik olarak uygulanması açısından olumlu bir sonuç ortaya konmuşken, pratik derece uygulanması yönünde de endişelerin olduğuna dair sonuçlar çalışmayla beraber ortaya konmuştur.

Wu, Xiong, & Li (2019) çalışmalarında nesnelerin interneti ve Bitcoin teknolojisini güvenilir muhasebe bilgilerinin sağlanabilmesi amacıyla EABAT ('Events' Approach to Basic Accounting Theory (EABAT)) yöntemiyle geliştirilmesi üzerine kurulmuştur. Çalışmada Bitcoin ve nesnelerin interneti teknolojisinin modelinin oluşturulmasına ve bu oluşturulan model ile EABAT yaklaşıma dayalı olarak kişileştirilmiş finansal raporlar üretebilen muhasebe bilgi sisteminin geliştirilmesinden bahsetmektedir. Her ikisinin entegrasyonu, farklı konular arasında etkileşim sağlamaya ve yeni bir ticari işlem modeli oluşturmaya yardımcı olunacağından ancak maddî malları içermediğinden kaynaklı olarak zorluklarından, hassas muhasebe bilgilerinin bilgi güvenliklerinin de zorlukları olduğundan mütevellit zorlukları üzerinde durulmuştur.

Moll & Yiğitbaşıoğlu (2019) çalışmasında muhasebenin bulut bilişim, büyük veri, blok zinciri ve yapay zekâ arasındaki etkileri üzerinde durulmuştur. İnternet ile ilgili teknolojilerin muhasebe üzerinde etkilerine ve literatür taraması

üzerine yapılmıştır. Çalışmanın amacında ise, bu alan üzerindeki yapılacak çalışmalara rehberlik etmesini ve sonuç olarak muhasebe meslek mensuplarının teknoloji tarafından tehdit altında olmaları ancak internet teknolojileriyle de beraber yeni fırsatların ortaya çıktığı, veri paylaşılma kolaylığı, ayrıca meslek mensuplarının bu teknolojileri kurum ve kuruluşlarda uygulamasına ve etkin bir şekilde kullanmaları yönünde öneri de bulunmuşlardır.

Zhang, Xiong, Xie, Fan, & Gu (2020), büyük veri, makine öğrenimi, yapay zekâ teknolojisinin ve meslek mensupları tarafından kullanılan blok zincirindeki gelişmelerin araştırılması ve gelecekteki gelişmelerin etkilerinin değerlendirilmesi üzerine incelemeleri sunmaktadır. Yapay zekâ ve blok zinciri teknolojisine ilişkin incelemeler için Dört Büyük muhasebe programı, muhasebe meslek mensupları ve kuruluşlara ilişkin incelemeler bulunmaktadır. Bu kapsamda yapay zekâ ve büyük veri teknolojisinin entegrasyonu, muhasebe işlemlerindeki yeniden yapılandırma, bilgi hatalarını ve çarpıklıklarının azaltılması, verimliliğin artırılması gibi mesleğe ve meslek mensuplarına devasa değişiklikler getirmiştir. Ayrıca, yapay zekâ, blok zinciri ve muhasebe arasında derin bir entegrasyonun olduğunu sunmuştur ve teknolojik bilgilerin genişletilmesiyle beraber daha verimli bir muhasebe uygulamalarının oluşturulacağını belirlemişlerdi.

El-Dalahmeh (2021) tarafından yapılan ve büyük verinin analizi ile muhasebe meslek mensuplarının üzerindeki etkisini belirlemeye çalıştığı araştırmasında, Ürdün Krallığı'ndaki faaliyet gösteren 147 Yeminli Mali Müşavir, finansal analist ve büyük veri uzmanlarına verilen anket formundan 108 adet anket formu geri dönüş sağlamıştır. Çalışma sonucunda, büyük verinin gelecekte muhasebe meslek mensuplarını etkileyeceğini göstermiştir. Ayrıca işletme organizasyonları büyük veriyle beraber avantaj elde edeceklerini, faaliyetlerini ve stratejilerinin geliştirmeye, rekabet avantajı elde edecekleri sonuçları ortaya koymuştur. Bu nedenle, muhasebe meslek mensuplarının büyük veri ile fırsat ve risklerinin tespit edebilmesine olanak sağladığına çalışma sonucunda ortaya koymuştur.

Karmańska (2021) tarafından yapılan çalışmada çevrimiçi anket yöntemi kullanılarak muhasebe meslek mensupları ve öğrencilerin muhasebe alanında nesnelere interneti uygulamasının yararlarını ve zorluklarını belirlenmesini amaçlamıştır. Çalışma, Polonya'da faaliyet gösteren karayolu taşımacılığı sektöründen bir şirkette 151 muhasebe meslek mensubuna ve öğrencisiyle anket ve görüşme tekniği kullanılarak yapılan çalışmanın sonucunda, ankete katılanların yaklaşık olarak yarısının nesnelere interneti teknolojisi hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. Meslek mensupları ve öğrencilerin gelişen teknolojileri takip etmeleri, teknik ve analitik becerilerine hâkim olmaları

gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca meslek mensupları ve öğrencilere göre, sensörler tarafından sağlanan büyük verilerin, organizasyonun verimliliğini artıracak gelişmiş analizlerin gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.

Mert, Güner, & Duyar (2022) tarafından yapılan çalışmada dijitalleşme süreci ve dijitalleşme sürecinin muhasebe meslek mensuplarına etkileri ölçülmek amacıyla İstanbul bölgesinde yer alan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlere anket yöntemi kullanılarak ölçülmüştür. Araştırmaya 176 Serbest Muhasebeci Mali Müşavir katılmıştır; anket formu ile demografik özellikler, meslek mensuplarının hangi dijital ürünleri kullandıklarını ve dijitalleşmenin fayda ve zararlarının tespiti üzerine oluşturulmuştur. Araştırma sonucuna göre, muhasebe meslek mensuplarının dijitalleşme sürecinin meslek mensuplarına olumlu faydalarının olduklarını ve sosyal hayatları da dahil olmak üzere mesleklerini icra ederken de fazlasıyla kullanmaktadırlar. Meslek mensupları e-fatura ve diğer dijitalleşme süreçlerinin meslek mensuplarına zaman tasarrufu yaratacaklarını belirtmişlerdir. Ek olarak çalışma sonucuna göre, meslek mensupları da gelişmeleri yakinen takip ettikleri ve önemli ölçüde kullandıkları görülmektedir.

Eş & Atasoy (2022) çalışmalarıyla muhasebe meslek mensuplarının dijitalleşmeye karşı beklentilerini, sorunlarını ve e-dönüşüm çerçevesinde bilgi ve uyumlarından kaynaklı kaygı düzeylerinin etkilerinin incelenmeye çalışıldığı bir araştırmada, Ankara'da faaliyette bulunan 403 kişilik örneklemeden oluşan meslek mensubuna anket yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın anketine göre, katılımcıların demografik özelliklerine göre e-dönüşüm işlemlerine bilgileri, uyumları, memnuniyet düzeyleri ve dijitalleşmeden kaynaklı olarak kaygı düzeyleri kullanılmıştır. Meslek mensupları, bulut sistem ve yapay zekâya dair makul bilgi düzeyine sahipken nesnelere interneti ve blok zinciri teknolojisi ile ilgili bilgileri olmadığını görülmüştür. E-dönüşüm işlerinde de uyumlarının yüksek düzeylerinin yüksek olduğuna ve memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu ortaya konmuştur. Araştırmanın verilerinden yola çıkarak, e-dönüşüm sistemine dair bilgi ve entegrasyon oranı e-dönüşüme karşı memnuniyet düzeyinin negatif yönlü olmadığına ve dijitalleşme kaynaklı olarak endişe düzeyleri negatif yönlü bir etkinin olduğu görülmüştür. Bunun üzerine meslek mensupları üzerinde dijitalleşme hakkında bilgi ve uyum düzeyleri yükseldikçe dijitalleşmeye karşı memnuniyet derecesi artmakta ve dijitalleşme kaynaklı olarak kaygı düzeyleri azalmakta olduğu görülmüştür.

5. Sonuç ve Öneriler

Muhasebe mesleği, 2000'lerin başında verimliliği yükseltmek, rekabette kalmak ve maliyetleri en aza indirmek gerekçeleriyle dijitalleşmeye başlamış ve

mesleğin kâğıt kaleminden ibaret olmadığını ispatlamıştır. Bilgisayarlı muhasebe programları ile geçiş süreci başlamış ve internet teknolojilerinin gelişimi ile muhasebenin dijitalleşmesi hızlanmıştır.

Özellikle meslek mensuplarının çalışma alanlarında, bilişsel teknolojilerin etkili bir şekilde uygulanmasıyla süreçler daha akılcı ve daha etkin bir sürece dönüşecektir. Bilgisayar teknolojisinin devamlı ilerlemesi sebebiyle büyük firmalarının çoğu, muhasebe işletim sürecinde, kayıt ve karar mekanizmalarını işletirken, internet teknolojilerinin kullanımını başlatmış bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve organik bağa sahip olduğu dijitalleşme, meslek mensuplarının dijital dönüşüme uyum sağlayabilmeleri, dijitalleşme hususunda erişecekleri bilgi düzeyi ve dijitalleşen muhasebeye uyum sağlamalarına bağlı olarak işlerini kolaylaştıracaktır. E-defter, e-fatura ve e-imza gibi muhasebe sisteminin doğal akışı içerisine entegre olmuş ilerlemeler ile artarak varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Bu çalışma sürecinde yapılan literatür taramaları sonucunda, internet teknolojilerinin gelişiminin muhasebe alanında ortaya çıkardığı avantajları ve dezavantajların belirlenmeye çalışılmıştır. Dijital ortamlar da yapılan muhasebe mesleğinin, maliyet tasarrufu ve operasyonel verimlilik sağlaması, doğruluğun ve hızın artması, yapay zekâ teknolojisiyle büyük verilerin analiz süreleri çok kısa bir süre içerisinde edilmeleri meslek mensuplarına avantaj sağlamaktadır. Bununla birlikte; önceleri defterlerde yapılan tek düzen işlemlerin yerini artık otomasyon yoluyla yapay zekâ teknolojisi almaktadır ve nesnelerin interneti teknolojisiyle de verilerin paylaşılması ve entegrasyonu kayıt işlemlerinde de kolaylık sağlanmıştır. Muhasebe bilgi sistemlerinde bulut muhasebesi, blok zinciri ve büyük veri sisteminin muhasebeye dahil olmasıyla verilerin güvenilir, aslına uygun aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda, nesnelerin interneti ve yapay zekâ ile birlikte de meslektaşların emek yoğun yükü azalmıştır. Bu yeni teknolojiler, meslek mensupları açısından her yönüyle zamandan ve mali yönden kolaylık sağlamasına rağmen; kurulum sürecinde katlanılan maliyet unsuru, finansal güvenliğin tehlikeye düşmesi ihtimali, internet teknolojilerinin gelişimini denetleyen bir kurumun olmaması ya da zayıflığı durumunda algoritmaların tarafsızlığının sağlanamaması, iyi niyetli olmayan kişilerin verileri kendi çıkarlarına hizmet edecek yönde uyarlaması, gizlilik ve bilgi güvenliği konusunda yaşanan endişe, internet teknolojilerinin protokol uyumsuzluğu üzerine yaşanabilecek açıklar ile verilerin üçüncü taraflarca değiştirilmesi veya çalması gibi ihtimallerin ortaya çıkması gibi dezavantajlara sahiptir.

Dezavantaja ve avantajlarıyla muhasebe mesleği, dijitalleşme ile hızlı bir şekilde ilerlemekte ve gelişim göstermektedir. Şüphesiz ki internet ile ilgili

teknolojilerde (nesnelerin interneti, yapay zekâ, bulut sistemi, büyük veri ve blok zinciri) sürekli olarak yeni teknoloji ve platformların çıkmasıyla adım adım ileriye doğru gelişmeler göstermektedir.

Bu nedenle yeni sistemlere meslek mensuplarının uyum sağlamaları amacıyla yeniliklerin sürekli olarak takip edilmesi, yaşanan değişimlere adapte olunması mesleğin gelişimi açısından büyük katkılar sağlayacaktır. Geleceğin meslek mensuplarını; robotlarla çalışan, dijital gelişmelere ayak uydurabilen ve veri analizlerini doğru yorumlayan, finansal çıkarımlar yapan, yatırımları yönlendirebilen kişiler oluşturacaktır.

Kaynakça

ACCA, & İMA. (2013). Big data: its power and perils . <https://www.accaglobal.com/gb/en/technical-activities/technical-resources-search/2013/december/big-data-its-power-and-perils.html>.

Akdemir Altunbaşak, T. (2018). Blok Zincir (Blockchain) Teknolojisi ile Vergilendirme. *Maliye Dergisi*, 0(174), 360-371. <http://search/yayin/detay/303036>.

Aslan, Ü., & Özerhan, Y. (2017). Big Data, Muhasebe ve Muhasebe Mesleği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(4), 862-883. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbdd/issue/33192/331154>.

Belfo, F., & Trigo, A. (2013). Accounting Information Systems: Tradition and Future Directions. *Procedia Technology*, 9, 536-546. <https://doi.org/10.1016/J.PROTCY.2013.12.060>.

Big Data Turkey. (2019). Big Data (Büyük Veri) Nedir? Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2022, <https://medium.com/dusunenbeyinler/big-data-b%C3%BCy%C3%BCk-veri-analizi-d53d8f8ab52b>.

Ciğer, A., Kınay, B., & Angı, G. G. (2018). Büyük Verinin Muhasebe Uygulamaları ve Muhasebe Eğitimi Üzerindeki Etkileri. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 53, 215-234. <http://search/yayin/detay/299641>.

Coşkun Arslan, M., & Karkacier, A. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Yönetim Muhasebenin Geleceğini Etkileyen Faktörlere Kavramsal Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 430-442. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/47256/595897>.

Cox, M., & Ellsworth, D. (1997). Application-controlled demand paging for out-of-core visualization. *Proceedings of the IEEE Visualization Conference*, 235-244. <https://doi.org/10.1109/VISUAL.1997.663888>.

Dursun, G. D., Ektik, D., & Tutcu, B. (2019). Mesleğin Dijitalleşmesi: Muhasebe 4.0. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6),

263-271. <https://asosindex.com.tr/index.jsp?modul=articles-page&journal-id=538&article-id=26707#cite>.

El- Dalahmeh, S. M. (2021). Impact of Big Data Analysis on Accounting Profession Field – Study in Jordanian Business Environment. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 11(1), 1-23. <https://doi.org/10.5296/ijaf.v11i1.18403>.

Erturan, İ. E., & Ergin, E. (2018). Muhasebe Mesleğinde Dijitalleşme: Endüstri 4.0 Etkisi. *The Journal of Academic Social Sciences*, 72(72), 153-165. <https://doi.org/10.16992/ASOS.13784>.

Eş, A., & Atasoy, A. (2022). Dijitalleşmenin Muhasebe Meslek Mensuplarına Etkisi: Ankara İli Örneği. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 15(2), 247-279. <https://doi.org/10.29067/muvu.974384>.

Gacar, A. (2019). Yapay Zekâ ve Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye'ye Yönelik Fırsat ve Tehditler *Artificial Intelligence and the Effects of Artificial Intelligence on Accounting Profession: Opportunities and Threats Towards Turkey*. *Balkan Journal of Social Sciences*, 8(EUREFE'19), 389-394.

Gulin, D., Hladika, M., & Valenta, I. (2019). Digitalization and the Challenges for the Accounting Profession. *SSRN Electronic Journal*, 1-10. <https://doi.org/10.2139/SSRN.3492237>.

Henkoğlu, T., & Külcü, Ö. (2013). Bilgi Erişim Platformu Olarak Bulut Bilişim: Riskler ve Hukuksal Koşullar Üzerine Bir İnceleme. *Bilgi Dünyası*, 14(1), 62-86. <https://doi.org/10.15612/BD.2013.135>.

ICAEW. (2019). The internet of things and accounting: lessons from China | ICAEW. <https://www.icaew.com/technical/technology/data/internet-of-things-and-accounting>.

Ionescu, B., Ionescu, I., Bendovschi, A., & Tudoran, L. (2013). Traditional Accounting vs. Cloud Accounting. *Proceedings of the 8th International Conference Accounting and Management Information Systems, AMIS*, 106-125. <https://doi.org/10.13140/2.1.2092.8961>.

Kablan, A. (2018). Endüstri 4.0, “Nesnelerin İnterneti” - Akıllı İşletmeler ve Muhasebe Denetimi. *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences Y, 23(Özel Sayı)*, 1561-1579. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/53210/714756>.

Karmańska, A. (2021). Internet of Things in the accounting field. Benefits and challenges. *Operations Research and Decisions*, 31(3), 23-39. <https://doi.org/10.37190/ord210302>.

Kaya, A. (2017). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Bulut Bilişim Farkıyla E-Ticaret. *Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 63, 259-275. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/35955/403447>.

Kesayak, B. (2017). Endüstri Tarihine Kısa Bir Yolculuk. Endüstri 4.0., Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2022, <https://www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk/>.

Khanom, T. (2017). Cloud Accounting: A Theoretical Overview. IOSR Journal of Business and Management, 19(06), 31-38. <https://doi.org/10.9790/487X-1906053138>.

Kurnaz, E., Tekbaş, İ., Bozdoğan, T., & Çetin, Ö. O. (2020). Dijitalleşmeye Birlikte Muhasebe Eğitiminin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Özel Sayı. <https://doi.org/10.31460/mbdd.642307>.

Kwilinski, A. (2019). Implementation of Blockchain Technology in Accounting Sphere. Academy of Accounting and Financial Studies Journal, 23(2), 1-6.

Lazanis, R. (2015). How Technology Behind Bitcoin Could Transform Accounting As We Know It. BrainStation, Erişim Tarihi: 18 Ekim 2022, <https://brainstation.io/magazine/how-technology-behind-bitcoin-could-transform-accounting-as-we-know-it>.

Mazhelis, O., Waldburger, M., Machado, G. S., Stiller, B., & Tyrväinen, P. (2013). Retrieving monitoring and accounting information from constrained devices in internet-of-things applications. İçinde G. Doyen, M. Waldburger, P. Čeleda, A. Sperotto, & B. Stiller (Ed.), Emerging Management Mechanisms for the Future Internet: C. 7943 LNCS (ss. 136-147). Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-38998-6_17/COVER.

Mert, H., Güner, M., & Duyar, G. (2022). Dijitalleşme Sürecinin Gelişimi ve Muhasebe Uygulamalarına Etkileri Yönünde İstanbul İlinde SMMM'ler Üzerinde Bir Araştırma. Muhasebe ve Denetime Bakış, 66, 195-218. <https://doi.org/10.55322/mbbakis.1055937>.

Moll, J., & Yigitbasioglu, O. (2019). The role of internet-related technologies in shaping the work of accountants: New directions for accounting research. The British Accounting Review, 51(6), 1-20. <https://doi.org/10.1016/j.bar.2019.04.002>.

Moudud-Ul-Huq, S. (2014). The Role of Artificial Intelligence in the Development of Accounting Systems: A Review. IUP Journal of Accounting Research & Audit Practices, XIII(2), 7-19. <https://ssrn.com/abstract=2508591>.

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System, Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2022, www.bitcoin.org.

Oracle. (2021a). Yapay Zeka (AI) nedir?, Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2022, <https://www.oracle.com/tr/artificial-intelligence/what-is-ai/>.

Oracle. (2021b). Blok Zinciri nedir?, Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2022, <https://www.oracle.com/tr/blockchain/what-is-blockchain/>.

Öz, Y. (2016). Bulut Bilişim (Cloud Computing) ve Muhasebe. *Cloud Computing and Accounting*. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(13), 63-79. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/158512>.

Özata Canlı, S. N., & Serçemeli, M. (2021). Finansal Raporlamada Bir Model Önerisi: Bütünleşik Teknolojili Bulut Tabanlı Finansal Raporlam. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 21(64), 247-266. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbbakis/issue/64958/873069>.

Özçelik, M., Beller Dikmen, B., & Deran, A. (2022). Nesnelerin İnterneti Teknolojisinin Muhasebe ve Denetim Sürecine Etkisi ve Muhtemel Riskler (The Effects of The Internet of Things Technology on Accounting and Auditing Process and Estimated Risks). *Journal of Business Research - Turk*, 14(2), 1544-1563. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1456>.

Özdemir, S., & Elitaş, C. (2014). Bulut Bilişim ve Muhasebede Kullanımı. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 16(2), 93-108. <http://search/yayin/detay/184318>.

Serçemeli, M. (2018). Muhasebe ve Denetim Mesleklerinin Dijital Dönüşümünde Yapay Zekâ. *Journal of Turkish Studies*, 13(30), 369-386. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14373>.

Singh, R. (2017). Blockchain based Accounting, Erişim Tarihi: 22 Ekim 2022, <https://www.coreadviz.co.uk/blockchain-based-accounting/>.

Şener, S., & Elevli, B. (2017). Endüstri 4.0'da Yeni İş Kolları ve Yüksek Öğrenim. *Muhasebe Beyinler Dergisi*, 1(2), 25-37. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhendis-beyinler/issue/28909/316153>.

Tekbaş, İ. (2018). The Profession of the Digital Age: Accounting Engineering. IFAC, Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2022, <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/discussion/profession-digital-age-accounting-engineering>.

Türegün, N. (2019). Impact of technology in financial reporting: The case of Amazon Go. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 30(3), 90-95. <https://doi.org/10.1002/jcaf.22394>.

Whitman, C., & Sobczak, M. (2018). AI: Overrated or the Future of Accounting. *Undergraduate Student Research Awards*, 45, 1-26. https://digitalcommons.trinity.edu/infolit_usra/45/.

Wu, J., Xiong, F., & Li, C. (2019). Application of internet of things and blockchain technologies to improve accounting information quality. *IEEE Access*, 7, 100090-100098. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2019.2930637>.

Yetimler, E. (2019). Internet of Things (Nesnelerin İnterneti) IoT Nedir? Cihazların Etkileşim Trendleri, Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2022, <https://www.karel.com.tr/blog/internet-things-nesnelerin-interneti-nedir- cihazlarin-etkilesim-trendleri>.

Yücel, G., & Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme - Yapay Zekâ ve Muhasebe Beklentiler. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi , 17, 60. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/46942/589319>.

Zhang, Y., Xiong, F., Xie, Y., Fan, X., & Gu, H. (2020). The Impact of Artificial Intelligence and Blockchain on the Accounting Profession. IEEE Access, 8, 110461-110477. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3000505>.

BÖLÜM III

DEVLET ÜNİVERSİTESİ VE VAKIF ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL BAĞIMLILIK DÜZEYLERİNİN GELECEK BEKLENTİLERİ VE KİŞİSEL ÖZELLİKLERİNE GÖRE İNCELENMESİ*

*Examination of Digital Addiction Level of State
and Foundation University Students According to
Their Future Expectations and Personal Characteristics*

Hamide TOPAL ALAKUŞ¹ & Fatma Sema BENGİ²

¹(Uzm. Psikolojik Danışman), Antakya Ortaokulu, Türkiye

E-mail: hamidetopall@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0298-582X

²(Dr. Öğr. Üyesi), Toros Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

E-mail: sema.gurkan@toros.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8890-5626

1. Giriş

Günümüzde, internet, bilgisayar ve telefon gibi teknolojik cihazlar yaşamımızın vazgeçilmez parçası haline gelerek, iletişimi kolaylaştırmış, bilgiye erişimi hızlandırmış ve depolanma kapasitesini artmıştır (Şahin ve Akbaba, 2017: 53). Gelişen teknolojik cihazlar insan yaşamını olumlu yönde etkilerken, uygun kullanım süresinin aşılması ve amacı dışında kullanımı bireylere birtakım zararlar vermektedir. Dijital bağımlılık bu zararların başında yer alır (Adnan ve Gezgin, 2016). Dijital bağımlılık çatısı altında başta internet bağımlılığı olmak üzere, sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı,

* Bu çalışma Hamide Topal Alakuş' un "Devlet üniversitesi ve vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinin gelecek beklentileri ve kişisel özelliklerine göre incelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

akıllı telefon bağımlılığı ve televizyon bağımlılığı ele alınmaktadır (Blachnio vd., 2018; Bragazzi ve Del Puente, 2014; Savcı ve Aysan, 2017).

Dijital bağımlılık alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde, dijital bağımlılığın gençler arasında hızla yayıldığını görmek mümkündür (Morrison ve Gore, 2010; Ha vd., 2006; Ko vd., 2007; Yen vd., 2007; Atalayın, 2021; Kırık, 2017). We Are Social Ajansı (2019) Global Dijital Raporu'na göre mobil internete en fazla vakit ayıran 15. ülke Türkiye'dir (We Are Social, 2020). Türkiye'deki internet kullanıcılarının 2021 ile 2022 yılları arasında 3,9 milyon (%5,9), sosyal medya kullanıcılarının ise 8,9 milyon (%14,8) arttığı görülmektedir (We Are Social, 2022).

Sürekli olarak farklı tür, kapsam ve etkide güncellenen dijital araç gereç ve uygulamaların kullanımının artması dijital bağımlılığın güncel çalışmalarla incelenmesini bir zorunluluk haline getirmektedir. Bireylerin dijital bağımlılık düzeylerini etkileyen birden çok sosyokültürel ve ekonomik faktör bulunmaktadır. Bu çalışmada sosyoekonomik durum faktörü ele alınarak devlet üniversitesi ve vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeyleri, geleceğe yönelik tutumlarına ve çeşitli kişisel özelliklerine (cinsiyet, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, sahip olunan teknolojik cihaz sayısı) göre karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

2. Dijital Bağımlılık

Bağımlılık, bireylerin belirli bir madde, ürün ve/veya hizmeti uzun zaman kullanmaları sonucu kendilerini geçici olarak iyi hissetmeleri; psikolojik ve fiziksel sağlıkları veya sosyal yaşantılarının zarar görmesine rağmen belli eylem ya da eylemlerin tekrarı şeklinde tanımlanmaktadır (Koçak vd., 2015; Seferoğlu ve Yıldız, 2013). Bir tür davranışsal bağımlılık olan dijital bağımlılık; dijital cihazlar ve uygulamaları aşırı kullanım, kullanma isteğini durduramama, günlük aktivitelerin ihmali, bu duruma bağlı sosyal ilişkilerin zedelenmesi, olumsuz his ve günlük yaşantı stresinden uzaklaşma için tercih etme, nesneye ulaşılamayan durumlarda asabi ruh hali, kullanım süresi ve miktarına dair doğru olmayan yanıtlar verme şeklinde tanımlanabilmektedir (Kwon vd., 2013; Young, 1998; van den Eijnden vd., 2016).

Okunan bir kitabın, izlenen bir filmin sonuna gelinmesi vb. olan doğal durma işaretleri, sosyal medya, popüler dijital oyunlar, Youtube ve Netflix benzeri video platformlarında bulunmadığından, bireyler dijital cihaz ve teknolojilere git gide bağımlı hale gelmektedir (Ertemel ve Aydın, 2018). Türkçe karşılığı "Gelişmeleri Kaçırma Korkusu" olarak çevrilen Fear of Missing Out (FoMO) hastalığı ve dijital uygulamalardan gelen ödülün belirsizliği dijital bağımlılığı

artıran faktörlerdendir. Sosyal medyada bireyler, ideal benliğini yarattığı takdirde ödüllendirilmektedir (Onurlubaş ve Öztürk, 2018). Başka bir faktör yalnızlık duygusudur. Kişiler toplumsal aidiyet ihtiyacını giderebilmek için sosyalleşmeyi internet aracılığıyla tercih ederek internet bağımlılığı olasılığını artırmakta ve kişi bulunduğu toplumla arasına mesafe koymaktadır (Caplan, 2002; Thatcher ve Goolam, 2005).

Dijital bağımlılık çatısı altında internet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı ve televizyon bağımlılığı yer almaktadır. İnternet bağımlılığı terim olarak ilk kez 1995 yılında Ivan Goldberg tarafından kullanılmış, ölçütlerini ve tanımlamasını 1998 yılında Dr. Kimberly S. Young yapmıştır. Young (1998), patolojik internet kullanımındaki sekiz ölçütten beş tanesinin karşılanması durumunda bireyin “İnternet bağımlısı” olarak tanı alması gerektiğini belirtmiştir (Young, 2009). Young’ un internet bağımlılığı için önerdiği tanı ölçütleri şu şekildedir:

1. İnternet ile ilgili aşırı zihinsel uğraş
2. Giderek artan daha fazla internet kullanım ihtiyacı
3. İnterneti kullanımını kontrol, azaltma ya da tamamen bırakmaya yönelik başarısız girişimler
4. Azalan internet kullanımında ya da tamamen kesilmesi halinde huzursuzluk, çökkünlük ya da kızgınlık hissetme
5. İlk planlanandan daha fazla süre internette kalma
6. İnternetin aşırı kullanımı nedeniyle aile, okul, iş ve arkadaş ortamında sorunlar yaşama, eğitim veya kariyer ile ilgili bir fırsatı tehlikeye atma ya da kaybetme
7. İnternette kalma süresi ile ilgili yalan söyleme
8. Problemlerden veya olumsuz duygulardan uzaklaşmak için kullanma

Akıllı telefon bağımlılığı, internet bağımlılığına paralel ilerlemekte ve internet kullanımı arttıkça akıllı telefon bağımlılığının da doğrusal olarak arttığı görülmektedir (Kwon vd., 2013; Lin vd., 2014). Diğer davranışsal bağımlılıklarda olan dört ana bileşen (zorunlu davranışlar, tolerans, geri çekilme ve işlevlerde bozulma) akıllı telefon bağımlılığında da bulunmaktadır (Lin vd., 2016).

Sosyal medyanın; eğlence, sanal ortamda sosyalleşme, hızlı bilgi, görsel paylaşımı gibi avantajları bulunsa da, kullanım sıklığı arttığı, günlük işleştiren uzaklaştırdığı ve gerçek yaşamdan kopuşa yol açtığı takdirde “Bağımlılık” olarak nitelendirilmektedir (Sevginer, 2022). Sosyal medya bağımlılarında “Takıntılı derecede mesajların kontrolü, sık sık sosyal ağ sitelerinde statü değişikliği, sık aralıklarla selfie /özçekimlerin sosyal ağ sitelerine yüklenmesi, sosyal çekilme,

yalnız internetteyken heyecan hissi, dijital olmayan diğer faaliyetlere ilgi kaybı, sosyal medyaya girememe durumunda ortaya çıkan huzursuzluk hissi” gibi semptomlar görülmektedir (Endong, 2018; aktaran Sevginer, 2022).

Dijital oyun; bilgisayar, akıllı telefon, oyun konsolu, tablet veya elektronik platformlar üzerinde bir veya birden fazla kişinin çevrimiçi veya çevrimdışı, fiziksel aparatlar kullanarak birlikte vakit geçirebildiği, metinden ziyade görsellik üzerine inşa edilen, eğlence ve boş zaman aktivitesi yazılımıdır (Frasca, 2001). Dijital oyunların; yaratıcılığı artırma, doğru strateji geliştirme vb. gibi olumlu yanlarının yanı sıra uygun süre ve sıklıkta tercih edilmediği, aşırıya kaçtığı durumlarda patolojik durumlar görülmektedir. DSM-5’in üçüncü bölümünde araştırılması gerekenler bölümünde “İnternette Oyun Oynama Bozukluğu (Internet Gaming Disorder)” tanı kriterleri yer almaktadır (APA, 2013).

İçeriğine odaklanmadan, sadece araç olarak televizyona bağlanma durumuna televizyon bağımlılığı denir. Televizyon bağımlılığı üzerine yürütülen araştırmaların gençlerden ziyade genellikle çocuklar üzerine olduğu görülmektedir. Çocukların televizyona bağımlı hale gelmelerinin altında; ebeveynlerin ya da bakım verenlerin kendilerinin televizyona bağımlı olması, ebeveynler arasındaki çatışmalardan kaçmak, çocukların oyun oynayabilecek yaşıt bulamamaları ve maddi yetersizlik kaynaklı ek aktivite olmaması gibi nedenler bulunmaktadır (Dicle, 2019).

Young (1998), bağımlı kullanıcılarda internetin, diğer bağımlılıklarda olduğu gibi kişisel, ailevi ve mesleki sorunlara yol açtığını; özellikle uyku düzeninin bozulması ve fiziksel yorgunluk gibi şikâyetlerin oluştuğunu belirtmektedir. Dijital araçlarla geçirilen uzun zaman dilimleri esnasında uzun süre yemek yememe ve oturmadan kaynaklı sindirim problemleri ve obezite gibi rahatsızlıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Dijital araçlarla olması gerekenden fazla vakit geçirmenin konsantrasyon ve dikkat eksikliği, yoğun stres, yorgunluk hissi, baş ağrısı gibi sonuçlara sebep olduğu söylenmektedir (Bold vd., 2003; Erenel vd., 2011). Küreselleşme ve enformasyon toplumunun ikonu olan internetin, asosyal bireyler ürettiği, sürekli internetle haberleşen ve zamanının çoğunu internette geçiren bireylerin, gerçek sosyal ilişkilerden zamanla uzaklaştığı belirtilmektedir (Bayhan, 2013).

Dijital platformlar; oyun, mobil uygulama, sosyal medya vb. teknoloji ürünlerinin tüketimini arttırmak amacıyla “Kanca modeli” şeklinde tanımlanan stratejiler geliştirmişlerdir. Kancadan kurtulmanın ilk adımı, akıllı telefonlarda her türlü mobil bildirimini tamamen kapatmaktır. İkinci adım, vakit öldürücü sosyal medya, whatsapp gibi uygulamaların telefonun ana ekranından kaldırıp hemen ulaşılamayacak klasörlere taşınmasıdır. Uygulamaya mobil uygulama yerine internet tarayıcı üzerinden girmek ve kullanım sonrasında oturum kapatmak

yine denenebilir yöntemlerdendir. Ödül adımında ise kancadan kurtulabilmek için ödülü sonraya saklamak olasıdır. Döngünün önüne geçmek için bir diğer öneri ise, hemen yanıt vermeyerek mesajlaşma, konuşma formatına girilmesinin önünü kesmektir (Ertemel ve Aydın, 2018).

Dijital bağımlılık patolojik boyuta ulaşmışsa, tedavisi için öncelikli hedef varsa alta yatan psikiyatrik rahatsızlığın eğer saptanabilmesidir. Eğer patolojik internet kullanımı bir diğer psikiyatrik bozukluğun belirtisi değil ise, dürtü kontrol bozukluğu ve bipolar duygu durum bozukluğuna durum olarak yakın olması sebebiyle farmakoterapi her iki bozuklukta da kullanılabilen duygu durum dengeleyicisi olarak iyi bir seçenek konumundadır (Arısoy, 2009).

İnternet bağımlılığının önlenmesi ve tedavisine yönelik çalışmalar diğer dijital bağımlılık türleri olan sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığına da uyarlanabilmektedir. Kişinin internetten uzak kalıp kalamadığının tespiti, bilgisayarın yerinin değiştirilmesi ve diğer insanların bulunduğu yere nakli, diğer insanlar ile beraber internete bağlanması, internete bağlanma zamanının değiştirilmesi, internet defteri oluşturulması, arkadaş ve yakınlardan internet ile ilgili problemleri olduğunu saklanmaması, spor aktivitelerine katılım, internet tatillerinin verilmesi, otomatik düşüncelerin ele alınması, gevşeme egzersizleri, internete bağlanma sırasında hissedilenlerin not edilmesi, yeni sosyal becerilerin kazandırılması uygulanabilecek adımlardandır (Davis, 2001; aktaran Arısoy, 2009).

2.1. Psikolojik Kuramlar Çerçevesinden Dijital Bağımlılık

Dijital bağımlılıkların kökenine inildiğinde ilk açıklamaların kumar oynama bağımlılığı üzerinden olduğu görülmektedir. Psikanalitik kuram, patolojik kumar oynama bağımlılığını açıklarken, oyuncunun bilinçdışı sorunsalına değinmektedir. Oyun sırasında bilinçdışındaki kaybetme ihtiyacı ön plana çıkarak, oyun hayali bir senaryo yaratmaktadır. Özgürleşme hissi, kaygı, suçluluk, babanın öldürülmesi ve kendi kendini cezalandırma gibi unsurlar bu senaryonun içinde barınmaktadır. Kurama göre kaybedilen her oyun, baba tarafından bir cezalandırma değildir. Stora' ya göre, genç erkekler sanal bir baba arayışı içinde olduğundan, birlikte oyun oynanan partnerler, onlar için "sanal bir baba" görevi görmektedir (Bonnaire ve Couteron, 2010; aktaran Satgan, 2015). Oyuncunun bilgisayarıyla kurduğu ideal ilişkinin, ilkel annesel ilişkisindeki eksikliği tamir edici nitelikte olduğunu belirtilmektedir.

Bilişsel-davranışçı modele göre, problemlerli internet kullanımında uyumsuz düşüncelerin davranıştan önce gelmesi, depresyonun bilişsel teorik açıklamasına benzetilebilir. "Ben sadece internette iyiyim", "İnternette olmadığım zaman değersizim, ama internette önemli bir bireyim" gibi düşünceler, internet

bağımlılarında en sık karşılaşılan bilişsel hatalardandır (Davis, 2001; aktaran Bozkurt vd., 2016). Bilişsel-davranışçı kurama göre, patolojik internet kullanımı semptomları şu şekildedir (Davis 2005; aktaran Bayhan 2013):

- Tek dostun internet olduğu düşüncesi,
- İnternete dair saplantılı düşünceler,
- İnternet kullanımının önüne geçememe,
- İnternette gereğinden fazla para harcama,
- Sanal arkadaşlıkları gerçek yaşamındaki arkadaşlıklara tercih etme
- İnternet kullanımıyla ilgili suçluluk hissetme.
- Yaşadığı suçluluktan ötürü geçirmiş olduğu zaman konusunda yakınlarına yalan söyleme
- İnternette neler yaptığını gizleme.

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı, izleyicinin kullandığı iletişim araçları karşısında aktif veya pasif olma durumlarını esas alır. İletişim araçlarını kullanmada doğrudan yetkiye sahip olan birey, genel olarak aktif konumdadır. Birey günlük hayatta karşılaştığı sorunlara çözüm bulma ve doyum sağlamak için genel anlamda medyaya yönelmektedir. Örneğin; sanal ortamda oyunlara katılmak, internet üzerinden alışveriş yapmak, televizyondan haber izlemek gibi birçok ihtiyacını kitle iletişim araçlarından karşılamakta ve doyumuna ulaşmaktadır (Yaylagül, 2018: 70).

3. Geleceğe Yönelik Tutum

Literatür incelendiğinde; gelecek zamana ilişkin düşünce, öngörü ve yönelimleri ifade etmek için gelecek zaman tutumu (future time attitude), gelecek yönelimi (future time orientation), gelecek zaman perspektifi (future time perspective) ve gelecek beklentisi (future expectation) kavramlarının birbirinin yerine kullanılmakta olduğu görülmektedir. Bu kavramlar benzer gibi kullanılsa da aralarında farklılıklar bulunmaktadır (van Calster vd., 1987).

Geçmiş ve şimdiki zamandaki olaylar veya deneyimler, kişisel geçmişe, şimdiye ve geleceğe yönelik tutumu oluşturur (Nuttin, 1985; aktaran van Calster vd., 1987). Geleceğe yönelik tutum, bireyin genel olarak kişisel geleceğine ilişkin duygusal bakış açısını yansıtır. Bireyler geçmişlerine ve şimdiki zamana ilişkin daha olumsuz bir tutuma sahip olabilirken, genellikle geleceklerine ilişkin olumlu veya iyimser bir tutum içindedirler (van Calster vd., 1987). Bazı bireylerin çok uzaktaki hedefe ulaşmada büyük ölçüde gayretliken bazılarının yakın gelecekteki yönelmekte zorluk yaşaması gibi bireysel tepki kalıplarının altında yatan neden geleceğe yönelik tutum faktörüdür (Gjesme, 1983).

Gelecek yönelimi, bireylerin otobiyografi misali, öznel yaşamlarından hareketle geleceklerine ilişkin sahip oldukları imaj (Seginer, 2003), ya da bireylerin düşünce ve davranışlarında geçmişe, şu ana veya geleceğe yönelik tercih ettiği zaman yönelimi olarak ifade edilebilmektedir (van Calster vd., 1987). Motivasyon, planlama ve değerlendirme olmak üzere üç temel psikolojik süreçle açıklanır. Bireyler değerleri, geleceğe yönelik beklentileri ve güduları arasında karşılaştırmaya dayanan hedefler koymaktadır. Sonrasında hedeflerini nasıl gerçekleştirebileceği üzerinde çalışmakta ve yaygın olarak planlama ve problem çözme yoluna gitmektedir. En son basamakta hedeflere ulaşma olasılığı değerlendirilerek oluşturulan plan hayata geçirilmektedir (Nurmi, 1991). Gelecek zaman yönelimi üzerine yapılan bazı araştırma sonuçlarına göre; olumlu gelecek zaman yönelimine sahip olmanın, bireyi madde kullanımı, alkol bağımlılığı gibi riskli bağımlılıklardan uzak tuttuğu ve geleceğe olumlu yönelimi olan bireylerin siddet içerikli davranışları daha az sergilediği saptanmıştır (Crespo vd., 2013).

Gelecek tasarımı olarak da adlandırılan, insanın kendine birtakım görevler belirlemesi anlamına gelen bu planlamadaki görevler gelecek beklentisini oluşturur. Modern dünyada birey, geleceği ile ilgili planlama yapmak zorundadır. Gelecek beklentisi sadece kişinin kendisiyle ilgili planlarını değil, kişiden toplumun beklentisini de içinde barındırır (Uluçay vd., 2014). Gelecekle ilgili beklentiler farklılık gösterse de yapılan kültürlerarası çalışmalarda bu beklentilerin genellikle kariyer, aile ve romantik ilişkiler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Yavuzer vd., 2005).

Bireylerin geleceğe yönelik kapsamlı, yapılanma derecesi olan ve ne derece realist planlara sahip olduklarıyla ilgili olan kavram gelecek zaman perspektifidir (van Calster vd., 1987). Gelecek zaman perspektifi takvime denk gelen zamandan ziyade algılanan zamanla ilişkilidir. Gelecek zaman perspektifi geleceğe dönük kişisel planlara olan uzaklığın ve geleceğe yönelik oluşabilecek ihtiyaçların algılanmaya çalışıldığı durum olarak ifade edilmektedir (Husman ve Shell, 2008; (Kooij vd., 2014). Zaman perspektifi bireyler tarafından olumlu geçmiş, olumsuz geçmiş, haz alınan şimdiki zaman, şimdiki zamana karşı kaderci yaklaşım ve gelecek zaman perspektifi olmak üzere beş boyutta algılanmaktadır (Zimbardo vd., 1997).

Bireyin gelecek zaman yönelimini etkileyen üç temel süreç bulunmaktadır: Motivasyon, plan ve değerlendirme. Bireyin gelecekteki hedeflerine yönelik olarak kendisini harekete geçirmesi motivasyonu ile ilgilidir. Planlama; hedeflere ulaşması amacıyla sıralı adımlardan oluşan, çıkan problemlerin nasıl çözüleceğini belirleyen ve bireye özgü geliştirilmiş stratejiler olarak kavramsallaştırılmaktadır. Değerlendirme ise gerçekleşmesi beklenen hedeflerden uygulanan planlar neticesinde hangisinin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair yapılan analizlerdir.

Bu üç sürecin başarıyla gerçekleşmediği durumlarda geleceğe yönelik tutumun negatif ve kaygılı olması beklenmektedir (Nurmi, 1989).

Bireylerin, haz kaynakları, okul ortamları, eğitim şekilleri, mizaç tarzları, yakın çevrelerine dair yaptıkları gözlemler, kendilerine rol model aldıkları insanlar vb. faktörler gelecek beklentilerini farklılaştırmakta ve geleceğe yönelik tutumunda etkili olmaktadır (Aylar, 2012). Algılanan sosyal destek, ruh sağlığı ve gelecek beklentisi arasında bir ilişki bulunmakta, yeterli düzeyde bir sosyal desteğe sahip bireylerin ruhsal durumu ve gelecek beklentileri olumlu yönde gelişmektedir (Topaktaş, 2015).

3. Yöntem

Araştırma kapsamında, karşılaştırmalı tarama modelinde betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma evrenini 2022-2023 eğitim öğretim döneminde öğrenim gören Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi ve T.C. Toros Üniversitesi öğrencileri; örneklemini Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinden 248 öğrenci, Toros Üniversitesinden 162 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak; Kişisel Bilgi Formu, Dijital Bağımlılık Ölçeği (Arslan vd., 1015) ve Geleceğe Yönelik Tutum Ölçeği (Güler, 2004) kullanılmıştır. Ölçek ve formlar Google Formlar aracılığıyla ve yüz yüze uygulanmıştır. Üniversite, cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyi ve sahip olunan teknolojik cihaz sayısının sorulduğu kişisel bilgi formu hazırlanmıştır.

Devlet üniversitesi öğrencilerinde 36 anne, 9 baba; vakıf üniversitesi öğrencilerinde 8 anne, 2 baba okuryazar değildir. Devlet üniversitesi öğrencilerinde 139 anne, 123 baba; vakıf üniversitesi öğrencilerinde 57 anne, 50 baba ilköğretim mezunudur. Devlet üniversitesi öğrencilerinde 44 anne, 68 baba; vakıf üniversitesi öğrencilerinde 70 anne, 58 baba lise mezunudur. Devlet üniversitesi öğrencilerinde 29 anne, 48 baba; vakıf üniversitesi öğrencilerinde 27 anne, 52 baba üniversite mezunudur. Devlet üniversitesinde 61, vakıf üniversitesinde 22 öğrenci “bir” dijital cihaza sahiptir. Devlet üniversitesinde 110, vakıf üniversitesinde 48 öğrenci “iki” dijital cihaza sahiptir. Devlet üniversitesinde 33, vakıf üniversitesinde 40 öğrenci “üç” dijital cihaza sahiptir. Devlet üniversitesinde 44, vakıf üniversitesinde 52 öğrenci “dört ve daha fazla” dijital cihaza sahiptir.

Araştırma kapsamında, öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerini kategorize etmek için, her bir öğrencinin ölçekten aldığı “z” puanları hesaplanmış; dijital bağımlılık ölçeği z puanı -3 ile -1 arasında olanlar düşük düzey bağımlı, -1 ile 1 arasında olanlar orta düzey bağımlı, 1 ile 3 arasında olanlar ise yüksek düzey dijital bağımlı olarak kategorize edilmiştir. Verilerin analizi SPSS 26 programı kullanılarak, t-Testi, Çoklu Varyans Analizi (MANOVA), Kruskal-Wallis ve betimsel istatistik testleri ile yapılmıştır.

4. Bulgular

Devlet Üniversitesi Öğrencileri ile Vakıf Üniversitesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeyleri Arasında Anlamlı Bir Fark Var mıdır?

Devlet üniversitesi öğrencileri ile vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı, bağımsız örneklem t-testi ile sınanmış, sonuçlar Tablo 1’ de sunulmuştur.

Tablo 1. Devlet Üniversitesi ile Vakıf Üniversitesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerini Karşılaştırmaya Yönelik t-Testi Sonuçları

Dijital Bağımlılık Düzeyi	Üniversite	Ortalama ($\bar{x}$)	Standart Sapma (ss)	Anlamlılık (p)
Dijital Bağımlılık Ölçeği Toplam	Devlet	78,95	16,96	0,03
	Vakıf	82,74	18,34	
Oyun	Devlet	24,59	7,99	0,01
	Vakıf	26,62	8,79	
Sosyal Medya	Devlet	39,25	8,63	0,07
	Vakıf	40,85	9,46	
Günlük Hayata Etki	Devlet	15,10	5,64	0,79
	Vakıf	15,26	6,08	

($p < .05$)

Devlet üniversitesi öğrencileri ile vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p = .03$, $p = .01$; $p < .05$). Vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık ölçeği ortalamaları ($\bar{x} = 82,74$ $ss = 18,34$) ve oyun boyutu ortalamaları ($\bar{x} = 26,62$, $ss = 8,79$), devlet üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık ölçeği ($\bar{x} = 78,95$ $ss = 16,96$) ve oyun boyutu ortalamalarından ($\bar{x} = 24,59$ $ss = 7,99$) yüksektir.

Devlet Üniversitesi Öğrencileri ile Vakıf Üniversitesi Öğrencilerinin Geleceğe Yönelik Tutumları Arasında Anlamlı Bir Fark Var mıdır?

Devlet üniversitesi öğrencileri ile vakıf üniversitesi öğrencilerinin geleceğe yönelik tutumları arasında bir fark olup olmadığını tespit etmek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p = .27$, $p = .51$, $p = .89$, $p > .05$).

Devlet Üniversitesi ve Vakıf Üniversitesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinde Geleceğe Yönelik Tutumlarına Göre Anlamlı Bir Fark Var mıdır?

Devlet üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde geleceğe yönelik tutumlarına göre fark olup olmadığını sınamak için çoklu varyans

analizi yapılmıştır. Öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinde geleceğe yönelik tutumlarına göre anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p=.132$, $p>.05$).

Vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde geleceğe yönelik tutumlarına göre fark olup olmadığını incelemek için çoklu varyans analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 2’ de sunulmuştur.

Tablo 2. Vakıf Üniversitesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerini Geleceğe Yönelik Tutumlarına Göre Karşılaştırmak Üzere Yapılan Çoklu Varyans Analizi Sonuçları

Geleceğe Yönelik Tutum	Dijital Bağımlılık Düzeyi	Ortalama ($\bar{x}$)	Standart Sapma (ss)	Anlamlılık (p)
Olumlu Yönelim	Düşük Düzey	19,18	2,71	0,001
	Orta Düzey	19,95	3,52	
	Yüksek Düzey	20,68	4,32	
Kaygılı Yönelim	Düşük Düzey	14,04	4,14	
	Orta Düzey	15,79	3,42	
	Yüksek Düzey	18,36	2,58	
Planlı Yönelim	Düşük Düzey	16,54	2,24	
	Orta Düzey	16,71	2,18	
	Yüksek Düzey	17,60	2,21	

($p < .05$)

Yapılan çoklu varyans analizi sonucuna göre, vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde geleceğe yönelik tutumlarına göre anlamlı bir fark bulunmuştur ($p= .001$, $p < .05$). Öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinin, geleceğe yönelik tutuma göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan Tukey testi sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Vakıf Üniversitesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Geleceğe Yönelik Tutumlarına Göre Hangi Gruplarda Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Dijital Bağımlılık Düzeyi(I)	Dijital Bağımlılık Düzeyi(J)	Ortalama (X)	Anlamlılık (p)
Kaygılı Gelecek Yönelimi	Düşük düzey	Orta düzey	14,04	,074
		Yüksek düzey		,000
	Orta düzey	Düşük düzey	15,79	,074
		Yüksek düzey		,003
	Yüksek düzey	Düşük düzey	18,36	,000
		Orta düzey		,003

($p < .05$)

Kaygılı gelecek yönelimi alt boyutunda dijital bağımlılık düzeyi yüksek olanlar ile orta düzey ($p=0,03$) ve düşük düzey dijital bağımlı ($p= .000$) olanlar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p< .05$). Dijital bağımlılığı yüksek düzeyde olanların kaygılı gelecek yönelimi puanları ($\bar{x}=18,36$, $ss=2,5$), dijital bağımlılığı düşük düzeyde olanlara ($\bar{x}=14,04$, $ss=4,1$) ve dijital bağımlılığı orta düzeyde olanlara ($\bar{x}=15,79$, $ss=3,4$) göre yüksektir.

Devlet Üniversitesi ve Vakıf Üniversitesi Öğrencilerin Dijital Bağımlılık Düzeylerinde Kişisel Bilgilerine (Cinsiyet, Anne Eğitim Düzeyi, Baba Eğitim Düzeyi, Sahip Olunan Teknolojik Cihaz) Göre Anlamlı Bir Fark Var mıdır?

Cinsiyet Değişkeni İçin,

Devlet üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde cinsiyete göre fark olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiş, sonuçları Tablo 4' te verilmiştir.

Tablo 4. Devlet Üniversitesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerini Cinsiyete Göre Karşılaştırmaya Yönelik t-Testi Sonuçları

Dijital Bağımlılık Ölçeği	Cinsiyet	Ortalama ($\bar{x}$)	Standart Sapma (ss)	Anlamlılık (p)
Dijital Bağımlılık Ölçeği Toplam	Kız	76,39	15,76	,017
	Erkek	81,50	17,78	
Oyun	Kız	22,50	6,64	0,000
	Erkek	26,68	8,69	
Sosyal Medya	Kız	39,00	8,89	0,660
	Erkek	39,49	9,28	
	Erkek	26,68	8,69	
Günlük Hayata Etki	Kız	14,88	5,32	0,537
	Erkek	15,33	5,96	

$p< .05$)

Yapılan t- testi sonucuna göre, kız ile erkek öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinde, dijital bağımlılık ölçeği toplamında ($p= .017$) ve oyun boyutunda ($p=.000$) anlamlı bir fark bulunmuştur ($p< .05$). Erkek öğrencilerin dijital bağımlılık ortalamaları ($\bar{x}= 81,50$ $ss=17,78$) ve oyun bağımlılığı ortalamaları ($\bar{x}=26,68$ $ss=8,69$); kız öğrencilerin dijital bağımlılık ortalamalarından ($\bar{x}=76,39$ $ss=15,76$) ve oyun bağımlılığı ortalamalarından ($\bar{x}=22,50$ $ss=6,64$) yüksektir.

Vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde cinsiyete göre fark olup olmadığını incelemek için bağımsız örneklem t-testinden yararlanılmış, sonuçları Tablo 5' te sunulmuştur.

Tablo 5. Vakıf Üniversitesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırmaya Yönelik t-Testi Sonuçları

Dijital Bağımlılık Ölçeği	Cinsiyet	Ortalama ($\bar{x}$)	Standart Sapma (ss)	Anlamlılık (p)
Sosyal Medya	Kız	41,91	9,21	,023
	Erkek	38,17	9,65	
Oyun	Kız	25,67	8,35	,027
	Erkek	29,04	9,51	
Günlük Hayata Etki	Kız	15,24	5,83	,937
	Erkek	15,32	6,81	
Dijital Bağımlılık Toplam	Kız	82,82	17,82	,929
	Erkek	82,54	19,79	

($p < .05$)

Yapılan t-testi sonucu, kız ile erkek öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinde, sosyal medya ($p = .023$) ve oyun boyutunda ($p = .027$) anlamlı bir fark bulunmuştur ($p < .05$). Erkek öğrencilerin oyun boyutundaki ortalamaları ($\bar{x}=29,04$ $ss=9,51$), kız öğrencilerden ($\bar{x}=25,67$ $ss=8,35$) ; sosyal medya boyutunda ise kız öğrencilerin ortalamaları ($\bar{x}=41,91$ $ss=9,21$), erkek öğrencilerden ($\bar{x}=38,17$ $ss=9,65$) yüksektir.

Anne Eğitim Seviyesi Değişkeni İçin;

Devlet üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde anne eğitim seviyesine göre fark olup olmadığı çoklu varyans analizi ile incelenmiş, sonuçlar Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 6. Devlet Üniversitesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerini Anne Eğitim Seviyesine Göre Karşılaştırmaya Yönelik Çoklu Varyans Analizi Sonuçları

Dijital Bağımlılık Ölçeği	Anne Eğitim Seviyesi	Ortalama ($\bar{x}$)	Standart Sapma (ss)	Anlamlılık (p)
Dijital Bağımlılık Ölçeği Toplam	Okuryazar değil	80,44	17,29	0,009
	İlköğretim	77,32	18,04	
	Lise	83,22	15,96	
	Üniversite	78,41	11,13	
Oyun	Okuryazar değil	24,47	8,26	
	İlköğretim	23,74	8,10	
	Lise	26,97	7,31	
	Üniversite	25,20	7,74	
Sosyal Medya	Okuryazar değil	38,16	8,52	
	İlköğretim	39,09	8,88	
	Lise	40,65	9,01	
	Üniversite	39,20	6,87	
Günlük Hayata Etki	Okuryazar değil	17,80	6,13	
	İlköğretim	14,48	5,78	
	Lise	15,59	4,99	
	Üniversite	14,00	4,22	

($p < .05$)

Devlet üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde anne eğitim seviyesine göre anlamlı bir fark bulunmuştur ($p=.009$, $p<.05$). Bulunan farkın hangi alt gruplarda olduğunu saptamak için yapılan Tukey testi sonuçları Tablo 7’ de sunulmuştur.

Tablo 7. Devlet Üniversitesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Anne Eğitim Seviyesine Göre Hangi Gruplarda Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Anne Eğitim Seviyesi (I)	Anne Eğitim Seviyesi (J)	Ortalama (X)	Anlamlılık (p)
Günlük Hayata Etki	Okuryazar değil	İlköğretim	17,80	,008
		Lise		,287
		Üniversite		,032
	İlköğretim	Okuryazar değil	14,48	,008
		Lise		,660
		Üniversite		,973
	Lise	Okuryazar değil	15,59	,287
		İlköğretim		,660
		Üniversite		,628
	Üniversite	Okuryazar değil	14,00	,032
		İlköğretim		,973
		Lise		,628

($p<.05$)

Yapılan Tukey testi sonucu; anne eğitim seviyesine göre “Günlük hayata etki” boyutunda dijital bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmuştur ($p=.032$ $p<.05$; $p=0.08$ $p<.05$). Günlük hayata etki boyutunda okuryazar olmayan anneye sahip olanların dijital bağımlılık ortalamaları ($\bar{x}=17,80$ $ss=6,13$), üniversite mezunu anneye sahip olanlara ($\bar{x}=14$ $ss=4,22$) ve ilköğretim mezunu anneye sahip olanlara ($\bar{x}=14,48$ $ss=5,78$) göre yüksek bulunmuştur.

Vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde anne eğitim seviyesine göre fark olup olmadığı çoklu varyans analizi ile sınanmıştır, öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinde anne eğitim seviyesine göre anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p=.166$ $p>.05$).

Baba Eğitim Seviyesi Değişkeni İçin;

Devlet üniversitesi ve vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde baba eğitim seviyesine göre fark olup olmadığı çoklu varyans analizi ile sınınmıştır. Devlet üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde ($p=.079$, $p>.05$) ve vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde ($p=.077$, $p>.05$), baba eğitim seviyesine göre anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Sahip Olunan Teknolojik Cihaz Sayısı Değişkeni İçin,

Devlet üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde sahip olunan teknolojik cihaz sayısına göre fark olup olmadığı, varyans homojenliği sağlanmadığı için Kruskal Wallis-H Testi ile sınınmıştır. Kruskal Wallis-H testleri sonucu devlet üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde sahip olunan teknolojik cihaz sayısına göre anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p=.121$, $p=.074$, $p=.393$, $p=.442$; $p>.05$). Vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde sahip olunan teknolojik cihaz sayısına göre fark olup olmadığı çoklu varyans analizi ile incelenmiştir. Yapılan çoklu varyans analizi sonucuna göre, vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde sahip olunan teknolojik cihaz sayısına göre anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p=.168$, $p>.05$).

5. Tartışma ve Yorum

Vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeyleri, dijital bağımlılık ölçeği toplamında ve oyun boyutunda devlet üniversitesi öğrencilerinden yüksek bulunmuştur. Durak Batıgün ve Kılıç (2011), Arslan (2019a) ve Arslan (2019b), tarafından yürütülen çalışmalar araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Dijital oyun bağımlılığı üzerine yürütülen çalışmalarda sosyoekonomik olarak yüksek düzeydeki bireylerin oyun bağımlılık seviyelerinin yüksek olması genellikle bilgisayar ya da diğer teknolojik araçlara sahiplik ve aktif kullanım ile ilişkilendirilmektedir (Jackson vd., 2003; Çavuş vd., 2016; Horzum, 2011). Sosyoekonomik düzeyin dijital bağımlılığa etkisi bulunmadığına ulaşılan araştırmalar da mevcuttur (Balta ve Horzum, 2008; Ergin, Uzun ve Bozkurt, 2013; Esen, 2010). İnternet ve teknolojinin yaygınlaşmasıyla her sosyoekonomik düzeydeki bireyin dijital teknolojileri kullanımının artmış olması bu sonuçlara ulaşılmada etkili olabilir.

Devlet üniversitesi öğrencileri ile vakıf üniversitesi öğrencilerinin geleceğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Bursal ve Buldur (2013), Bursal ve Buldur (2016) ve Demirci (2018) tarafından yürütülen

çalışmalar araştırma bulguların destekler niteliktedir. Araştırma sonucuyla tezat şekilde; Aspinwall (2005), Demirci (2018), Ek vd. (2004), Güleri (1998), Gürsoy (2006), Heinonen vd. (2006) ve White and Rogers, (2000) farklı sosyoekonomik seviyelerde bulunmanın geleceğe ilişkin beklenti ve tutumlar üzerinde etkili olduğunu öne sürmektedir. Devlet üniversitesi öğrencileri ile vakıf üniversitesi öğrencilerinin geleceğe yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmaması, öğrenci gruplarının aynı eğitim seviyesinde oluşu ya da araştırmanın gerçekleştiği üniversitelerin sosyoekonomik anlamda karşılaştırma için yeterince ayırıcı olmayışından kaynaklanabilir.

Devlet üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde, geleceğe yönelik tutumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamış ancak vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılığı yüksek düzeyde olanların kaygılı gelecek yönelimi puanlarında, dijital bağımlılığı düşük düzeyde ve orta düzeyde olanlara göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Vakıf üniversitesi öğrencilerinin kaygılı tutuma sahip olanların dijital bağımlılıklarının yüksek oluşu, dijital araçları kaygı ile baş etme stratejisi olarak kullandıklarına ilişkin ipucu olabilir. Bulguları destekler nitelikte Çiğdem ve Yarar (2015), Çimen (2021), Derin ve Bilge (2016), Durak Batıgün ve Kılıç (2011), gelecek beklentisi olumlu olan öğrencilere göre olumsuz olanların internet bağımlılık puanlarının daha yüksek olduğuna ulaşmıştır.

Devlet üniversitesinde okuyan erkek öğrencilerin dijital bağımlılık ölçeği toplam puan ortalamaları ve oyun boyutundaki dijital bağımlılık puan ortalamaları, kız öğrencilerin ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Alan yazını tarandığında, bu araştırmadaki bulgularla paralel şekilde erkeklerin dijital oyunlara kızlardan daha ilgili ve oyun bağımlılık seviyelerinin daha yüksek olduğunu sunan araştırmalara rastlanmıştır (Arslan vd., 2015, Çavuş vd., 2016; Erturan, 2020; Erboy, 2010; Horzum, 2011; Gökçearslan ve Durakoğlu, 2014). Uluslararası yazında Manchanayake vd. (2022), Sri Lanka’da okula giden bir popülasyonda yaptıkları araştırmada benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Erkeklerin çocukluklarından itibaren internet kafe ya da PlayStation salonları gibi ortamlara rahatça girebilmesi, arabalara, silah oyunlarına olan ilgi gibi doğuştan gelen mizaç farklılıkları, gündelik hayatta kızlara oranla iletişime daha az açık olmaları dijital ortamlara daha çok yönelmelerine kaynaklık edebilir. Toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak; bilgisayarların erkek oyuncağı olarak görülmesi, erkeklerin toplum tarafından daha az denetlenmesi, ev içi daha az sorumluluklarının olması ve buna bağlı bilgisayar başında kadınlara oranla daha fazla vakit geçirmesi gibi nedenlerden kaynaklı daha yüksek düzey dijital bağımlılık göstermeleri beklenebilir.

Vakıf üniversitesinde okuyan erkek öğrencilerin ortalamaları, oyun boyutunda, kız öğrencilere göre yüksek bulunurken; sosyal medya boyutunda

ise kız öğrencilerin ortalamaları, erkek öğrencilere göre yüksek bulunmuştur. Çalapkulu ve Sarı (2022), Hazar (2011), tarafından yürütülen çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Ergenlik dönemiyle öne çıkan kendini beğendirme çabasının kadınlarda erkeklere oranla daha yoğun olarak görüldüğü bilinmektedir. Geçmiş çağlardan bu yana dış görünüşüne önem veren, çeşitli şekillerde beğeni almayı önemseyen kadınlar için sosyal medyadaki “beğeni” özelliğinin pekiştirici görevi gördüğü düşünülebilir. Sosyal medyanın bu özelliği, kız öğrencilerdeki sosyal medya bağımlılığının daha yüksek bulunmasının altında yatan nedenlerden biri olarak gösterilebilir.

Anne- baba eğitim seviyesine göre dijital bağımlılık düzeyleri incelendiğinde; devlet üniversitesi öğrencilerinin üniversite ve ilköğretim mezunu anneye sahip olanların “Günlük hayata etki” boyutunda dijital bağımlılık düzeyleri okuryazar olmayan anneye sahip bireylere göre daha düşük bulunmuştur. Her iki üniversite öğrencilerinde de baba eğitim seviyesine göre dijital bağımlılık düzeylerinde bir farka rastlanmamıştır. Akın (2018), Arslan vd. (2015), Çavuş vd. (2016), Ertural (2020), Günüş (2009), Şahin ve Tuğrul (2012) çalışma sonuçlarını destek nitelikte araştırmalar yapmıştır. Bu çalışmanın aksine; Arslan vd. (2015), İnan (2010), Şahin ve Tuğrul, (2012), anne eğitim düzeyinin dijital bağımlılık düzeyinde etkili olduğuna işaret eden bulgulara ulaşmıştır. Anne baba eğitim düzeyine ilişkin dijital bağımlılık düzeylerinde farka rastlanan araştırmaların genellikle ilkököl, ortaokul kademelerinde olduğu görülmektedir. Liseden itibaren anne baba etkisinin zayıflaması sebebiyle öğrencilerin üniversite döneminde dijital bağımlılık seviyelerinin anne baba eğitim seviyesinden çok etkilenmediği söylenebilir. Eğitim seviyesi iyi olan ebeveynlerin dijitalleşme yolunda çocukken verdikleri eğitimlerin daha nitelikli olmasının ve farkındalık sahibi olmalarının bu sonuca yol açmış olabileceği söylenebilir. Baba eğitim seviyesinin farklılığa yol açmaması, büyüme döneminde ve sonrasında çocuklarla daha çok annenin ilgilenmesi ve babaların çocukların zamanı değerlendirmesine daha az müdahil olması ile ilişkilendirilebilir.

Devlet üniversitesi ve vakıf üniversitesi öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinde sahip olunan teknolojik cihaz sayısına göre anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Araştırma sonuçlarına tezat şekilde, birden fazla dijital araç kullanma, sosyal medya platformları, uygulamalar, sürekli yenilenen haber akışı ve gelen bildirimler bireyleri, özellikle gençleri, teknoloji sarmalına almakta ve bu teknolojiyle geçirilen zamanı artırarak bağımlılığa yol açmaktadır (Biricik, 2022). Bu bilgiye paralel olarak; Ertural (2020), yaptığı çalışmada en az bir adet cep telefonu olanların sosyal medya bağımlılık düzeylerinin, ailesinde bilgisayar ya da tablet olan bireylerin ise dijital bağımlılığının daha yüksek olduğuna

ulaşmıştır. Üst sosyoekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarında gerek maddi imkanlar, gerek ailenin iş temposundan kaynaklı ilgilenememe gibi nedenlerle teknolojik araçlara daha fazla yönelim olduğu bilinmektedir. İnsan-makine etkileşimine dayalı olduğundan teknolojik araç sayısına bağlı olarak geçirilen sürenin artmasının, dijital bağımlılık seviyesini yükseltmesi beklenmektedir.

6. Sonuç

Teknoloji dünyasının içinde doğan, dijital değişimlere karşı hızlı adapte olabilen 20 ile 30 yaş arası bireyler; dijital araçlara, gündelik faaliyetlerini daha etkili hale getirmek için eğitim, iş, sosyal ilişkiler vb. alanlarda sıklıkla başvurmaktadır. Dijital yerliler olarak tabir edilen üniversite dönemindeki gençler, kendinden önceki jenerasyona göre sokak yerine, akıllı cihazlarla oynayarak büyümüş, sosyalleşmeyi sosyal medyada gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda teknolojinin aşırı kullanımı bağımlılık sorunu yerine doğal yaşamın gerekliliği olarak görülmektedir (Çamsarı, 2013). Her ne kadar teknolojiyi hayatlarının parçası olarak değerlendirseler de, aşırı ve bilinçsiz kullanım sonucu birtakım bağımlılık problemleri ile sıkça karşılaşmaktadırlar.

Literatür taramasında internet bağımlılığı çalışmalarına kıyasla dijital bağımlılık çalışmalarının daha az olduğu görülmüştür. İnternet bağımlılığının yanı sıra sosyal medya, oyun, televizyon tablet vb. bağımlılıkları da içinde barındıran dijital bağımlılık çalışmalarına daha ayrıntılı yer verilerek, daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilir. Dijital bağımlılığın yol açtığı sorunlar sık sık dile getirilmekte ancak çözüm yolları ve uygulamalarla ilgili yeterli bilgiye sahip olunmamaktadır. Araştırma yapılırken, katılımcılara sorulan bazı sorular ve yapılan gözlemler neticesinde bazı bireylerin sorulara “Katılıyorum” yanıtı vermesine rağmen kendilerini dijital bağımlı olarak görmediği gözlemlenmiştir. Bu duruma yönelik “Dijital Bağımlı Kimdir?” konulu seminer ve konferanslara üniversitelerde ve alt eğitim kurumlarında daha sık yer verilebilir. Üniversitelerde dijital bağımlılıkla mücadele kulüpleri oluşturulabilir.

Araştırmada elde edilen verilerin geçerliliğini ve güvenilirliğini sınamak için, daha uç sosyoekonomik seviyede bulunan iki üniversite örneklem olarak seçilip, daha geniş kitlelerle araştırma tekrarlanabilir. Dijital bağımlılık çalışması üzerine yürütülecek sonraki araştırmalarda bu değişkenler yapısal eşitlik modeli üzerinde ele alınabilir.

Kaynakça

Adnan, M. ve Gezgin, D. M. (2016). Modern Çağın Yeni Fobisi: Üniversite Öğrencileri Arasında Nomofobi Prevalansı, Journal of Faculty of Educational Sciences, Cilt: 49, Sayı:1, 141-158.

Akın G. (2018). Erzincan Üniversitesi Öğrencilerinde Akıllı Telefon Bağımlılık Düzeyinin Belirlenmesi ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi, Tıpta Uzmanlık Tezi, Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, Erzincan.

Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). Ruhsal Hastalıkların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, Beşinci Baskı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabından. çev. Köroğlu E, Hekimler Yayın Birliği, Ankara.

Arısoy, Ö. (2009). İnternet Bağımlılığı ve Tedavisi, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches In Psychiatry, Cilt:1, Sayı:1, 55-67.

Arslan, A. (2019a). Üniversite Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Uluslararası Eğitim Araştırmaları e-Dergisi, Cilt:4, Sayı: 7, 27-41.

Arslan, A. (2019b). Ortaöğretim Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Sivas İli Örneği, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt:5, Sayı: 2, 63-80.

Arslan, A., Kırık, A. M., Karaman, M. ve Çetinkaya, A. (2015). Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Dijital Bağımlılık, UHİVE: Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 34-58.

Aspinwall, L. G. (2005). The Psychology of Future-Oriented Thinking: From Achievement To Proactive Coping, Adaptation, and Aging, Motivation and Emotion, Volume: 29, Issue: 4, 203-235.

Atalayın, Ö. (2021). Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinde Dijital Bağımlılık Düzeyi ve Uyku Kalitesi Arasındaki İlişkisi, Tıpta Uzmanlık Tezi, Koceeli Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Kocaeli.

Balta, Ö. Ç. ve Horzum, M. B. (2008). Web Tabanlı Öğretim Ortamındaki Öğrencilerin İnternet Bağımlılığını Etkileyen Faktörler, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 41, Sayı: 1, 185-203.

Bayhan, V. (2013). Gençlik, Sosyal Medya ve İnternet Bağımlılığı, Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi, Sayı: 23, 61-80.

Biricik, Z. (2022). Dijital Bağımlılıklar Ve Dijital Bağımlılıklardan Kurtulma Yolu Olarak Dijital Minimalizm, Turkish Online Journal of Design Art and Communication, Cilt:12, Sayı: 3, 897-912.

Blachnio, A., Przepiorka, A., Benvenuti, M., Mazzoni, E. and Seidman, G. (2018). Relations Between Facebook Intrusion, Internet Addiction, Life Satisfaction And Selfesteem: A Study In Italy and the USA, International Journal of Mental Health ve Addiction, Volume: 14, Issue: 71, 1-13.

Bold, A., Toros, H. ve Şen, O. (2003). Manyetik Alanın İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkisi, 3. Atmosfer Bilimleri Sempozyumu, 19-21 Mart, İTÜ, İstanbul.

Bozkurt, H., Şahin, S. ve Zoroğlu, S. (2016). İnternet Bağımlılığı: Güncel Bir Gözden Geçirme, Çağdaş Tıp Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 3, 235-247.

Bragazzi, N. L. and Del Puente, G. (2014). A Proposal for Including Nomophobia in the New DSM-V, Psychology Research and Behavior Management, Issue: 7, 155- 160.

Bursal, M. ve Buldur, S. (2013). Fen Bilgisi Öğretmen Adayları İçin Öğretmenlik Tercih Nedenlerini Derecelendirme ve Geleceğe Yönelik Beklentiler Ölçekleri Geliştirme Çalışması, Turkish Journal of Teacher Education, Cilt: 2, Sayı: 1, 47-64.

Bursal, M. ve Buldur, S. (2016). İlköğretim Öğretmen Adaylarının Meslek Tercih Nedenleri Ve Geleceklerine Yönelik Beklentileri: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2, 351-376.

Caplan, S. E. (2002). Problematic Internet Use And Psychosocial Well-Being: Development Of A Theory-Based Cognitivebehavioural Measurement Instrument". Computers In Human Behavior, Issue:18, 553–575.

Crespo, C., Jose, P. E., Kielpikowski, M. and Pryor, J. (2013). On Solid Ground: Family and School Connectedness Promotes Adolescents, Future Orientation, Journal of Adolescence, Issue: 36, 993-1002.

Çalapkulu, Ç. ve Sarı, A. (2022). Bireylerin Bağımlı Alışkanlıklarında Sosyal Medya Kullanımı, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 2, 892 - 914.

Çamsarı, U. M. (2013). Z Kuşağı Çocukları, Genç Haber Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 26-28.

Çavuş, S., Ayhan, B. ve Tuncer, M. (2016). Bilgisayar Oyunları ve Bağımlılık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 43.

Çiğdem, H. ve Yarar, G.(2015). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İnternet Bağımlılıkları İle İyilik Halleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Ejoboc (Electronic Journal of Vocational Colleges), Cilt: 5, Sayı: 1, 72-81.

Çimen, F. (2021). Üniversite Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının Sahip Olduğu Değerlerle Gelecek Beklentisi Arasında Yordayıcı İlişkiler, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Demirci, A. (2018). Üniversite Öğrencilerinde Öznel İyi Oluşun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Derin, S. ve Bilge, F. (2016). Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Öznel İyi Oluş Düzeyi, Türk Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, Cilt: 6, Sayı:46, 35-51.

Dicle, A. N. (2019). Televizyon Bağımlısı İlkokul Öğrencilerinin Bağımlılık Düzeylerine Motivasyonel Görüşme Psiko Eğitim Programının Etkisi, Milli Eğitim Dergisi, Cilt: 48, Sayı:1, 665-684.

Durak Batgün, A. ve Kılıç, N.(2011). İnternet Bağımlılığı ile Kişilik Özellikleri, Sosyal Destek, Psikolojik Belirtiler ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler, Türk Psikoloji Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 67, 1-10.

Ek, E., Remes, J. and Sovio, U. (2004). Social and Developmental Predictors of Optimism From Infancy to Early Adulthood, Social Indicators Research, Volume: 69, Issue: 2, 219-242.

Erenel, A. Ş., Gönenç, İ. M., Köksal, F. Ü. ve Vural, G. (2011). Teknoloji ve Kadın Sağlığı, Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, Sayı: 2, 66-74.

Ergin, A., Uzun, S. U. ve Bozkurt, A. İ. (2013). Tıp Fakültesi Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı Yaygınlığı Ve Etkileyen Faktörler, Pamukkale Tıp Dergisi, Sayı:3, 134-142.

Esen, E. (2010). Ergenlerde İnternet Bağımlılığını Yordayan Psiko-Sosyal Değişkenlerin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Programı, İzmir.

Erboy, E. (2010). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Bilgisayar Oyun Bağımlılığına Etki Eden Faktörler, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Ertemel, A. V. ve Aydın, G. (2018). Dijital Ekonomide Teknoloji Bağımlılığı Ve Çözüm Önerileri, Addicta-The Turkish Journal on Addictions, Cilt: 5, Sayı: 4, 665-690.

Ertural, G. (2020). Üniversitede Okuyan Ebelik Ve Hemşirelik Öğrencilerinin Dijital Bağımlılıklarının ve Akademik Öz Yeterliklerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Hemşirelik Ana Bilim Dalı, Samsun.

Frasca, G. (2001). Videogames Of The Oppressed: Videogames As A Means For Critical Thinking And Debate, Master's Thesis, School Of Literature, Communication And Culture, Georgia Institute of Technology.

Gjesme, T. (1983). On the Concept of Future Time Orientation: Considerations of Some Functions and Measurements Implications, International Journal of Psychology, Issue: 18,443-461.

Gökçearslan, Ş. ve Durakoğlu, A. (2014). Ortaokul Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 14, 419-435.

Güler, A. (2004). Relationship Between Self-Construals and Future Time Orientations, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güleri, M. (1998). Üniversiteli ve İşçi Gençliğin Gelecek Beklentileri ve Kötümserlik İyimserlik Düzeyleri, Kriz Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, 55-65.

Günüç, S. (2009). İnternet Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Bazı Demografik Değişkenler ile İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Gürsoy, F. (2006). Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Ergenlerin Benlik Tasarım Düzeyleri İle Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 2, 183-190.

Ha, J.H., Yoo, H.J., Cho, I.H., Chin, B., Shin, D. and Kim J.H. (2006). Psychiatric Comorbidity Assessed in Korean Children and Adolescents Who Screen Positive For Internet Addiction, J Clin Psychiatry, Volume: 67, Issue: 5, 821-826.

Hazar, Ç. (2011). Sosyal Medya Bağımlılığı-Bir Alan Çalışması, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı: 32, 151 - 175.

Heinonen, K., Räikkönen, K., Matthews, K. A., Scheier, M. F., Raitakari, O. T., Pulkki, L., and Keltikangas-Järvinen, L. (2006). Socioeconomic Status in Childhood and Adulthood: Associations With Dispositional Optimism and Pessimism Over a 21-year Follow-up, Journal of Personality, Volume: 74, Sayı: 4, 1111-1126.

Horzum, M. B. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, Eğitim ve Bilim Dergisi, Cilt: 36, Sayı: 159, 56-68.

Husman, J. and Shell, D. F. (2001). The Multivariate Dimensionality of Personal Control and Future Time Perspective Beliefs in Achievement and SelfRegulation, Contemporary Educational Psychology, Issue: 26, 481-506.

İnan, A. (2010). İlköğretim II. Kademe ve Ortaöğretim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Erzurum.

Jackson, L. A., Alexander, E., Biocca, F. A., Barbatsis, G., Fitzgerald, H. E. and Zhao, Y. (2003). Personality, Conitive Style, Demographic Characteristics and İnternet Use, Findings From The Homenettoo Project, Swiss Journal of Psychology, Issue: 62, 79-90.

Ko, C. H., Yen, J. Y., Yen, C. F., Lin, H. C. and Yang, M. J. (2007). Factors Predictive For Incidence and Remission of İnternet Addiction In Young

Adolescents: A Prospective Study, *Cyberpsychology and Behavior*, Volume: 10, Issue: 4, 545-551.

Koçak, D. Y., Hotun – Şahin, N. ve Büyükkayacı – Duman, N. (2015). Alkol Ve Sigara Bağımlılığı, Kadın Sağlığına Etkileri ve Hemşirelik Girişimleri, *Literatür Sempozyum Psikiyatri / Nöroloji / Davranış Bilimleri Dergisi*, Cilt:1, Sayı:5, 43-47.

Kooij, D. T. A. M., Matthijs-Bal, P. and Kanfer, R. (2014). Future Time Perspective and Promotion Focus as Determinants of Intraindividual Change in Work Motivation *Psychology and Aging*, Volume: 29, Issue: 2, 319-328.

Kwon M., Lee J.Y., Won W.Y., Park J.W., Min J.A., Hahn C., Gu X., Choi J.H. and Kim D.J.(2013). Development and Validation Of a Smartphone Addiction Scale (SAS), *PLoS One*; 8:e56936.

Lin Y.H., Chang L.R., Lee Y.H., Tseng H.W., Kuo T.B.J. and Chen S.H. (2014). Development and Validation of the Smartphone Addiction Inventory (SPAI), *Plos One*, Volume: 9, Issue: 6, e98312.

Lin Y.H., Chiang C.L., Lin P.H., Chang L.R., Ko C.H., Lee Y.H. et al.(2016). Proposed Diagnostic Criteria For Smartphone Addiction, *PloS One*, Volume: 11, Issue: 11, e0163010.

Manchanayake, M.M., Malsirini, T.G., Vithanage, A.M., and Jayawardene, D. (2022). Prevalence and Correlates of Internet Gaming Disorder Among an Advanced Level Student Population from Colombo, *International Journal of Medical Students*, Sri Lanka.

Morrison, C. M. and Gore, H. (2010). The Relationship Between Excessive Internet Use and Depression: A Questionnaire-Based Study Of Young People and Adults”. *Psychopathol*, Issue:43, 121- 126.

Nurmi, J. E. (1989). Planning, Motivation, and Evaluation in Orientation to The Future: A Latent Structure Analysis, *Scandinavian Journal of Psychology*, Volume: 30, Issue: 1, 64-71.

Nurmi, J. E. (1991). How Do Adolescents See Their Future? A Review Of The Development of Future Orientation and Planning, *Developmental Review*, Volume: 11, Issue: 1, 1-59.

Onurlubaş, E. ve Öztürk, D. (2018). Sosyal Medya Uygulamalarının Y Kuşağı Satın Alma Davranışı Üzerine Etkisi: Instagram Örneği, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 16, 984-1016.

Satgan, D. (2015). Gençlerde Bilgisayar Oyunları Bağımlılığının Nesne İlişkileri Bağlamında Projektif Testlerle Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Savcı, M. ve Aysan, F. (2017). Teknolojik Bağımlılıklar ve Sosyal Bağlılık: İnternet Bağımlılığı, Sosyal Medya Bağımlılığı Dijital Oyun Bağımlılığı ve Akıllı Telefon Bağımlılığının Sosyal Bağlılığı Yordayıcı Etkisi, Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences, Cilt: 30, Sayı: 3, 202-216.

Seferoğlu, S. S. ve Yıldız, H. (2013). Dijital Çağın Çocukları: İlköğretim Öğrencilerinin Facebook Kullanımları ve İnternet Bağımlılıkları Üzerine Bir Araştırma, İletişim ve Diploması Dergisi, Çocuk ve Medya Özel Sayısı, Sayı: 2, 31- 48.

Seginer, R. (2003). Adolescent Future Orientation: An İntegrated Cultural and Ecological Perspective, Online Readings in Psychology and Culture, Volume: 6, Issue: 1, 3-13.

Sevginer, P. (2022). Sosyal Medya Bağımlılığının Fizyo-Psikolojik Etkileri, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şahin, M. ve Akbaba, S. (2017). Okulda ve Sanal Ortamda Zorbalık ve Empati, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Şahin, C. ve Tuğrul, V. M. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi, Journal of World of Turks, Cilt: 4, Sayı: 3, 115-130.

Thatcher, A. and Goolam, S. (2005). Development and Psychometric Properties Of The Problematic İnternet Use Questionnaire, South African Journal of Psychology, Volume: 35, Issue: 4, 793-809.

Topaktaş, B. (2015). Adölesanlarda Algılanan Sosyal Desteğin Gelecek Beklentisi ve Ruhsal Belirti Düzeyleri ile İlişkisi, Tıpta Uzmanlık Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Samsun.

Uluçay, T., Özpolat, A. R., İşgör, İ. Y., ve Taşkesen, O. (2014). Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri Üzerine Bir Araştırma, Education Sciences, Cilt: 9, Sayı: 2, 234-247.

van Calster, K. V., Lens, W. and Nuttin, J. R. (1987). Affective Attitude Toward The Personal Future: Impact on Motivation in High School Boys, The American Journal of Psychology, Issue: 100, 1-13.

van den Eijnden R.J.J.M., Lemmens J.S. and Valkenburg, P.M. (2016). The Social Media Disorder Scale, Computer Human Behaviour, Issue: 61, 478-487.

We Are Social (2019). Global Dijital Raporu, <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019> (E.T: 05.11.2022).

We Are Social (2020). Global Dijital Raporu, <https://wearesocial.com/digital-2020> (E.T: 05.11.2022).

We Are Social (2022). Global Dijital Raporu, <https://wearesocial.com/digital-2022> (E.T: 05.11.2022).

White, L. and Rogers, S. J. (2000). Economic Circumstances and Family Outcomes: A Review Of The 1990s, *Journal of Marriage and the Family*, Volume: 62, Issue: 4, 1035–1051.

Yavuzer H., Demir İ., Meşeci F. ve Sertelin Ç. (2005). Günümüz Gençliğinin Gelecek Beklentileri, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, 93-103.

Yaylagül, L. (2018). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. C., Chen, S. H., and Ko, C. H. (2007). Family Factors of İnternet Addiction and Substance Use Experience in Taiwanese Adolescents, *CyberPsychology and Behavior*, Issue: 10, 323-329.

Young, K. S. (1998). Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder, *Cyberpsychology and Behavior*, Issue: 1, 237-244.

Young, K. S. (2009). *İnternet Addiction Test*, Center for Online Addictions.

Zimbardo, P. G., Keough, K. A., and Boyd, J. N. (1997). Present Time Perspective as a Predictor of Risky Driving, *Personality and Individual Differences*, Volume: 23, Issue: 6, 1007-1023.

BÖLÜM IV

YÜKSEKÖĞRETİM AKADEMİK PERSONELİNİN ETİK DEĞERLER ALGISI: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

*Perception of Ethical Values of Higher Education Academic
Staff: The Case of Ataturk University*

Cemile Burcu KARTAL¹ & Ezgi ÖREN² & Adnan KARATAŞ³
& Gökçe GÖK⁴ & Sinem ATICI USTALAR⁵

¹(Doç. Dr.), Atatürk Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD,
E-mail: burcu.kartal@atauni.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2096-2808

²(Dr. Öğr. Üyesi), Atatürk Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD,
E-mail: ezgi.oren@atauni.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2096-2808

³(Dr. Öğr. Üyesi), Atatürk Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri ABD,
E-mail: adnan.karatas@atauni.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2399-8013

---

* Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen SAB-2023-11692 kodlu projenin sonuçlarına dayalı olarak oluşturulmuştur.

⁴(Arş. Gör.), Atatürk Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları ABD,
E-mail: gokce.gok@atauni.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2998-0084

⁵(Dr. Öğr. Üyesi), Atatürk Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İktisat Bölümü, İktisat Teorisi ABD,
E-mail: sinem.ustalar@atauni.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-8475-2581

1. Giriş

Antik Yunan'dan beri tartışılan kavramlarından biri olan etik kavramı, kamu yararı adına bilgi üreten ve yayan üniversiteler açısından da üzerinde durulması gereken alanların başında gelmektedir. Yükseköğretim Kurulu özellikle yeni vizyon çalışmaları kapsamında ve dünya üniversitelere sıralamalarına üniversitelerin girmesini sağlayabilmek amacıyla akademik etik kültürünün oluşturulması ve etik ihlallerinin önüne geçebilme amacıyla bir dizi çalışma başlatılmıştır. YÖK bu konuda hem bilgilendirmeler ve eğitimler vermekte hem de etik ihlalleri önlemek için çeşitli yaptırımlar ortaya koymaktadır. Özellikle yağmacı/şaiBELİ dergiler ve intihaller büyük oranda mercek altına alınmıştır. Ancak akademik etik konusu sadece bilimsel araştırmalara yönelik değerler ve etik algısı ile ilgili değildir. Akademik etik, akademik bireylerin kurumuna, meslektaşlarına, topluma ve eğitim süreçlerine yönelik değerleri ve etik algılarıyla da ilgili bir durumdur. Etik ihlallerin önlenmesine yönelik çalışmalar, genellikle sadece bilimsel etik ihlallerini kapsadığının düşünülmesi yanlış bir algıya sebebiyet vermektedir. Ancak YÖK ve üniversiteler yapılan çalışmalar bir bütün olarak akademik etik konusuyla ilgilidir. Nitekim bu çalışmalar, akademik alanda daha kaliteli yayın yapan araştırmacıların önünü açmakta ve etik ilkeler çerçevesinde davranmayan kişilerin akademik sistemde ilerlemesini engellemektedir. Diğer taraftan son yıllarda üniversitelerin derecelendirme kuruluşları tarafından sıralamaya tabi tutulması ve YÖK'ün Türkiye'deki üniversiteleri araştırma-geliştirme başarısına göre sınıflandırması üniversiteleri kendi içlerinde rekabet odaklı hale getirmektedir. Üniversitelerin performans odaklı olarak yeniden yapılanması ve performans artırımı için kimi zaman teşvik kimi zaman cezalandırma yoluna gidilmesi performans paradokslarını da beraberinde getirmektedir. Akademik personel

daha yüksek performans elde etmek niyetiyle etik dışı davranışlara yöneldiği görülmektedir; intihal, haksız yazarlık, parayla yayın yaptırma gibi uygulamalar etik dışı davranışlardan bazılarıdır. Performans artış taleplerinin yarattığı etik dışı davranışlar, görünüşte katkı sağlamakla birlikte akademik teamülleri yerinden ederek bilimsel araştırmaların içini boşaltmakta ve akademik camiaya kökten zarar verebilmektedir. Yükseköğretim sisteminin etik dışı düşünce ve davranışlardan dolayı zarar görmemesi ve değer kaybetmemesi akademik dünyanın, dolayısıyla ülkemizin bilimsel geleceği açısından oldukça önemlidir. Bu kaygıdan hareketle, proje kapsamında da akademik personelin etik değerlere ilişkin algılarının tespit edilmesi ve bu konu ile ilgili farkındalık yaratılması hedeflenmektedir. Çalışma kapsamında, ayrıca, etik değerler konusundaki olumlu davranış düzeyinin artırılabilmesi ve etik ihlallerinin önlenmesi amacıyla neler yapılması gerektiği konusunda çeşitli öneriler geliştirilebileceği düşünülmektedir. Projenin çalışma evrenini Atatürk Üniversitesinde görev yapan akademik personel oluşturmaktadır. Atatürk üniversitesi özelinde yapılacak olan bu çalışma, daha önce 2014 yılında yapılmış olan benzer bir çalışmada ortaya çıkan Akademik Etik Değerler Ölçeği kullanılarak gerçekleştirilecektir. Böylece 2022 yılı itibarıyla araştırma üniversitesi konumunda olan üniversitemizdeki etik değerlerin düzeyi yeniden bir ölçüme tabi tutularak belirlenebilecek ve geleceğe yönelik olarak da etik açısından neler yapılması/yapılmaması gerektiği üzerinde durulacaktır. Ayrıca, Atatürk Üniversitesi özelinde yapılan çalışma ile etik değerler politika önerileri ve çalışmanın diğer üniversiteler tarafından uygulanabilirliği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Etik, uyulması gereken davranış ve prosedürlere veya uyulması gereken herhangi bir ahlaki ilkeye veya kuruluşun her bir üyesinin izlemesi ve gözlemlemesi gereken bir dizi davranışa ilişkin kurallardır (Intan, 1991). Akademik etik ise bir üniversite öğretim görevlisi için sorumluluklar, roller ve davranışlar açısından bir rehberdir. Bu nedenle, akademik etik, etik ikilemlerle karşı karşıya kalındığında, eylemde ve karar vermede en iyi yol gösterici olarak kullanılmaktadır. Akademisyenlerin uygun eylemlerini belirleyen etik kuralları olmadan, etiği ve dürüstlüğü yavaş yavaş azalmaktadır (De Russy, 2003). Hemen hemen her kurumda mesleki etik ile ilgili bir dizi kurallar ve bunlara ilişkin yönetmelikler olmasına rağmen, kamuoyunda etik ile ilgili endişeler yüksektir. Ayrıca çoğu akademisyen verdikleri kararlarda etik körlük içerisindeyler. Diğer bir ifadeyle, etik olmayan davranışlarda bulduklarının farkında olmayan akademisyenler, doğru eylemi gerçekleştirdiklerini sanmaktadırlar (Başpınar ve Yangil, 2021).

YÖK tarafından akademik etik ihlallerinin önüne geçebilme amacıyla bir dizi çalışma başlatılmakla birlikte üniversitelerin derecelendirme kuruluşları

tarafından sıralamaya tabi tutulması ve YÖK'ün Türkiye'deki üniversiteleri araştırma-geliştirme başarısına göre sınıflandırması üniversiteleri kendi içlerinde rekabet odaklı hale getirmektedir. Araştırma üniversitelerine tanınan ayrıcalıklar (yetki devrine dayalı) ve daha fazla mali ödenek tahsis edilmesi üniversiteleri araştırma üniversitesi olmak için daha fazla zorlamaktadır. Dolaylı olarak üniversite yönetimleri de kendi akademik personelinden bu beklentilere girmektedir. Üniversitelerin performans odaklı olarak yeniden yapılması ve performans artırımı için kimi zaman teşvik kimi zaman cezalandırma yoluna gidilmesi performans paradokslarını beraberinde getirmektedir. Akademik personel daha yüksek performans elde edilip akademik ilerleyişini sürdürmek ve hızlandırmak niyetiyle performansını artırabilmektedir. Fakat diğer taraftan etik dışı davranışlar içerisine girebilmektedir. Özellikle intihal, haksız yazarlık, parayla yayın yaptırma gibi uygulamalar bu performans paradoksunun getirdiği etik dışı davranışlardan bazılarıdır. Bu paradoks performans artışları sağlamakla birlikte yarattığı etik dışı davranışlardan dolayı kuruma görünüşte katkı sağlamakla birlikte akademik teamülleri ve bilimsel araştırmaların içini boşaltmakta ve bütünüyle akademik camiaya kökten zarar verebilmektedir.

YÖK'ün yağmacı dergilerle ilgili olarak yönergeler ve genelgeler oluşturması, butürdendergilerde yayını yapılmasının etik açıdan sorunlu olduğunun kabul edilmesi, akademik etik değerlere çok fazla önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu proje kapsamında Atatürk Üniversitesinde çalışan akademik personelin konuyla ilgili olarak tutumları değerlendirilme imkânı bulunacaktır. Ayrıca akademik alanda etik dışı davranışların araştırıldığı “*The ethics of scholarly publishing: exploring differences in plagiarism and duplicate publication across nations*” isimli makaleye göre Türkiye intihal oranında dünyada 2. sırada yer almaktadır. Böyle bir çarpıcı durum, ulusal düzeydeki araştırmacıların akademik etik davranış konusunda en önemli konu olan intihali önemsemediğini göstermektedir. Nitekim böyle bir sonuç akademik etik ile ilgili olan diğer konularda da çeşitli sorunların olabileceğini akla getirmektedir. Herhangi bir araştırma niteliği taşımayan doktora tezlerinin ya da makalelerin sayısal olarak artış göstermesi bu türden sorunlardan biridir. Bu türden olaylara zaman zaman yazılı ve görsel medyada rastlanılabildiği gibi yargısal süreçlere de taşındığı görülmektedir. (Kaynak makale: Etik Dışı Davranış Olarak Haksız Yazarlık) Bu çerçevede akademik yaşamda mesleki etik kodları belirlenmeli ve mesleği icra edenlerin eylemlerinin bu kodlara uyumlu olarak gerçekleşip gerçekleşmediği incelenmelidir. Bu bağlamda projenin amacı, belirlenen mesleki etik kodlarına göre Atatürk Üniversitesi'nde görevli öğretim üyelerinin akademik etik ve değerlere karşı algı ve tutumlarının belirlenmesidir. Akademisyenlik mesleğinde etik kodlar ile ilgili yazında “bilimsel araştırma

etiği” ile ilgili pek çok tartışma olmasına rağmen mesleğin geneline ilişkin çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bu bağlamda proje çıktılarının literatürdeki bu eksikliği dolduracağı düşünülmektedir.

2. Literatür Özeti

Tarihsel olarak, etik davranışın kodlanması bir mesleğin ayırt edici özelliklerinden biri olmuştur. Etik kodlar, bir mesleğin veya alanın ideallerini tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kodlar mesleği meşrulaştırmak, üyelik uygulamalarını düzenlemek, üyeleri ve dışındakiler arasındaki ilişkileri betimlemek için uygulanmaktadır (Shenas, 1994). Akademisyenlerin meslek ilkeleri konusunda ilk uygulama 1966 yılında Amerikan Üniversite Profesörleri Birliği (American Association of University Professors) tarafından yayınlanan Mesleki Etik Bildirisi’dir. Bu bildirinin yayınlanmasının temel amacı, Amerika’daki akademisyenlerinin teorik olarak uymaları gereken etik davranışları belirlemek ve üyelerine duyurmak olarak belirlenmiştir (Pınar, 2002). Mesleki Etik Bildirisi’nin ardında literatürde akademik etik ile ilgili pek çok inceleme yapılmıştır.

Akademik etik üzerine yapılan çalışmaların ilk dönemlerine karşılık gelen 90’lı yıllardaki çalışmalarda akademik etikten ne anlaşılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu dönem çalışmalarının bulguları etik kuralları temel olarak üç kategoride değerlendirmektedir. Bilimin Yanlış Uygulanması olarak adlandırılan ilk kategoride şu hususlar incelenmiştir: Bir araştırma ya da araştırma önerisinde i) uydurma, ii) çarpıtma ya da iii) intihal yapılması. İkinci kategoride tartışmalı araştırma uygulamaları yer almaktadır. Son kategoride ise davranışlar değerlendirilmekte olup, yönetsel düzenlemelerin ihlal edilmesi, cinsel taciz gibi konular etik ilkeler kapsamında görülmüştür (Swazey et al., 1993: 542).

Takip eden çalışmalarda akademisyenlerin öğretim süreçlerinde uymaları gereken yetkinlikler ve etik davranış kodları ele alınmıştır. Buna göre; içerik yetkinliği, pedagojik yetkinlik, hassas konularda çalışabilme, öğrencinin gelişimi, doğru değerlendirilmesi ve öğrencilerle iki taraflı ilişkiler, gizlilik, meslektaşlara ve kuruma saygı ilkeleri akademik etik kapsamında değerlendirilmiştir (Murray, 1996).

Uluslararası düzlemde akademik kuruluş olarak faaliyet gösteren All European Academies (ALLEA) bilimsel eğitimde etiğin önemini ve tüm bilimsel çalışmaların etik kapsamında yürütülmesi gerekliliğinin, bilim insanı için bir sorumluluk olduğunun altını çizerek, etiğin eğitim sürecine entegrasyonu amacına yönelik ilkeler oluşturmuştur (ALLEA, 2013). Aynı

kuruluş tarafından iyi araştırmanın ilkeleri ve dürüstlüğün ihlali konularını düzenleyen “Araştırmalarda Dürüstlük Konusunda Avrupa Davranış Kodu” hazırlanmıştır (ALLEA, 2018).

Literatürde akademik etik kodlarının belirlenmesinde temel olarak beş alt başlık kullanılmıştır. Bunlardan ilki ve literatürde en sık ele alınan kodlar, bilimsel araştırmaya yönelik etik kodlarıdır. Bilimsel bilgi üretiminde üniversiteler en önemli kurumlardır. Bilimsel bilginin üretim sürecinde akademisyenlerin tutumları, üretilen bilginin güvenilirliği, tutarlılığı ve nesnelliği açısından oldukça önemlidir. Akademisyenler bilimsel bilginin üretim sürecinde belirli etik kurallara uymak zorundadırlar (Serçemeli, 2018; Akan ve Tepeler, 2022). Çünkü bilimsel bilginin üretiminde etik kurallar ne kadar göz önünde bulundurularak hareket edilirse o kadar güvenilir, dürüst ve geçerli bilgiler ortaya konulacaktır ve bilimin doğru bir şekilde gelişmesine katkıda bulunulacaktır. Aksi takdirde etik kuralların ihlal edildiği bir çalışma istemeden de olsa bilime zarar verebilecektir (Akkaya ve Yıldırım, 2017). Bu nedenle bilimsel araştırmaya yönelik etik kodlarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Kırkkılıç vd. (2015) akademisyenlerin bilimsel araştırma tutumlarını akademik etik değerler açısından incelemiştir. Analizde çalışma grubu Ağrı İbrahim Çeçen, Gümüşhane, Muş Alparslan, Van Yüzüncü Yıl ve Atatürk üniversitelerinde görev yapan 204 akademisyenden oluşmaktadır. Akademisyenlerin bilimsel araştırma tutumlarıyla ilgili elde edilen bulgular, söz konusu üniversitelerde öğretim üyelerinin akademik etik değerlere ilişkin tutumlarının olumlu yönde ve yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Özcan ve Balcı (2016) ise tam tersi bir bulguya rastladıkları çalışmalarında 1247 akademisyeni dikkate alarak akademisyenlerin araştırma ve yayın etiğine ilişkin tutumlarını 1992 yılında kurulan bir devlet üniversitesi üzerinde incelemiştir. Anket yöntemi ile gerçekleştirilen çalışma bulguları, katılan akademisyenlerin önemli bir bölümü araştırma yaparken etik sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını ve akademik yaşamın içinde çeşitli türde etik ihlallerin var olduğuna inandıklarını göstermektedir (Karcıoğlu ve Serçemeli, 2018; Serçemeli, 2019). Bu inançta olanların yarısından fazlası da sırasıyla; dilimleme, ikram yazarlık, aşırma, tekrar yayım, sadece iyi sonuçları yayımlama (çarpıtma) gibi etik ihlallerin yapıldığını düşünmektedir. Benzer sonuçlar, Maya (2013), Özden ve Ergin (2013), Köklü (2003) ve Töreci (2005) tarafından da elde edilmiştir.

Literatürde öğretim üyelerinin bilimsel araştırmaya yönelik algı ve tutumlarına yönelik çalışmaların ağırlıklı olmasının yanı sıra, öğretim üyelerinin meslektaşlarına yönelik, kuruma yönelik, topluma yönelik ve öğretim sürecine yönelik algı ve tutumlarını ölçmeye yönelik gerçekleştirilen çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Demir (2020) çalışmasında bu hususa değinerek, akademisyenlik

mesleğinde öğretim üyelerinin meslektaşlarına yönelik, kuruma yönelik, topluma yönelik ve öğretim sürecine yönelik etik kodlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Analizde Türkiye'deki çeşitli üniversitelerde görev yapan akademisyenler arasından rastgele seçilen 2288 akademisyene e-mail yolu ile ulaştırılarak görüşleri alınmış ve cevaplar istatistiksel olarak incelenmiştir. Yazar çalışma sonucunda akademisyenlerin öğrencilerine, mesleklerine, meslektaşlarına, topluma ve bilime karşı sorumluluklarına yönelik etik kodlar geliştirilmeye yönelik çerçeveyi belirlemiştir (Karataş, 2020). Ayrıca bu kodların önemine vurgu yapmıştır.

Literatürde eğitim etiğine yönelik yapılan çalışmalarda, eğitim ve öğretime gereken önemi vermemek (kendini yenilememek), derslere zamanında girmemek ve zamanında bitirmemek, ders yükünü fazla göstermek, girmedeğ i dersin ücretini almak, derse asistanını göndermek, dersleri öğretmen merkezli işlemek, öğrenciyi araştırmaya yönlendirmemek, değerlendirmede objektif olmamak, öğrenciyi küçük düşürücü davranmak ya da hakaret etmek, cinsel taciz, öğrencinin performansını doğru ölçmeme, sınav kâğıtlarını doğru değerlendirmemek, bazı öğrencilere ayrıcalıklı davranmak, ayrımcılık (din, etnik köken, renk, fiziksel görünüm, sosyoekonomik durum vb.) öğrencinin kişisel bilgilerini başkaları ile paylaşmak eğitim öğretim alanında meslek ahlakına aykırı davranışlar olarak belirtilmektedir (Büken, 2006; Karataş, 2021; Özcan vd., 2013; Pınar, 2002; Maya, 2013; Erdem vd., 2014; Yaman, 2008).

3. Araştırmanın Tasarımı ve Yöntemi

Araştırmanın tasarımı evresinde, akademik etik değerlerin demografik özelliklere göre farklılıklarını belirlemek adına hipotezler önerilmiştir. Örneklemin belirlenmesi, ölçüm aracının geliştirilmesi ve anket uygulamasıyla çalışma devam etmiştir. Ardından, analiz tekniklerinin seçimi, ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizler, farklılık analizleri, bulguların incelenmesi ve sonuçların sunulmasıyla çalışma tamamlanmıştır.

3.1. Araştırmanın Hipotezlerinin Oluşturulması

Bu çalışma kapsamında akademik değerler ölçeğinden hareketle demografik değerler bakımından etik değerler algısında farklılıkların meydana gelip gelmediğ i araştırılmaktadır. Ayrıca bir farklılığın olması durumdan bu durumun hangi demografik özellikler arasında meydana geldiğ i de araştırılmaktadır. Böylelikle akademik alandaki araştırmacılarında hangi yaş, cinsiyet ve akademik unvan değişkenlerinde etik değerlerinin değ iştiğ i belirlenmesi amacıyla analizler yapılmıştır.

Bu kapsamda ilk olarak akademik etik değerler algısı bir bütün olarak düşünülerek üç farklı demografik özelliğe göre farklılıklarının olabileceğinden yola çıkılarak analizler yapılmıştır. Dolayısıyla bu kapsamda üç temel hipotez ortaya konulmuştur. Bu hipotezler şu şekilde ifade edilebilir:

H1: Akademik personelin yaşı akademik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H2: Akademik personelin cinsiyeti akademik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H3: Akademik personelin unvanı akademik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

Bu çalışmada kapsamında sadece bu üç hipotez testiyle sınırlı kalınmamıştır. Nitekim akademik etik değerler algısını kendi içerisinde 5 boyutlu bir olgu olmasından dolayı, her bir alt boyutunun ayrı ayrı analizleri de yapılmıştır. Böylelikle daha ayrıntılı bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. Akademik etik değerler ölçeğinin “Bilimsel araştırmaya yönelik değerler, Meslektaşına yönelik değerler, Çalışılan kuruma yönelik değerler, Topluma yönelik değerler, Öğretim sürecine yönelik değerler” boyutları itibarıyla yukarıda ifade edilen üç ana hipotezin alt hipotezleri oluşturulmuş ve bunların analizleri yapılmıştır. Dolayısıyla üç ana hipotez ve bunların her birinin beşer alt hipotezi olmak üzere 15 alt hipotez test edilmiştir. Sonuç olarak 18 farklı hipotez testi yapılarak bu araştırma kapsamında etik değerlere ilişkin çıkarımlar yapılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan alt hipotezler şu şekildedir:

H1_a : Akademik personelin yaşı bilimsel araştırmaya yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H1_b : Akademik personelin yaşı meslektaşına yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H1_c : Akademik personelin yaşı çalışılan kuruma yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H1_d : Akademik personelin yaşı topluma yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H1_e : Akademik personelin yaşı öğretim sürecine yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H2_a : Akademik personelin cinsiyeti bilimsel araştırmaya yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H2_b : Akademik personelin cinsiyeti meslektaşına yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H2_c : Akademik personelin cinsiyeti çalışılan kuruma yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H2_a: Akademik personelin cinsiyeti topluma yönelik yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H2_c: Akademik personelin cinsiyeti öğretim sürecine yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H3_a: Akademik personelin unvanı bilimsel araştırmaya yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H3_b: Akademik personelin unvanı meslektaşına yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H3_c: Akademik personelin unvanı çalışılan kuruma yönelik yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H3_d: Akademik personelin unvanı topluma yönelik yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

H3_e: Akademik personelin unvanı öğretim sürecine yönelik değerler algısı üzerinde anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir

3.2. Araştırma Evreninin Belirlenmesi ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evrenini ülkemizde akademik çalışma yapan araştırmacıların bütünü oluşturmaktadır. Ancak bu evrene ulaşmanın ve araştırmanın tüm evren üzerinden yapmanın araştırmanın kısıtlılıkları bakımından mümkün olmamasından dolayı, ülkemizdeki üniversiteler içerisinde akademik çalışan sayısı fazla olan ve ulaşılabilirliği daha uygun olan Atatürk Üniversitesi akademik personeli, bu araştırmanın hedef evreni olarak belirlenmiştir.

Atatürk Üniversitesinin akademik çalışan sayısı, fakülte sayısı ve ulusal/uluslararası işbirliğinin oldukça fazla olmasından dolayı araştırma bulgularının ülke geneline yordanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bir araştırma üniversite olmasından dolayı da akademik personelinin akademik alana yönelik ilgisinin ve istekliliğinin oldukça fazla olduğu düşünülmektedir.

Atatürk Üniversitesinin resmi istatistiklerine (istatistik.atauni.edu.tr, 2023) göre 2653 akademik personel görev yapmaktadır. Bu hedef evren üzerinden örneklem belirlemesi %95 güven düzeyinde ($p \leq 0,05$) istatistiksel olarak hesaplanmıştır. Buna göre araştırmanın örnekleminin 336 kişiden oluşması gerektiği hesaplanmıştır (Sample Size Calculator, 2023). Ancak katılımcılardan geri dönüş alamama ya da anketleri rastgele doldurma ihtimaline karşılık daha fazla kişiye ulaşılmak hedeflenmiştir.

Araştırmanın belirlenen örneklem sayısında anket çalışması yapılabilmesi amacıyla hem online hem de kâğıt formunda anket hazırlanmıştır. Böylelikle tüm akademik personelin araştırma katılım sağlayabilme imkânı sunulmuştur. Üniversite görevli tüm akademik personele mail yoluyla online anket formu

iletilmiştir. Ayrıca bu çalışma kapsamında görevli olan araştırmacılar yardımıyla yüz yüze görüşülerek anket formları da kendilerine iletilmiştir.

Anketlerin tarafsız ve doğru yanıtlarla doldurulabilmesi için önceden üniversite yönetimine içeriği hakkında detaylı bilgi sunulmuş, gerekli izinler alınmış ve anketlerin uygun olduğu tarihlerde dağıtımını gerçekleştirilmiştir. Anketlerin paylaşımı öncesinde katılımcılara araştırmanın hedefi, anketlerin değerlendirilme süreci, elde edilen verilerin bilimsel bir araştırmada kullanılacağı ve kişisel bilgilerin gizli kalacağı konularında bilgilendirme yapılmıştır. Bu uyarılar anket formunda belirtilmiş ve etik kurul onay numarası da form üzerinde yer almıştır.

3.3. Veri Toplama Araçlarının Geliştirilmesi

Bu çalışma kapsamında araştırma ve ölçme yöntemleri genellikle nicel verilere dayandığı için veri toplama sürecinde anket yöntemi tercih edilmiştir. Bu nedenle, araştırmada kullanılacak değişkenlerin ölçülebilmesi için uygun bir ölçek hazırlanması gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında akademik etik değerler algısının ölçülmesi hedeflenmesinden dolayı konuyla ilgili olarak ulusal düzeyde geliştirilmiş olan akademik etik değerler ölçeğinden faydalanılmıştır. Sevim (2014) tarafından geliştirilen ölçek akademik etik değerleri Bilimsel araştırmaya yönelik değerler, Meslektaşına yönelik değerler, Çalışılan kuruma yönelik değerler, Topluma yönelik değerler, Öğretim sürecine yönelik değerler şeklinde beş boyutlu şekilde ölçmektedir.

Ölçek, 5 puanlık bir Likert tipi değerlendirme ölçeği formatında oluşturulmuştur. Bu ölçekte en düşük değer 1 olarak belirlenmişken en yüksek değer 5 olarak tanımlanmıştır. Değerlendirme basamakları şu şekilde sıralanmıştır: 1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum.

Bu ölçek kapsamında katılımcılar tarafından elde edilebilecek en yüksek puan 250, en düşük puan ise 50 olarak belirlenmiştir. Ölçekte 20 olumsuz ifade (45, 44, 51, 48, 46, 37, 57, 38, 13, 17, 14, 16, 25, 2, 33, 30, 59, 42, 4, 31) ve 30 olumlu ifade olmak üzere toplamda 50 madde yer almıştır. Olumsuz ifadeler analiz edilmeden önce gerekli düzeltmeler yapılarak katılımcıların cevapları tam ters değerleri ile düzenlenmiştir.

Anket formunda ayrıca katılımcıların demografik özelliklerine yönelik olarak üç soru yöneltilmiştir. Yaş, Cinsiyet ve Akademik Unvan şeklinde belirlenen bu değişkenler üzerinden araştırmanın temel hipotezleri de oluşturulmuştur. Ayrıca yaş değişkeni için anket formlarında ölçeklendirilme yapılmamıştır. Anket verilerinin analiz edilmesinde önce ölçeklendirilmiştir.

3.4. Analiz Yöntemleri

Elde edilen verilerin analizi için SPSS paket programından yararlanılmıştır. Öncelikle tüm ölçek alt değişkenleri ve ölçeğin geneli için gerekli olan güvenilirlik ve geçerlilik analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analizlerde, önem düzeyi $p=0,05$ (%95 güven düzeyi) olarak kabul edilmiştir. Güvenilirlik, anketlerdeki ifadelerin birbiriyle tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin sorunu ne derecede yansıttığını belirtmektedir. Güvenilirlik analizi, ölçümlerin ve testlerin niteliklerini değerlendirmek için geliştirilmiş bir yöntemdir ve ölçümler üzerindeki yorumlar ve gelecekteki analizler için temel oluşturmaktadır (Kalaycı, 2010: 403). Geçerlilik ise, bağımlı değişkenin, bağımsız değişkenden kaynaklanma derecesini ifade etmektedir. Geçerlilik kavramı, dış değişkenlerin etkisiyle sıkı sıkıya ilişkilidir (Kurtuluş, 2010: 72). Diğer bir ifadesiyle geçerlilik, araştırmada kullanılan ölçeğin (ölçüm aracının) ölçülmesi hedeflenen olguyu ölçebilme düzeyini ifade etmektedir (Avcı ve Karataş, 2017; Karataş, 2022).

Araştırmanın hedef evrenini temsil yeterliliği olduğu şeklinde hesaplamam örnekleme sayısı 336 katılımcıdan oluşmaktaydı. Ancak araştırma kapsamında bu sayının da üstüne çıkılarak 394 katılımcının verileri üzerinden analizler yapılmıştır. Diğer taraftan analiz kapsamına alınmayan ve anket formlarını rastgele şekilde dolduran katılımcıların cevapları analiz kapsamına dahil edilmemiştir. Dolayısıyla hedeflenen örneklem sayısı üzerinde olacak şekilde %117,2 düzeyinde anket üzerinde analizler yapılmıştır. Böylelikle verilerin saha sağlıklı ve güvenilir olması için katılım düzeyinin fazlalığından faydalanılmıştır.

Çalışmada kullanılan ölçeğin ve alt boyutlarının güvenilirliğini belirlemek adına içsel tutarlılık yöntemi kullanıldı ve bu yaklaşım doğrultusunda Cronbach Alfa katsayıları hesaplandı. Cronbach Alfa, ölçeğin genel güvenilirliğini değerlendirirken ölçeğin homojen bir yapıya sahip olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu katsayı değerleri 0 ile 1 arasında değişmekte olup, 1'e yaklaştıkça ölçeğin güvenilirliği artmaktadır (Siegel, 1988; Morgan ve diğ., 2004; Özdamar, 2011: 122). Sosyal bilimlerde, ölçeğin güvenilir kabul edilmesi için Cronbach Alfa katsayısının genellikle 0,70 ve üstünde olması beklenir. Çalışmada öncelikle madde analizi gerçekleştirilmiş ve herhangi bir maddenin çıkarılması durumunda Cronbach Alfa değerindeki değişim detaylıca incelenmiştir. Madde analizinde, madde toplam korelasyonunun 0 ile 0,20 arasındakilerin çıkarılması, 0,20 ile 0,30 arasındakilerin düzeltilmesi gerektiği göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca, 0,30 ile 0,40 arasındaki soruların iyi bir etkiye sahip olduğu, 0,40'ın üzerindeki soruların ise ayırt edici

özelliklere sahip olduğu kabul edilmektedir (Morgan ve diğ., 2004; Hinton, McMurray ve Brownlow, 2014: 363). Araştırmada madde analizi yapılmış ve madde toplam puan korelasyonu 0,30'un altında kalan maddelerin çıkarılması kararlaştırılmıştır. Ancak ölçekteki maddelerin hiçbirinin bu değer altında olmamasından dolayı madde çıkarma işlemi yapılmamıştır. Ölçeğin bütününe ve beş farklı alt boyutunun her biri için elde edilen Cronbach Alfa katsayıları, kabul edilebilir seviyede ($\alpha > 0,70$) bulundu. Elde edilen analiz sonuçları, her ölçüğe ait detaylı bulguların bulunduğu bölümde detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliğini test etmenin bir yolu da faktör analizidir. Bu analiz, bir araya getirilen çok sayıda değişken arasında anlamlı ve az sayıda boyut (faktör) oluşturmayı hedefleyen bir tekniktir (Bryman ve Cramer, 2012: 333). Faktör analizinin iki temel amacı vardır. Birincisi, değişken sayısını azaltmak ve ikincisi, ilişkili olmayan değişkenler arasında gruplar oluşturarak yeni yapılar belirlemektir (Özdamar, 2013: 209). Faktör analizi genellikle açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi olmak üzere iki yöntemle gerçekleştirilir (Büyüköztürk, 2002).

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA), korelasyon ya da kovaryans matrisinden yararlanarak daha az sayıda ve birbirinden bağımsız yeni faktörler belirlemek için kullanılan bir analiz yöntemidir (Özdamar, 2013: 210). Faktör analizinde her maddenin faktör yükü, faktörü yeterince açıklamada kritik bir rol oynar. Maddenin faktör yükünün kabul edilebilir bir değer olması örneklem büyüklüğüne bağlıdır. Literatürde genellikle faktör yükünün en az ,30 olması için örneklem büyüklüğünün 350; ,40 olması için ise 200 olması gerektiği belirtilir (Hair ve diğ., 1998: 112). AFA öncesinde, verilerin analize uygunluğunu değerlendirmek için bazı ön koşulların sağlanması gerekir. Örneğin, soru kâğıdı sayısının, soru sayısından fazla olması gerekmektedir. Ayrıca, Kaiser-Mayer-Olkin örnekleme yeterlilik ölçütü ve Barlett Küresellik Testi sonuçlarının anlamlı olması önemlidir. Bu ölçütlerin ,60'tan yüksek olması ve Barlett testinin anlamlı çıkması, örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu gösterir (Morgan ve diğ., 2004; Pallant, 2017: 154). Bu araştırmada, ölçeğin güvenilirliğini artırmak adına AFA kullanılmış ve faktör yükü altındaki maddelerin analizden çıkarılmasıyla devam edilmiştir. Temel Bileşenler Analizi ve Varimax Rotasyonu kullanılarak ölçeğin farklı faktörlere ayrılması tespit edilmiştir. KMO değerlerinin ,60'tan yüksek ve Barlett testinin anlamlı çıkması da dikkate alınmıştır.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), bir ölçeğin dil ve kültürden bağımsız olarak yapısının korunup korunmadığını değerlendirmek için kullanılan bir analiz yöntemidir (Meydan ve Şeşen, 2015; Seçer, 2018: 171). Bu analiz, ölçeğin

teorik olarak belirlenmiş değişkenlerinin örtük yapı altında hangi faktörlerde yer alacağını test etmeyi amaçlar (Bryman ve Cramer, 2011). Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ile belirlenen faktör yapısının uyumluluğunu test etmek amacıyla genellikle DFA da kullanılır. Araştırmalarda, AFA ile elde edilen faktör yapısının DFA ile doğrulanması sıkça tercih edilen bir yöntemdir (Şimşek, 2007: 4). Bu çalışmada, AFA sonucunda belirlenen faktör yapısının uyumluluğunu test etmek adına DFA kullanılmıştır. Elde edilen DFA sonuçları ve uyum indeksleri, bulgular kısmında detaylı olarak sunulmuş ve yorumlanmıştır. Modelin uygunluğunu değerlendirmek için çeşitli uyum indeksleri kullanılmıştır. Bu indeksler arasında Ki-Kare Uyum Testi (CMIN/DF), İyi Uyum İndeksi (GFI), Düzeltilmiş Uyum İndeksi (AGFI), Artık Temelli Uyum İndeksi (RMR), Standart Hataların Karekökü (SRMR), Yaklaşık Hatalar Ortalama Karekökü (RMSEA), Normlandırılmış Uyum İndeksi (NFI), Artan Uyum İndeksi (IFI), ve Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) bulunmaktadır (Bayram, 2010; Meydan ve Şeşen, 2015; Byrne, 2016).

Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin olarak yapılan analizlerin nihayetinde ölçeklerin yukarıda ifade edilen hipotezleri test edebilecek yeterliliğe sahip olduğu sonucuna varılmış ve buna istinaden farklılık analizleri (t-testi ve ANOVA) yapılmıştır. Yapılan bu analizlerin temel amaçları ölçekler aracılığıyla ölçülen bireysel algıların katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Böylelikle hipotez testleri yapılabilmektedir.

4. Analiz ve Bulgular

Bu kısımda, çalışmanın demografik ve olgusal özelliklerine odaklanılmış, ayrıca araştırma ölçeklerinin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri, faktör analizleri ile değişkenlere dair tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur. Ayrıca hipotez testlerinin sonuçlarına yer verilmiştir.

4.1. Demografik ve Olgusal Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında hedef evren olarak belirlenen Atatürk Üniversitesi akademik personelinden bu araştırmaya katılmayı kabul edip, anket formlarına dolduran katılımcılara ilişkin istatistiksel bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Frekans (N)	Yüzde (%)
<i>Yaş</i>		
30 yaş ve altı	53	13,5
31-40 yaş arası	166	42,1
41-50 yaş arası	101	25,6
51 yaş ve üzeri	74	18,8
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	178	45,2
Erkek	216	54,8
<i>Akademik Unvan</i>		
Arş. Gör.	111	28,2
Öğr. Gör.	59	15,0
Dr. Öğr. Üyesi	67	17,0
Doç. Dr.	73	18,5
Prof. Dr.	84	21,3

Araştırmaya katılım gösteren akademik personelin oransal olarak büyük çoğunluğunun 31-40 yaş aralığında olduğu görülmüştür. 30 yaş ve altı kişilerin %13,5 düzeyinde olduğu, 31-40 yaş aralığındaki kişilerin %42,1 düzeyinde olduğu, 41-50 yaş aralığındaki kişilerin %18,8 düzeyinde olduğu görülmüştür.

Katılımcıların cinsiyetleri bakımından analiz edildiğinde ise oransal olarak yakın bir ayrım söz konusudur. Katılımcıların %45,2'si kadın ve %54,8'inin erkek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akademik unvanlarına göre değerlendirme yapıldığında ise katılımcıların %28,2'si araştırma görevlisi, %15'i öğretim görevlisi, %17'si doktor öğretim üyesi, %18,5'i doçent doktor ve %21,3'ünün profesör doktor olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Akademik Etik Değerler Ölçeğine İlişkin Analizler ve Bulgular

Ölçeğin geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak için yukarıda ifade edilen gerekçelere dayalı olarak çeşitli analizler yapılmıştır. Bunlardan ilki ölçeğin genelinin ve her bir alt boyutunun güvenilirlik analizidir. Bu analiz sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	İfade Sayısı	Aritmetik Ortalama	Ölçek Ort.	Varyans	Std. Sapma	Cronbach Alpha (α)
Akademik Değerler Ölçeği	50	4,169	208,43	339,564	18,427	0,918
<i>Bilimsel araştırmaya yönelik değerler</i>	9	4,358	39,22	32,101	5,666	0,889
<i>Meslektaşına yönelik değerler</i>	10	4,264	42,64	28,780	5,365	0,905
<i>Çalışılan kuruma yönelik değerler</i>	9	3,547	31,92	59,146	7,691	0,933
<i>Topluma yönelik değerler</i>	8	3,962	31,70	26,364	5,135	0,873
Öğretim sürecine yönelik değerler	14	4,496	62,95	47,038	6,858	0,946

Cronbach Alpha değerinin 0,70 değerinin üzerine olması, ölçeğin istatistiksel olarak güvenilirliğinin olduğunu göstermektedir (Drost, 2011). Dolayısıyla istatistiksel olarak ölçek verilerinin güvenilir olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğini test edilebilmek amacıyla yapılan bir diğer analiz türü açımlayıcı faktör analizidir. AFA, SPSS programı yoluyla yapılmış ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir. Faktör analizlerinde, Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis) ve rotasyon yöntemi olarak da Varimax Dönüşümü (Varimax Rotation) yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 3: Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

KOD	BOYUTLAR	FAKTÖR YÜKLERİ				
		1	2	3	4	5
BA1	Yazarı tarafından izinli olmayan bir bilgi ya da belgeyi kullanabilirim.	,082	,071	-,059	,674	-,016
BA2	Hangi kaynaktan faydalanırsam bunu ilgili raporumda kesinlikle belirtirim.	,202	-,018	,067	,714	,039
BA3	Başka araştırmacıların görüşlerini yorumlayarak kendi görüşüm olarak yazabilirim.	,094	-,044	,073	,693	,117
BA4	Herhangi konudaki araştırmamı alt başlıklara bölerek bunların her birini ayrı bir rapor olarak yayımlarım.	,078	-,026	,089	,621	,146
BA5	Araştırmamla ilgili istatistik bulgular düşündüğüm gibi olmadığında bunlarda değişiklik yapabilirim.	,097	,051	,113	,722	,105
BA6	Kendisine ulaşamadığım bir kaynağı alıntı yapılmış gibi kaynakçama koyabilirim.	,079	,061	,151	,761	,005
BA7	Kaynak gösterildikten sonra yararlanılan eserden istenildiği kadar alıntı yapıla bileceğini düşünürüm.	,017	,007	,117	,717	,124
BA8	Yararlandığım kaynakla ilgili net bilgiler vermeye çalışırım.	,090	,018	,129	,792	,101
BA9	Bir makalenin bilimselliğinin yapılan alıntı sayısına bağlı olduğunu düşünürüm.	,069	-,091	,101	,733	,081
M10	Elde ettiğim bilgileri diğer araştırmacılarla paylaşıyorum.	,095	-,025	,653	,130	,157
M11	Meslektaşlarımdan yapmış oldukları çalışmalara saygı duyarım.	,174	,121	,744	,133	,247
M12	Diğer araştırmacıların yapmış oldukları çalışmaların literatüre katkı sağlayacağına inanırım.	,059	,126	,817	,032	,233
M13	Tüm araştırmacıların istedikleri her konuda araştırma yapma haklarının olduğuna inanırım.	,138	,002	,619	-,075	,125
M14	Meslektaşlarımdan bilimsel konulardaki görüşlerini önemserim.	,157	,092	,770	,018	,136

KOD	BOYUTLAR	FAKTÖR YÜKLERİ				
		1	2	3	4	5
M15	Meslektaşlarımla ilgili rapor hazırlamam gerektiğinde meslektaş dayanışmasını göz önünde bulundururum.	,019	-,097	,663	,080	,020
M16	Meslektaşlarımla yapmış oldukları çalışmaları nesnel bir yaklaşımla eleştiririm.	,163	-,069	,776	,100	,127
M17	Meslektaşlarımla çalışmalarına elimden geldiğince yardımcı olurum.	,124	,100	,819	,164	,116
M18	Meslektaşlarımla din, siyaset, cinsiyet, dil, ırk, cinsel yönelim gibi özellikleri onlarla ilgili görüşlerimi etkiler.	,226	,007	,632	,131	,113
M19	Derslerimde öğrencilerle diğer meslektaşlarımla hatalı davranışları hakkında tartışırım.	,222	,027	,643	,267	,029
ÇK20	Kurum içindeki kurul, komite ya da komisyonlara alanımla ilgili konularda yardımcı olmaya çalışırım.	,069	,877	,116	,003	,004
ÇK21	Bilimsel ya da kültürel aktivitelerde alınan sorumlulukların beni akademik olarak yavaşlattığına inanırım.	,005	,787	-,004	,040	,015
ÇK22	Kurum içindeki toplumsal, kültürel ya da bilimsel içerikli etkinliklerin bana bilimsel açıdan bir katkı sağlayacağına inanmam.	,079	,754	-,013	-,062	,021
ÇK23	Kurum için ya da dışındaki projelere katılmamda bu projelerin ekonomik değerleri belirleyicidir.	-,018	,755	-,055	-,001	,156
ÇK24	Kurumdaki işe alma, işten çıkarma ya da görevde yükseltme süreçlerini yürütürken liyakat esaslarını gözetirim.	,084	,849	,001	-,008	,118
ÇK25	Kurum projelerine teçhizat açısından eksikliklerimi tamamlamak için katılırım.	,081	,714	,018	,015	,021
ÇK26	Çalıştığım kurumun tüm personeline saygılı davranırım.	,052	,875	,049	,029	-,017

KOD	BOYUTLAR	FAKTÖR YÜKLERİ				
		1	2	3	4	5
ÇK27	Kurumun kaynaklarını yönetimin öngördüğü gibi kullanırım.	,007	,867	,048	-,007	,029
ÇK28	Kurumun beni farklı organizasyonlar için görevlendirmesini angarya olarak görürüm.	,048	,749	,043	,032	,041
T29	Toplumsal olarak belirli bir entelektüel kapasiteye ulaşabilmek için üzerime düşen görevleri yaparım.	,084	,150	,253	,294	,621
T30	Topluma yönelik gerçekleştirilen kültürel ve bilimsel içerikli etkinliklerde bulunmak için çaba sarf ederim.	,142	,085	,163	,116	,769
T31	Üniversitelerde yapılan bilimsel çalışmaların topluma yansıtılması gerektiğine inanırım.	,165	,075	,128	,129	,627
T32	Toplumsal konularla ilgili bilimsel bulguları çözümlerken toplumdan yana bir tavır takınırım.	-,055	-,024	,136	,007	,706
T33	Toplumsal olarak bilimsel gelişmeyi sağlayabilmek için gönüllü çalışmalarda bulunurum.	,030	,136	,287	,092	,727
T34	Unvanım veya bulunduğum makamdan dolayı toplumsal bir ayrıcalığa sahip olduğuma inanırım.	,089	,065	,059	,050	,724
T35	Toplumsal açıdan yanlış olarak gördüğüm konularla ilgili toplumla çatışmaktan çekinmem.	,022	-,008	,112	,078	,777
T36	Hizmet konusu yetki alanım dışında olsa bile bunu bir görev olarak üstlenirim.	,057	-,018	,080	,064	,651
OS37	Derslerimi programda yer alan içeriğe göre yürütürüm.	,774	,032	,087	,003	-,011
OS38	Derslerimi ders programında belirtilen gün ve saatte yaparım.	,838	,088	,095	-,015	-,034
OS39	Sınavlarımı sınav programında belirtilen gün ve saatte yaparım.	,864	-,011	,080	,046	,006
OS40	Ders planını, tüm öğrencilerin ulaşabileceği ortamlarda paylaşıyorum.	,854	-,019	,062	,000	,047

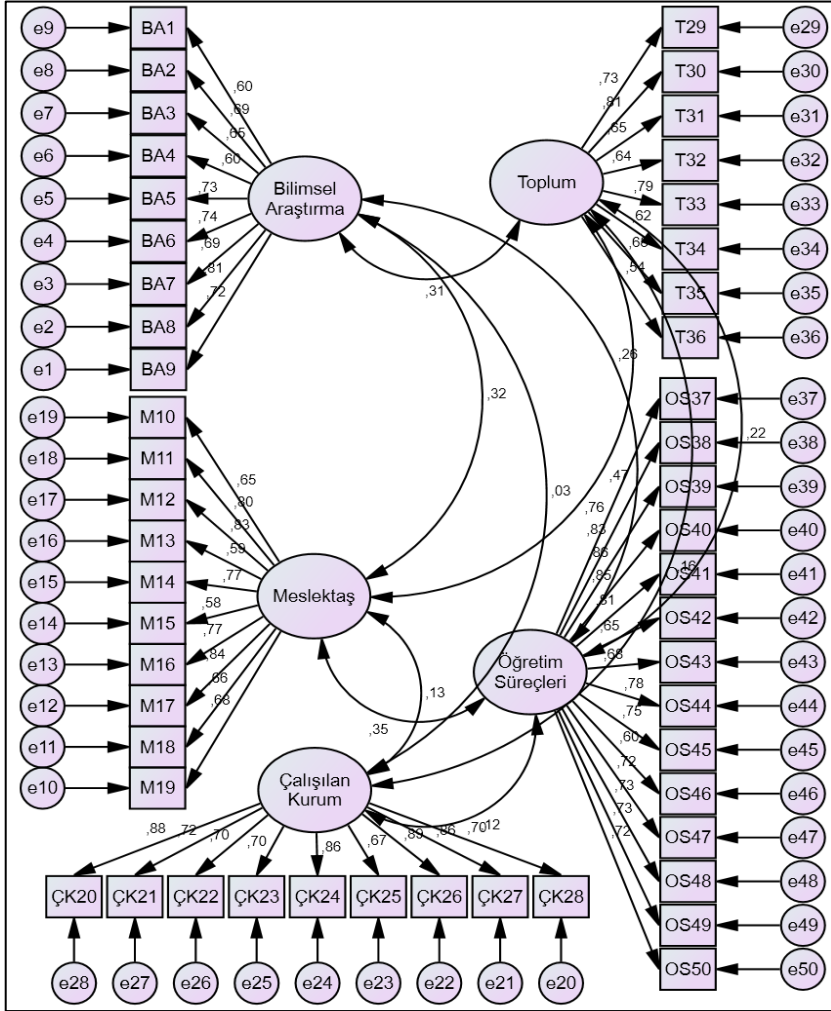
KOD	BOYUTLAR	FAKTÖR YÜKLERİ				
		1	2	3	4	5
OS41	Sınav kâğıtlarını zamanında okur ve ilan ederim.	,825	-,019	,022	,040	,137
OS42	Öğrencilerin dil, din, ırk, cinsiyet gibi özellikleri onlarla ilgili görüşlerimi etkiler.	,643	,006	,036	,196	,206
OS43	Öğrencilerin araştırmalarını, düşüncelerini özgürce paylaşabilecekleri demokratik ortamlar oluşturmam.	,647	,055	,226	,244	,219
OS44	Girdiğim derslerle ilgili değerlendirme kriterlerimi açık bir şekilde öğrencilerle paylaşıyorum.	,784	,148	,094	,083	,111
OS45	Öğrencilerin başarı durumlarını tarafsız bir şekilde değerlendiririm.	,750	,179	,127	,106	,113
OS46	Gönülsüz olan öğrencileri bilimsel araştırmalarıma katılmaları için zorlarım.	,634	,086	,042	-,019	,062
OS47	Araştırmalarıma destek veren öğrencilerin isimlerini araştırma raporumda belirtirim.	,734	-,011	,117	,151	,033
OS48	Öğrencilerle ilişkilerimi mesleki profesyonellik sınırları çerçevesinde kurarım.	,719	,001	,262	,156	-,019
OS49	Akademik çalışmalarında etik ilkelere göre davranarak öğrencilerime model olmaya çalışırım.	,712	,015	,245	,212	,021
OS50	Öğrencilerin hassas oldukları konularla ilgili konuşurken onları incitmemeye çalışırım.	,727	,008	,195	,085	-,078
Açıklanan Toplam Varyans		%59,622				
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,881				
Bartlett's Test of Sphericity	14542,782	3962,55				
	1225	171				
	,000	0,000				

Tablo 3’te verilen açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre akademik etik değerler ölçeğinin beş boyutlu şekilde olduğu ve her bir alt boyutunun kendi içerisinde ve ölçeğin geneliyle içsel tutarlılığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin bu haliyle toplam varyansın %59,62’sini açıkladığını sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma verileri, betimleyici faktör analizi için uygunluk göstergeleri bakımından elverişli bir düzeyde bulunmaktadır. Kaise-Meyer-Olkin örneklem yeterlilik ölçütü (KMO) değeri olan 0,881 ve Barlett Küresellik Testi sonucu olan 3962,55 ve $p=0,000$ anlamlı faktörlerin varlığını destekleyecek niteliktedir. Bu sonuçlar doğrultusunda ilk olarak KMO değerinin ve Bartlett Anlamlılık düzeyi (Sig.) kontrol edilerek KMO değerinin 0,5’ten büyük olduğu ve “Sig.” değerinin 0,000 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla ölçek verilerinin faktör analizine uygun olduğu sonucu çıkarılmıştır (Pallant, 2017). Dolayısıyla ölçeğin istatistiksel olarak tutarlılığa sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Ölçekte yer alan her bir ifadenin tüm ölçek maddeleriyle birlikte faktör yükleri Tablo 3’te verilmiştir. Buna göre teorik olarak ayrılan her bir ölçek alt boyutunun araştırma sonuçlarına göre de ayrıldığı ve her bir ifadenin kendi faktörü altında yer aldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre “bilimsel araştırmaya yönelik değerler” alt boyutunda yer alan ifadelerin faktör yüklerinin 0,621 ve 0,792 aralığında olduğu görülmektedir. “Meslektaşına yönelik değerler” alt boyutundaki ifadelerin faktör yüklerinin ise 0,619 ve 0,819 arasında olduğu gözlemlenmiştir. “Çalışılan kuruma yönelik değerler” alt boyutundaki ifadelerin faktör yüklerinin ise 0,714 ve 0,877 aralığında olduğu gözlemlenmiştir. “Topluma yönelik değerler” alt boyutundaki ifadelerin faktör yüklerinin ise 0,621 ve 0,777 aralığında olduğu gözlemlenmiştir. Son olarak “Öğretim sürecine yönelik değerler” alt boyutundaki ifadelerin faktör yüklerinin ise 0,634 ve 0,864 aralığında olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre her bir ifadenin faktör yüklerinin 0,60 düzeyinden fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu değerler, faktör yüklerinin yeterli bir ölçüde olduğunu göstermektedir.

Açımlayıcı faktör analizinde istenilen düzeyde ve anlamlı sonuçların elde edilmesinin devamında bu analiz sonuçlarından yola çıkarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. DFA, SPSS AMOS 20 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğine ilişkin olarak tüm kaygıların ortadan kaldırılması adına yapılan bu analiz sonuçlarına ve analiz modeli aşağıda verilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin model Şekil 1’de gösterilmiştir. Bu kapsamda birinci düzey DFA analizi yapılmıştır.

Şekil 1: Doğrulayıcı Faktör Analizi Ölçüm Modeli

Yapılan doğrulayıcı faktör analizinin ölçüm modeli uyum iyiliği değerleri ve bunlara referans olan (Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003; Meydan ve Şeşen, 2015) iyi uyum ve kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Doğrulayıcı Faktör Analizi Ölçüm Modeli Uyum İndeksi Sonuçları

Uyum Kriterleri	Referans Değerleri		Ölçüm Modeli	Uyum
	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum		
CMIN/DF (X2/df)	0,00 < --- ≤ 3,00	3,00 < --- ≤ 5,00	3,01	K. E. Uyum
RMR	0,00 < --- ≤ 0,05	0,05 < --- ≤ 0,08	0,06	K. E. Uyum
GFI	0,90 ≤ --- ≤ 1,00	0,85 ≤ --- < 0,90	0,90	İyi Uyum
AGFI	0,90 ≤ --- ≤ 1,00	0,85 ≤ --- < 0,90	0,88	K. E. Uyum
NFI	0,95 ≤ --- ≤ 1,00	0,90 ≤ --- < 0,95	0,92	K. E. Uyum
IFI	0,95 ≤ --- ≤ 1,00	0,90 ≤ --- < 0,95	0,94	K. E. Uyum
NNFI (TLI)	0,95 ≤ --- ≤ 1,00	0,90 ≤ --- < 0,95	0,92	K. E. Uyum
CFI	0,97 ≤ --- ≤ 1,00	0,95 ≤ --- < 0,97	0,95	K. E. Uyum
RMSEA	0,00 < --- ≤ 0,05	0,05 < --- ≤ 0,08	0,06	K. E. Uyum
AIC	Ölçüm Modeli < Doymuş Model < Bağımsız Model		342 < 481 < 3799	Uyumlu
BIC			666 < 1030 < 3872	Uyumlu
CAIC			712 < 1201 < 3890	Uyumlu

Elde edilen sonuçlar, bu araştırma kapsamında kullanılan ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi açısından anlamlı sonuçlarının olduğunu göstermektedir. Ölçekte yer alan her bir ifadenin ölçeğin alt boyutlarıyla olan ilişkinin belirlendiği standardize edilmiş regresyon değeri ise Tablo 5'te verilmiştir. Bu sonuçlara göre de her ifadenin 0,5 kritik değerinden (Byrne, 2016) yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5: DFA Sonuçlarına Göre Ölçek Maddelerinin Faktör Yükleri

Ölçek Maddesi	Std. Reg.	Ölçek Maddesi	Std. Reg.	Ölçek Maddesi	Std. Reg.
BA9	0,719	M19	0,675	OS37	0,76
BA8	0,807	M18	0,663	OS38	0,832
BA7	0,685	M17	0,84	OS39	0,863
BA6	0,741	M16	0,766	OS40	0,846
BA5	0,726	M15	0,579	OS41	0,805
BA4	0,601	M14	0,766	OS42	0,649
BA3	0,651	M13	0,592	OS43	0,684
BA2	0,692	M12	0,826	OS44	0,781
BA1	0,599	M11	0,802	OS45	0,755
ÇK28	0,704	M10	0,646	OS46	0,603
ÇK27	0,864	T29	0,732	OS47	0,72
ÇK26	0,891	T30	0,812	OS48	0,73
ÇK25	0,67	T31	0,646	OS49	0,733
ÇK24	0,857	T32	0,637	OS50	0,718
ÇK23	0,701	T33	0,794		
ÇK22	0,704	T34	0,624		
ÇK21	0,721	T35	0,676		
ÇK20	0,879	T36	0,541		

Ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliğine ilişkin olarak yukarıdan verilen üç temel analiz sonuçları neticesinde ölçeğin istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde etmek için yeterli seviyede olduğu görülmektedir. Bu analizlerin devamında araştırmanın hipotezlerine testlerine geçmeden önce verilerin hangi analiz tekniğine daha uygun olduğunu belirlemek amacıyla normal dağılım testleri yapılmıştır. Bu analizler sonuçlarına göre verilerin normal dağılımı durumunda parametrik testler, normal dağılım olmaması durumunda ise non-parametrik testlerin yapılması gerekmektedir. Normal dağılım analizleri sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Ölçeğin ve Alt Boyutlarının Normal Dağılım Analizi

	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk		Çarpıklık		Basıklık	
	Stat	Sig	Stat	Sig	Stat	Std Err	Stat	Std Err
Bilimsel Araştırma	,154	,000	,867	,000	-,472	,123	1,293	,245
Meslektaş	,136	,000	,923	,000	-,637	,123	1,269	,245
Çalışılan Kurum	,122	,000	,935	,000	-,889	,123	1,108	,245
Toplum	,126	,000	,946	,000	-,257	,123	,882	,245
Öğretim Süreçleri	,152	,000	,765	,000	-,816	,123	1,110	,245
Tüm Ölçek	,137	,000	,925	,000	-,376	,123	1,305	,245

Anket verileriyle yapılan araştırmada, veri setlerinin normal dağılıma sahip olup olmadığını belirlemek için normallik testleri oldukça kritiktir. Bu testler, hangi analiz yönteminin kullanılması gerektiğini belirlemede yardımcı olur; çünkü parametrik ve non-parametrik testler normal dağılıma sahip ve sahip olmayan veri setleri üzerinde farklı şekillerde uygulanır. Bu tercihlerin doğru yapılması, analiz sonuçlarının doğruluğunu ve değişkenler arasındaki ilişkileri anlamak açısından son derece önemlidir.

Normallik testleri için genellikle Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri önerilir. Bu testlerin sonuçları, genellikle $p \leq 0,05$ olması durumunda veri setinin normal dağılım göstermediğini gösterir (Kalaycı, 2010; Bryman ve Cramer, 2012; Pallant, 2017). Eğer test sonuçları bu seviyenin üzerinde ise, veri seti normal dağılıma sahip olarak kabul edilir. Eğer veri seti normal dağılım göstermiyorsa, başka yöntemler de kullanılabilir. Bir yöntem, her ölçeğin veya ifadenin çarpıklık ve basıklık değerlerini incelemektir. Bu değerlerin standart hata değerine bölünmesiyle Z değerleri elde edilir ve bu değerlerin -1,96 ile +1,96 arasında olması, çarpıklık ve basıklık açısından normal dağılıma uygun olduğunu gösterir (Büyüköztürk, 2002; Kalaycı, 2010). Diğer bir yöntem ise, çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ve +1,5 aralığında olması durumunda verilerin normal dağılıma sahip olduğu kabul edilir (Tabachnick ve Fidell, 2001). Bu analizler sonucunda, verilerin normal dağılım göstermesi durumunda parametrik testler, göstermemesi durumunda ise non-parametrik testler tercih edilmelidir.

Normal olmayan dağılımın, veri analizinde öncelikle iki farklı testle (Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk) belirlendiği ve her iki durumda da verilerin normal dağılıma uymadığı saptanmıştır ($p=0,000$). Bu sonuç, araştırmının doğası gereği öngörülen bir durumdur. Özellikle bireylerin

tutumları üzerine yapılan çalışmalarda, verilerin kesinlikle normal bir dağılıma uyması beklenmemektedir. Çünkü sosyal hayattaki birçok durum, tam anlamıyla normal bir dağılım göstermez (Mlodinow, 2008). Bu testlerin sonuçlarına dayanarak kesin bir karar vermek doğru olmaz. Normal dağılımı belirlemede kullanılan başka bir yöntem de incelenmiş; ölçeklerin çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır (Karataş, 2019). Tabachnick ve Fidell (2001) tarafından önerilen kriterlere göre, çarpıklık ve basıklık değerleri -1,5 ile +1,5 arasında bulunmuştur. Bu bulgular ışığında, ilerleyen aşamalarda parametrik testlerin kullanılmasının daha güvenilir sonuçlar elde etmeye katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

4.3. Hipotez Testleri

Verilerin normal dağılıma sahip olması üzerine, demografik faktörlere bağlı olarak akademik etik değerler algısında olası farklılıkları belirlemek için parametrik testlerden olan T-testi ve ANOVA testleri kullanılmıştır. ANOVA analizlerinde var olan farklılıkların incelenmesi için Levene testi uygulanarak varyansların homojen olup olmadığı değerlendirilmiş (Karataş, 2018) ve bu sonuca bağlı olarak hangi Post-Hoc testinin (19 farklı test vardır) kullanılacağına karar verilmiştir (Kayri, 2009). Aynı zamanda, varyansların eşitliği yanında, farklılık analizi yapılan grupların örneklem büyüklüklerinin eşitliği veya benzerliği de dikkate alınmalıdır (Lorcu, 2015; Pallant, 2017). Bu nedenle, ANOVA ve Levene testlerine ek olarak, Tablo 1’de sunulan sosyo-demografik özelliklerin gruplarının sayısal denge ya da yakınlıkları da göz önünde bulundurulacaktır. Bu kapsamda yapılan analizlerin sonuçları, Tablo 7’de detaylı olarak sunulmuştur.

Tablo 7: Hipotez Testi (T-test ve ANOVA) Sonuçları

Hip.	Değişkenler		N	Ort.	Std. Sap.	F	Sig. (p)	Levene (sig.)
H1	Yaş	30 yaş ve altı	53	4,032	,360	4,803	,003**	0,784
		31-40 yaş arası	166	4,078	,393			
		41-50 yaş arası	101	4,165	,370			
		51 yaş ve üzeri	74	4,242	,329			
H2	Cinsiyet	Kadın	178	4,109	,331	1,214	,271	,271
		Erkek	216	4,138	,411			
H3	Unvan	Arş. Gör.	111	4,081	,318	6,462	,000**	,267
		Öğr. Gör.	59	4,218	,311			
		Dr. Öğr. Üyesi	67	3,988	,332			
		Doç. Dr.	73	4,093	,344			
		Prof. Dr.	84	4,255	,488			
H1 _a	Yaş	30 yaş ve altı	53	4,0943	,74005	4,935	,002**	,035
		31-40 yaş arası	166	4,3394	,66557			
		41-50 yaş arası	101	4,4906	,50948			
		51 yaş ve üzeri	74	4,4069	,55549			
H1 _b	Yaş	30 yaş ve altı	53	4,3094	,49895	2,737	,043*	,877
		31-40 yaş arası	166	4,2090	,55616			
		41-50 yaş arası	101	4,2248	,52960			
		51 yaş ve üzeri	74	4,4095	,50671			
H1 _c	Yaş	30 yaş ve altı	53	3,5241	,71092	2,119	,097	,650
		31-40 yaş arası	166	3,4317	,81350			
		41-50 yaş arası	101	3,6535	,89983			
		51 yaş ve üzeri	74	3,6757	,95027			
H1 _d	Yaş	30 yaş ve altı	53	3,8373	,63577	1,582	,193	,517
		31-40 yaş arası	166	3,9405	,67598			
		41-50 yaş arası	101	3,9777	,63821			
		51 yaş ve üzeri	74	4,0794	,55885			
H1 _e	Yaş	30 yaş ve altı	53	4,3976	,40660	3,045	,029*	,202
		31-40 yaş arası	166	4,4729	,59919			
		41-50 yaş arası	101	4,4809	,39640			
		51 yaş ve üzeri	74	4,6400	,34336			
H2 _a	Cinsiyet	Kadın	178	4,3421	,63664	,406	,652	,524
		Erkek	216	4,3709	,62480			
H2 _b	Cinsiyet	Kadın	178	4,2573	,50431	1,107	,817	,293
		Erkek	216	4,2699	,56269			
H2 _c	Cinsiyet	Kadın	178	3,4788	,85236	,127	,152	,722
		Erkek	216	3,6029	,85419			
H2 _d	Cinsiyet	Kadın	178	3,9656	,65037	,180	,925	,672
		Erkek	216	3,9595	,63620			

H2 _e	Cinsiyet	Kadın	178	4,5032	,39335	,852	,797	,357
		Erkek	216	4,4904	,55788			
H3 _a	Unvan	Arş. Gör.	111	4,3333	,71193	3,479	,008**	,045
		Öğr. Gör.	59	4,4670	,42824			
		Dr. Öğr. Üyesi	67	4,1260	,54909			
		Doç. Dr.	73	4,4627	,60999			
		Prof. Dr.	84	4,4074	,67030			
H3 _b	Unvan	Arş. Gör.	111	4,2883	,48161	4,144	,003**	,000
		Öğr. Gör.	59	4,3305	,52169			
		Dr. Öğr. Üyesi	67	4,0746	,38704			
		Doç. Dr.	73	4,1932	,60744			
		Prof. Dr.	84	4,3988	,60847			
H3 _c	Unvan	Arş. Gör.	111	3,4785	,81067	1,923	,106	,108
		Öğr. Gör.	59	3,4444	,96578			
		Dr. Öğr. Üyesi	67	3,5755	,63208			
		Doç. Dr.	73	3,4612	,92882			
		Prof. Dr.	84	3,7606	,89531			
H3 _d	Unvan	Arş. Gör.	111	3,9369	,63601	4,385	,002**	,744
		Öğr. Gör.	59	4,1419	,56879			
		Dr. Öğr. Üyesi	67	3,7313	,63487			
		Doç. Dr.	73	3,9229	,63040			
		Prof. Dr.	84	4,0878	,66251			
H3 _e	Unvan	Arş. Gör.	111	4,3681	,61597	7,150	,000**	,001
		Öğr. Gör.	59	4,7107	,27486			
		Dr. Öğr. Üyesi	67	4,4350	,33358			
		Doç. Dr.	73	4,4286	,40825			
		Prof. Dr.	84	4,6224	,51942			

*: $p \leq 0,05$ (%95 güven düzeyi) anlamlılık seviyesinde farklılığa işaret eder.

** : $p \leq 0,001$ (%99 güven düzeyi) anlamlılık seviyesinde farklılığa işaret eder.

Yapılan farklılık analizi sonuçlarına göre H1 ve H3 hipotezleri kabul edilmiş. Ancak H2 hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir ifadesiyle akademisyenlerin yaş ve unvanlarının akademik etik değer algı düzeyleri açısından anlamlı bir farklılığa yol açtığı fakat cinsiyetin böyle bir farklılaşma oluşturmadığı belirlenmiştir. Bu hipotezlere bağlı olarak yapılan alt hipotez testlerine yapılarak akademik etik değer algısının hangi alt boyutlarında farklılaşmanın olduğu da belirlenmek istenmiştir.

Yaş değişkeni özelinde yapılan H1 hipotezinin alt hipotez testlerinde H1_a, H1_b ve H1_c hipotezleri kabul edilmiş, H1_c ve H1_d hipotezleri ise reddedilmiştir. Dolayısıyla akademisyenleri yaşları “Bilimsel araştırmaya yönelik değerler,

Meslektaşaya yönelik değerler, Öğretim sürecine yönelik değerler” üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır. Ancak “Meslektaşaya yönelik değerler, Çalışılan kuruma yönelik değerler” üzerinde bir farklılık oluşturmamaktadır.

Ölçeğin alt boyutları özelinde yapılan farklılık analizlerinde H2 hipotezine bağlı olarak geliştirilen beş alt hipotez de ana hipotez gibi reddedilmiştir. Dolayısıyla cinsiyet faktörü akademik etik değerler ve bunun alt boyutları olan “Bilimsel araştırmaya yönelik değerler, Meslektaşaya yönelik değerler, Çalışılan kuruma yönelik değerler, Topluma yönelik değerler, Öğretim sürecine yönelik değerler” algıları üzerinde farklılık oluşturmamaktadır.

Unvan değişkeni özelinde yapılan H3 değişkenin alt hipotez testlerin ise H3_a, H3_b, H3_d ve H3_c hipotezleri kabul edilmiş, H3_c hipotezi ise reddedilmiştir. Dolayısıyla akademisyenlerin unvanları “Bilimsel araştırmaya yönelik değerler, Meslektaşaya yönelik değerler, Topluma yönelik değerler, Öğretim sürecine yönelik değerler” üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır. Ancak “Çalışılan kuruma yönelik değerler” üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

H1 ve H3 hipotez testlerin yaş ve unvan bakımından akademik etik değerler algısında farklılaşmanın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak yukarıda verilen ANOVA analiz sonuçları sadece farklılığın olduğunu göstermektedir. Bu farklılıkların hangi iki alt değişken arasında olduğu sonucuna ise Post Hoc testleri ile ulaşılabilmektedir. Post Hoc testlerinden hangisinin analizinin yapılmasının daha uygun olduğuna ile Tablo 7’de verilen Levene testi sonucuna göre karar verilmesi gerekmektedir. Levene testi sonuçları incelendiğinde sig.(p) değerlerinin 0,05 değerinden büyük olması durumunda varyansların eşit dağıldığı aksi durumda ise varyansların eşit dağılmadığı anlaşılmaktadır. Her iki hipotez testinde de bu değer 0,05’den büyük olmasından dolayı eşit varyansın olmadığı T Games-Howell, Tamhane’s T2, Tamhanes’s T3, Dunnet’s C ve Dunnet’s T3 testlerin birinin yapılmasına gerekli kılmaktadır. Games-Howell testi, literatürde yaygın bir kabul gören bir post-hoc test yöntemidir (Lorcu, 2015). Bu yöntem, varyanslar ve örnek boyutları eşit olmayan durumlar için tasarlanmıştır. Sig.(q) istatistiği dağılımını kullanan bu analiz, “student t” ve genişletilmiş t modülü tabanlarında çalıştığı için “liberal çoklu karşılaştırma testi” olarak adlandırılır. Diğer yöntemlerden (Tamhane’s T2, Tamhane’s T3, Dunnet’s C ve Dunnet’s T3) farklı olarak, bu test istatistiği, bu durum özelliğinden dolayı üstün bir analitik esneklik sunar. H1 ve H3 hipotezleri kapsamında yapılan Post Hoc analizi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Post-Hoc Analiz Sonuçları

Değişkenler	I	J	Ortalama Farklılık (I - J)	Std. Hata	Sig. (p)	%95 Güven Güzeyi Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
Yaş (H1)	30 yaş ve altı	31-40 yaş arası	-,04616	,05815	,857	-,1982	,1059
		41-50 yaş arası	-,13295	,06171	,143	-,2940	,0281
		51 yaş ve üzeri	-,20973	,06255	,006*	-,3730	-,0465
	31-40 yaş arası	30 yaş ve altı	,04616	,05815	,857	-,1059	,1982
		41-50 yaş arası	-,08679	,04787	,270	-,2107	,0371
		51 yaş ve üzeri	-,16357	,04895	,006*	-,2906	-,0365
	41-50 yaş arası	30 yaş ve altı	,13295	,06171	,143	-,0281	,2940
		31-40 yaş arası	,08679	,04787	,270	-,0371	,2107
		51 yaş ve üzeri	-,07678	,05313	,473	-,2146	,0611
	51 yaş ve üzeri	30 yaş ve altı	,20973	,06255	,006*	,0465	,3730
		31-40 yaş arası	,16357	,04895	,006*	,0365	,2906
		41-50 yaş arası	,07678	,05313	,473	-,0611	,2146
Unvan (H3)	Arş. Gör.	Öğr. Gör.	-,13790	,05061	,056	-,2781	,0023
		Dr. Öğr. Üyesi	,09254	,05065	,362	-,0475	,2326
		Doç. Dr.	-,01269	,05038	,999	-,1519	,1265
		Prof. Dr.	-,17439	,06125	,040*	-,3438	-,0050
	Öğr. Gör.	Arş. Gör.	,13790	,05061	,056	-,0023	,2781
		Dr. Öğr. Üyesi	,23043	,05744	,001*	,0714	,3895
		Doç. Dr.	,12521	,05721	,191	-,0331	,2835
		Prof. Dr.	-,03649	,06698	,982	-,2216	,1486
	Dr. Öğr. Üyesi	Arş. Gör.	-,09254	,05065	,362	-,2326	,0475
		Öğr. Gör.	-,23043	,05744	,001*	-,3895	-,0714
		Doç. Dr.	-,10523	,05724	,356	-,2635	,0530
		Prof. Dr.	-,26692	,06700	,001*	-,4520	-,0818
	Doç. Dr.	Arş. Gör.	,01269	,05038	,999	-,1265	,1519
		Öğr. Gör.	-,12521	,05721	,191	-,2835	,0331
		Dr. Öğr. Üyesi	,10523	,05724	,356	-,0530	,2635
		Prof. Dr.	-,16170	,06681	,116	-,3462	,0228
	Prof. Dr.	Arş. Gör.	,17439	,06125	,040*	,0050	,3438
		Öğr. Gör.	,03649	,06698	,982	-,1486	,2216
		Dr. Öğr. Üyesi	,26692	,06700	,001*	,0818	,4520
		Doç. Dr.	,16170	,06681	,116	-,0228	,3462

Post Hoc testi sonuçlarına göre H1 hipotezinde yaş değişkeninin akademik etik değerler algısı üzerinde farklılık oluşturmasında hangi unvanların etkili olduğu Tablo 8’de verilmiştir. Buna göre “51 yaş ve üzeri” olan akademisyenler ile “30 yaş ve altı” ve “31-40 yaş arası” olanları bakımından akademik etik değer algıları değişim olmaktadır. Tablo 8’deki sonuçları göre yaş büyük olması etik değerler algısında düşmeye yol açmaktadır. I-J olarak verilen değere göre “51 yaş ve üzeri” olan akademisyenlerin akademik etik değer algıları diğer iki gruba göre daha yüksektir.

H2 ve H3 hipotezleri kapsamında yapılan Post Hoc analizinde ise hangi unvanlar arasında akademik etik değer algısında farklılık olduğu araştırılmıştır. Buna göre Arş. Gör. ve Prof. Dr. Arasında Öğr. Gör. ve Dr. Öğr. Üyesi arasında ve Dr. Öğr. Üyesi ve Prof. Dr. Arasında algı farklılıklarının olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre Prof. Dr. olan kişilerin Arş. Gör. olan kişilere göre akademik etik değerlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğr. Gör. olan kişilerin de Dr. Öğr. Üyesi olan kişilere göre akademik etik değerlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak Prof. Dr. olan kişilerin Dr. Öğr. Üyesi olan kişilere göre akademik etik değerlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. Sonuç ve Tartışma

Akademik personelin akademik etik değerlere ilişkin tutumunu ele alan bu çalışmada hedef evren olarak Atatürk Üniversitesi akademik personelleri seçilmiştir. Çalışmada ilgili kurumun akademik personelinin etik değerlere ilişkin tutumu ulusal düzeyde geliştirilen akademik etik değerler ölçeği kullanılarak incelenmiştir. Buna göre akademik etik değerler bilimsel araştırmaya yönelik değerler, meslektaşına yönelik değerler, çalışılan kuruma yönelik değerler, topluma yönelik değerler ve öğretim sürecine yönelik değerler olmak üzere beş boyutta ele alınarak akademik personelin yaş, cinsiyet ve unvanına göre bu etik değerlere ilişkin tutumunda farklılık olup olmadığı ele alınmıştır.

Akademik etik değerler algısı ile akademik personelin demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar incelendiğinde akademik personelin cinsiyetinin personelin etik algısına etkisi olmadığını gösteren çalışmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir (Yıldız, İçli ve Gegez, 2013; Aydın, Demirkasımoğlu ve Alkın, 2012; Popoola vd., 2017; Yıldırım vd., 2019). Bununla birlikte az da olsa cinsiyet ile akademisyenin akademik etik değerler algısı arasında anlamlı ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Burnaz, Atakan ve Topcu, 2010; Robie ve Kidwell, 2003; Özcan ve Balcı, 2016). Literatürdeki çalışmalara paralel olarak mevcut çalışmada da

akademik personelin cinsiyetinin etik tutumu üzerinde farklılık yaratmadığı saptanmıştır.

Literatürde akademik personelin yaşı ile etik değerler algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunduğunu ve akademik personelin yaşı ile birlikte etik algısının da arttığını ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Yıldırım vd., 2019; Robie ve Kidwell, 2003). Mevcut çalışmada akademik personelin yaşının etik değerlere ilişkin tutumu üzerinde genel olarak etkili olduğu saptanmıştır. Buna göre akademik personelin yaşı arttıkça bilimsel araştırmaya, meslektaşına ve öğretim sürecine yönelik etik değerler algısı da yükselmektedir. Bununla birlikte yaş faktörünün akademik personelin çalışılan kuruma ve topluma yönelik etik değerler algısı üzerinde farklılık yaratmadığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışma akademik personelin sahip olduğu unvanın etik değerler algısı üzerinde farklılık yarattığını ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmanın sonuçlarına göre yüksek akademik unvana sahip Prof. Dr.'lerin ve Öğr. Gör.'lerin bilimsel araştırmaya, meslektaşına, topluma ve öğretim sürecine yönelik etik değerler algısının genel olarak daha yüksek olduğu görülmüştür.

Bilimsel bilginin üretiminde ve topluma aktarılmasında önemli rol oynayan akademisyenlerin etiğe ilişkin tutumları üretilen bilginin güvenilirliği, tutarlılığı ve nesnellığı açısından oldukça önemlidir (Balkaya, 2018; Balkaya, Yarbaşı ve Tepeler, 2023). Bu durum bilimin gelişmesi ve topluma katkı sağlaması açısından akademisyenlerin yüksek akademik etik değerler algısına sahip olmasının önemini göstermektedir. Bu nedenle akademisyenlerin etiğe ilişkin tutumlarının bilimsel araştırmaya, meslektaşına, çalışılan kuruma, topluma ve öğretim sürecine yönelik olmak üzere tüm boyutlarıyla analiz edildiği bu çalışma akademik etik literatürüne katkı sağlamıştır. Bununla birlikte akademik etik değerler algısının çeşitli boyutlarıyla ele alındığı daha geniş ölçekli akademik çalışmaların artırılması faydalı olacaktır. Ayrıca akademisyenlere akademik etik değer algılarının yükseltilmesine yönelik eğitimler verilmesi de etiğe ilişkin bilinçlenmenin artmasına katkı sağlayabilir.

Kaynakça

Akan, Y., Tepeler, M. İ. (2022). “Sürdürülebilirlik ve Güven Ekseninde Paylaşım Ekonomisi”. *Sosyoekonomi*, 30 (53), 447-464.

Akkaya, M.A. ve Yıldırım, (2017), *Akademik Bilgi Üretimi ve Etik*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi, 5(2), 78-93.

Allea. (2013). *Ethics Education in Science*. https://www.allea.org/wp-content/uploads/2015/07/Statement_Ethics_Edu_web_final_2013_10_10.pdf

Allea. (2018). Araştırmalarda Dürüstlük Konusunda Avrupa Davranış Kodu. https://allea.org/tu-allea-european-codeof-conduct-for-research-integrity_final/

Avcı, S. B., Karataş, A. (2017). “Lojistik Bilgi Sistemi Güvenliği Kültürü Üzerine Bilgi Sistem Güvenliği Farkındalığı ve Bağlılığının Etkisi Kargo Lojistik Firmalarından Bulgular”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 31 (3), 571-588.

Aydın, İ., Demirkasımoğlu, N. & Alkın, S. Academic ethics in Turkish universities: Perceptions of academicians from engineering, medicine and education colleges. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, 49, 41-60, (2012).

Balkaya, E. (2018). “Sendika Üyeliği, Sendikal Memnuniyet ve İş Güvencesizliği İlişkisi: Araştırma Görevlileri Üzerinde Bir Uygulama”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* (75), 307-326.

Balkaya, E., Yarbaşı, İ. Y., Tepeler, M. İ. (2023). “Determinants of Demand in Digital Platform-Mediated Service Work in Turkey: An Empirical Study”. *Sustainability*, 15 (13), 10521.

Başpınar, N.Ö. ve Yangil, F. M. (2021), Yanlış Yaptığımı Bilmiyordum: Akademisyenlerde Etik KÖRLÜK Üzerine Bir Araştırma, *Akademik Hassasiyetler*, 8 (16), 41-66.

Bayram, N. (2010). Yapısal eşitlik modellemesine giriş AMOS uygulamaları (1. bs.). İstanbul: Ezgi Kitabevi.

Bryman, A., Cramer, D. (2012). *Quantitative data analysis with IBM SPSS 17, 18 & 19: A guide for social scientists* (1. bs.). United Kingdom: Routledge.

Burnaz, S., Atakan, M.G.S. & Topcu, Y.I. Have Ethical Perceptions Changed? A Comparative Study on the Ethical Perceptions of Turkish Faculty Members. *J Acad Ethics* 8, 137–151 (2010).

Büken NÖ. (2006). Türkiye örneğinde akademik dünya ve akademik etik, *Hacettepe Tıp Dergisi*, 37(3), 164-170.

Büyüköztürk, Ş. (2002). “Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı”. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32 (32), 470-483.

Byrne, B. M. (2016). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2. bs.). New York: Routledge.

De Russy, C. (2003). Professional ethics begin on the colleges campus. *The Chronicle of Higher Education*, September, 19, B20.

Demir, G. (2020), Akademisyenlik Mesleğinde Etik Kod Arayışı, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6, 65-80.

Drost, E. A. (2011). "Validity and reliability in social science research". *Education Research and Perspectives*, 38 (1), 105-123.

Erdem F, Ömürüş E, Öz Ö, Boz H, Özmen M & Kubat U. (2014). Öğretim Elemanlarının Etik Sorumlulukları Üzerine Üniversite Öğrencilerinin Algılamaları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 39-63.

Hair, J., Anderson, R. E., Tatham, R. L., Black, W. C. (1998). *Multivariate data analysis with readings* (Fifth Edition. bs.). New Jersey: Prentice-Hall International Inc.

Hinton, P. R., McMurray, I., Brownlow, C. (2014). *SPSS explained*. New York: Routledge.

Institut Tadbiran Awam Negara. (1991). *Nilai dan etika dalam perkhidmatan awam*. Kuala Lumpur: INTAN.

istatistik.atauni.edu.tr. (2023). Atatürk Üniversitesi İstatistikleri Veri Tabanı. Erişim Tarihi 04.08.2023, <http://istatistik.atauni.edu.tr/istatistik/sayfalar/anasayfa.php>

Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (5. bs.). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Karataş, A. (2018). "Osmanlı Devleti'nin Anayasal Nitelikli Belgelerinde Demokrasi Söylemlerinin Demokrasi Modelleri Perspektifinden Değerlendirilmesi". *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 4 (13), 609-624.

Karataş, A. (2019). "Post-New Public Management Paradigm And Its Effects On Public Administration". *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5 (26), 1796-1805.

Karataş, A. (2020). "Post Yeni Kamu İşletmeciliğinin Kuramsal Temelleri: Yeni Bir Kuram Mı Yoksa Bir Tür Çöp Kutusu Modeli Mi?". *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 6 (21), 538-551.

Karataş, A. (2021). "Evaluation of the relationship of democracy and governance: An empirical analysis". *Croatian and Comparative Public Administration*, 21 (4), 623-651.

Karataş, A. (2022). "A Security Case In The Context Of National And International Migration Policies: The Case Of Migrations From Afghanistan". *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences*, 8 (47), 768-775.

Karcioğlu, F., Serçemeli, C. (2018). "Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından İş Hukukunun Önemi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (60), 965-977.

Kayri, M. (2009). “Araştırmalarda gruplar arası farkın belirlenmesine yönelik çoklu karşılaştırma (post-hoc) teknikleri”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (1), 51-64.

Kırkkılıç, A.A., Sevim, O. Ve Söylemez, Y. (2015), Akademisyenlerin Bilimsel Araştırma Tutumlarının Akademik Etik Değerler Açısından İncelenmesi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 375-390.

Köklü, N. (2003). Akademisyenlerin araştırma etiği konusundaki görüşleri. Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 2 (4), 137- 151.

Kurtuluş, K. (2010). Araştırma yöntemleri. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Lorcu, F. (2015). Örneklerle Veril Analizi SPSS Uygulamalı (1. bs.). Ankara: Detay Yayıncılık.

Maya İ. (2013). Akademisyenlerin Meslek Ahlakına Aykırı Olan Davranışlara İlişkin Algıları (ÇOMÜ Eğitim Fakültesi Örneği) Türkiye Araştırmaları, 8(6), 491-509

Meydan, C. H., Şeşen, H. (2015). Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları (2. bs.). Ankara: Detay Yayıncılık.

Mlodinow, L. (2008). The Drunkard’s Walk-How Randomness Rules Our Lives. New York: Random House LLC.

Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W., Barrett, K. C. (2004). SPSS for introductory statistics: Use and interpretation. London: Psychology Press.

Murray, H. (1996). Ethical Principles in University Teaching.

Özcan K, Balyer A & Servi T. (2013). Faculty Members’ Ethical Behaviors: A Survey Based on Students’ Perceptions at Universities in Turkey. International Education Studies, 6(3): 129-142.

Özcan, M. ve Balcı, Y. (2016), Akademisyenlerin Araştırma ve Yayın Etiğine İlişkin Düşünceleri, İş Ahlakı Dergisi, 9(1), 91-111.

Özdamar, K. (2011). Paket programlar ile İstatistiksel veri analizi (Cilt 1). Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Özdamar, K. (2013). Paket programlar ile istatistiksel veri analizi (çok değişkenli analizler) (Cilt 2). Eskişehir: Nisan kitabevi.

Özden, M. & Ergin, B. (2013). Lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırmalarda uygulanan etik kurallara yönelik düşüncelerinin belirlenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(22), 155–169.

Pallant, J. (2017). SPSS kullanma kılavuzu: SPSS ile adım adım veri analizi (Çev.: S. Balcı ve B. Ahi, 2. bs.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Pınar İ. (2002). Akademisyenlerin etik değerleri üzerine bir araştırma, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yönetim Dergisi, 13(43): 5-19.

Pınar İ. (2002). Akademisyenlerin etik değerleri üzerine bir araştırma, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yönetim Dergisi, 13(43): 5-19.

Popoola, Ifeoluwa “Tobi”, Bart Garner, Anthony Ammeter, Nina Krey, Danielle Beu Ammeter & Stuart Schafer, How does ethics institutionalization reduce academic cheating?, Journal of Education for Business, 92:1, 29-35, (2017).

Robie, C., & Kidwell, R. E., Jr. (2003). The ethical professor and the undergraduate student: current perceptions of moral behavior among business school faculty members. Journal of Academic Ethics, 1, 153–173.

Sample Size Calculator. (2023). Creative Research Systems This Sample Size Calculator. Erişim Tarihi 06.10.2023, <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., Müller, H. (2003). “Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures”. Methods of psychological research online, 8 (2), 23-74.

Seçer, İ. (2018). Psikolojik test geliştirme ve uyarlama süreci: SPSS ve LISREL uygulamaları. Ankara: Anı yayıncılık.

Serçemeli, C. (2018). “Günümüz Sosyal, İktisadi ve Hukuki Şartlarında Dokuz Işık Doktrini’ne Kısa Bir Bakış”. TURAN-SAM, 10 (40), 690-696.

Serçemeli, C. (2019). “Birinci İzmir İktisat Kongresinin Çalışma Hayatı ve İş Hukuku Alanındaki Yansımaları”. TURAN-SAM, 11 (44), 307-312.

Sevim, O. (2014). “Akademik Etik Değerler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması”. Electronic Turkish Studies, 9 (6), 943-957.

Shenas, D. G. (1994), An Investigation of the Ethical Standards of Information Systems Academicians, Ethical Standards, 23(8), 27-46.

Shenas, D. G. (1994), An Investigation of the Ethical Standards of Information Systems Academicians, Ethical Standards, 23(8), 27-46.

Siegel, S. (1988). Nonparametric statistics for the behavioral sciences. New York: Mcgraw-Hiu Book Company.

Swazey, J. P., Anderson, M. S., Lewis, K. S., & Louis, K. S. (1993). Ethical problems in academic research. American Scientist, 81(6), 542-553.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2001). Using multivariate statistics. New York: Pearson education limited.

Töreci, K. (2005). Editör görüşü. ANKEM Dergisi, 19(1), 52–54.

Yaman E. (2008). Üniversiteler ve etik: Baskılar ya da psikolojik şiddet, İş Ahlâkı, 1(1); 81-97.

Yıldırım, D., Kırşan, M., Kıray, S. et al. Nurse Academicians' Attitudes Related to Academic Ethical Values and Related Factors. J Acad Ethics 17, 363–373 (2019).

Yıldız, M.L., Eti İçli, G. & Gegez, A.E. Perceived Academic Code of Ethics:A Research on Turkish Academics, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 99, 282-293 (2013).

BÖLÜM V

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YAŞANAN TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE BANKACILIKTA ETİK

Technological Developments in the Banking Sector and Ethics in Banking

Yasin KARADENİZ¹ & Merve KARADENİZ²

¹(Dr. Öğr. Üyesi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü- Türkiye
E-mail: ykaradeniz@comu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5609-5171

²(Bağımsız Araştırmacı)
E-mail: mrvebvln@gmail.com
ORCID: 0009-0001-5105-6341

1. Giriş

Finans sektöründe yaşanan dijitalleşme ve teknolojik gelişmeler, bankacılık hizmetlerinin sunumunu kökten değiştirmiştir. Bu değişim, müşterilere daha hızlı, pratik ve kişiselleştirilmiş hizmetler sunmaktadır. Bankacılık hizmetlerinde yaşanan değişim ve dönüşüm dijital bankacılık, mobil bankacılık uygulamaları, dijital cüzdanlar ve ödeme sistemleri, yapay zeka, blockchain teknolojisi gibi gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Finansal kurumların bireylerin yaşamları ve geçim kaynakları üzerinde benzersiz bir etkiye sahip olduğu bir çağda, etik hususlar da ön plana çıkmaktadır. Finans sektöründe güvenin ve itibarın önemi büyük bir önceliktir. Finansal kurumlar, müşterilerinin paralarını güvenle yönetmeleri, yatırım yapmaları ve finansal hizmetlerden faydalanmaları için güvenilir bir ortam sağlamak durumundadırlar. Bu güven ve itibar, genellikle etik kurallara ve

standartlara dayanır. Dijital etik, teknolojinin hızla geliştiği ve bankalarında bu teknoloji uyum sağladığı bir dönemde bireylerin, şirketlerin ve toplulukların dijital dünyada doğru, etik ve sorumlu davranışlar sergilemelerini sağlamak için önemli bir rol oynamaktadır.

Kitabın bu bölümünde öncelikle; bankacılık sektöründeki teknolojik gelişmeler ve dijital etik kavramı açıklanmıştır. Daha sonra bankacılık sektörü ile dijital etik ilişkisi ve bankacılıkta dijital etik sorunları ele alınmıştır.

2. Bankacılık Sektöründeki Teknolojik Gelişmeler

Bankalar, günümüzde rekabet avantajı elde etmek ve verimliliği artırmak için teknolojiyi kullanmak zorundadırlar. Bu durum, özellikle dijital dönüşüm kavramının önemini artırmıştır. Dijital dönüşüm, bir organizasyonun iş süreçlerini, müşteri deneyimini, çalışan etkileşimlerini ve genel olarak iş modelini dijital teknolojilerle optimize etme süreci olarak ifade edilebilir. Dijital dönüşüm, geleneksel iş modellerinin modernize bir hal almasını sağlayarak daha esnek, hızlı ve rekabetçi bir yapıda olmasını sağlar.

Bankacılık sektörü, teknolojinin ilerlemesi ve gelişmesiyle birlikte büyük bir değişim yaşamıştır. Bu değişim, hem müşterilere daha iyi bir hizmet sunma hem de iş süreçlerini daha etkin ve verimli hale getirme amacını taşımaktadır. Bankacılık sektöründe yaşanan bazı teknolojik gelişmeler; dijital ve mobil bankacılık uygulamaları, internet bankacılığı, yapay zekâ ve veri analitiği, blockchain ve kripto paralar, robotik süreç otomasyonu (RPA), NFC ve temassız ödemeler ve güvenlik çözümleri şeklinde nitelendirebiliriz.

Dijital Bankacılık ve Mobil Bankacılık Uygulamaları: İnternet bankacılığı, geleneksel bankacılık hizmetlerini dijital platformlara aktaran ve müşterilere finansal işlemleri kolaylıkla gerçekleştirebilme imkânı sunan bir sistemdir. Bu sistem, çevrimiçi olarak bireylere herhangi bir fiziksel mekâna gitmeden, istedikleri her an ve her yerden bankacılık ile ilgili işlemlerini gerçekleştirme olanağı tanır. Genellikle bir web tarayıcısı veya bankanın özel bir mobil uygulaması aracılığıyla gerçekleştirilir. Ancak nakit para çekme işlemi internet bankacılığı üzerinden yapılamaz. Nakit çekim işlemleri için banka şubeleri veya ATM'ler kullanılmaktadır (Kaya ve Arslan, 2016: 425).

İnternet Bankacılığı: internet bankacılığı günümüz finans sektöründe önemli bir yere sahiptir ve birçok avantajının bulunması nedeniyle tüketiciler ve bankalar için tercih edilen bir dağıtım kanalı haline gelmiştir. İnternet bankacılığının pek çok avantajları mevcuttur. Bunlar; kolaylık, ürün ve hizmet çeşitliliği, işlem maliyetlerinin düşük olması, hızlı bilgi değişimi gibi avantajlarının olmasından dolayı tüm dünyada hızlı bir şekilde yayılma göstermektedir (Usta, 2005: 279).

Yapay Zekâ ve Veri Analitiği: Yapay zekâ genel olarak insan zekâsını taklit etme amacıyla tasarlanmış bir alandır. Yapay zekânın ana hedefi, insanların yapabildiği veya daha zor, karmaşık olan bazı iş ve görevleri gerçekleştirebilen bilgisayar sistemleri oluşturmaktır. Yapay zekânın üç ana bileşeni mevcuttur. Bunlar; öğrenme, akıl yürütme ve algılamadır (Demirdelen ve Kandemir, 2020: 366).

Finansal teknolojilerin gelişmesinde yapay zekânın etkisi büyüktür. Finansal teknoloji, kısaca FinTech, geleneksel finansal hizmetleri daha verimli ve etkili, hızlı, güvenli ve erişilebilir hale getirmeyi amaçlayan teknolojik yenilikleri kapsar. FinTech, çeşitli alanlarda önemli değişiklikler ve etkiler yaratmaktadır, bu da yeni iş modelleri, uygulamalar, süreçler ve ürünlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. FinTech'in etki alanları içinde; kitle fonlaması, dijital para birimleri, mobil bankacılık, robo-tavsiye, yüksek frekanslı ticaret ve algoritmik ticaret yer almaktadır. FinTech'in oransal olarak en büyük etki yarattığı alanlardan biri de ödeme, takas ve mutabakat hizmetleri olmuştur. Bu alanda yapılan yenilikler sayesinde ödemelerin daha hızlı, düşük maliyetli ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilebilme avantajı oluşmuştur (Kandemir, 2021: 66).

FinTech (finansal teknoloji) alanında yaşanan gelişmelerde öne çıkan iki ana eğilim söz konusudur. Bu eğilimlerin birincisi, teknolojinin hızla değişmesi ve büyük veri analitiği, makine öğrenimi ve yapay zekânın finansal hizmetlerde kullanımının artmasıdır. Bu durum finans sektöründe daha hızlı, verimli ve kişiselleştirilmiş hizmetlerin ortaya çıkmasına olanak sağlar. Ancak, bu teknolojik gelişmelerin hızı ve etkisi, sektörde yer alan geleneksel kurumları ve iş modellerini zorlamaktadır. İkinci eğilim ise, finans sektörüne yeni giren şirketlerin sayısının ve çeşitliliğinin artış göstermesidir. Geleneksel banka ve ödeme hizmeti sunan sağlayıcılara alternatif olarak ortaya çıkan bu yeni oyuncular, daha inovatif ve müşteri odaklı çözümler sunabilirler. Ancak, bu durum aynı zamanda rekabetin artması ve sektördeki dengelerin değişmesi anlamına da gelir. FinTech'in bankalar ve ödeme hizmetleri sektöründeki etkisine kitle fonlaması ile kitle kredilendirme mevcut araçlara olan etkileri üzerine durulması son derece önemlidir. Bu finansal araçlar, geleneksel finansal hizmet sağlayıcılarını devre dışı bırakabilir veya onları dönüştürebilir, ancak aynı zamanda yeni riskleri ve düzenleme ihtiyaçlarını da beraberinde getirebilir. Dijital finansal dönüşümün karanlık tarafı da mevcuttur. Bu dönüşüm süreci, veri güvenliği, gizlilik endişeleri, regülasyon zorlukları ve iş kayıpları gibi riskleri de beraberinde getirebilir. Bu nedenle, FinTech'in hızlı gelişimiyle birlikte dikkatlice yönetilmesi ve düzenlenmesi gereken birçok zorluk ortaya çıkmaktadır (Buckley vd., 2020: 37).

Bankalar, finansal verileri daha etkili bir şekilde yönetmek, analiz etmek ve müşteri hizmetlerini optimize etmek amacıyla yapay zekâ ve makine öğrenimi gibi teknolojileri benimsemeye başlamışlardır. Bu teknolojiler, büyük veri setlerini hızlı bir şekilde işleyerek anlamlı bilgiler çıkarmak, sahtekârlığı tespit etmek, risk yönetim sürecini gerçekleştirmek, müşteri ihtiyaçlarını anlamak ve kişiselleştirilmiş hizmet sunmak gibi birçok alanda bankalara yardımcı olmaktadır. Özellikle yapay zekâ algoritmaları, karmaşık ve zor veri setlerini anlama ve analiz etme yetenekleri sayesinde büyük bir avantaj sunar. Bu teknolojilerin kullanımıyla bankalar, müşterilere daha hızlı ve kişiselleştirilmiş hizmetler sunabilir, riskleri daha iyi yönetebilir ve operasyonel süreçleri optimize edebilirler. Ancak, bu teknolojilerin kullanımıyla ilgili etik ve güvenlik konularına da dikkat edilmesi gerekmektedir. Veri gizliliği, güvenlik ve şeffaflık gibi konular, bu teknolojilerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi son derece önemli bir konudur (Keremati vd., 2016).

Blockchain ve Kripto Paralar: İnsanlık tarihi boyunca alışverişin ve ticaretin farklı formları kullanılmıştır. İlk dönemlerde takas sistemleri oldukça yaygındı; mal ve hizmetler doğrudan bir başka mal veya hizmetle değiştirilirdi. Ancak zamanla, takasın zorlukları ortaya çıktı ve değerli metaller, özellikle altın ve gümüş gibi madenler ticarete konu olmaya başladı. Daha sonra, maden olan paraların yerini metal paralar aldı ve bu paraların değeri genellikle üzerindeki metalin değeri ile ilişkilendirildi. İlerleyen yıllarda ise kâğıt paralar ve madeni paralar birlikte kullanılmaya başlandı. Finansal sistemin ve ticaretin gelişmesi ve karmaşıklığı da arttıkça, çek, senet gibi finansal araçlar da ortaya çıktı ve aktif olarak kullanılmaya başlandı. Ancak günümüzde, teknolojik gelişmelerle birlikte dijital para kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. Kredi kartları, banka kartları ve daha da önemlisi kripto paralar gibi dijital para birimleri, fiziksel anlamda taşınabilir paralardan farklı olarak, çoğunlukla elektronik ortamlarda transfer edilir ve saklama işlemi gerçekleştirilir. Bu dijital paralar, banka hesaplarında sadece bir sayı olarak varlık gösterir ve online alışverişlerde, para transferlerinde ve diğer finansal işlemlerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Blockchain, dağıtık bir yapıya sahip olan ve güvenli bir şekilde veri saklamak için kullanılan bir teknolojidir. Temel olarak, bir dizi bloğun zincirini oluşturur ve her blok, önceki bloğun içerdiği verilere referans vererek birbirine bağlanır. Bu özellik, bloklar arasında bir bağlantı oluşturarak verilerin güvenli ve şeffaf bir şekilde takip edilebilmesini sağlar. Blockchain'in finans kurumlarıyla ilişkisi, bir dizi avantaj sunarak iş süreçlerini daha şeffaf, güvenli, hızlı ve verimli hale getirmiştir. Bu avantajlar, finans sektöründe blockchain teknolojisinin benimsenmesini hızlandırmış ve sektörde önemli değişikliklere yol açmıştır. İş Bankası'nın blockchain teknolojisini kullanarak gerçekleştirdiği

pilot dış ticaret finansman işlemi, Türkiye’de bir ilki temsil etmektedir. 27 Mayıs 2020 tarihinde İş Bankası, Şişecam, Kuraray Europe GmbH ve Commerzbank arasında gerçekleşen bu işlem, Marco Polo platformu üzerinden yapılmıştır. İş Bankası bu işlemle birlikte blockchain teknolojisi ile ödeme garantisi sağlayan ilk Türk bankası olmuştur (İş Bankası, 2024).

Robotik Süreç Otomasyonu (RSO): Bankacılık sektöründe ve genel olarak iş dünyasında verimliliği artırmak için giderek daha önemli hale gelmektedir. RSO, tekrar eden, düşük değerli ve rutin iş süreçlerini otomatikleştirmek amacıyla kullanılan bir teknoloji olarak öne çıkıyor. Ayrıca, siber güvenlik, nesnelerin interneti (IoT), bulut bilişim gibi diğer teknolojilerle entegre edilerek daha etkili bir şekilde kullanılabilir. Bankalar, RSO’nun sağladığı otomasyon ve verimlilik avantajlarından yararlanarak iş süreçlerini optimize edebilirler. Bu, manuel işlemlerin azalması, hataların önlenmesi ve çalışanların daha stratejik görevlere odaklanabilmesi anlamına gelir. Ayrıca, müşteri hizmetlerinden risk yönetimine kadar birçok alanda RSO’nun uygulanması, bankaların rekabet avantajı elde etmelerine katkı sağlar. İlerleyen yıllarda ileri teknolojinin kullanımı ile bankacılık sektörünün büyük bir değişim içine girmesi beklenmektedir (Kautikwar ve diğerleri, 2020: 170).

RSO, bankacılık sektöründe önemli bir rol oynamaktadır ve birçok avantaj sağlar. Bu avantajlar; RSO, tekrar eden ve rutin işleri hızlı ve hatasız bir şekilde gerçekleştirebilir. Bu, bankaların süreçlerini optimize etmelerine ve verimliliklerini artırmalarına yardımcı olur. Sürekli tekrar eden işlerde RSO kullanımı, manuel olarak emek gücü ihtiyacını önemli ölçüde azaltabilir. Bu sayede bankalar personel maliyetlerinden tasarruf edebilir ve insan kaynaklarını daha stratejik görevlere yönlendirebilir, %70 oranında insan gücü tasarrufu sağlanmış olur. İnsan hatalarının önüne geçebilmek RSO’nun en önemli avantajlarından biridir. Otomatikleştirilmiş süreçlerde hata olasılığı daha düşük olduğundan, finansal verilerin doğruluğu ve güvenilirliği artar hata yapma ihtimalinin önüne geçilmiş olur. RSO’nun kullanımı, bankacılık işlemlerinin hızlanmasına ve müşterilere daha hızlı ve etkin hizmet sunulmasına katkıda bulunur. Bu, müşteri memnuniyetini artırabilir ve sorunsuz bir müşteri deneyimi sunabilir. RSO, mevcut iş süreçlerini değerlendirip optimize edebilir. Bu sistem ve süreç otomasyonunun sağlanması, bankaların daha etkili ve rekabetçi bir konuma gelmelerine yardımcı olabilir. RSO, Bankacılık sektöründeki sıkı düzenlemelere uyum sağlamak için tasarlanabilir. Ayrıca, veri güvenliğini artırabilir ve potansiyel riskleri minimize ederek, mevcut iş tarzını hızla değiştirebilir ve yeni teknolojilere adapte olabilir. (Aguirre ve Rodriguez, 2017: 65).

NFC ve Temassız Ödemeler: NFC (Near Field Communication), yakın alan iletişimi sağlayan kablosuz bir teknolojidir. NFC, genellikle cep telefonları, tabletler, akıllı saatler ve diğer akıllı cihazlarda bulunan bir donanım özelliğidir. Bu teknoloji, cihazlar arasında kısa mesafeli olarak veri transferine izin vermektedir. NFC radyo frekansı tanımlama teknolojisinin bir çeşididir ve 2002 yılında geliştirilmiştir. 2004 yılında ise ilk kez kullanılmıştır. NFC, özellikle kısa mesafelerde, genellikle 4 cm veya daha az, iletişim kurabilen kablosuz bir iletişim standardıdır. Bu teknoloji, özellikle mobil cihazlarda temassız ödemeler, veri transferi, akıllı kartlarda ve diğer uygulamalarda kullanılmaktadır (Garanti BBVA, 2023).

Güvenlik Çözümleri: Bankacılık sektörü, müşteri bilgilerinin güvenliği konusunda son derece dikkatli ve sürekli olarak yeni teknolojileri benimsemektedir. Biyometrik kimlik doğrulama, çok faktörlü kimlik doğrulama ve diğer güvenlik önlemleri gibi müşteri bilgilerini korumak için kullanılan yöntemler teknolojik çözümler arasında yer almaktadır.

3. Dijital Etik

Frank Navran'a (2005) göre, etik değerler, temel inançlarımızı ifade eder. Bu değerler, doğru, iyi ve adil olanı belirlemek için kullandığımız ilkelerdir. Etik değerler, doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü ayırt etmemize rehberlik eder ve davranış standartlarımızı oluşturur. Navran'a göre, yasalar genellikle açık ve net bir şekilde tanımlanmış, herkese karşı uygulanan, zorlayıcı ve uyulmaması halinde yaptırımı olan düzenlemelerdir. Ancak etik, davranışlarımızı düzenleyen seçimlerimizi yansıtan, ancak yasal yaptırımı olmayan ilkelerdir. Yani, etik değerler genellikle kişisel sorumluluk, dürüstlük, adalet gibi kavramları içerir ve bireyin kendi içsel değerlerine dayanır. Yasalara uymak zorunlu olabilir, ancak etik değerlere uymak genellikle kişisel tercihlere bağlıdır (Yazıcı, 2017: 110).

Dijital etik veya cyber etik, teknoloji ve dijital mecralarda doğru davranışı teşvik eden kuralları içeren bir kavramdır. Bu etik kurallar, dijital yaşamın bir parçası olan günlük hayatımızda, çeşitli dijital platformlarda başkalarına zarar vermemeyi, sistemlerin iyi niyetle işlemlerini ve insan etkileşimlerinin sağlıklı bir şekilde devam etmesini amaçlar. Dijital etik, bireylerin dijital dünyada sergiledikleri davranışları ahlaki bir çerçeveye oturtmayı hedefler. Bu çerçeve, geleneksel etik kurallarıyla benzer prensipleri içerir, ancak dijital ortamlardaki özel durumları ve sorumlulukları da dikkate alır. Örneğin, izinsiz olarak müzik indirmek veya diğer dijital içerikleri çalmak, mülkiyet haklarına saygı göstermeme anlamına gelir ve bu da dijital etik kurallarına aykırıdır. Dijital etik, bu tür durumlarda bireyleri doğru ve etik davranmaya teşvik etmektedir (Bailey, 2008: 9).

Bankacılık sektöründe dijital etik, dijital teknolojilerin kullanımıyla birlikte ortaya çıkan bir kavramdır. Bu kavram, bankacılık sektöründeki dijital uygulamalarda ve hizmetlerde etik sorumlulukları, görevleri ifade eder. Dijital etik, müşteri mahremiyeti, güvenlik, gizlilik, şeffaflık, adalet, güvenilirlik ve sürdürülebilirlik gibi değerleri içerir.

Kısacası dijital etik, dijital ortamda gerçekleşen insan davranışlarının belirlenmesi ve bu eylemlere ahlaki sınırlar koyma amacını taşıyan bir kavramdır. Dijital dünyada insan davranışlarının özelliklerini belirleme görevini üstlenen bu kavram, siber etik, internet etiği, bilişim etiği, robot etiği gibi farklı adlar altında ve bu adlarla ilişkilendirilerek tartışılmaktadır. Siber etik kavramı, siber uzayda ahlaki olanı ve ahlaksız olanı belirleyen, fikri mülkiyet, ifade hakları ve mahremiyetin korunmasını içeren standartlar sistemini ifade eder. Başka bir deyişle, bu kavram, dijital ortamdaki etik kuralları ve normları belirleme amacını taşır. Öte yandan, internet etiği ise internet kullanımında başkalarının haklarına saygılı olma ve internet iletişimde kabul edilebilir ve edilemez davranışları belirleme amacını güder. Bu kapsamda, internet etiği, dijital iletişimde uyulması gereken kuralları ve etik normları belirler. Genel olarak, bu terimler benzer kavramları ifade etmek için kullanılsa da, literatürde farklı isimler altında ele alınabilirler (Güler, 2021: 517). Özetle dijital etik, dijital dünyada ahlaki sorumluluklarımızı ve görevlerimizi anlamamıza ve bu ortamda etik davranışları teşvik etmemize yardımcı olan bir çerçeve sunmaktadır.

4. Bankacılık Sektörü ile Dijital Etik İlişkisi

İlk bankacılığın temellerinden itibaren düzenleyici çerçevelerin oluşturulması, günümüzün finans sektörüne nüfuz eden etik hususlara zemin hazırlamaktadır. Bankacılık ve finans alanındaki etik uygulamaların temel taşlarını düzenleyici çerçeveler oluşturur. Finansal kurumların etik standartlara uymaları, şeffaflık ilkesine bağlı kalmaları ve dürüst bir şekilde faaliyet göstermeleri, kamuoyu nezdinde güvenin artmasına katkı sağlar. Düzenleyicilerin bu konuda daha sıkı standartlar ve denetimler getirmesi, etik dışı davranışların önlenmesine ve finansal sistemin güvenilirliğinin artırılmasına yardımcı olabilir. Bu önlemler, finansal sistemin sağlıklı işleyişini destekleyerek, güvenin yeniden tesis edilmesine ve finansal istikrarın korunmasına katkıda bulunur (Omarova, 2018: 805).

Teknoloji, finansal sektörü önemli ölçüde değiştirmekte ve bu değişikliklerin getirdiği zorluklar ve fırsatlarla birlikte etik sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Fintech (Finansal Teknoloji), blockchain ve yapay zekânın yükselişi hem zorlukları hem de fırsatları beraberinde getirmektedir (Ashta ve Herrmann, 2021: 1-2).

Bu yeni teknolojiler finans sektörünün doğasını değiştirmektedir ve finansal hizmetlere daha kapsayıcı bir erişim sunan birçok fırsat yaratıyor.

Avantajlarına rağmen FinTech çözümleri, tüketicinin korunmasını ve finansal istikrarı engelleyebilecek birçok riske kapıyı açık bırakıyor. Bu tür risklerin ilgili örnekleri; kredi itibarının eksik tahmin edilmesi, piyasa riski uyumsuzluğu, dolandırıcılık tespiti ve siber saldırılardır. Aslında fintech risk yönetimi, düzenleyici otoriteler için merkezi bir ilgi noktasını temsil eder ve yeni teknolojilerin araştırılmasını, teknolojik gelişmelerin etik boyutlarının takip edilmesi ve geliştirilmesini gerektirir (Guidici, 2018: 1).

Dijital etiğin son derece önemli olduğu bir konjonktürde liderlikte, finansal kurumlarda etik davranışın belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dürüstlüğe öncelik veren liderler tarafından desteklenen güçlü bir etik kültür, güvenin inşası ve sürdürülmesi açısından temel öneme sahiptir. Bankacılıkta etik, mevzuata uygunluğun ötesinde, finansal karar vermenin kalbine kadar uzanır. Adil kredi verme uygulamaları, sorumlu yatırım ve etik risk değerlendirmesi çok önemlidir. Finansal seçimlerin geniş kapsamlı sonuçlara yol açtığı bir dünyada, etik karar verme ahlaki bir zorunluluk haline geliyor. Finansal eğitim, etik farkındalığın geliştirilmesinde güçlü bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Kurumlar, etik hususları finansal müfredata entegre ederek, kararlarının etik boyutlarını anlayan yeni nesil profesyoneller yetiştirebilir. Finansal okuryazarlık ile etik sorumluluk arasındaki boşluğu kapatmak, dayanıklı ve sorumlu bir finans sektörü yaratmak için çok önemlidir (Adaga vd., 2024: 3-4).

Dijital etikle ilgili bazı önemli konular aşağıda kısaca açıklanmıştır:

Gizlilik: İnternet kullanıcılarının kişisel bilgilerinin, verilerinin korunması ve gizliliğinin sağlanması son derece önemli bir konudur. Dijital etik, çevrimiçi ortamlarda kişisel bilgilerin nasıl kullanılması, saklanması gerektiği konusunu ele alır. Örneğin kişisel verilerin izinsiz kullanımı, gizlilik ve mahremiyet ihlali, istismar ve taciz gibi dijital ortamda gerçekleşen eylemler dijital etiğin konusunu oluşturmaktadır (Güler, 2021: 518).

Güvenlik: Online ortamda bulunan hassas verilerin korunmasını amaçlayan bir dizi önlemler içerir. Bu veriler arasında kişisel bilgiler, finansal bilgiler, sağlıkla ilgili bilgiler, kurumsal veriler ve ulaşım bilgileri gibi çeşitli alt başlıklar bulunmaktadır. Dijital güvenlik, bilgisayar sistemlerini, ağları ve diğer dijital ortamları kötü niyetli saldırılardan, veri sızıntılarından, bilgi hırsızlığından ve diğer tehditlerden korumayı amaçlamaktadır. Güvenlik, hem bireylerin hem de kuruluşların karşılaştığı çeşitli tehditlere karşı savunma mekanizmalarını oluşturmayı ve sürdürmeyi amaçlar. Bu şekilde, veri mahremiyeti, bütünlüğü ve erişilebilirliği sağlamak, dijital dünyada güvenli bir ortamın korunmasına yardımcı olur (Wissen, 2020).

Çevrimiçi Davranış: İnternet üzerindeki etkileşimlerde, dijital etik kullanıcıların birbirlerine ve çevrimiçi topluluklara karşı nasıl davranmaları

gerektiğini belirler. Etik ilkeler arasında saygı, özellikle diğer bireylerin kişilikleri, fikirleri ve bildirimlerine saygı duyulması gerekliliğini vurgular. Bu, iletişimde ve sosyal medya platformlarında önemli bir etik kuraldır. İnsanlar farklı düşünce ve değerlere sahip olabilirler, ancak bu farklılıklara saygı göstermek önemlidir. Hoşgörü, saygı ve düzgün iletişim dijital etiğin temel unsurları arasında yer almaktadır (IENSTITU, 2020).

Telif Hakkı ve İntihal: İnternette ilgili telif hakkı, veri aktarım protokolleri aracılığıyla fikri mülkiyetin (esas olarak telif hakkı) oluşturulması ve iletilmesine ilişkin yasal ilişkileri düzenleyen nispeten yeni bir medeni hukuk alt dalıdır. İntihal ve izinsiz kopyalama (korsanlık), en yaygın öznel telif hakkı ihlali türleridir. Bu tür sübjektif telif hakları ihlalleri, hem yazarların kendisine, hak sahiplerine hem de devlete ve topluma büyük zararlar vermektedir. (Hukuk ve Bilişim, 2023). Dijital içeriklerin kullanımıyla ilgili etik konular arasında telif hakları ve intihal önemlidir. İnternet üzerindeki içeriklerin yasal kullanımı ve paylaşımı konularında etik uygulamalar ve standartlar belirlenir.

Dijital Sorumluluk: Dijital vatandaşların hakları olduğu gibi bir takım sorumlulukları da vardır. Sosyal medyada paylaştıkları içeriklere dikkat etmek, başkalarının haklarına saygı duymak, siber zorbalık ve tacizden uzak durmak gibi sorumlulukları söz konusudur. Dijital etik, bu sorumlulukları vurgular ve kullanıcıları etik olmayan davranışlardan kaçınmaya teşvik etmektedir (Yapı Kredi, 2023).

Algoritma Etik: Algoritmalar temel olarak belirli bir amaca ulaşabilmek için izlenen adımlardan oluşan yönergelerdir. Yapay zekâ ise bu algoritmaların ötesine geçerek, bilgisayar sistemlerine canlıların öğrenme, çözümlenme ve adaptasyon yeteneklerini kazandıran bir anlayıştır. Algoritmaların bilgisayar bilimindeki temel rolü, belirli bir görevi gerçekleştirmek için adımların sırasını tanımlamaktır. Bu algoritmalar, verileri özenli bir şekilde işleyerek belirli sonuçlara ulaşmak üzere tasarlanabilir. Yapay zekâ, bu algoritmaları kullanarak bilgisayar sistemlerine çeşitli zeki davranışlar kazandırmayı hedefler. Yapay zekâ, problem çözme, görüntü tanıma, dil işleme, öğrenme ve karar verme gibi bir dizi yeteneği içeren geniş bir alanı kapsar. Makine öğrenimi ve derin öğrenme, algoritmaların adaptasyon yeteneklerini ifade eden kavramlardır. Bu yöntemler, bilgisayar sistemlerinin deneyimlerden öğrenmesini ve performanslarını iyileştirmesini sağlar. Yapay zekâ, algoritmaların sadece belirli bir görev için değil, aynı zamanda genel bir şekilde öğrenme ve uyum sağlama yeteneklerini kazanmalarını hedefler. Bu gelişmeler, bilgisayar biliminin sadece bir bilim dalı olmaktan çıkıp, toplumsal, ekonomik ve kültürel etkileşimlere dâhil olan bir alan haline gelmesine katkıda bulunmuştur. Günümüzde, algoritmalar ve yapay

zekâ, birçok sektörde ve günlük yaşantımızın birçok yönünde yaygın olarak kullanılmaktadır, bu da toplumun bir “algoritma toplumu” haline gelmesine neden olmuştur (Kayıhan vd., 2021: 299).

Dijital platformlarda kullanılan algoritmaların etik boyutları son derece önemlidir. Algoritmaların tarafsız ve adil olması, kişisel ön yargılara karşı korunma ve kullanıcı haklarını gözetme dijital etik kapsamında değerlendirilir.

5. Bankacılıkta Dijital Etik Sorunları

Bankacılık ve finans alanındaki teknolojik aksaklıklar ve etik sonuçlar, yeni teknolojilerin finansal hizmetlerin sunulma ve düzenlenme şeklini nasıl etkilediğiyle ve bunların müşterileri, çalışanları ve genel olarak toplumu nasıl etkilediğiyle ilgilidir. Ortaya çıkan etik sorunlar, çeşitli alanlarda dikkate alınması gereken önemli konular içermektedir. Bu konular aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Veri Güvenliği ve Gizliliği: Kişisel verilerin ve finansal bilgilerin siber saldırılardan korunması için güçlü güvenlik önlemleri alınmalıdır. Şirketler, müşteri verilerini korumak ve gizliliklerini sağlamak için etik veri kullanımı ve depolama politikaları benimsemelidir.

İş Kayıpları ve Geçişlerin Yönetimi: Otomasyon ve dijitalleşme nedeniyle iş kayıplarını engellemek ve çalışanların geçişlerini kolaylaştırmak için eğitim ve beceri geliştirme programları oluşturulmalıdır. Çalışanlara yeni teknolojilere uyum sağlamaları için destek ve fırsatlar sağlanmalıdır.

Eşitsizlik ve Finansal Erişim: Zengin-fakir uçurumunu önlemek için sosyal politikalar ve eğitim fırsatları gibi önlemler alınmalıdır. Finansal hizmetlere eşit erişimi teşvik etmek için teknolojik yeniliklerin tüm toplum kesimlerine yayılması sağlanmalıdır.

Algoritmik Adalet ve Şeffaflık: Algoritmaların ve veri kullanımının neden olduğu ayrımcılığı önlemek için etik algoritma tasarımı ve kullanımı teşvik edilmelidir. Karar süreçleri ve sonuçlar adil, şeffaf ve açıklanabilir olmalıdır.

Regülasyon ve Sorumluluklar: Finans sektöründeki yeni oyuncuların faaliyetleri düzenlenmeli ve paydaşlar arasında net roller ve sorumluluklar belirlenmelidir. Düzenleyici kurumlar, teknolojik gelişmeleri yakından izleyerek etik standartlara uygunluğu sağlamalıdır.

Bu etik sorunların üstesinden gelebilmek için iş dünyası, hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve teknoloji şirketleri arasında işbirliği ve açık iletişim son derece önemlidir. Ayrıca, etik kuralların ve standartların belirlenmesi ve uygulanması için uluslararası çabalar da gereklidir (Adaga vd., 2024: 9-10).

Bankacılık sektöründeki dijitalleşme, müşterilere daha hızlı ve kullanıcı dostu hizmetler sunarken, aynı zamanda güvenlik risklerini de beraberinde

getiriyor. Bu nedenle, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) gibi regülâtörler, finansal kurumların müşteri bilgilerini ve finansal verilerini korumak adına çeşitli güvenlik önlemleri almasını zorunlu kılıyor. Sızma testi (penetrasyon testi veya penetration testing olarak da adlandırılır), bir sistem veya ağın güvenliğini değerlendirmek için yapılan kontrollü bir saldırıdır. BDDK'nın zorunlu kıldığı sızma testi, bankaların dijital güvenlik altyapısını test etmelerini ve zayıflıkları tespit ederek düzeltmelerini sağlar. Bu, müşteri bilgilerinin ve finansal verilerin güvenliğini artırarak potansiyel tehditlere karşı bir savunma mekanizması oluşturur. Bu tür güvenlik önlemleri, müşteri güvenini artırmak ve finansal bilgileri korumak adına önemlidir. Ayrıca, bu tedbirler finansal kurumların yasal düzenlemelere uyum sağlamasına yardımcı olur ve sektördeki güvenilirliğini güçlendirir (Sünbül, 2023).

Dijital bankaların güçlü bir siber güvenlik altyapısına sahip olmaları kritik bir öneme sahiptir. Bu tür finansal kuruluşlar, müşterilerinin finansal bilgileri, kimlik bilgileri ve diğer kişisel verileri gibi son derece hassas bilgileri korumak zorundadır (Quara, 2023).

Bilgi güvenliğinin, gizlilik, bütünlük, kullanılabilirlik, kimlik doğrulama, yetkilendirme, şifreleme ve güvenlik politikaları olmak üzere yedi temel ilkesi vardır. Bu ilkeler kısaca aşağıdaki şekilde ifade edilebilir (Bayrakçı ve Koçman, 2023:186):

Gizlilik: Hassas bilgilere sadece yetkili kişilerin erişimine izin verilmesi ve bu bilgilerin izinsiz kullanımının önlenmesi,

Bütünlük: Verilerin doğru, güvenilir ve yetkisiz değişikliklere karşı korunması, böylece verilerin güvenilirliğinin ve doğruluğunun sağlanması,

Kullanılabilirlik: Veri ve sistemlerin ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilir ve erişilebilir olmasını sağlamak, böylece iş sürekliliği ve performansın korunması,

Kimlik Doğrulama: Kullanıcıların ve varlıkların kimliğinin doğrulanması, böylece sistemlere yalnızca yetkili kişilerin erişmesine izin verilmesi,

Yetkilendirme: Kullanıcı rolleri ve ayrıcalıklarına göre bilgiye erişimin kontrol edilmesi, yani her kullanıcının sadece belirli yetkilere sahip olduğu ve bu yetkilerle sınırlı erişim sağlandığı bir sistem,

Şifreleme: Verilerin güvenliğini artırmak için şifreleme kullanılması; bu, verilerin okunamaz bir formata dönüştürülerek korunmasını sağlar,

Güvenlik Politikaları: Bilgi güvenliği uygulamalarına yönelik kuralların ve yönergelerin tanımlanması; bu, bir organizasyonun bilgi güvenliği stratejilerini belirlemesine ve uygulamasına yardımcı olur,

Sürekli olarak güvenlik önlemlerini güncellemek ve geliştirmek, güvenli bir dijital bankacılık hizmeti sağlamak için önemlidir.

6. Sonuç

Teknolojideki hızlı değişimler, dijitalleşmeyi hemen her sektörde yaygın hale getirmiştir. Bankacılık sektörü de bu dijitalleşme eğiliminden etkilenmiş ve bir dizi teknolojik yenilikle müşteri hizmetlerini, operasyonları ve ürünleri geliştirmiştir. Bankalar, müşterilere 7/24 erişim sağlamak için çevrimiçi ve mobil bankacılık uygulamalarını geliştirmiştir. Bu uygulamalar vasıtasıyla müşteriler kolaylıkla hesaplarına erişebilir, para transferini gerçekleştirebilir, faturalarını ödeyebilir ve diğer bankacılık işlemlerini gerçekleştirebilme imkânını elde etmişlerdir. Ayrıca, dijitalleşme, yapay zekâ ve veri analitiği gibi teknolojilerin bankacılık sektöründe kullanımını artırmıştır. Bu teknolojiler, müşteri davranışlarını anlama, dolandırıcılığı önleme ve kişiselleştirilmiş hizmetleri destekleme gibi alanlarda etkili olabilmektedir. Finansal teknolojilerde yaşanan değişimlerin hız, verimlilik, maliyetlerde azalma, kişiselleştirilmiş hizmetler ve inovasyon gibi avantajlarının yanında güvenlik endişeleri, regülasyon zorlukları, işsizlik endişeleri gibi dezavantajlarda söz konusudur.

Bankalar dijital ortamlarda çeşitli zorluklar ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Bankaların müşteri bilgilerini güvenli bir şekilde saklaması ve işlemesi gerekmektedir. Fakat veri sızıntıları, siber saldırılar, gibi etik sorunlar bankacılık sistemini tehdit etmektedir.

Dijital bankacılık hizmetlerinin güvenli, etik ve müşteri odaklı olması, finansal sistemin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işlenmesini sağlamak açısından kritiktir. Bankalar, siber güvenlik önlemlerini sürekli olarak güncellemeli ve uygulamalar geliştirmelidir. Müşteri verilerinin korunması ve güvenliği artırmak içinde önlemler almalıdır. Bankalar, dijital hizmetlerini sunarken etik standartlara uyum sağlamalıdır. Şeffaflık, dürüstlük ve adil uygulamalar, müşteri güvenini artıran önemli unsurlardandır. Etik değerlere uygun davranış, uzun vadeli müşteri ilişkilerini güçlendirebilir. Bankaların etik ve dijital etik konusundaki gösterdikleri çaba, dijital bankacılık hizmetlerini daha güvenilir ve müşteri odaklı bir hale getirir, böylece finansal sistemin sağlıklı bir şekilde işlenmesine de katkı sağlar.

Bankacılık sektörü, müşterilerin paralarını güvenli ve sorunsuz bir şekilde saklamak, finansal ürün ve hizmetler sunmak ve de ekonomik büyümeye katkıda bulunmak gibi önemli roller üstlenmektedir. Bu nedenle, bankaların etik kurallara uyması büyük bir öneme sahiptir. Bankacılık sektörünün de yaşanan teknolojik gelişmelerin beraberinde de dijital etik önemli bir kavram haline gelmiştir. Bankacılıkta dijital etik, müşteri memnuniyetinde artış sağlamak, güven inşa etmek ve sektörde sürdürülebilir bir itibar ve devamlılık oluşturmak için kritik bir faktördür.

Ayrıca, bankaların dijital etik kurallarına uygun hareket etmeleri, uzun vadeli başarı için de önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Gizlilik, güvenlik, dijital sorumluluk, çevrimiçi davranışlar dijital etikte son derece önemli konulardır. Teknoloji gelişmeye devam ettiği sürece dijital etik konuları sürekli olarak değişebilir ve gelişebilir, bu nedenle bireylerin ve kurumların bu konularda bilgili ve duyarlı olmaları gerekmektedir.

Kısacası, bankacılık ve finansın geleceği teknolojik gelişmelere bağlıdır ve sektörün bu değişimlere etik ilkelere bağlı kalarak yön vermesi gerekmektedir. Blockchain, fintech yenilikleri ve dijital etik; şeffaflık, finansal katılım gibi bir dizi fırsatlar sunmaktadır. Ancak aynı zamanda dikkatli düşünme ve proaktif çözümler gerektiren etik ikilemleri de ortaya çıkarmaktadır. Bankaların etik standartlara uyması müşteri güveni ve memnuniyeti, sürdürülebilirlik açısından da son derece önemlidir.

Kaynakça

Agada, E.M., Egieya, Z.E., Ewuga, S.K., Abdul, A.A., & Abrahams, T.O. (2024). A Comprehensive Review Of Ethical Practices In Banking And Finance, *Finance & Accounting Research Journal*, Volume 6, Issue 1, 1-20.

Aguirre, S. ve Rodriguez, A. (2017). Automation of a Business Process Using Robotic Process Automation (RPA): A Case Study, *Applied Computer Sciences in Engineering*, 65-71.

Ashta, A., & Herrmann, H. (2021). Artificial intelligence and Fintech: An overview of opportunities and risks for banking, investments, and microfinance. *Strategic Change*, 30(3), 211-222.

Bailey, D. (2008). Cybercitizenship and cyper safety: Cyber ethics. Rosen Central. 23.02.2024, archive.org.

Bayrakcı, E. & Koçman, M. A. (2023). Bilgi Güvenliği ve Elektronik Harp, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 184-206.

Buckley, R., Arner, D., Zetsche, D., Selga, E. (2020). The Dark Side of Digital Financial Transformation: The New Risks of FinTech and the Rise of TechRisk. 22.02.2024, papers.ssrn.com.

Demirdelen, Ö. ve Kandemir, Ş. (2020). İleri Düzey Teknolojinin Getirdiği Yeni Bir Sorun: Yapay Zekânın Hukuk İle İlişkisi, *Yapay Zekâ ve Büyük Veri Kitap Serisi 1: Yapay Zekâ ve Büyük Veri: Teknolojiler, Yaklaşımlar ve Uygulamalar içinde*, 366-388, Nobel Kitabevi, Adana.

Garanti BBVA. (2023). Temassız İşlem Teknolojisi: NFC Nedir? Hangi alanlarda Kullanılır? 23.02.2024, garantibbva.com.tr.

Giudici, P. (2018). Fintech risk management: A research challenge for artificial intelligence in finance. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 1, 1-6.

Güler, S. (2021). Üniversitelerde Dijital Etiğin İmkânı Üzerine Bir Sorgulama, *TRT Akademi*, 6(12), 514-534.

Hukuk ve Bilişim. (2023). İnternette Telif Haklarının Korunma Yöntemleri ve Özellikleri, 24.02.2024, hukukvebilisimdergisi.com.

IENSTITU. (2020). Dijital Etik Nedir? Dijital Etik Eylemler Nelerdir? 24.02.2024, www.iienstutu.com.

İş Bankası. (2021). Blockchain Teknolojisinin Finans Dünyasına Etkisi, 22.02.2024, www.isbank.com.tr.

Kandemir, Ş. (2021). Bankacılık ve Finansın Denetiminde Denetim Teknolojisi (SupTech) ve Yapay Zekâ, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(1), 59-81.

Kautikwar, T. A., Joshi, K. G. ve Bedekar, N. G. (2020), A Study of Role of Emerging Technology in Current Banking Industry, A Case Study of ICICI Bank.

Kaya, F. ve Arslan, T. R. (2016). İnternet Bankacılığında Müşterilerin Banka Tercihlerine Etki Eden Faktörler: Bolu İlinde Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15), s:423-449.

Kayihan, B., Narin, B., Fırat, D., & Fırat, F. (2021). Algoritmalar, Yapay Zekâ ve Makine Öğrenimi Ekseninde Gazetecilik Etiği: Uluslararası Akademik Dergilere Yönelik Bir İnceleme. *TRT Akademi*, 6(12), 296-326.

Keramati, A., Ghaneei, H., Mirmohammadi, S.M. 2016. Developing a prediction model for customer churn from electronic banking services using data mining. *Financial Innovation*, 2(1).

Omarova, S.T. (2017). Ethical finance as a systemic challenge: Risk, culture, and structure. *Cornell Journal of Law & Public Policy*, 27, 797-839.

Quara. (2023). What are some ethical considerations that digital banks should keep in mind when using customer data to personalize their services?, 24.02.2024, www.quora.com.

Sünbül, A. (2023). Bankalar için sızma testinin önemi: Güvenlikteki anahtar adım. 24.02.2024, <https://www.ey.com>.

Usta, R. (2005). “Tüketicilerin İnternet Bankacılığını Kullanmama Nedenleri Üzerine Bir Araştırma”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (2), 279-290.

Wissen. (2020). Dijital Etik ve Güvenlik Nedir?, 24.02.2024, wissenakademie.com.

Yapı Kredi. (2023). Dijital Vatandaşlık: Haklar, Sorumluluklar ve Güvenlik, 24.02.2024, yapikredi.com.tr.

Yazıcı, M. (2017). Bankacılık Sektöründe Artan Etik İhlaller, *Maliye Finans Yazıları*. (107), 109-128.

BÖLÜM VI

DEVLET EĞİTİM POLİTİKALARINI YAYMA ARACI OLARAK HALKEVİ DERGİLERİ: BİLECİK “DEVİRİMİN SESİ” ÖRNEĞİ

*Community Center Magazines As A Means Of Disseminating
State Education Policies: The Case Of Bilecik “Devrimin Sesi”*

Gökhan ÖZBEK

(PhD(c)-Araştırmacı), Gazi Üniversitesi,

E-mail: gokhan.ozbek@gazi.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2371-6277

1. Giriş

Türk milletinin millî, ilmî, içtimaî ve iktisadî kalkınmasına fayda sağlamak; Türk ırkını ve Türkçeyi layık olduğu yüksek mertebelere ulaştırmak gayesiyle 25 Mart 1912 tarihinde kurulan Türk Ocakları, Millî Mücadele sürecine olan katkıları sebebiyle Atatürk’ün taltiflerine mazhar olmuş kıymetli bir kurumdur (Tuncer, Hacaloğlu ve Memişoğlu, 1998, s.15). Zaman içerisinde fikrî sahada yürütülen faaliyetlerin ötesinde siyasî bir güç hâline gelmiş, bu potansiyel gücün benimsediği istikamet ve savunduğu düşüncelerin Cumhuriyet Halk Fırkası hedefleriyle çakışması sebebiyle de 10 Nisan 1931 tarihinde düzenlenen kurultayla Türk Ocaklarının kapatılmasına ve mal varlığının Cumhuriyet Halk Fırkasına devredilmesine karar verilmiştir (Akyüz, 1993, s.116). Türk Ocakları’nın feshedilmesiyle Atatürk devrimlerini ve genç cumhuriyetin ilkelerini halka ulaştırarak benimsetebilmek gayesiyle yeni bir teşkilat kurulması fikri gündeme gelmiştir. Bu süreç, mevcut dönemde siyasi erki elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Fırkasının kültürel alandaki kimlik arayışının bir yansıması niteliğindedir.

Cumhuriyetin ilanında itibaren kısa zamanda gerçekleştirilen devrimlerin halk nezdinde ne derece karşılık bulduğu, sosyolojik açıdan ele alındığında

önemli bir tartışma konusudur. 1930 yılında parlamento içi denetim görevini yerine getirmek amacıyla kurulan ve çok partili sistemin ilk denemesi olarak kayıtlara geçen Serbest Cumhuriyet Fırkası, kısa zamanda toplum tarafından benimsenmiş ve partinin kurucu başkanı Fethi Bey, yurt gezilerinde halk tarafından büyük bir teveccühle karşılanmıştır (Öz, 1996, s.86).

Serbest Cumhuriyet Fırkasının zamanla kitle partisi hüviyeti kazanması ve bir denetim mekanizmasından daha çok halk tarafından alternatif parti olarak konumlandırılması; kısa zamanda gerçekleştirilen cumhuriyet devrimlerinin halka yeterince anlatılmadığının ve toplum tarafından yeterince benimsenemediğinin önemli göstergelerindendir. Bu gelişmeler Cumhuriyet Halk Fırkasının toplumla olan ilişkilerini yeniden yapılandırması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Dolayısıyla yurdun dört bir yanında halkla doğrudan temas edebilecek, cumhuriyetin temel ilkelerini birinci ağızdan topluma anlatıp onların dönütlerine karşılık verebilecek, sosyal hayatın içinde var olabilecek bir teşkilatlanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler ışığında Cumhuriyet Halk Fırkası; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık ilkelerini esas alarak Türk milletini muasır medeniyet seviyesine taşımak ve kaybettiği şerefli mertebeye tekrar ulaştırmak, bu şura sahip yurttaşlar yetiştirmek, köylü ve kentliyi kaynaştırarak millî kültürü öğretmek ve ilmi faaliyetleri desteklemek amacıyla “Halkevleri” adıyla yeni bir teşkilatın kurulmasına karar vermiştir.

Halkevleri, 19 Şubat 1932 tarihinde ilk olarak 14 ilde (Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Malatya, Samsun) faaliyetlerine başlamıştır (Toksoy, 2007, s.42). İstikrarlı bir örgütlenme ve işleyişle 1950 yılına gelindiğinde Türkiye geneline yayılan halkevlerinin sayısı 478’e ulaşmıştır (Taşdemir, 2012, s.3048).

Tablo 1. 1932-1950 Yılları Arasındaki Halkevlerinin Sayısı

Yıl	Halkevi Sayısı	Yıl	Halkevi Sayısı	Yıl	Halkevi Sayısı	Yıl	Halkevi Sayısı
1932	14	1937	167	1942	389	1947	463
1933	55	1938	210	1943	394	1948	469
1934	80	1939	373	1944	406	1949	474
1935	103	1940	379	1945	438	1950	478
1936	136	1941	383	1946	455	1951	Kapatıldı

Kaynak: (Kunter, 1964, s.4)

Halkevlerinin kuruluşunu hazırlayan süreçte; saltanat ve hilafetin kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, devrimler ve batılılaşma hareketleri gibi pek

çok toplumsal ve siyasi olay etkili olmuştur. Bunların yanı sıra halkevleri; fikir sahasındaki eğitim, araştırma ve neşriyatlarıyla; güzel sanatlar alanındaki tiyatro, sinema, resim ve müzik etkinlikleriyle; içtimaî yardım şubesindeki sosyal sorumluluk faaliyetleriyle birlikte ele alındığında her şeyden evvel sosyal ve kültürel kimliğiyle değerlendirilmesi gereken bir kurumdur.

Halkevleri, kurulduğu tarihten itibaren 19 yıl boyunca toplumsal yaşantının tamamına etki edebilecek ölçüde geniş bir çalışma alanı ve imkânına sahip olmuş, yüzlerce neşriyatın yazım ve dağıtımına öncülük etmiş, sanatsal faaliyetler kapsamında binlerce temsili halkla buluşturmuş, “478 temsilciliği ve 4322 halk odası” ile cumhuriyetin o zamana kadarki en kapsamlı kültürel örgütlenmesini gerçekleştirmiştir (Aslan, 2007, s.12).

Çok partili hayata geçişle birlikte tüzel vasıflarını yitiren ve Cumhuriyet Halk Fırkasının kültürel faaliyetlerini devam ettiren bir yapılanmaya dönüştürülmesi düşünülen halkevleri, 1950 yılında Demokrat Parti iktidarıyla birlikte devletten yeteri kadar maddi destek alamamış ve ilerleyen zamanda sosyal ve kültürel faaliyetlerine ara vererek işlevini tamamen yitirme noktasına gelmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkasının halkevlerine yeni bir hukuki kimlik kazandırma çabası da sonuçsuz kalınca bu kurumlar “8 Ağustos 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5830 sayılı yasayla kapatılıp bütün taşınır taşınmaz mal varlıkları hazineye devredilmiştir” (Güneş, 2012, s.152-153).

2. Bilecik Halkevi ve Faaliyetleri

Bilecik Halkevi, 19 Şubat 1932 yılında 14 ilde gerçekleştirilen halkevlerinin ilk açılış merasimine yetiştirilememiş olsa da gerekli hazırlıklarını kısa sürede tamamlayarak 24 Haziran 1932 tarihinde “Dil, Tarih ve Edebiyat, Kütüphane ve Yayın, Dershane ve Kurslar, İçtimaî Yardım, Spor, Temsil, Köycüler” olmak üzere yedi şubeyle faaliyete geçmiştir (Cumhuriyet Halk Fırkası -*Onuncu Cumhuriyet Bayramında Bilecik Halkevi*- OCBBH, 1933, s.8). Kuruluş aşamasında avukat, doktor, öğretmen, işçi, çiftçi vb. meslek kollarından üyeleri bulunan ve bu üyelerle teşkilatlanmaya giden Bilecik Halkevi, her bir şube için komisyonlar tahsis ederek faaliyet programları oluşturmuştur. Şubelerin planladığı etkinliklerle üye sayısı düzenli olarak artan Bilecik Halkevi, 1934 yılında 128 erkek, 28 kadın olmak üzere toplam 156 üye (Cumhuriyet Halk Fırkası -Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsaları- HSEFRH, 1934, s.139-187); 1935 yılında 251 üye (Bilecik Halkevi -1935 Faaliyet Broşürü- BHB, 1936, s.17); 1936 yılında 307 üye ile faaliyetlerini gerçekleştirmiştir (Bilecik Halkevi, 1936d, s.15).

Bilecik Halkevinin, kuruluş tarihinden itibaren geçen dört yıllık sürede bölge halkından büyük ilgi gördüğü ve faaliyetleri neticesinde her yıl üye sayısını artırarak büyümeye devam ettiği tespit edilmiştir. En çok üyenin Temsil şubesinde (87), en az üyenin Dil, Tarih ve Edebiyat şubesinde (10) kayıtlı olduğu; buna rağmen Dil, Tarih ve Edebiyat şubesinin çok sayıda etkinlik gerçekleştirerek geniş kitlelere ulaşabildiği görülmektedir (Bilecik Halkevi, 1936d, s.11-14).

Tablo 2. 30 Haziran 1936 Tarihinde Bilecik Halkevi Şubelerinin Üye Sayısı ve Dağılımı

Şubeler	Avukat	Doktor	Öğretmen	Tecimen (Tüccar)	İşçi	Çiftçi	İşyar (Memur)	Bayan Toplam	Bay Toplam	Genel Toplam
Dil, Tarih ve Edebiyat	-	1	2	-	-	-	7	1	9	10
Temsil (Gösteri)	1	-	13	23	22	14	14	4	83	87
Spor	-	-	2	16	23	17	27	-	85	85
İçtimaî Yardım	-	3	2	8	-	-	17	-	30	30
Dershane ve Kurslar	-	-	6	-	7	-	-	10	3	13
Kütüphane ve Yayın	1	-	2	-	-	-	9	-	12	12
Köycüler	1	-	4	7	3	26	29	-	70	70
Genel Toplam	3	4	31	54	55	57	103	15	292	307

Kaynak: (Bilecik Halkevi, 1936d, s.15)

1934 yılında Güzel Sanatlar şubesinin de açılmasıyla Bilecik Halkevi, sekiz şubede faaliyet göstermeye başlamıştır. Çeşitli konserler, dans gösterileri, koro çalışmaları, şölen tertipleri, nişan ve düğün merasimleri gibi sosyal faaliyetlerle halkta dayanışma ve birlikte üretme kültürünü geliştirerek halkevlerine olan ilgiyi artırmıştır (Cumhuriyet Halk Fırkası-HSFRH, 1936, s.212-213). Bilecik Halkevinin üye sayısı ve dağılımı göz önüne alındığında spor ve temsil şubelerinin diğerlerine nazaran daha kalabalık olduğu görülmektedir. Mevzubahis şubeler, aynı zamanda genç kitlenin daha çok rağbet ettiği ve en çok etkinliğin gerçekleştirildiği sahalardır (Cumhuriyet Halk Fırkası-BHB, 1936, s.5-18). Spor şubesinde; beden talimi dersleri, futbol müsabakaları, gençler için atıcılık eğitimi, av gezileri vb. faaliyetler gerçekleştirilirken Temsil şubesinde

ise; “Beyaz Kahraman”, “Bir Gece Faciası”, “Makasçı”, “İstiklâl”, “Mavi Yıldırım”, “Kozan Oğlu” vb. temsiller başarıyla sahnelenmiş, millî bayramlarda temsil kolunun hazırladığı yöresel oyunlardan oluşan gösteriler sergilenmiş ve şiir dinletileri düzenlenmiştir (Yüzbaşı, 2015, s.82-88).

Halkın elzem ihtiyaçlarını karşılamak üzere muhtarlıklar bünyesinde faaliyet gösteren hizmet birimleri, “İçtimaî Yardım” şubesi adıyla halkevleri çatısı altında yeniden örgütlenerek faaliyetlerine başlamış ve ihtiyaç sahiplerine ulaşmışlardır. Bu kapsamda Bilecik Halkevi tarafından yiyecek ve giyecek yardımları yapılmış, cezaevi ziyaretleri gerçekleştirilmiş, fakir çocuklar sünnet ettirilmiş, tıbbî yardıma ihtiyaç duyanlar muayene edilerek ilaç desteği sağlanmış, konferanslar verilip çeşitli hastalıklar konusunda halk bilgilendirilmiştir (Cumhuriyet Halk Fırkası-OCBBH, 1933, s.7-8). Bu tür faaliyetler, “sosyal devlet” gerekliliklerini halkevleri vasıtasıyla sağlanma gayretini göstermesi bakımında da oldukça önemlidir.

Cumhuriyet hedefleri arasında yer alan iktisadî kalkınma hamlesinin önemli basamaklarından biri de tarımsal faaliyetlerdir. Sanayi atılımların yanı sıra toprağın işlenmesi, gıda sektöründe ülkenin kendi kendine yetebilecek düzeye gelmesi, devletin öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. Bu sebeple halkevlerinde Köycülük şubelerine de yer verilmiştir. Bilecik Halkevi Köycülük Şubesi faaliyetlerinde; toprakların analizi yapılarak çiftçilerin ürün ekimi ve hasadı konularında bilgilendirildiği, köylülerin şikâyetlerinin dinlendiği toplantılar düzenlendiği, köylere okuma odaları inşa edildiği, köylülerin sağlık kontrolünden geçirildiği ve içme suları için yollar inşa edildiği görülmektedir (Cumhuriyet Halk Fırkası-BHB, 1936, s.14). Buradan da hareketle halkevlerinde faaliyet gösteren Köycülük şubelerinin, “devlet ve köylü arasında köprü vazifesi” gördüğü söylenebilir (Bilecik Halkevi, 1936d, s.12).

Halkevlerinin kuruluşundaki en önemli amaç, cumhuriyet ilke ve inkılapları ile devlet eğitim ve kültür politikalarını geniş kitlelere ulaştırarak bunları halka öğretmek ve benimsetmek olmuştur (Toksoy, 2007, s.32). Bu değerlerin halka nakledilmesi sürecinde yazılı neşriyatlardan ve öğretmenlerin verdiği eğitici kurslardan sık sık istifade edilmiştir. Dolayısıyla halkevlerinde “Dil, Tarih ve Edebiyat, Dershane ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın” şubelerinin oldukça önemli bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Çalışma Talimatnamesinde-HÇT (1934) Dil, Tarih ve Edebiyat şubesinin amacı; “müsamereler ve konferanslar tertip etmek, dil ve edebiyat konularıyla meşgul olmak, sözlü kültür ürünlerini derlemek, parti ilkelerinin kökleşmesini sağlamak, yurt sevgisini aşılama, bu gereklilikler kapsamında gazete ve mecmua neşretmek” olarak belirtilmiştir (s.10). Aynı talimatnamede

Halk Dershaneleri ve Kurslar şubesinin amacı; “halkın seviyesini yükseltecek eserler okutmak, sanat öğretmek, ecnebi lisanı ve medeni bilgilerin talimini sağlamak” şeklinde tanzim edilmiştir (Cumhuriyet Halk Fırkası-HÇT, 1932, s.15-16).

Kütüphane ve Yayın şubesinin amaçları arasında “gerekli görülen kitapların teminini için rapor düzenlemek, mevcut neşriyatları tasnif edip sıraya koymak, uygun mevsimlerde mahalle ve köylerde okuma günleri düzenlemek, ulaşımı uzak bölgelere okuma odaları tesis etmek vb.” görev tanımları yer almıştır (Cumhuriyet Halk Fırkası-HÇT, 1932, s.18-19). Bu amaçlar doğrultusunda Bilecik Halkevinin açıldığı 1932 yılında; Türk Kavmi, Türk Tarihi, Türk Dili, Türk Edebiyatı vb. konularda 15 konferans, 1933 yılında ise 5 konferans verilmiştir (Cumhuriyet Halk Fırkası-OCBBH, 1933, s.8). Bir yıllık tadilat sürecinin ardından çalışmalarını hızlandıran Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi “Bilecik Tarihi”, “Ulusum ve Ülküm”, “Geceler” adlı eserleri neşretmiş; “Devrim”, “Devlet”, “Halkevleri”, “İnkılaplar” “Cumhuriyet Halk Fırkası Tarihçesi” vb. konularda toplam 14 konferans düzenlemiştir (Cumhuriyet Halk Fırkası-BHB, 1936, s.5).

1936 yılına gelindiğinde, Bilecik Halkevinin ilk ve tek süreli yayını olan “Devrimin Sesi” yayımlanmaya başlamıştır. Vilayet matbaası ve Bilecik Gazetesi'nin 1933 yılında Kütüphane ve Yayın şubesine devredilmesi, eserlerin neşredilip dağıtılması sürecini önemli ölçüde kolaylaştırmıştır.

Bilecik Halkevinin açılışı akabinde Türk Ocaklarından devralınan eserlerle birlikte bağış ya da satın alma yoluyla Bilecik Halkevine teslim edilen kitaplar, Kütüphane ve Yayın şubesi tarafından tasnif edilerek kayıt altına alınmıştır. Daha sonra bu kitapların bir kısmı, cezaevlerinde açılan kütüphanelere ve Köycüler şubesi tarafından tesis edilen okuma odalarına gönderilmiştir (Bilecik Halkevi, 1936d, s.12). Kütüphane ve Yayın şubesi; kitap ve mecmuaların yayımlanma sürecinin yanı sıra çiftçiler için bilgilendirici içeriğe sahip broşürler, hastalıklara karşı alınacak tedbirlerin yer aldığı ilanlar, bölgesel yahut ulusal nitelikli toplantı ve konferansların duyuru metinlerinin hazırlanıp dağıtılmasıyla ilgili faaliyetleri de yürütmüştür.

Halkevlerindeki eğitim öğretim seferberliğinin diğer ayağında yer alan Dershane ve Kurslar şubesi, Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Çalışma Talimatnamesinde belirtilen hedefler doğrultusunda 1933 yılında Almanca ve Fransızca kurslarıyla yabancı dil öğretimine başlamıştır (Cumhuriyet Halk Fırkası-HSFRH, 1934, s.19). İlerleyen yıllarda; köylüler için okuma yazma kursları, cezaevlerindeki mahkûmlar için tadilat eğitimleri vb. faaliyetlerle eğitim ve öğretim alanlarında çeşitliliğe gidilmiş ve halkevlerine olan ilginin daha arttırılması hedeflenmiştir.

3. Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatları

Bilecik Halkevi, 1932-1951 yılları arasında Cumhuriyet değerlerini geniş kitlelere ulaştırmak ve halkı bilinçlendirmek gayesiyle basım ve yayın faaliyetlerinde bulunmuştur. Bilgilendirici broşür ve ilanların yanı sıra Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi tarafından hazırlanarak neşredilen eserler arasında toplamda beş kitap (Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü, Ulusum ve Ülküm, Celâl Sahir Erozan Hayatı ve Eserleri, Geceler, Mehmet Emir Yurdakul Hayatı ve Eserleri), süreli yayın olarak değerlendirilen bir mecmua (Devrimin Sesi) ve bölgeye dair haberlerin yer aldığı bir gazete (Bilecik Gazetesi) yer alır.

“*Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü*”, Devrimin Sesi (1937) dergisinin yazar kadrosunda da yer alan Necmi Güney tarafından Doğu Roma döneminde “Belekoma” olarak anılan Bilecik’in tarihine, coğrafyasına ve kuruluş serüvenine ışık tutabilmek gayesiyle yazılmıştır (s.4). Aynı yazar tarafından kaleme alınan “*Geceler*” adlı eserin takdim kısmında “kardeş halkevlerine gönderilmek üzere” neşredildiği bilgisi yer almaktadır (Güney, 1935, s.1). Bu eser, Köycüler şubesi tarafından çiftçilik ve hayvancılık hakkında faydalı bilgilerin tertip edildiği birtakım broşürlerle beraber çevre halkevlerine gönderilmiştir (Cumhuriyet Halk Fırkası-BHB, 1936, s.13).

Derginin bir diğer yazarı M. Tevfik Gerçek tarafından kaleme alınan “*Ulusum ve Ülküm*” adlı eserde; Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü, Cumhuriyet ilkeleri, devrim gereklilikleri gibi konulara ve birtakım edebi denemelere yer verilmiş (Gerçek, 1935, s.3-19); eserde “Devrim” üzerine kaleme alınan duygu ve düşünceler, aynı yazar tarafından “Devrimin Sesi” başlığıyla derginin ilk sayısında da yayımlanmıştır (Bilecik Halkevi, 1936a, s.7).

“Devrimin Sesi” dergisinin en üretken yazarlarından olan Ali Murtaza Gürkaynak (4 sayıda toplam 14 makale) ve Hüsametdin Şemsi Ege (6 sayıda toplam 12 makale) tarafından kalem alınan “*Celâl Sahir Erozan Hayatı ve Eserleri*” adlı eserde, Erozan’ın Türkçü ve edebiyatçı kimliğiyle örnek alınması gereken bir münevver olduğundan bahsedilerek yazarın hayatı, edebiyata dair düşünceleri ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir (Gürkaynak ve Ege, 1936, s.6). Bu yayımdan bir yıl sonra Gürkaynak (1937) tarafından “*Mehmet Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*” adıyla bir eser daha yayımlanmıştır. Gürkaynak, eseri yazma amacını “Mehmet Emin Yurdakul’a duyduğu büyük sevgi ve hürmet” olarak belirtmiştir (s.5). Bu eserler dışında Ali Murtaza Gürkaynak’ın büyük Türk şairlerinin hayatı ve eserlerini kaleme aldığı çeşitli makaleleri (Bilecik Halkevi, 1936c, s.3; 1936ç, s.9-10); Guy de Maupassant, Victor Hugo, Alfred de Musset gibi dünyaca ünlü yazarların eserlerine yer verdiği değerlendirmeleri de mevcuttur (Bilecik Halkevi, 1936a, s.7).

Yazar kadrosu ve kaleme alınan yazılar göz önüne bulundurulduğunda, Devrimin Sesi dergisinin yalnızca içtimaî ve siyasî meseleleri işleyen bir mecmua değil, aynı zamanda edebî yayın hüviyeti taşıyan geniş kapsamlı bir kültür dergisi olduğu da görülebilmektedir.

4. Devrimin Sesi

Bilecik Halkevi tarafından ilk sayısı 23 Şubat 1936 tarihinde Bilecik Halkevi Matbaasında basılan ve toplamda altı sayı yayımlanan süreli yayındır. İlk sayısının iç kapağında “Sosyal, Kültürel ve Siyasal Dergi” olarak tanımlanmıştır (Bilecik Halkevi, 1936a, s.3). Saman kâğıdı olarak da bilinen üçüncü hamur kâğıtlara baskısı yapılan dergi, 20x28 cm ebatlarındadır. Kapak kısmında, derginin adıyla birlikte altı ok amblemi mevcuttur. Her sayıda; sosyal, kültürel, siyasî ve ekonomik konuların ele alındığı 10 ila 13 arasında makaleye yer verilmiştir. Bazı sayılarda bir yazarın birden çok makalesi görülmektedir. Derginin ilk baskısı olan 1936 Şubat sayısı 13 sayfa, Mart sayısı 17 sayfa, Nisan sayısı 17 sayfa, Mayıs sayısı 19 sayfa, Haziran sayısı 17 sayfa ve son baskısı olan Temmuz sayısı 17 sayfadan ibarettir.

4.1. Devlet Eğitim Politikalarının “Devrimin Sesi” Dergisindeki Yansımaları

Tek partili dönemde (1923-1945) Cumhuriyet Halk Fırkasının siyasî ideolojisiyle şekillenen hükûmet programlarında eğitimle ilgili kapsamlı değerlendirmeler ve yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlar, Cumhuriyet Halk Fırkasının 1927 tarihli kongresinde “eğitim siyaseti” başlığıyla ele alınmış; Türk eğitim sisteminin; laik, çoğulcu, fırsat eşitliği yaratan, Türk diline ve kültürüne gerekli önemi veren, bilim adamlarına layık oldukları statü ve yaşam standartlarını sağlayabilen, sanata ve sanatçıya hak ettiği değeri teslim eden bir yapıda şekillendirilmesi gerekliliği sonucuna varılmıştır (Balcı, 1993, s.123). Bu kongrede alınan kararlarda eğitimin istikameti, ulusal ve çağdaş bir toplumun inşasına dönüktür.

1931 yılında gerçekleştirilen Cumhuriyet Halk Fırkası III. Kongresinde ise bu hedeflerin yanında eğitimde; Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, Cumhuriyet değerlerine sadık bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır (Kaplan, 1999, s.171). Alınan bu son kararların arkasında, süreci hazırlayan pek çok neden vardır. Bu sebeplerden en önemlileri arasında, izleri silinemeyen İzmir Suikastı ve Menemen Olayı gösterilebilir (Güneş, 2003, s.17).

1935 yılında düzenlenen IV. Büyük Kurultayda, Cumhuriyet Halk Fırkasının altı temel ilkesinin tamamı programa dâhil edilmiş; bununla birlikte köylü ve

çiftçinin eğitilmesi, tarım arazilerine destek sağlanması, köylerde okuryazarlık seferberlikleri başlatılması, çağdaş toplumun gereklilikleri gözetilerek kitap ve mecmua neşrinin artırılması, spor ve temsil faaliyetlerine önem verilmesi gibi konuların üzerinde de hususiyetle durulmuştur. (Balcı, 1993:123).

1939 tarihinde toplanan kurultayda eğitim konusuna çokça yer verildiği; diğer kurultaylarda alınan kararlara ilaveten öğretmenlerin gönderilmesine imkân olmayan köylere halkevlerinden rehber köy öğretmenleri görevlendirilmesi, içtimaî yardım faaliyetlerine ağırlık verilmesi, halkevi ve halk odalarının devamlılığının devlet tarafından güvence altına alınması gibi konulara ağırlık verildiği görülür (Gülcan, 2001, s.295-298).

Cumhuriyet Halk Partisinin 1927-1940 yılları arasında gerçekleştirdiği ve eğitim konusunda yapısal reformlar içeren dört kurultayın kararları göz önüne alındığında, devlet eğitim politikamızın temel ilke ve amaçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

a) Cumhuriyet ilkeleri ve Atatürk devrimlerini halka anlatarak bu değerlerin özümsemesini sağlamak; ilke ve devrimlere bağlı yurttaşlar yetiştirmek; muasır medeniyet hedefinden ayrılmayarak gelecek nesilleri toplumsal ve kültürel anlamda daha donanımlı hâle getirmek.

b) Türk diline, kültürüne, gelenek ve göreneklerine hak ettiği değeri vererek bu hususta çalışmalar yürütmek. Ulusal mirasımızı yaşatarak gelecek nesillerimize aktarabilmek.

c) Eğitimde fırsat eşitliği yaratmak. Memleketin en ücra köşesine dahi ulaşarak her vatandaşın eğitim hakkından yararlanmasına yardımcı olmak.

ç) Köylerde yaşayan vatandaşlar için okuryazarlık seferberliği başlatmak ve kütüphanelere erişim imkânı olmayan her köy için okuma salonları tesis etmek.

d) Köylü ve çiftçilere, tarım ve hayvancılık konusunda eğitim vererek bilinçli yurttaşlardan oluşan bir halk meydana getirmek. Tohumluk ve damızlık temini konusunda devlet desteği sağlamak.

e) Çağdaş yaşamın gerekliliklerine uygun kitap, dergi ve broşürler neşrederek yurttaşları, muasır medeniyet mertebesinde donanımlı hâle getirmek.

f) Spor ve temsil faaliyetlerine önem vererek bu sahalarda üretken olmak. Köylü ve kentliyi birbiriyle kaynaştıracak müsabakalar ve gezici temsiller hazırlamak.

g) Sosyal devletin gerekliliğince imkânı olmayan vatandaşlar için içtimai yardım faaliyetleri tertip etmek. Tıbbî desteğe ihtiyaç duyan ve hastanelere

erişemeyen vatandaşlar için seyyar muayene ekipleri görevlendirmek. Halkı; kişisel bakım ve bulaşıcı hastalıklar vb. konularda bilgilendirmek.

Cumhuriyetin ilanından tek partili dönemin sonuna kadar uygulanan devlet eğitim politikalarının temelini, cumhuriyet ilkeleri ve Atatürk devrimleri oluşturur. Bu değerlerin halka yeterince aktarılamaması ve halk nezdinde kayda değer bir karşılık bulamaması nedeniyle devlet eğitim politikaları düzenli olarak güncellenerek örgün eğitim dışında başkaca kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla mevzubahis değerlerin yurttaşlara aktarılması hedeflenmiştir.

Devlet ve halk arasında köprü vazifesi görmesi amacıyla faaliyete geçirilen bu kurumlardan biri de halkevleridir. Bu çalışmada, “Bilecik Halkevi ve Faaliyetleri” başlığında yer verdiğimiz şube etkinlikleri tekrar incelendiğinde, devlet eğitim politikalarında belirlenen hedeflerin tamamına yönelik çeşitli faaliyetler gerçekleştirildiği görülecektir. Bu aşamada Dil, Tarih ve Edebiyat şubelerince neşredilen broşür, kitap ve mecmuaların; devlet eğitim politikalarını geniş kitlelere ulaştırmadaki rolü oldukça önemlidir.

Bilecik Halkevinin süreli yayını olan ve ilk sayısı 26 Şubat 1936 yayımlanan “Devrimin Sesi” dergisinin takdim yazısı, Ali Murtaza tarafından “*Devrimin Sesi Neye Çıkıyor*” başlığıyla kaleme alınmıştır. Makalede derginin çıkış amacı “Türk devrimini bütün yetişen nesle anlatmak ve duyurmak nasıl ki okulların ödevi ise, yetişmiş yurttaşlarımıza ülkümüzü anlatmak ve kültürlerini yükseltmek de bizim en büyük ödevimizdir” biçiminde ifade edilmiştir (Bilecik Halkevi, 1936a, s.1-2). Derginin ilk sayısı, toplam 14 makale ve 13 sayfadan (boş bırakılan sayfa dâhil) ibarettir.

Devrimin Sesi dergisinin ilk sayısında Alâ Bingöl tarafından kaleme alınan “*Okuma Zevk ve İhtiyad*” başlıklı yazıda; Cumhuriyet Halk Partisi toplantısında ele alınan köy okulları meselesi, 22 köyde açılışı planlanan halk kütüphaneleri, gençlere çekici gelebilecek zararlı alışkanlıklar, yurttaşlara okuma alışkanlığı kazandırılması vb. sosyal ve kültürel konuların değerlendirildiği görülmüştür.

Tablo 3. Devrimin Sesi Dergisinin 1. Sayısında Yer Alan Makaleler ve Yazarları

Makalenin Başlığı	Yazar	Sayfa No:
Devrimin Sesi Neye Çıkıyor	Ali Murtaza	1-2
Okuma ve Zevk İhtiyadı	Alâ Bingöl	2-3
Ne Olur	Hüsamettin Şemsi	3
Şarkıcı Kız	Yolcu	4
Devrimin Sesi	M. Tevfik Gerçek	5
Suluk Yıldız-Üzüntü	Alfred de Musset (çev. Ali Murtaza)	5
Zamanımızda Tarih Anlayışının İlerleyişi	Ali Murtaza	6
Geçinme Şekilleri	Ali Murtaza	7
Seni Sana Tanıtacağım	Yolcu	8
Frederic Copin	Hüsamettin Şemsi	9
Nisyan	Boudelaire (çev. Necmi Güney)	9
Mondros'tan Lozan'a Kadar	Ali Murtaza	10
Geçen Günlerin Hikâyesi	Ali Murtaza	11
İlimizde Parti Konferansları	Komisyon	12

Tevfik Gerçek, “*Devrimin Sesi*” adlı makalesinde; Atatürk devrimlerinin gerekliliğine, yeni cumhuriyetin inşasına ve halkın inancına vurgu yapan oldukça coşkulu bir üslubu benimsemiştir. Ali Murtaza, dünya edebiyatının önde gelen Fransız yazarlarından Alfred de Musset’den yaptığı çeviriler ve felsefe üzerine kaleme aldığı “*Zamanımızda Tarih Anlayışının İlerleyişi*” adlı makalesiyle bu sayıya katkı sağlamıştır. Ayrıca, “*Mondros’tan Lozan’a Kadar*” başlıklı yazısında mütareke dönemine dair tarihi malumatlar; “*Geçinme Şekilleri*” adlı makalesinde ise köy ve kent yaşantısında iştigal edilen meslekleri cemiyetler hâlinde sınıflandırarak her cemiyetin yaşayış ve sosyal ilerleyiş serüvenleriyle ilgili bilgiler paylaşılmıştır. İlk sayının son yazında, Bilecik’te gerçekleştirilen “İnkılap ve İstiklal” temalı konferansla ilgili gözlemlere yer verilmiştir. Devrimin Sesi dergisinin ilk sayısında yer alan yazılar genel hatlarıyla ele alındığında dahi derginin muhtevasının, “devlet eğitim politikaları” başlığında belirttiğimiz amaç ve ilkelerle birebir örtüştüğü görülmektedir.

Devrimin Sesi dergisinin ikinci sayısı Mart 1936 tarihinde yayımlanmıştır. Bu sayıda, 12 makale ve 2 şiire yer verilmiştir. Toplamda 17 sayfadan (boş bırakılan sayfa dâhil) müteşekkildir.

Tablo 4: Devrimin Sesi Dergisinin 2. Sayısında Yer Alan Makaleler ve Yazarları

Makalenin Başlığı	Yazar	Sayfa No:
Her Şey Onun İçin Her Ödev Yurt İçin	Ali Murtaza	1
Zamanımızda Tarih Anlayışının İlerleyişi-II	Ali Murtaza	2
Ankara Kâbemizdir	Hüsamettin Şemsi	2
Geçinme Şekilleri-II	Ali Murtaza	3
Geçen Günlerin Hikâyesi-II	Ali Murtaza	4
Ateş Yakan Çocuklar	İbrahim Tarık Çakmak	4
Toroslara Doğru	İbrahim Tarık Çakmak	5
Bilecik'ten İzmit'e	M. Tevfik Gerçek	6-7
Robert Schumann	M. Tevfik Gerçek	7
İğne	Guy de Maupassant (çev. Ali Murtaza)	8-9
Bilecik'in Kuruluşu	Necmi Güney	10
Toprak Bayramı	Burhan Gören	11
Halkevinde Köy Sesi	Abdulkadir Ceylan	12-16
Tashih	Komisyon	16

Bu sayıda Ali Murtaza'ya ait 3 makale, bir önceki sayıda yayımlananların devamı niteliğindedir. “*Her Şey Onun İçin Her Ödev Yurt İçin*” adlı diğer makalesinde ise yurttaşların memleketeye karşı olan sorumluluklarından, meslek erbaplarının içinde bulunduğu koşullar da dikkate alınarak vatana en iyi nasıl hizmet edebileceklerinden ve aile kavramının öneminden bahsedilmiştir. Bu sayıda da Maupassant ve Schumann gibi önemli yazarların hikâyelerinden çevirilere yer verilmiştir. Bilecik Abbasköyü öğretmenlerinden Abdulkadir Ceylan'ın Kurtuluş Savaşı'nın zor günlerinden Cumhuriyetin ilan edilmesine kadar uzanan çetin yolu ve Atatürk ve devrimlerini konu edinen “*Halkevinde Köy Sesi*” adlı şiiri de bu sayıda yayımlanmıştır.

Günümüzde bile birtakım siyasi tartışmalara konu olan ve yankıları hâlâ devam eden Hüsamettin Şemsi'nin “*Ankara Kâbemizdir*” adlı şiirine bu sayıda yer verilmiştir. İbrahim Tarık Çakmak ve Tevfik Gerçek, deneme-hikâye türünde kaleme aldıkları yazılarla bu sayıya katkı sağlamıştır. Devrimin Sesi dergisinin ikinci sayısında yer alan yazıların çoğunlukla yurt sevgisi, millî kalkınma seferberliği, cumhuriyet ilkelerine ve Atatürk devrimlerine bağlılık üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

Devrimin Sesi dergisinin üçüncü sayısı ise Nisan 1936 tarihinde yayımlanmıştır. Bu sayıda 10 makale, 2 şiir ve 1 piyese yer verilmiştir. Toplamda 17 sayfadan (boş bırakılan sayfa dâhil) ibarettir. Derginin diğer

sayılarında olduğu gibi bu sayıda da dünya edebiyatının önemli bir yazarı ele alınmış, Victor Hugo'nun Sefiller adlı eserinden bir bölüm Necmi Güney tarafından tercüme edilerek dergide yayımlanmıştır. Ali Murtaza'nın Guy de Maupassant'dan çevirdiği "İğne" adlı hikâyenin tefrikasına devam edilmiştir. Türk Edebiyatında ise yine Ali Murtaza'nın değerlendirmeleriyle "*Namık Kemal ve Eserleri*" hakkında bilgiler paylaşılmıştır. Edebi sahada yer verilen bir diğer eser, Hüsametdin Şemsi tarafından kaleme alınan "*Kurtuluş*" adlı piyes olmuştur.

Devrimin Sesi dergisinin üçüncü sayısında en dikkat çekici konulardan birisi de çiftçilik ve tarım üzerine kaleme alınan yazılardır. Köylülerin önemli meselelerinden biri olan ekim faaliyetlerinin giderlerini karşılamak üzere "Ziraat Bankasından alınan krediler" konusuna bu sayıda değinilerek ilgili mercilere gerekli çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Niyazi Akı, "*Buğday Meselesi*" başlıklı yazısında, Türk insanının %70'ten fazlasının çiftçilikle iştiğal ettiğine ve bu oranın büyük bir bölümünü de buğday eken çiftçilerin oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Burhan Gören'in kaleme aldığı ve hangi faaliyetlerin ziraat kapsamında değerlendirileceğine dair fikirlere yer verilen "*Tarım*" başlıklı deneme, bu sayıda yayımlanmıştır.

Tablo 5. Devrimin Sesi Dergisinin 3. Sayısında Yer Alan Makaleler ve Yazarları

Makalenin Başlığı	Yazar	Sayfa No:
Buğday Meselesi	Niyazi Akı	1
Ulusun Şimdiye Kadar Geçirmiş Olduğu Tekâmül	Necmi Güney	2
Namık Kemal Hayatı ve Eserleri	Ali Murtaza	3
Sazlar Arasında	Mahlas: Şaka	4-5
Ülkeden Yazılar Bilecik'ten İzmit'e -II	M. Tefvik Gerçek	6-7
İğne-II	Maupassant (çev. Ali Murtaza)	8
Victor Hugo-Sefiller	V. Hugo (çev. Necmi Güney)	9
Bilecik'te Türkler	Necmi Güney	10-11
Tarım	Burhan Gören	12-13
Geçen Günlerin Hikâyesi-III	Ali Murtaza	14
Bak Bir Kere	Hüsametdin Şemsi	14
Bilmem Ki Ne Desem	Yolcu	14
Kurtuluş (Piyas)	Hüsametdin Şemsi	12-16

Devrimin Sesi dergisinde çoğunlukla tarihi meseleleri ele aldığı yazılarla tanınan Necmi Güney, bu sayıda "*Ulusun Şimdiye Kadar Geçirmiş Olduğu Tekâmül*" başlıklı makalesinde insanın yaradılış serüveni, biyolojik çeşitlilik

ve Darwin'in teorisindeki tasnif problemleri gibi konuları değerlendirmiştir. “*Bilecik'te Türkler*” adlı diğer makalesinde ise 13. yüzyıldan itibaren Bizans sınırlarında tehditler oluşturan Türklerin faaliyetlerini ve Kayı boyunun Bilecik'teki varlığını ele almıştır. Derginin 3. sayısında; edebiyattan sanata, tarihten coğrafyaya, çiftçilikten sosyokültürel konularına kadar çeşitli konularda yazılar kaleme alınmıştır.

Tablo 6. Devrimin Sesi Dergisinin 4. Sayısında Yer Alan Makaleler ve Yazarları

Makalenin Başlığı	Yazar	Sayfa No:
İnkılap Dersleri	Recep Peker	1-2
Ulusun Şimdiye Kadar Geçirmiş Olduğu Tekâmül-II	Necmi Güney	3
Şehirde Su Meselesi	Niyazi Akı	4
Geçen Günlerin Hikâyesi	Ali Murtaza	5
Mozart	Hüsamettin Şemsi	6
Ülkeden Yazılar Bilecik'ten İzmit'e -IV	M. Tevfik Gerçek	7
Ben de Şaştım	Yolcu	8
Namık Kemal Hayatı ve Eserleri-II	Ali Murtaza	9-10
İğne-III	Maupassant	11
Ne Yapsam-Beklemek	Süleyman Şahintar	11-12
Bilecik'ten Maniler	Muhsin Ersoy-Kemal Gürer	13
Bilecik	Necmi Güney	14
Kurtuluş (Piyes)-II	Hüsamettin Şemsi	15

Devrimin Sesi dergisinin dördüncü sayısı Mayıs 1936 tarihinde neşredilmiştir. Bu sayıda 2 şiir, 1 piyes, 1 mani derlemesi ve 9 makaleye yer verilmiştir. Boş sayfalar ve en sonda yer alan resimli duyuru metni dâhil bu sayı 19 sayfadan ibarettir. Edebî sahada; Maupassant'ın “İğne” adlı hikâyesi, “*Namık Kemal ve Eserleri*” serisi ile “*Kurtuluş*” piyesinin devamına yer verilmiş; Hüsamettin Şemsi tarafından Mozart'ın hayatı ve eserleri hakkında kaleme alınan yazı, bu sayıda yayımlanmıştır. Kemal Gürer'in Bilecik yöresinden derlediği manilerin bir kısmına bu sayıda yer verilmiştir.

Derleme faaliyetleri, kültür varlıklarımızın yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması hususunda Devlet Eğitim Politikalarımızın hedefleri arasında yer alması sebebiyle de oldukça önemlidir. Daha önce Hüsamettin

Şemsi ve İbrahim Tarık Çakmak tarafından Bilecik yöresinde derlenen türküler, halkevi matbaası tarafından basılıp ciltlenerek kitap hâline getirilmiş ve Bilecik Halk Kütüphanesine kazandırılmıştır (Devrimin Sesi, 1936ç, s.18). Bu sayıda, Bozüyük'te öğretmenlik yapan Süleyman Şahintar'ın “*Beklemek*” ve “*Ne Yapsam*” adlı iki şiiri yayımlanmıştır. Buradan hareketle, Devrimin Sesi Mayıs sayısında yayımlanan içeriklerin yarısından fazlasının edebiyat sahasında kaleme alındığını söylemek mümkündür. Recep Peker; Atatürk devrimleri, müspet ilimlerin gerekliliği ve gençlerin yüksek tahsil hedefleri üzerine kaleme aldığı “İnkılap Dersleri” adlı makalesiyle bu sayıya katkı sağlamıştır. Niyazi Akı, “Şehirlerde Su Meselesi” adlı makalesinde artan kent nüfusuyla beraber ihtiyaç duyulan temiz su kaynaklarının temini üzerine birtakım önerilerde bulunmuştur. Necmi Güney'in Bilecik coğrafyasını estetik bir bakışla betimlediği “*Bilecik*” adlı denemesi de bu sayıda yer almıştır.

Devrimin Sesi dergisinin beşinci sayısı Haziran 1936 tarihinde neşredilmiştir. Bu sayıda 7 makale, 1 piyes ve 1 mani derlemesine yer verilmiştir ve dergi toplamda 17 sayfadan ibarettir. Haziran sayısında yayımlanan makalelerin beşi, diğer sayılarda yayımlanan yazıların devamı niteliğindedir. Necmi Güney tarafından kaleme alınan ve her sayıda tefrika edilmesi planlanan “Bilecik Tarih Coğrafya Etüdü” başlıklı yazı dizisi, Devrimin Sesi dergisinin kısa ömürlü olmasından dolayı gayesine erişememiş olsa da 1937 senesinde Bilecik Halk Matbaası tarafından kitap olarak basılmış ve nihai amacına ulaşmıştır. Hüsamettin Şemsi'nin 19 Haziran 1936 tarihinde gerçekleşen ve Bilecik'ten de oldukça iyi biçimde izlenebilen güneş tutulmasına dair şehirdeki gözlem ve değerlendirmelerine bu sayıda yer verilmiştir. Atatürk devrimleri ve cumhuriyet kazanımlarına dair değerlendirmelerini bir yazı dizisi hâline getirilen M. Tevfik Gerçek'in “Bilecik'ten İzmit'e” başlıklı makalesi, bu sayıda da yayımlanmaya devam etmiştir. Devrimin Sesi haziran sayısının büyük bölümü, Bilecik Halkevinin 1936 yılında gerçekleştirdiği faaliyetlerin raporlarına ayrılmıştır. Bu raporlarda; Bilecik Halkevinde faaliyet gösteren sekiz şubenin altı aylık icraatlarına, halkevinin üye sayısı ve üyelerin meslek dağılımına yönelik teferruatlara, düzenlenen konferansların konu ve katılımcı sayılarına, sahnelenen gösterilerin içeriklerine, içtimaî yardımların türü ve muhtevasına dair detaylı bilgiler yer almaktadır. Halkevlerinin faaliyetlerine ilk kaynaktan toplu bir biçimde erişilebilmesi açısından bu raporlar oldukça kıymetlidir. İçerik olarak değerlendirildiğinde Devrimin Sesi dergisinin yalnızca halkevlerinin ideolojik misyonunu yerine getirme kaygısıyla yayımlanan bir dergi olmadığı, donanımlı yazar kadrosuyla gerçek anlamda sosyal ve kültürel hüviyete sahip bir neşriyat olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Devrimin Sesi Dergisinin 5. Sayısında Yer Alan Makaleler ve Yazarları

Makalenin Başlığı	Yazar	Sayfa No:
İnkılap Dersleri-II	Recep Peker	1-2
Ulusun Şimdiye Kadar Geçirmiş Olduğu Tekâmül-III	Necmi Güney	3
Bilecik Tarih Coğrafya Etüdü	Necmi Güney	4
Toroslara Doğru	İbrahim Tarık Çakmak	5
Güneş Tutulmadan ve Tutulurken	Hüsamettin Şemsi	6
Ülkeden Yazılar Bilecik'ten İzmit'e -IV	M. Tevfik Gerçek	7
Dergimiz	Hüsamettin Şemsi	8
Bilecik'ten Maniler-II	Muhsin Ersoy	9
Kurtuluş (Piyas)-III	Hüsamettin Şemsi	10

Devrimin Sesi dergisinin altıncı ve son sayısı Temmuz 1936 tarihinde neşredilmiştir. Bu sayıda 8 makale, 1 piyes ve 1 mani derlemesine yer verilmiştir ve dergi toplamda 17 sayfadan ibarettir. Temmuz sayısında yayımlanan 6 makale, diğer sayılarda yayımlanan yazıların devamı niteliğindedir. Muhsin Ersoy tarafından kaleme alınan “*Söz Kesme-Gelin Görme-Nişan-Düğün*” başlıklı yazıda, evliliğe giden yolda Bilecik’te süregelen gelenek ve görenekler anlatılarak sürecin aşamaları kayıt altına alınmıştır. Sözlü kültür ürünlerin derlenmesinde olduğu gibi tarihimizin önemli bir parçası olan gelenek ve göreneklerimizin de kayıt altına alınması, milli kültürümüz açısından oldukça önemlidir. Kütahya Milletvekili Recep Peker’in “*Uluslaşma-Devletleşme*” başlıklı makalesinde; devlet mefhumu, devletin görevleri, sosyal devletin gereklilikleri, temel yasalar, haklar ve özgürlükler, inkılaplar ve değişim hareketleri gibi konular üzerine kapsamlı değerlendirmelere yer verilmiştir.

Tablo 8. Devrimin Sesi Dergisinin 6. Sayısında Yer Alan Makaleler ve Yazarları

Makalenin Başlığı	Yazar	Sayfa No:
İnkılap Dersleri-III	Recep Peker	1-2
Üçüncü Dil Kurultayı Çalışma Programı	Komisyon	3
Bilecik Tarih Coğrafya Etüdü-II	Necmi Güney	4
Toroslara Doğru-II	İbrahim Tarık Çakmak	5
Ulusun Şimdiye Kadar Geçirmiş Olduğu Tekâmül-IV	Necmi Güney	6
Söz Kesme-Gelin Görme-Nişan-Düğün	Muhsin Ersoy	7
İpek Böceğine Bakmalı	Hüsamettin Şemsi	8
Bilecik'ten Maniler-III	Muhsin Ersoy	9
Uluslaşma-Devletleşme	Recep Peker	10-14
Kurtuluş (Piyas)-IV	Hüsamettin Şemsi	15-16

14 Ağustos 1936 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirilecek olan Dil Kurultayı hakkında bilgiler verilen bu sayıda, kurultayın çalışma programı paylaşılarak “dil devrimin amaçları ve dilin ihtiyaçları, Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri ve önemi” gibi dil hususiyetindeki konularda komisyona tez sunmak isteyenler için çağrı yapılmıştır. Hüsamettin Şemsi tarafından kaleme alınan “İpek Böceğine Bakmalı” başlıklı makale, şehrin güncel meselelerine değinmesi bakımından bu sayıda üzerinde durulması gereken yazılardandır.

Recep Paker tarafından kaleme alınan “İnkılap Dersleri” yazı dizisi de bu sayıyla birlikte nihayete ermiştir. Yazı dizisinin son makalesinde; inkılabın çeşitleri, Türk inkılaplarının gücü ve derinliği, inkılaplarda cebir ve şiddet kavramlarının meşruluğu, inkılabın getirdiği yeniliklerle yetişen nesiller, devlet bilinci ve yurttaş sorumlulukları gibi olgular üzerinde durulmuştur.

5. Sonuç

Cumhuriyetin ilk on yılında toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda birçok devrim gerçekleştirilmiştir. Muasır medeniyet seviyesine ulaşma gayretiyle çıkılan yolda cumhuriyetin temel ilkeleri ve Atatürk devrimleri halka yeterince iyi anlatılamamıştır. Dolayısıyla inkılâpların sokaktaki tesiri istenildiği gibi olmamıştır. Bu durumu en iyi özetleyen hadise, 1930 yılında parlamento içi denetim görevini yerine getirmek maksadıyla Atatürk'ün desteğiyle kurulan ve çok partili sistemin ilk denemesi olarak kayıtlara geçen *Serbest Cumhuriyet Fırkası*nın, henüz faaliyetlerine bile başlamamışken kısa sürede halktan büyük destek görmesi, mevcut anlayış karşısında yeni bir partinin halk tarafından teveccühle karşılanması hatta mevcut siyasi erk için potansiyel bir tehdit oluşturacak seviyeye gelmesiyle birlikte kapatılmasıdır. Bu süreç; devlet idaresini elinde bulunduranları, kendilerini halka daha iyi anlatabilmek için çözüm arayışına sürüklemesi bakımından siyasi tarihimizde adeta bir mihenk taşı hüviyetindedir. Halkevi dergileri de bu çözüm arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Devrimin Sesi dergisinin yayın hayatı oldukça kısa sürmesine rağmen okuyucularla buluşabildiği altı sayı incelendiğinde, devlet eğitim politikalarını şekillendiren kavram ve değerler çizgisinde nitelikli çalışmalar ortaya koyduğu görülmektedir. Derginin altı sayısında, her biri ayrı başlıkta değerlendirilen toplam 73 makale kaleme alınmıştır. Bu makaleleri, ele aldıkları konular bakımından; Türk dili ve kültürü, gelenek ve görenekler, eğitimde fırsat eşitliği, okuryazarlık seferberliği, cumhuriyet ilkeleri, inkılap tarihi, çiftçilik ve hayvancılık, spor ve temsil faaliyetleri, Atatürk devrimleri, şehrin coğrafyası ve önemli günleri, yurttaşlık bilinci, sosyal yardım faaliyetleri, güzel sanatlar,

batı müziği ve önemli bestekârlar olmak üzere 14 kategoride tasnif etmek mümkündür. Tespit edilen konu kategorileri, devlet eğitim politikalarının ilke ve hedefleri göz önüne alınarak değerlendirildiğinde; Devrimin Sesi dergisinin muhteva yönünden devlet eğitim politikalarının belirlediği hedeflerle aynı istikamette bir yayın çizgisi izlediği görülebilir. Benzer durumlara, Bilecik Halkevinde faaliyet gösteren tüm şubelerin etkinlik programlarında da rastlanır. Bilecik Halkevi faaliyet raporlarında, Devrimin Sesi dergisinin düzenli olarak neşredilen sayılarının kent merkezindeki kütüphanelerle civar köyler ve komşu illere de gönderildiği bilgisi mevcuttur. Tüm bu veriler ışığında Bilecik Halkevi Devrimin Sesi dergisinin hem devlet eğitim politikalarının muhtevasını yansıtmaya hem de genç cumhuriyetin ilkelerini halka yayma aracı olarak etkin bir biçimde kullanıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Kaynaklar

- Akyüz, K. (1993). *Türk ocakları*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Aslan, N. (2007). *Bursa halkevi uludağ dergisi ve Türk devrimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Balcı, E. (1993). *Türkiye’de eğitim politikaları ve siyasi parti ödülleri*. Ankara: Adım Yayıncılık.
- Gerçek M.T. (1935). *Ulusum ve ülküm*. Bilecik: Halkevi Basımevi.
- Gülcan, Y. (2001). *Cumhuriyet halk partisi (1923-1946)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Güneş M., Güneş H. (2003). *Türkiye’de eğitim politikaları ve sivil toplum*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güneş, M. (2012). Adnan Menderes ve halkevleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(25), 141-155.
- Güney N. (1935). *Geceler*. Bilecik: Halkevi Basımevi.
- Güney N. (1937). *Bilecik tarih ve coğrafya etüdü*. Bilecik: Halkevi Basımevi.
- Gürkaynak A.M., Ege H.Ş. (1936). *Celâl Sahir Erozan hayatı ve eserleri*. Bilecik: Halkevi Basımevi.
- Gürkaynak A.M. (1937). *Mehmet Emin Yurdakul hayatı ve eserleri*. Bilecik: Halkevi Basımevi.
- Kaplan, İ. (1999). *Türkiye’de milli eğitim ideolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kunter, H. B. (1964). *Kuruluşlarının 32. yıldönümünde halkevleri*. Ankara: Halkevleri Yayınları.
- Öz, E. (1996). *Otoriterizm ve siyaset-Türkiye’de tek parti rejimi ve siyasal katılma (1932-1945)*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Taşdemir, S. (2012). *Amasya halkevi ve yeşilirmak dergisi*. 38. Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi'nde (ICANAS-2007) sunulan bildiri, Ankara.

Toksoy, N. (2007). *Halkevleri-bir kültürel kalkınma modeli olarak*. Ankara: Orion Yayınevi.

Tuncer, H., Hacaloğlu Y., Memişoğlu R. (1998). *Türk ocakları tarihi 1912-1997 cilt:I*. Ankara: Türk Ocakları Yayınları.

Yüzbaşı, E. (2015). *Bilecik halkevi ve faaliyetleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

Resmî Yayınlar ve Faaliyet Raporları:

Bilecik Halkevi (1933). *Onuncu cumhuriyet bayramında Bilecik halkevi-OCBBH*. Bilecik: Halkevi Basımevi.

Bilecik Halkevi (1936). *Bilecik halkevi 1935 faaliyet broşürü-BHB*. Bilecik: Halkevi Yayınları.

Bilecik Halkevi (1936a). *Devrimin sesi*, 1(1). Bilecik: Halkevi Yayınları.

Bilecik Halkevi (1936b). *Devrimin sesi*, 1(2). Bilecik: Halkevi Yayınları.

Bilecik Halkevi (1936c). *Devrimin sesi*, 1(3). Bilecik: Halkevi Yayınları.

Bilecik Halkevi (1936ç). *Devrimin sesi*, 1(4). Bilecik: Halkevi Yayınları.

Bilecik Halkevi (1936d). *Devrimin sesi*, 1(5). Bilecik: Halkevi Yayınları.

Bilecik Halkevi (1936e). *Devrimin sesi*, 1(6). Bilecik: Halkevi Yayınları.

Cumhuriyet Halk Fırkası (1932). *Halkevleri çalışma talimatnamesi-HÇT*. Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası.

Cumhuriyet Halk Fırkası (1933). *Halkevlerinin 1933 senesi faaliyet raporları hülâsaları-HSFRH*. Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası.

Cumhuriyet Halk Fırkası (1934). *Halkevlerinin 1934 senesi faaliyet raporları hülâsaları-HSFRH*. Ankara: Ulus Basımevi.

Cumhuriyet Halk Fırkası (1935). *Halkevlerinin 1935 senesi faaliyet raporları hülâsaları-HSFRH*. Ankara: Ulus Basımevi.

BÖLÜM VII

SİYASAL RIZA VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

The Relationship between Political Consent and Democracy

Gökhan ACAR

(Prof. Dr.), Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: gokhnacar@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3617-1958

1. Giriş

Siyasal rıza, demokratik sistemlerin temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Demokrasi, halkın egemenliği ve katılımı üzerine kurulu bir yönetim biçimi olarak siyasal rızanın güçlü bir temeli olduğu düşünülmektedir. Siyasal rıza kavramı, bireylerin ve toplumun, siyasi süreçlere ve karar alma mekanizmalarına duyduğu güven, kabul ve destek ile ilişkilidir. Bu bağlamda, siyasal rıza, demokratik toplumların istikrarı, işlevselliği ve meşruiyeti açısından kritik bir öneme sahiptir.

Siyasal rıza ve demokrasi arasındaki ilişki, modern toplumların yönetiminde ve siyasi süreçlerin işleyişinde merkezi bir konumda bulunmaktadır. Siyasal rıza, halkın siyasi kurumlara, liderlere ve karar alma süreçlerine duyduğu güven, kabul ve desteği ifade ederken, demokrasi ise halkın egemenliği, katılımı ve temsiliyeti üzerine inşa edilmiş bir yönetim biçimidir. Bu açıdan, siyasal rıza ve demokrasi arasındaki ilişki, toplumların demokratik süreçlere ne kadar güven duyduğu ve bu süreçlere ne kadar katılım sağladığı gibi önemli konuları içermektedir. Demokrasi ise, halkın siyasal süreçlere katılımının teşvik edildiği ve temel hak ve özgürlüklerin korunduğu bir yönetim biçimidir. Bu iki kavram arasındaki ilişki karmaşıktır ve birbirlerini etkileyen dinamik faktörler içermektedir.

Günümüzde, siyasal rızanın demokrasinin işleyişi ve sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahip olduğu kabul edilmektedir. Ancak, siyasal

rızanın gerçekten özgür bir iradenin yansıtılması mı, yoksa bazı sosyal, ekonomik veya politik faktörlerin etkisiyle mi oluştuğu konusu tartışmalıdır.

Bu çalışmanın amacı, siyasal rıza ve demokratik meşruiyet arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemek ve bu ilişkiyi anlamak için farklı perspektifler sunmaktır. Siyasal rıza ve demokrasi arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak ve demokratik kurumların güçlendirilmesine yönelik politika önerileri geliştirmek için önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca, siyasal rıza ve otoriter rejimler arasındaki farklılıkların anlaşılması, demokratikleşme sürecini teşvik etmek ve demokratik değerlerin yayılmasını desteklemek için önemlidir.

2. Siyasetin Tanımı

Siyaset, bireylerin veya grupların, belirli bir toplum veya kuruluş içindeki kaynakların kullanımı, güç ilişkileri, karar alma süreçleri ve çıkarların dengelenmesi gibi konuları ele aldığı bir sosyal fenomen olarak tanımlanabilir (Greene, 2016). Siyaset, genellikle toplumun yönetimi, düzeni ve işleyişi ile ilgilidir. Bu kapsamda siyaset, devletin ve hükümetin yapılanması, politika oluşturma ve uygulama süreçleri, siyasi partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri gibi çeşitli unsurları içerir (Easton, 1975). Aynı zamanda siyaset, farklı görüşlerin çatışması ve uzlaşması, toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerinin yönlendirilmesi gibi dinamikleri de içinde barındırır (Lasswell, 2017). Akademik olarak siyaset, politik sistemlerin işleyişi, ideolojilerin analizi, siyasal partilerin yapısı ve işleyişi, seçimlerin incelenmesi gibi alanlarda detaylı bir şekilde incelenir ve araştırılır. Klasik tanıma göre, siyaset, bir topluluğun düzenlenmesi ve yönetilmesi için yapılan faaliyetlerin genel adıdır, ki bu tanım Aristoteles tarafından da vurgulanmıştır. Bu bağlamda, siyaset devlet işlerini düzenleme ve toplum düzenini sağlama sürecini kapsar (Burawoy, 1990).

Max Weber, siyaseti “zor kullanma tekeli elinde bulundurma” olarak tanımlamıştır. Yani siyaset, devletin temel özelliği olarak, belirli bir otoritenin veya kurumun, zor kullanma yetkisinin kontrolünü elinde bulundurması ve bu yetkiyi belirli kurallar ve prosedürlere göre uygulaması olarak açıklar. Bu tanım, siyasetin merkezi güçlerin ve otoritelerin etkisini ve kontrolünü vurgulayan bir perspektifi yansıtır (Estlund, 2005). Siyaset bilimci Easton, (1975), ‘e göre, siyaset toplumsal bir sistem içinde karar alma ve uygulama süreçlerini içerir. Bu tanım siyaseti toplumu bir organizma olarak ele alır. Lasswell, (2017). ‘ye göre, siyaset “kimin neyi, ne kadar, nasıl alacağını belirleme ve uygulama süreci” olarak tanımlanır. Ona göre, siyaset, hükümetin sahip olduğu güç ve kaynakların nasıl dağıtılacağına dair bir süreçtir. Hannah Arendt’e göre ise siyaset, özgürlüğün korunması ve ortak yaşam alanının oluşturulması olarak

tanımlar (Wolin, 1994). Siyaset, insanların fikir alışverişinde bulunarak bir araya gelme sürecidir. Bu tanımlar siyasetin genel olarak toplumun düzenini belirleme, güç dağılımını düzenleme, karar alma ve uygulama süreçleriyle ilgili olduğunu vurgulamaktadır.

Siyaset, bir toplumun yönetimini düzenleme, değerleri belirleme ve halkın ihtiyaçlarını karşılama süreci olarak da görülebilir (Katz, 2005). Siyasetin bazı temel özellikleri ve unsurları şunlardır:

Yönetim ve Karar Alma Süreci: Toplumun yönetimini ve karar alma süreçlerini düzenleyen bir faaliyettir. Bu süreçler genellikle devletin işleyişi, hükümet politikaları ve kamusal yaşamın düzenlenmesi gibi konuları içerir (Klosko, 1991).

Çatışma ve Uyuşmazlık: Farklı bireyler, gruplar veya çıkarlar arasındaki çatışma ve uyuşmazlıkların çözülmesiyle ilgilidir. Farklı görüşler, ihtiyaçlar ve hedefler arasındaki çatışmalar siyasi süreçlerin merkezinde yer alır (Levy, 2008).

Kamu İlgisi ve Toplumsal Hedefler: Kamu yararını ve toplumsal hedefleri ilgilendirir. Siyasi süreçler genellikle toplumun genel çıkarlarını korumaya veya geliştirmeye odaklanır (Schwartz, 2008).

Liderlik ve Temsil: Siyasette liderlik önemli bir rol oynar. Liderler, belirli bir topluluğu temsil eder ve onların çıkarlarını savunur. Bu liderlik, demokratik seçimler yoluyla veya diğer siyasi süreçler aracılığıyla belirlenebilir (Smith vd., 2018).

Hukuk ve Kurallar Çerçevesinde Faaliyet: Siyaset, belirlenmiş hukuk ve kurallar çerçevesinde faaliyet gösterir. Anayasalar, yasalar ve diğer kurumsal yapılar siyasetin sınırlarını ve işleyişini belirler (Norris, 2017).

Kamu Gücü ve Otorite Kullanımı: Siyaset, kamu gücünün kullanımını içerir. Devlet ve hükümet yetkilileri, belirli politikaları uygulama ve toplum üzerinde otorite kullanma yetkisine sahiptir (Horton, 2013).

Kamuoyu ve Katılım: Siyaset, kamuoyunun şekillenmesi ve katılımıyla ilgilidir. Seçimler, referandumlar, protestolar ve diğer siyasi etkinlikler, toplumun siyasi süreçlere katılımını sağlar.

Değişim ve Adaptasyon: Toplumun değişen ihtiyaçlarına ve koşullarına uyum sağlama sürecini yansıtır. Siyasi sistemler ve politikalar zamanla değişir ve uyum sağlar (Grimes, 2006).

İdeoloji ve Değerler: Siyaset, belirli ideolojilerin ve değerlerin etrafında şekillenir. Liberalizm, konservatizm, sosyalizm gibi ideolojiler, siyasi düşüncelerin ve politikaların temelini oluşturabilir (Lipset, 1959).

Diplomasi ve Uluslararası İlişkiler: Siyaset, uluslararası ilişkilerde de etkilidir. Diplomasi ve uluslararası müzakereler yoluyla ülkeler arasındaki

ilişkileri düzenler ve uluslararası arenada çıkarların temsil edilmesini sağlar (Murphy, 2001).

Bu unsurlar, karmaşık ve dinamik bir alanı kapsamaktadır. Siyaset bilimi disiplini, siyasi süreçleri, devletin yapısını, uluslararası ilişkileri ve politika oluşturma süreçlerini inceleyerek siyasetin temel kavramlarını ve dinamiklerini anlamaya çalışmaktadır. Bu disiplin, politik teori, siyasi sistemler, kamu politikaları gibi çeşitli alt konulara ayrılır ve siyasi olayları analiz eder (Levy, 2008).

2.1. Rıza Kavramı

Rıza, kişinin veya topluluğun, bir durumu kabul etme, onaylama veya isteme durumunu ifade eden bir kavramdır. Bu kavram, çeşitli disiplinlerde farklı bağlamlarda kullanılmaktadır, ancak genel olarak bireyin içsel durumunu ve dışsal koşullara olan tutumunu yansıtır. Siyaset bilimi, felsefe, psikoloji, hukuk ve sosyoloji gibi alanlarda rıza kavramı üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Simmons, 1976).

Siyaset bilimi bağlamında, rıza genellikle siyasi süreçler ve kurumlarla ilişkilendirilir. Siyasal rıza, bir toplumun siyasi liderlere, hükümete veya devlete duyduğu güven, kabul ve desteğini ifade eder. Bu, demokratik sistemlerde özellikle önemlidir, çünkü demokrasinin temeli halkın rızası üzerine kurulmuştur. Halkın yönetim biçimini ve politika yapım süreçlerini onaylaması veya istemesi, demokrasinin meşruiyetini sağlar (Jones ve Stewart, 2013).

Felsefi açıdan, rıza kavramı etik ve ahlaki tartışmalarda önemli bir rol oynar. Felsefe tarihinde, rıza genellikle özgürlük ve irade kavramlarıyla bağlantılı olarak ele alınır. Örneğin, John Locke gibi düşünürler, siyasi otoritenin meşruiyetini bireylerin rızasına dayandırır. Rıza, bireylerin kendi eylemlerinin bilincinde olması ve bu eylemleri özgürce seçme yeteneğiyle ilişkilendirilir (Simmons, 1998).

Psikoloji ve sosyoloji bağlamında, rıza genellikle bireylerin sosyal çevrelerindeki rollerini ve ilişkilerini anlamak için incelenir. Bireylerin çeşitli sosyal ve kültürel faktörler altında nasıl rıza gösterdikleri ve davranışlarını nasıl şekillendirdikleri üzerine yapılan araştırmalar, sosyal bilimlerde önemli bir yer tutar (Burawoy, 1990).

Hukuk alanında, rıza kavramı genellikle sözleşme hukuku ve ceza hukuku bağlamında ele alınır. Sözleşme yaparken tarafların özgür iradeleriyle kabul ettikleri şartlar, sözleşmenin meşru olmasını sağlar. Benzer şekilde, ceza hukukunda suçlunun eylemlerini özgür iradesiyle gerçekleştirdiği kabul edilirse, cezanın meşruiyeti artar (Güler, 2018).

Genel olarak, rıza kavramı bir bireyin veya bir topluluğun içsel durumunu, tercihlerini ve dışsal koşullara olan tutumunu ifade eder. Bu kavram, siyasetten felsefeye, psikolojiden hukuka kadar birçok alanda incelenir ve çeşitli disiplinlerde önemli bir role sahiptir (Diamond, 2015).

2.2. Siyasal Rıza Kavramı ve Tanımı

Siyasal rıza kavramı siyaset bilimi ve sosyoloji alanlarında önemli bir kavramdır. Siyasal rıza, bir toplumda hükümetin veya yönetimin meşruluğuna dair genel kabul gören bir onay veya razı olma durumunu ifade eder (Levy, 2008). Bu, hükümetin veya yönetimin meşruluğunun halk tarafından kabul edildiği ve toplumun çoğunluğunun siyasi süreçlere katılarak meşru siyasi otoriteyi desteklediği anlamına gelir. Bu kavram, siyasal katılım, demokrasi ve siyasal sistemlerin stabilitesi gibi konularla yakından ilişkilidir (Bickel, 1975).

Siyasal rıza kavramı, genellikle demokratik süreçlerin işleyişini anlamak ve demokratik yönetimin sürdürülebilirliğini analiz etmek için kullanılır. Bu bağlamda, siyasal rıza, seçimlerde yüksek katılım oranları, demokratik kurumların ve değerlerin korunması için geniş bir toplumsal destek gibi faktörlerle ilişkilendirilir (Estlund, 2005).

Ancak siyasal rıza kavramı, eleştirel bir bakış açısıyla da incelenebilir. Bazı teorisyenler, siyasal rızanın aslında toplumsal eşitsizlikler, manipülasyon ve baskı gibi faktörler nedeniyle gerçek bir özgür iradeyi yansıtmadığını savunurlar. Bu perspektife göre, siyasal rıza daha çok egemen sınıfların çıkarlarına hizmet eden bir araç olabilir (Güler, 2018).

Sonuç olarak, siyasal rıza kavramı, siyaset bilimi ve sosyoloji literatüründe önemli bir yer tutar ve hükümetlerin meşruluğunu, demokratik süreçleri ve toplumsal katılımı anlamak için önemli bir araç olarak kullanılır (Greene, 2016).

2.2.1. Eğitimin Siyasal Rıza Oluşturmadaki Rolü

Eğitim sisteminin toplumun siyasi süreçlere katılımını, bilinçlenmesini ve demokratik değerlere sahip olmasını etkilediğini göstermektedir. Birçok akademik çalışma, eğitimin vatandaşlık bilinci oluşturmadaki önemini vurgulamaktadır. Smith vd., (2018), eğitim sisteminin demokratik vatandaşlar yetiştirme sürecinde kritik bir rol oynadığını belirtmektedir. Eğitim, bireylere demokratik süreçlerin nasıl işlediğini, siyasi partilerin ve liderlerin rollerini, seçimlerin önemini ve hükümetin işleyişini öğretir. Bu da bireylerin siyasal rıza oluşturmaya ve demokratik süreçlere aktif olarak katılmalarına olanak tanır.

Ayrıca, eğitimin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmedeki rolü de üzerinde durulan bir konudur. Yapılan araştırmalar, eleştirel düşünme

becerilerinin, bireylerin siyasi süreçleri sorgulamalarına, farklı görüşleri analiz etmelerine ve bilinçli siyasi kararlar vermelerine yardımcı olduğunu göstermektedir (Paul ve Elder, 2019). Bu da siyasal rıza oluştururken bireylerin daha bilinçli ve aktif bir rol oynamalarına katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Vatandaşlık Bilinci ve Katılımın Geliştirilmesi: Eğitim, bireylerin vatandaşlık bilinci kazanmalarına ve siyasi süreçlere katılımını artırmalarına yardımcı olur. Eğitim sistemi, demokratik değerlerin öğrenilmesini ve siyasi katılımın teşvik edilmesini sağlayarak siyasal rıza oluşturur (Lasswell, 2017).

Eleştirel Düşünme Yeteneğinin Geliştirilmesi: Eğitim, bireylerin eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirir. Eleştirel düşünme, siyasi süreçleri ve kararları sorgulama ve analiz etme becerisini içerir. Bu da bireylerin siyasi rıza oluştururken daha bilinçli ve bilgili olmalarını sağlar (Horton, 2013).

Eşitlik ve Adalet İdeallerinin Yayılması: Eğitim, eşitlik ve adalet ideallerini yayarak toplumda siyasal rızanın oluşmasına katkıda bulunur. Eğitim sistemi, insan hakları, toplumsal adalet ve eşitlik gibi kavramları vurgulayarak toplumsal farkındalık ve duyarlılık oluşturur (Pitkin, 1965).

Demokratik Değerlerin Öğretilmesi: Eğitim, demokratik değerlerin, kurumların ve süreçlerin öğretilmesinde önemli bir rol oynar. Öğrencilere demokrasi, özgürlük, adalet, çoğulculuk ve insan hakları gibi kavramlar öğretilerek demokratik bir toplumun oluşturulmasına katkıda bulunur (Simmons, 1976).

Sosyal Uyumun Teşviki: Eğitim, toplum içinde sosyal uyumu teşvik eder. Eğitim sistemi, farklı kültürlerden gelen bireyleri bir araya getirerek toplumsal çeşitliliği ve hoşgörüyü destekler. Bu da siyasal rızanın oluşmasında önemli bir faktördür (Burawoy, 1990).

Eğitimin siyasal rıza oluşturmadaki rolü, demokratik değerlerin ve insan haklarının öğretilmesindeki etkisiyle de ilgilidir. Sonuç olarak, eğitimin siyasal rıza oluşturmadaki rolü, vatandaşlık bilinci, eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, demokratik değerlerin öğretilmesi ve sosyal uyumun teşviki gibi faktörlerle ilişkilidir. Bu noktalar, eğitim sisteminin siyasi süreçlerde bireylerin aktif katılımını teşvik ederek demokratik bir toplumun oluşmasına katkı sağladığını göstermektedir (Norris ve Inglehart, 2019).

2.2.2. Sosyo-ekonomik Faktörlerin Siyasal Rıza Üzerindeki Etkisi

Bireylerin ekonomik durumu ve refahı, genellikle siyasal rıza üzerinde belirleyici bir faktördür. Yüksek gelir düzeyine sahip olan bireylerin genellikle daha fazla siyasal rızaya sahip olduğu ve siyasi süreçlere daha olumlu bir şekilde bakabildiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, ekonomik durgunluklar veya

sosyo-ekonomik eşitsizlikler siyasal rıza üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir (Pitkin, 1966).

Eğitim düzeyi, bireylerin siyasal süreçleri anlama ve değerlendirme yeteneklerini etkiler. Daha yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler genellikle daha bilinçli ve eleştirel bir siyasal rızaya sahiptirler. Eğitim, demokratik değerlerin öğrenilmesi ve demokratik katılımın teşvik edilmesinde önemli bir rol oynar (Burawoy, 1990).

Sosyal statü ve grup bağlılığı, bireylerin siyasal rıza düzeyini etkileyen önemli faktörlerdir. Belirli bir sosyal gruba aidiyet duygusu veya toplumda saygın bir konuma sahip olmak, bireylerin siyasal süreçlere olan katılımını ve siyasal rıza düzeyini artırabilir (Simmons, 1998).

Medya, bireylerin siyasi bilgiye erişimini sağlar ve siyasi süreçlere ilişkin algılarını şekillendirir. Medya tüketimi, bireylerin siyasal rıza düzeyini etkileyebilir. Özellikle çeşitli medya kaynaklarına erişim ve farklı görüşlere maruz kalma, siyasal rıza üzerinde olumlu bir etki yaratabilir (Gölcü, 2009).

Lipset'in (1959) klasik çalışması, ekonomik refahın siyasal rıza üzerindeki etkisini ele almış ve daha yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin genellikle daha fazla siyasal rızaya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Inglehart ve Carballo (1997) ve Welzel (2022) gibi araştırmacılar, eğitim düzeyinin siyasal rıza üzerindeki etkisini incelemiş ve daha yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin genellikle daha demokratik değerlere ve siyasal katılıma daha yüksek bir eğilim gösterdiğini bulmuşlardır.

Sesli ve Arslanel (2022), çoğunluğunu Z-kuşağının oluşturduğu seçmenlerin sosyo-kültürel ve demografik özelliklerine göre siyasal rızanın unsurlarına verdikleri önem düzeyi, bazı unsurlar için anlamlı bir şekilde farklılaşmaya neden olduğu ve bazıları için farklılaşmaya neden olmadığı görülmüştür. Örneğin katılımcıların cinsiyet, yaş gurup aralığı farkı, katılımcının aile veya tek ve arkadaşlarıyla yaşaması, kitle iletişim araçlarının siyasi tercihleri etkileme durumları siyasal rızaları üzerinde hiçbir etkisi bulunmamakta başka bir deyişle bireylerin bu farklı özellikleri siyasal rızanın boyutları olan yetkinlik, sorumluluk, doğruluk ve özgür irade boyutunda anlamlı farklar oluşturmamıştır, sonucuna ulaşmıştır.

Ceylan ve İspir (2020), yapmış oldukları araştırmada seçmenlerim, sosyo-tropik oy verme modelinde temel alınan ülke ekonomisinin güçlenmesi veya refahının yükselmesi parametresi ucu açık, yani farklı kriterlere bağlı olabilen bir parametredir. Dolayısıyla oy verme karar sürecinde seçmenin ülke ekonomisini veya refahını yükseltebileceğine inandığı nitelikli, farklı kriterler vardır. Örneğin, özgürlükler, liyakat, adalet, sorumluluk, tarım, sanayi, bilişim sektörlerinin

güçlenmesi gibi farklı nitelikteki kriterlerin, farklı seçmenler tarafından ülke ekonomisine ve refahına daha çok katkı sağlayacağı düşünülebilir, sonucuna ulaşmıştır.

Putnam (2000) sosyal sermaye kavramını ele alarak, sosyal bağların ve toplumsal katılımın siyasal rıza üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca, medya ve haber tüketiminin siyasal rıza üzerindeki etkisi de literatürde önemli bir yer tutar. Algan vd., (2019), medya tüketiminin bireylerin siyasal bilgi seviyelerini artırarak siyasal rızayı olumlu yönde etkileyebileceğini göstermiştir.

2.2.3. Toplumsal Katılımın Siyasal Rızaya Etkisi

Toplumsal katılım, bireylerin siyasal süreçlere, karar alma mekanizmalarına ve toplumsal faaliyetlere katılma derecesini ifade eder. Bu, seçimlere katılma, protesto etme, sivil toplum kuruluşlarına üyelik gibi çeşitli faaliyetlerle ölçülebilir (Huntington, 1996).

Siyasal rıza ile toplumsal katılım arasındaki ilişki, çoğu araştırma, toplumsal katılımın yüksek olduğu toplumlarda siyasal rızanın da genellikle yüksek olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni, bireylerin siyasal süreçlere katılarak etki sahibi olma ve toplumsal değişim taleplerini dile getirme fırsatının bulunmasıdır. Dolayısıyla, aktif katılım gösteren bireylerin, siyasal süreçlere daha fazla güven duyduğu ve hükümetin meşruiyetini daha yüksek bir oranda kabul ettiği gözlemlenmektedir (Grimes, 2006).

Toplumsal katılımın çeşitleri ve siyasal rıza üzerindeki etkileri, toplumsal katılımın çeşitli şekilleri, siyasal rıza üzerinde farklı etkilere sahip olabilir. Örneğin, seçimlere yüksek katılım, halkın hükümete olan güvenini artırabilirken, sivil toplum kuruluşlarına üyelik gibi daha örgütlü katılım biçimleri, bireylerin politik sistemde daha aktif bir rol almasını teşvik ederek siyasal rızayı güçlendirebilir (Bickel, 1975).

Toplumsal katılımın demokratik süreçlere katkısı, demokratik süreçlerin işleyişine önemli bir katkı sağlar. Katılım, halkın çıkarlarını ve tercihlerini ifade etme fırsatı sunar ve demokratik karar alma süreçlerini zenginleştirir. Bu da siyasal rıza düzeyini artırır çünkü bireyler, siyasi süreçlere katılarak kendi seslerini duyurabildiklerini hissederler (Huntington, 1996).

Eşitsizliklerin ve engellerin etkisi, toplumsal katılımın siyasal rıza üzerindeki etkisi, toplum içindeki eşitsizlikler ve katılım engelleri nedeniyle farklılık gösterebilir. Bazı gruplar, diğerlerine göre daha fazla siyasal katılım fırsatına sahip olabilir. Bu durum, siyasal rızanın ve meşruiyetin sorgulanmasına ve toplumsal dengesizliklere yol açabilir (Horton, 2013).

2.2.4. Medyanın Siyasal Rıza Üzerindeki Etkisi

Medya, toplumun siyasi süreçlere bakış açısını şekillendiren önemli bir araç olarak kabul edilir. Medya, haberlerin sunumuyla siyasi liderler ve politikalar hakkında toplumsal algıyı yönlendirir ve belirli görüşleri destekleyebilir veya eleştirebilir (Güler, 2018). Bununla birlikte, medya toplumsal normların oluşmasında ve sürdürülmesinde de etkilidir ve kamuoyunu belirli bir yöne yönlendirerek siyasi katılımı etkileyebilmektedir.

Gündem Belirleme Teorisi: Medya, toplumun gündemine önemli ölçüde etki eder. Hangi konuların haber yapıldığı ve nasıl sunulduğu, insanların ne hakkında düşüneceklerini belirler. Bu da siyasi süreçlere ilişkin algıları etkilenebilir (Simmons, 1999).

Algı Yönetimi: Medya kuruluşları, haberlerin sunumunda belirli bir bakış açısı oluşturabilirler. Bu da toplumun siyasi liderler, partiler veya politikalar hakkındaki algılarını şekillendirir. Özellikle haber kaynaklarının politik eğilimleri bu süreçte belirleyicidir. Kitlelerin karar almasını sağlama, başka bir deyişle kamuoyu oluşturma, kitle iletişim araçlarının önemli görevlerinden ve temel siyasal işlevlerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Güler, 2018).

Toplumsal Normlar: Medya, toplumsal normların oluşmasında ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynar. Siyasi liderlerin davranışları, politikaları veya olaylar hakkındaki haberler, toplumun kabul ettiği normları etkiler ve siyasal rızayı şekillendirir (Lipset, 1959).

Kamuoyu Oluşturma: Medya, kamuoyunun oluşmasında önemli bir rol oynar. Bir konu hakkında medyada olumlu veya olumsuz bir şekilde yoğun bir şekilde haber yapılması, toplumun o konudaki tutumunu belirler (Gölcü, 2009).

Propaganda ve Manipülasyon: Medya, siyasi güçler tarafından propaganda amacıyla kullanılabilir. Bilinçli olarak yanıltıcı veya manipülatif bilgilerin yayılması, toplumun siyasi rızasını etkileyebilir. Egemen güçlerin iktidarlarını koruyabilmek için çoğunluğun rızasını kazanmaları ve meşrulaşmaları gerekmektedir. Bu nedenle çoğunluğun çıkarları, yönetici sınıfın çıkarlarına uygun hale getirilmelidir. Söz konusu çıkar örtüşmesi, rızanın imalatı ile sağlanmaktadır. Sistemin rızanın üretilmesini sağlama, hegemonyaya ulaşma ve tahakküm kurma sürecinde ise kitlelerin zihninin yönlendirilmesi, yani manipülasyon önemli bir rol oynamaktadır (Güler, 2018).

Katılım ve Mobilizasyon: Medya, siyasi katılımı artırabilir veya azaltabilir. İnsanların siyasi süreçlere katılımını teşvik eden veya engelleyen içerikler sunabilir. Özellikle sosyal medyanın yükselişi, siyasal rızanın şekillenmesinde yeni dinamikler oluşturmuştur (Welzel, 2022).

Çoklu Medya Platformları ve Sosyal Medyanın Rolü: Geleneksel medyanın yanı sıra, sosyal medya gibi dijital platformlar da siyasal rızanın şekillenmesinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Sosyal medya, bireylerin siyasi görüşlerini ifade etmelerini, tartışmaları ve hareketleri organize etmelerini sağlayarak siyasi süreçlere doğrudan etki edebilir (Lasswell, 2017).

Son olarak, sosyal medya gibi dijital platformlar giderek artan bir şekilde siyasal rızanın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır, bireylere siyasi görüşlerini ifade etme ve tartışmalara katılma fırsatı sunmaktadır bu durum geleneksel medya araçlarının sansür ve ya kısıtları ortadan kaldırması açısından önemli bir unsurdur (Güler, 2018).

2.2.5. Siyasi Partilerin Siyasal Rıza Üzerindeki Rolü

Siyasi partiler, halkın çeşitli siyasal görüşlerini temsil eder ve bu görüşlerin siyasal süreçlere yansıtılmasını sağlar. Partiler, farklı toplumsal kesimlerin taleplerini ve çıkarlarını dile getirerek halkın siyasal süreçlere katılımını teşvik eder ve siyasal rıza oluşturur. Siyasi partiler, politika geliştirme ve uygulama süreçlerinde önemli bir rol oynar (Lipsky ve Smith, 1989). Seçimlerde halkın desteğini alarak iktidara gelen partiler, belirledikleri politikaları hayata geçirir ve bu politikaların toplum üzerindeki etkilerini yansıtarak siyasal rızayı şekillendirir (Horton, 2013).

Siyasi partiler, seçimlerin düzenlenmesi ve yönetilmesinde önemli bir rol oynarlar. Partiler, seçim süreçlerini organize eder, seçmenleri mobilize eder ve katılımı teşvik eder. Bu, halkın siyasal süreçlere katılımını artırarak siyasal rızayı güçlendirir (Burawoy, 1990).

Hükümetin denetlenmesi ve sorumluluğu, hükümetin denetlenmesi ve sorumluluğunu sağlarlar. Muhalefet partileri, iktidardaki partinin politikalarını eleştirir, hükümetin faaliyetlerini denetler ve sorunları dile getirerek halkın güvenini kazanır. Bu, siyasi rekabetin ve hesap verebilirliğin sağlanmasına katkıda bulunur ve siyasal rıza oluşturur (Simmons, 1976).

Toplumsal katılımın teşviki, toplumsal katılımı teşvik ederek siyasal rızanın oluşumuna katkıda bulunurlar. Partiler, seçmenleri siyasal süreçlere dâhil etmek için çeşitli faaliyetler düzenler, seçmenlerin seslerini duyurmasını sağlar ve siyasal süreçlere katılımı artırır. Siyasi partiler, demokratik bir toplumun oluşumunda ve sürdürülmesinde önemli bir araçtır ve siyasal rızanın oluşumunda kritik bir rol oynarlar (Webber ve Macleod, 2010).

2.2.6. Siyasal Kültürün Siyasal Rıza Üzerindeki Etkisi

Siyasal kültür, bireylerin ve toplumun siyasi süreçlere ve kurumlara karşı tutumlarını, değerlerini ve inançlarını ifade eder. Lipset'in (1959)

“Modernizasyon Teorisi” olarak bilinen çalışması, toplumların modernleşmesi sürecinde siyasal kültürün nasıl değiştiğini ve bu değişimin siyasal rıza üzerindeki etkilerini ele almıştır. Araştırmacı, toplumların refah seviyesi arttıkça ve değerler değiştikçe siyasal rızanın da değiştiğini ve demokratik değerlere olan inancın güçlendiğini göstermiştir.

Değerler ve İnançlar: Siyasal kültür, bireylerin siyasi değerlerini ve inançlarını şekillendirir. Örneğin, demokrasiye olan inanç, adalet, özgürlük gibi değerler siyasal kültürün önemli unsurlarıdır ve bu değerler siyasal rıza üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir (Bickel, 1975).

Siyasi Katılım ve İlgilenme: Siyasal kültür, bireylerin siyasi süreçlere olan katılım düzeyini ve ilgisini etkiler. Bir toplumun siyasal kültürü, siyasi katılımın ve ilginin yaygınlığını belirleyebilir. Güçlü bir siyasal kültüre sahip toplumlar genellikle daha yüksek bir siyasal rıza düzeyine sahiptir (Estlund, 2005).

Siyasi Davranışlar: Siyasal kültür, bireylerin siyasi davranışlarını da etkiler. Seçimlere katılım, siyasi partilere üyelik, protesto ve aktivizm gibi siyasi davranışlar, siyasal kültürün bir yansıması olarak ortaya çıkar. Güçlü bir siyasal kültüre sahip toplumlar genellikle daha aktif siyasi davranışlar sergiler (Grimes, 2006).

Toplumsal Normlar ve Değerler: Siyasal kültür, toplumun siyasi normlarını ve değerlerini de belirler. Belirli bir toplumda kabul edilen siyasi normlar ve değerler, bireylerin siyasal rızasını şekillendirir ve siyasi süreçlere karşı tutumlarını belirler (Norris ve Inglehart, 2019).

Siyasal kültür, toplumun siyasi süreçlere ve kurumlara olan tutumlarını belirleyen önemli bir faktördür ve bu nedenle siyasal rıza üzerinde derinlemesine bir etkiye sahiptir. Almond ve Verba (2015) tarafından yapılan klasik çalışmada, siyasal kültürün demokratik sistemlerde siyasal rıza oluşturmadaki rolü incelenmiştir. Araştırmacılar, demokratik siyasal kültürün, demokratik değerlere, siyasi katılıma ve demokratik kurumların meşruiyetine olan inançları şekillendirdiğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Inglehart ve Carballo (1997) ve Welzel (2021) gibi araştırmacılar, siyasal kültürün toplumların siyasal davranışlarını ve rızalarını etkilediğini gösteren çalışmalar yapmışlardır.

Bunun yanı sıra, Norris ve Inglehart (2019) tarafından yapılan daha yakın dönemdeki bir çalışma, siyasal kültürün toplumların siyasal davranışlarını ve rızalarını nasıl etkilediğini incelemiştir. Araştırmacılar, demokratik siyasal kültürün, demokrasiye olan inançları artırarak siyasal katılımı teşvik ettiğini ve siyasal rıza düzeylerini yükselttiğini belirtmişlerdir.

2.2.7. Siyasal Rıza ve Seçim Süreçleri

Siyasal rıza ve seçim süreçleri arasındaki ilişki siyaset bilimi literatüründe önemli bir konudur ve önemli bir etkiye sahiptir. Seçimler, halkın siyasi

süreçlere katılımını ve hükümete olan güvenini şekillendirir. Demokratik bir seçim süreci, halkın siyasal rıza düzeyini artırabilirken, hileli veya haksız bir seçim süreci siyasal rıza üzerinde olumsuz etkiler bırakabilir (Acemoglu ve Robinson, 2019).

Seçimlerin meşruiyeti artırması, demokratik ve adil bir seçim süreci, hükümetin meşruiyetini artırabilir. Seçimler, halkın iradesinin yansıtıldığı bir süreç olduğu için, halkın hükümete olan güvenini ve meşruiyetini güçlendirir. Bu nedenle, demokratik seçimler genellikle siyasal rızayı artırır ve hükümetin meşruiyetini sağlar (Bickel, 1975).

Seçimlerin siyasal rızayı yönlendirmesi, seçim süreçleri, halkın siyasal tercihlerini belirleyen önemli bir araçtır. Halk, seçimlerde oy kullanarak siyasal liderleri ve politik partileri seçerken, tercihlerini ve beklentilerini ifade eder. Dolayısıyla, seçim sonuçları siyasal rıza düzeyini doğrudan etkileyebilir ve hükümetin politika yapma süreçlerini şekillendirir (Pitkin, 1965).

Seçimlerin siyasal katılımı artırması seçimler, halkın siyasal süreçlere katılımını teşvik eder. Halk, seçimlerde oy kullanarak doğrudan siyasete katılır ve tercihlerini ifade eder. Yüksek katılım, halkın siyasal süreçlere olan ilgisini ve rızasını yansıtarak demokratik meşruiyeti güçlendirir (Easton, 1975).

Seçim süreçlerinin şeffaflığı ve adilliği, seçim süreçlerinin şeffaflığı ve adilliği, halkın seçim sonuçlarına olan güvenini etkiler. Şeffaf ve adil bir seçim süreci, halkın seçim sonuçlarına güven duymasını sağlar ve siyasal rıza düzeyini artırır. Bunun yanı sıra, seçim süreçlerinin adil olmaması veya hileli uygulamaların bulunması, siyasal rıza üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir (Simmons, 1976).

2.2.8. Yerel Yönetimlerin Siyasal Rıza Oluşturmadaki Rolü

Yerel yönetimler, doğrudan vatandaşların günlük yaşamlarını etkileyen hizmetleri sunmakla sorumludurlar ve bu nedenle yerel düzeyde siyasal rızanın oluşturulmasında önemli bir rol oynarlar (Smith vd., 2018).

Katılımcılık ve Yerel Demokrasi: Yerel yönetimler, vatandaşların siyasal süreçlere doğrudan katılımını teşvik ederler. Katılımcı mekanizmaların kullanımı, yerel hizmetlerin planlanması ve karar alınmasında vatandaşların aktif rol almasını sağlar. Bu da yerel düzeyde siyasal rıza oluşturur (Levy, 2008).

Hizmet Kalitesi ve Memnuniyet: Yerel yönetimler, doğrudan halkın ihtiyaçlarını karşılayan hizmetleri sunarlar. Yerel yönetimlerin etkin bir şekilde hizmet sunması ve vatandaşların beklentilerini karşılaması, halkın yerel yönetimlere olan güvenini artırır ve siyasal rıza oluşturur (Jones ve Stewart, 2013).

Yerel Katılımın Teşviki: Yerel yönetimler, katılımcı mekanizmaları ve programları teşvik ederek, vatandaşların siyasi süreçlere aktif katılımını sağlarlar. Mahalle toplantıları, kamu danışma forumları ve yerel yönetimlerin sosyal medya platformları gibi araçlar, vatandaşların sesini duyurmalarını sağlar ve siyasal rıza oluşturur (Greene, 2016).

Toplumsal Katılımın Artırılması: Yerel yönetimler, toplumsal katılımı teşvik ederek, farklı toplumsal kesimlerin siyasal süreçlere eşit ve adil bir şekilde katılmasını sağlarlar. Çeşitli grupların temsil edildiği ve çeşitliliğin gözetildiği yerel yönetimler, toplumsal uzlaşma ve siyasal rıza oluşturur (Rosenbaum ve Tyler, 1975).

Rosenbaum ve Tyler (1975), tarafından yapılan bir çalışmada, yerel yönetimlerin vatandaşların siyasal katılımını artırma potansiyeline odaklanılmıştır. Araştırmacılar, katılımcı mekanizmaların kullanımının, vatandaşların yerel politika süreçlerine daha fazla dâhil olmasını ve bu süreçlere duyarlılığını artırdığını belirtmişlerdir. Bu da yerel yönetimlerin siyasal rıza oluşturmadaki önemli rolünü ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde, Jones ve Stewart (2013), tarafından yapılan bir araştırmada, yerel yönetimlerin hizmet sunumundaki etkinliğinin, vatandaşların yerel yönetimlere olan güvenini ve memnuniyetini artırdığı bulunmuştur. Araştırmacılar, etkili hizmet sunumuyla birlikte yerel yönetimlerin, vatandaşların siyasal rızasını artırma potansiyeline sahip olduğunu vurgulamışlardır.

Ayrıca, Lipsky ve Smith (1989), gibi araştırmacılar, yerel yönetimlerin toplumsal katılımı teşvik etme ve çeşitli toplumsal grupların temsilini sağlama potansiyeline odaklanmışlardır. Bu tür çeşitlilik ve katılım teşvikleri, yerel yönetimlerin toplumsal uzlaşma ve siyasal rıza oluşturma süreçlerine katkıda bulunabilir.

3. Demokrasi Kavramı ve Özellikleri

Demokrasi kavramı siyaset bilimi ve sosyoloji alanlarında temel bir kavramdır. Demokrasi, halkın egemenliği prensibine dayanan bir siyasi sistemdir. Bu sistemde, halkın çoğunluğu veya temsilcileri tarafından alınan kararlar, genel toplumun çıkarlarını yansıtmaya beklenir (Welzel, 2021). Demokrasinin bazı temel özellikleri;

Halk Egemenliği: Demokrasinin temel ilkesi, halkın egemenliğidir. Bu, siyasi kararların halkın iradesine dayandığını ve halkın kendisini yönetme yetkisine sahip olduğunu ifade eder (Webber ve Macleod, 2010).

Hukukun Üstünlüğü: Demokrasilerde hukukun üstünlüğü esastır. Bu, herkesin yasaların önünde eşit olduğunu ve hükümetin de yasalara uymak zorunda olduğunu belirtir (Paul ve Elder, 2019).

Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması: Demokrasilerde bireylerin temel hak ve özgürlükleri korunur. Bunlar arasında ifade özgürlüğü, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü, din ve inanç özgürlüğü gibi haklar yer alır (Pitkin, 1966).

Çoğulculuk ve Çoğulcu Karar Alma: Demokrasilerde farklı görüşlerin serbestçe ifade edilmesi ve çeşitli grupların temsil edilmesi önemlidir. Karar alma süreçleri çoğulcu bir yaklaşımla yürütülür (Pateman, 1980).

Seçimler ve Katılım: Demokrasilerde düzenli ve serbest seçimler düzenlenir. Halk, temsilcilerini ve hükümeti seçme hakkına sahiptir. Ayrıca, halkın siyasi süreçlere katılımı teşvik edilir (Welzel, 2022).

Yasama, Yürütme ve Yargı Erki Arasındaki Ayrım: Demokrasilerde yasama, yürütme ve yargı erkleri ayrıdır ve birbirlerini denetlerler. Bu denge ve denetim sistemi, güçler ayrılığı prensibine dayanır (Lipsky ve Smith, 1989).

Azınlıkların Hakları ve Korunması: Demokrasilerde azınlıkların hakları ve çıkarları korunur. Azınlıkların seslerinin duyulması ve haklarının korunması demokrasinin önemli bir özelliğidir (Levitsky ve Ziblatt, 2018).

Demokrasi kavramı, farklı kültürlerde ve toplumlarda farklı şekillerde uygulanabilir ve yorumlanabilir. Ancak, yukarıda belirtilen özellikler genellikle demokratik sistemlerin ana hatlarını oluşturur (Huntington, 1996).

3.1. Siyasal Rıza ve Demokratik Meşruiyet Arasındaki İlişki

Demokrasi Siyasal rıza ve demokratik meşruiyet arasındaki ilişki siyaset bilimi ve sosyoloji alanlarında önemli bir konudur. Siyaset bilimi literatüründe çeşitli tartışmalara konu olmuştur (Inglehart ve Carballo, 1997). Bu iki kavramın arasındaki ilişkiyi açıklayacak olursak;

Siyasal Rıza ve Hükümetin Meşruiyeti: Siyasal rıza, bir hükümetin meşruiyetinin anahtar bileşenlerinden biridir. Halkın geniş kesimlerinin hükümetin meşruluğunu kabul etmesi ve ona güven duyması, hükümetin meşruiyetini sağlar. Bu nedenle, demokratik bir rejimin meşruiyeti, halkın siyasal rızasına dayanır (Bickel, 1975).

Siyasal Rıza ve Siyasal İktidarın Dayanakları: Siyasal rıza, siyasal iktidarın temel dayanaklarından biridir. Halkın geniş kesimlerinin hükümeti meşru olarak kabul etmesi, siyasal iktidarın sürdürülebilirliğini sağlar. Bu durum, hükümetin aldığı kararların ve politikaların geniş bir toplumsal kabul görmesiyle ilişkilidir (Almond ve Verba, 2015).

Demokratik Meşruiyetin Kaynakları: Demokratik meşruiyet, siyasal rızanın yanı sıra diğer faktörlerden de beslenir. Bunlar arasında hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlüklerin korunması, adaletin sağlanması gibi unsurlar bulunur. Ancak, siyasal rıza hükümetin meşruiyetini belirleyen en önemli unsurlardan biridir (Norris ve Inglehart, 2019).

Siyasal Rıza ve Toplumsal Sözleşme Teorileri: Siyasal rıza, toplumsal sözleşme teorilerinde de önemli bir yer tutar. Bu teorilerde, hükümetin meşruiyeti, bireylerin bir araya gelerek hükümeti oluşturduğu ve ona rıza gösterdiği bir sözleşmeyle ilişkilendirilir. Dolayısıyla, siyasal rıza toplumsal düzenin temelini oluşturan bir sözleşmenin bir ifadesi olarak görülür (Pitkin, 1965).

Siyasal Rıza ve Siyasal Katılım: Siyasal rıza, siyasal katılım ile de yakından ilişkilidir. Halkın siyasal süreçlere katılma düzeyi, genellikle siyasal rıza ile doğrudan ilişkilidir. Yüksek siyasal katılım, halkın hükümete olan güvenini ve meşruiyetini artırırken, düşük siyasal katılım ise meşruiyetin sarsılmasına ve siyasal rızanın azalmasına yol açabilir (Putnam, 2000).

Siyasal rızanın güçlenmesi ve demokratik süreçlere katılımın artması, demokratik meşruiyetin sağlanmasında önemlidir. Ayrıca siyasal rıza, demokratik bir rejimin meşruiyetinin temelini oluşturan önemli bir unsurdur ve hükümetin siyasal iktidarının sürdürülebilirliği için kritik bir rol oynar (Simmons, 1998).

3.2. Demokratik Sistemlerde Siyasal Rıza Ölçüm Yöntemleri

Demokratik sistemlerde siyasal rıza ölçümüne dair çeşitli akademik yöntemler ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı yaygın yöntemlerden bahsedecek olursak;

Anketler ve Kamuoyu Araştırmaları: Siyasal rıza genellikle kamuoyu araştırmaları ve anketler aracılığıyla ölçülür. Bu yöntemde, bireylere belirli sorular sorularak hükümete, siyasi liderlere veya demokratik süreçlere duydukları güven ve memnuniyet ölçülmeye çalışılır. Anketlerde kullanılan ölçekler genellikle likert tipi ölçeklerdir ve bireylerin farklı düzeylerde rıza gösterme olasılıklarını ölçer (Norris ve Inglehart, 2019).

Odak Grup Çalışmaları: ‘Focus group’ çalışmaları, bir grup bireyin bir araya gelerek belirli konular hakkında derinlemesine tartıştığı ve fikir alışverişinde bulunduğu bir yöntemdir. Bu çalışmalar, siyasal rızanın belirlenmesi ve nedenlerinin anlaşılması için faydalı olabilir. Odak Grup çalışmaları, anketlerin sağlayamayacağı derinlikte ve detayda bilgi sağlayabilir (Horton, 2013).

Medya Analizi: Medya analizi, gazete makaleleri, televizyon programları ve sosyal medya gibi medya içeriklerinin incelenmesiyle gerçekleştirilir. Bu analizler, hükümete, siyasi liderlere ve demokratik süreçlere yönelik kamuoyunun algısını ölçmek için kullanılabilir. Medya analizi, halkın siyasal rıza düzeyini anlamak için önemli bir kaynak olabilir (Gölcü, 2009).

Katılım ve Seçim Verileri Analizi: Seçim katılım oranları, referandum sonuçları ve diğer siyasal katılım göstergeleri, halkın siyasal süreçlere olan ilgisini ve rızasını ölçmek için kullanılabilir. Yüksek katılım genellikle halkın

siyasal süreçlere olan güvenini ve meşruiyetini yansıtırken, düşük katılım ise meşruiyetin sorgulanmasına neden olabilir (Jones ve Stewart, 2013).

Karar Alma Süreçlerine Katılım Değerlendirmesi: Hükümetin veya siyasi kurumların karar alma süreçlerine halkın katılımı ve memnuniyeti değerlendirilebilir. Bu değerlendirme, halkın siyasal süreçlere olan güvenini ve rızasını anlamak için önemli bir araç olabilir (Simmons, 1999).

Bu yöntemler, demokratik sistemlerde siyasal rıza ölçümünde kullanılan yaygın akademik araçlardır. Bu yöntemlerin kombinasyonu, halkın siyasal süreçlere olan ilgisini, güvenini ve memnuniyetini daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza yardımcı olabilir (Burawoy, 1990).

3.3. Demokratik Krizler ve Siyasal Rıza

Demokratik krizler, demokratik kurumlar, süreçler veya değerlerde ciddi bir zaafın yaşandığı durumları ifade eder ve bu durumlar genellikle siyasal rızayı derinden etkiler. Levitsky ve Ziblatt (2018) tarafından yapılan bir araştırma, demokratik krizlerin demokratik kurumları sorgulama ve demokratik değerlere olan inancı azaltma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum da siyasal rıza üzerinde olumsuz bir etki yarattığı ve halkın siyasi süreçlere olan katılımını azaltabildiğini ortaya koymaktadır.

Güvensizlik ve İnancın Azalması: Demokratik krizler, hükümete, siyasi liderlere veya mevcut kurumlara olan güveni sarsar. Bu durum, siyasal rıza üzerinde olumsuz bir etki yaratarak halkın siyasi süreçlere olan inancını azaltır (Bickel, 1975).

Demokratik Değerlerin Sorgulanması: Demokratik krizler sırasında, demokratik değerler ve kurumlar sık sık sorgulanır. Hukukun üstünlüğü, özgürlükler, seçimlerin adil ve serbest olması gibi temel demokratik prensiplere olan inanç zayıflar. Bu da siyasal rıza üzerinde olumsuz bir etki yaratır (Almond ve Verba, 2015).

Radikalleşme ve Kutuplaşma: Toplumda sosyo-ekonomik, dini inançlar ve bölgesel şartlar radikalleşme ve kutuplaşma eğilimlerini artırabilir. Bu da siyasal rızanın bölünmesine ve toplumun siyasi kararlar üzerinde ortak bir uzlaşmaya varmada zorlanmasına neden olabilir (Greene, 2016).

Medyanın Rolü: Medya, demokratik krizler sırasında siyasal rızayı etkilemede önemli bir rol oynar. Medya kuruluşları, krize ilişkin haberleri nasıl sunacakları ve hangi görüşleri vurgulayacakları konusunda belirleyici olabilirler. Bu da toplumun siyasal rızasını şekillendirir (Gölcü, 2009).

Diamond (2015) tarafından yapılan çalışmada, demokratik krizlerin demokrasiye olan inancı ve desteği azalttığı ve halkın siyasi liderlere olan

güvenini sarstığı belirtilmektedir. Kriz ortamlarında halkın siyasal liderlere olan güvensizliği artar ve bu da siyasal rıza üzerinde olumsuz bir etki yaratır. Ayrıca, Norris (2017) tarafından yapılan bir araştırma, demokratik krizlerin toplumda radikalleşme ve kutuplaşma eğilimlerini artırdığını ve bu durumun siyasal rıza üzerinde bölünmeye neden olduğunu göstermektedir.

3.4. Siyasal Rıza bağlamında Demokratik ve Otoriter Rejimler Arasındaki Farklılıklar

Otoriter rejimlerde siyasal rızanın genellikle zorunlu ve yapay olduğu, halkın siyasi süreçlere katılımının kısıtlandığı ve siyasi ifade özgürlüğünün sınırlı olduğu belirtilmektedir (Acemoglu ve Robinson, 2019). Bu durum, halkın siyasal rızasının yönetim tarafından kontrol edildiği ve sürdürüldüğü anlamına gelir.

Katılımın Zorunluluğu ve Özgürlük: Otoriter rejimlerde siyasal katılım genellikle zorunlu veya kısıtlıdır. Seçimler sıklıkla manipüle edilir ve muhalefetin faaliyetleri engellenir. Bu durum, halkın siyasal süreçlere zorunlu katılımını ve rızasını sağlar. Demokratik sistemlerde ise katılım genellikle özgür iradeye dayanır ve seçimler adil ve serbesttir (Klosko, 1991).

Siyasi İfade Özgürlüğü: Otoriter rejimlerde siyasi ifade özgürlüğü genellikle kısıtlanmıştır. Medya sansürü, muhalif seslerin bastırılması ve ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamalar, halkın siyasal rızasını etkiler. Demokratik sistemlerde ise siyasi ifade özgürlüğü genellikle güvence altına alınmıştır ve farklı görüşlerin ifade edilmesine izin verilir (Schwartz, 2008).

Hukukun Üstünlüğü ve Adalet: Otoriter rejimlerde hukukun üstünlüğü genellikle zayıftır ve yargı bağımsızlığı sınırlıdır. Bu durum, halkın adalet duygusunu ve siyasal rıza düzeyini olumsuz etkiler. Demokratik sistemlerde ise hukukun üstünlüğü ve adalet prensipleri genellikle daha güçlüdür (Murphy, 2001).

Halkın Memnuniyeti ve Güveni: Otoriter rejimlerde halkın memnuniyeti ve güveni genellikle kontrol altında tutulur. Propaganda ve baskı yöntemleriyle yönetim, halk arasında yüksek bir destek veya rıza oluşturmaya çalışabilir. Ancak, bu genellikle zorunlu veya yapay bir rızadır. Demokratik sistemlerde ise halkın memnuniyeti ve güveni, serbest ve adil seçimlerle oluşan meşru bir şekilde elde edilir (Levy, 2008).

Huntington (1996) tarafından yapılan bir çalışmada, otoriter rejimlerde halkın siyasal rızasının genellikle baskı ve manipülasyon yoluyla oluşturulduğu ve halkın yönetimden duyduğu memnuniyetsizlik veya güvensizlik durumunda bile yüzeydeki rızanın devam ettiği vurgulanmaktadır. Bu durum, otoriter rejimlerde siyasal rızanın yapay ve sınırlı olduğunu göstermektedir. Diğer

yandan, demokratik sistemlerde siyasal rıza farklı bir dinamik gösterir. Demokratik sistemlerde halkın siyasal rızası genellikle özgür ve meşru bir şekilde oluşur. Bunun anlamı, halkın siyasi süreçlere özgür iradeyle katıldığı, seçimlerin adil ve serbest olduğu, siyasi ifade özgürlüğünün güvence altında olduğu ve hukukun üstünlüğünün sağlandığı bir ortamda siyasal rızanın daha sağlam ve sürdürülebilir olduğudur (Algan vd., 2019). Bu konudaki akademik çalışmalar, bu farklılıkları daha iyi anlamak ve siyasal rıza kavramının derinliğini anlamak için önemlidir.

4. Sonuç

Siyasal rıza, hükümetlerin meşruiyetinin anahtar bileşenlerinden biridir, halkın geniş kesimlerinin hükümeti meşru olarak kabul etmesi ve ona güven duyması, hükümetin meşruiyetini sağlar. Bu nedenle, demokratik bir rejimin meşruiyeti, halkın geniş kesimlerinin hükümeti meşru olarak kabul etmesi, siyasal iktidarın sürdürülebilirliğini sağlar. Bununla birlikte, demokratik meşruiyet, siyasal rızanın yanı sıra hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlüklerin korunması, adaletin sağlanması gibi faktörlerden de beslenir. Siyasal rıza, toplumsal sözleşme teorilerinde de önemli bir yer tutar çünkü hükümetin meşruiyeti, bireylerin bir araya gelerek hükümeti oluşturduğu ve ona rıza gösterdiği bir sözleşmeyle ilişkilendirilir. Siyasal rıza aynı zamanda siyasal katılım ile de yakından ilişkilidir çünkü halkın siyasal süreçlere katılma düzeyi genellikle siyasal rıza ile doğrudan ilişkilidir. Bir başka görüşe göre, siyasal rızanın aslında toplumsal eşitsizlikler, manipülasyon ve baskı gibi faktörler nedeniyle gerçek bir özgür iradeyi yansıtmadığını savunmaktadırlar. Bu perspektife göre, siyasal rıza daha çok egemen sınıfların çıkarlarına hizmet eden bir araç olabilir.

Demokratik sistemlerde siyasal rızanın güçlendirilmesi, halkın katılımının ve güveninin artırılmasına bağlıdır. Toplumsal katılımın siyasal rızaya etkisi ve siyasi partiler ile medyanın bu süreçteki rolleri incelenmiştir. Toplumsal katılımın yüksek olduğu toplumlarda genellikle siyasal rızanın da yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Siyasi partiler, farklı görüşleri temsil ederek halkın siyasal süreçlere katılımını teşvik eder ve siyasal rıza oluşturur. Medya ise toplumun siyasal süreçlere bakış açısını şekillendirir ve siyasi katılımı etkiler. Eğitim ise vatandaşlık bilinci, eleştirel düşünme yeteneği ve demokratik değerlerin öğretilmesi yoluyla siyasal rıza oluşturmada önemli bir rol oynar. Bu unsurlar, demokratik bir toplumun oluşumunda kritik bir role sahiptir.

Siyasal rıza ve otoriter rejimler arasındaki farklılıklar birçok açıdan önemlidir. Otoriter rejimlerde, siyasal rıza genellikle zorunlu ve yapaydır.

Halkın katılımını kısıtlanır ve seçimler sıklıkla manipüle edilir. Medya sansürü ve muhalif seslerin bastırılması gibi uygulamalar siyasi ifade özgürlüğünü sınırlar. Hukukun üstünlüğü zayıftır ve yargı bağımsızlığı sınırlıdır. Bu durum, halkın memnuniyetinin ve güveninin kontrol altında olduğunu gösterir. Öte yandan, demokratik sistemlerde siyasal rıza farklı bir dinamik gösterir. Halkın katılımı özgür iradeye dayanır ve seçimler adil ve serbesttir. Siyasi ifade özgürlüğü güvence altındadır ve hukukun üstünlüğü sağlanmıştır. Bu ortamda, halkın siyasal rızası daha sağlam ve sürdürülebilirdir. Ayrıca sosyal medya gibi dijital platformlar giderek artan bir şekilde siyasal rızanın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır, bireylere siyasi görüşlerini ifade etme ve tartışmalara katılma fırsatı sunmaktadır bu durum geleneksel medya araçlarının sansür veya kısıtları ortadan kaldırması açısından önemli bir unsurdur.

Sonuç olarak, Sosyo-ekonomik faktörler de siyasal rıza üzerinde etkilidir. Yüksek gelir düzeyi ve eğitim seviyesi genellikle daha fazla siyasal rıza ile ilişkilendirilir. Ayrıca, sosyal bağlar ve medya tüketimi de siyasal rıza düzeyini etkiler. Siyasal kültür de siyasal rıza üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Toplumun siyasal değerleri, siyasal katılım düzeyi ve siyasal davranışları belirler. Eğitim sisteminin demokratik vatandaşlar yetiştirme sürecinde kritik bir rol oynadığını belirtmektedir. Eğitim, bireylere demokratik süreçlerin nasıl işlediğini, siyasi partilerin ve liderlerin rollerini, seçimlerin önemini ve hükümetin işleyişini öğretir. Güçlü bir demokratik siyasal kültür, demokratik değerlere olan inancı artırır ve siyasal rıza düzeyini yükseltir. Siyasal rıza, demokratik bir rejimin meşruiyetinin temelini oluşturan önemli bir unsurdur ve hükümetin siyasal iktidarının sürdürülebilirliği için kritik bir rol oynar. Bu nedenle, siyasal rıza ile demokrasi arasındaki ilişki, demokratik sistemlerin işleyişi ve toplumsal meşruiyet açısından önemlidir. Bu ilişkiyi anlamak ve güçlendirmek, demokratik toplumların istikrarı ve gelişimi için gereklidir.

Kaynakça

Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2019). *The narrow corridor: How nations struggle for liberty*. Penguin UK.

Algan, Y., Beasley, E., Cohen, D., Foucault, M., & Péron, M. (2019). *Qui sont les Gilets jaunes et leurs soutiens?*.

Almond, G. A., & Verba, S. (2015). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton university press.

Bickel, A. M. (1975). *The morality of consent* (Vol. 301). Yale University Press.

Burawoy, M. (1990). *The politics of production* (p. 193). London: Verso.

Easton, D. (1975). Are-assessment of the concept of political support. *British journal of political science*, 5(4), 435-457.

Estlund, D. (2005). Political authority and the tyranny of non-consent. *Philosophical Issues*, 15, 351-367.

Ceylan, F., & İspir, N. (2020). Oy verme modelleri bağlamında siyasal rızanın görünümü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (3), 1489-1511.

Diamond, J. (2015). International Accountability in the US Law: A Call for Legislation. *Cardozo Pub. L. Pol'y & Ethics J.*, 14, 623.

Greene, A. R. (2016). Consent and political legitimacy. *Oxford studies in political philosophy*, 2, 71-97.

Grimes, M. (2006). Organizing consent: The role of procedural fairness in political trust and compliance. *European Journal of Political Research*, 45(2), 285-315.

Gölcü, A. (2009). Haber söyleminde medya-siyaset ilişkisi: 29 Mart 2009 yerel seçimleri. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 29, 81-101.

Güler, M. (2018). Bir manipülasyon aracı olarak rızanın imalatı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 75-101.

Huntington, S. P. (1996). Democracy for the long haul. *J. Democracy*, 7, 3.

Horton, J. (2013). Political legitimacy, justice and consent. In *Justice, Legitimacy, and Diversity* (pp. 29-48). Routledge.

Inglehart, R., & Carballo, M. (1997). Does Latin America exist?(And is there a Confucian culture?): A global analysis of cross-cultural differences. *PS: Political Science & Politics*, 30(1), 34-47.

Jones, H. S., & Stewart, I. (2013). Positive political science and the uses of political theory in post-war france: Raymond aron in context. *History of European ideas*, 39(1), 35-50.

Katz, R. S. (2005). Why are there so many (or so few) electoral reforms. *The politics of electoral systems*, 57-76.

Klosko, G. (1991). Reformist consent and political obligation. *Political Studies*, 39(4), 676-690.

Lasswell, H. D. (2017). *Power and society: A framework for political inquiry*. Routledge.

Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). How wobbly is our democracy. *NY TIMES* (Jan. 27, 2018), <https://www.nytimes.com/2018/01/27/opinion/sunday/democracy-polarization.html>.

Levy, D. L. (2008). Political contestation in global production networks. *Academy of management review*, 33(4), 943-963.

Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy. *American political science review*, 53(1), 69-105.

Lipsky, M., & Smith, S. R. (1989). Nonprofit organizations, government, and the welfare state. *Political science quarterly*, 104(4), 625-648.

Murphy, M. C. (2001). Natural law, consent, and political obligation. *Social Philosophy and Policy*, 18(1), 70-92.

Norris, P. (2017). The conceptual framework of political support. *Handbook on political trust*, 19-32.

Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge University Press.

Pateman, C. (1980). Women and consent. *Political theory*, 8(2), 149-168.

Paul, R., & Elder, L. (2019). *The international critical thinking reading and writing test*. Rowman & Littlefield.

Pitkin, H. (1965). Obligation and consent—I. *American Political Science Review*, 59(4), 990-999.

Pitkin, H. (1966). Obligation and consent—II. *American Political Science Review*, 60(1), 39-52.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and schuster.

Rosenbaum, H. J., & Tyler, W. G. (1975). South-South relations: the economic and political content of interactions among developing countries. *International organization*, 29(1), 243-274.

Sesli, M., & Arslanel, M.N. (2022). Üniversite gençliğinin sosyo-kültürel özelliklerinin siyasal rızaları üzerine etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(4), 1359-1382.

Schwartz, D. (2008). Francisco Suárez on consent and political obligation. *Vivarium*, 46(1), 59-81.

Simmons, A. J. (1976). Tacit consent and political obligation. *Philosophy & public affairs*, 274-291.

Simmons, A. J. (1998). Denisons and Aliens: Locke's Problem of Political Consent. *Social Theory and Practice*, 24(2), 161-182.

Simmons, A. J. (1999). Political consent. *The Social Contract Theorists*, 121-142.

Smith, A., Barbu, M., Campling, L., Harrison, J., & Richardson, B. (2018). Labor regimes, global production networks, and European Union trade policy: Labor standards and export production in the Moldovan clothing industry. *Economic geography*, 94(5), 550-574.

Webber, J., & Macleod, C. M. (2010). *Between Consenting Peoples: Political Community and the Meaning of Consent*. UBC Press.

Welzel, C. (2021). Meanings of democracy: mapping lay perceptions on scholarly norms. *Zeitschrift für vergleichende Politikwissenschaft*, 15(1), 107-118.

Welzel, C. (2022). 29 A Cultural Theory of Autocracy-vs-Democracy. *The Cambridge Handbook of Political Psychology*, 458.

Wolin, S. (1994). Hannah Arendt: democracy and the political. *Hannah Arendt: critical essays*, 289-306.

BÖLÜM VIII

TÜRKİYE KÜRESEL İNOVASYON ENDEKSİNİN KÜRESEL REKABET ENDEKS PARAMETRELERİ İLE ANALİZİ

*Analysis of Türkiye's Global Innovation Index
with Global Competition Index Parameters*

Mulla Veli ABLAY

(Öğr. Gör. Dr.), *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi,*

E-mail: veliabl原因@gmail.com,

ORCID:0000-0002-4027-3949

1. Giriş

İnovasyon kelimesi yenilik, yenilenme gibi anlamlara gelse de kapsamı oldukça geniştir. Yaşam kalitesini yükseltmek adına yapılan yeniliklerin hepsini kapsamaktadır. Ülkeler bazında baktığımızda ise ekonomik büyüme için, istihdam oluşturmak, ekonomik büyümenin devamlılığını sağlamak için yapılacak yenilik ve gelişimlerden oluşmaktadır. Yani, ekonomideki gelişmeler yapılacak olan inovasyon sürecinden bağımsız olarak düşünülemez.

Küresel inovasyon endeksi (KİE), ülkelerin ekonomik gelişimlerini etkileyen eğitim, bilgi üretimi, alt yapısı ve siyasi ortamı gibi bütün süreçlerin geliştirilmesini, iyileştirilmesini ve yapılan yatırımlar dahil birçok durumu kapsamaktadır. Yenilikçi kavramıyla anılan, yeni değişimi, yeni buluşları, yeni yatırımları, önceki durumun korunup geliştirilmesini kapsayan geniş bir kavramdır. KİE için 2007 yılı başlangıç yılı olup her geçen gün kendisini ölçüm konusunda yenileyip sisteme dahil ettiği ülke sayısını artırarak ülkelerin performanslarını ölçmektedir. Son yıllarda oluşturulan bu göstergeler 132 ülke ekonomisini 81 farklı alt başlık içerisinde sisteme dahil edip, ülkelerin performans göstergelerini incelemektedir. Ayrıca bunun yanında araştırmacılar için zengin bir veri kümesi haline gelmesi önemli bir gelişmedir.

Küresel Rekabet Endeksi (KRE), ülkelerin ekonomik rekabet gücünü değerlendirmeyi amaçlayan önemli bir endeks olup Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayımlanmakta olan bir rapordur. Bu endeks hesaplanırken ülkelerin altyapısı, ekonomik performansı, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi birçok faktör değerlendirilmektedir. Bu faktörler bir ülkenin ekonomik rekabet gücünü belirlemede kritik öneme sahip olup, elde edilen bu endeks puanına göre ülkeler sıralanmakta ve karşılaştırmaları yapılmaktadır.

KRE, dünya genelinde ekonomik rekabet gücünü değerlendirmek için kullanılan bir ölçüt olup ülkelerin zayıf ve güçlü yönlerinin tespit edilmesi aşamasında kullanımı oldukça önemlidir. Ayrıca bu endeks puanına bağlı olarak ülkelerin politika yapıcılarını yönlendirici olması, iş insanlarının yatırım yapma potansiyelini ve uluslararası iş birliğini etkilemesi açısından oldukça önemlidir.

2. Literatür Taraması

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, küresel rekabet endeksi parametrelerinin küresel inovasyon endeksi üzerindeki etkilerini bizim yöntemlerimiz ile inceleyen bir çalışmaya bilebildiğimiz kadarıyla rastlanmamıştır. İlgili literatürde bulunan bazı çalışmalar aşağıdaki gibidir.

Güneş (2012) çalışmasında 2006-2011 yılları arasında kişi başı milli geliri 5500-10000 USD aralığında olan ülkelerin statik panel yöntemi ile Küresel Rekabet Endeksi parametreleri ile büyüme değişkenini açıklama etkisi araştırılmıştır. Temel ve etkinliğin büyümeyi pozitif yönlü, yenilik değişkeninin negatif yönlü etkilediği bulunmuştur.

Ovalı (2014) çalışmasında 2013 yılında yayımlanan 2013-2014 Küresel Rekabet Endeksindeki veriler kullanılarak Türkiye'nin küresel rekabet düzeyi analiz edilmiştir. Analiz sonucunda mal piyasasının etkinliği, piyasanın büyüklüğü ve iş piyasasının gelişmişliği düzeylerinde avantajlı olduğu; yüksek öğrenim ve mesleki eğitim, teknolojik hazırlık, makro-ekonomik istikrar, emek piyasasının etkinliği düzeylerinde dezavantajlı olduğu bulunmuştur.

Civelek, Uca ve Çemberci (2015) çalışmasında 2007, 2010, 2012 2014 yılları arasındaki Lojistik Performans Endeksinin aracı etkisini incelemek için Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile KRE arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda Lojistik Performans Endeksinin aracı etkisi istatistikî açıdan anlamlı bulunmuştur.

Crespo ve Crespo (2016) çalışmasında ülkeleri yüksek gelirli ve düşük gelirli iki alt grup halinde birleştirip, KİE verilerini kullanarak bulanık küme nitel karşılaştırmalı analizini uygulamıştır. Bu analiz sonucunda KİE değişkenlerinin her iki ülke grubu içinde yüksek inovasyon performansı gösterdiği bulunmasına rağmen ülkelerin inovasyon seviyelerini ölçmek için bu değişkenlerin her ülke

için ayrı olması ve politik karar alma yöntemlerinin farklı olması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Sohn, Kim ve Jeon (2016) çalışmasında 2013 yılına ait KİE girdi ve çıktı verileri kullanılarak ülkelerin verimlilik ve inovasyon yetenekleri kısmi en küçük kareler yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda iş dünyası gelişmişliği ve altyapının yaratıcı çıktı üzerinde güçlü bir ilişki, araştırma faktörü ve insan sermayesinin bilgi teknolojisi ve yaratıcı çıktı üzerinde zayıf bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca altyapının ve iş karmaşıklığının yenilik kapasitesinin gelişiminde önemli olduğu vurgulanmıştır.

Reis, Moura ve Aragão (2021) çalışmasında ülkelerin KİE girdi ve çıktı verileri arasındaki ilişkiyi araştırmak için regresyon modeli tercih edilmiştir. Analiz sonucunda yenilik girdisinin yenilik çıktısı üzerinde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu ilişkinin yenilikçi ekosistem politikaları için önemli olduğu vurgulanmıştır.

Huang ve Yu (2022) çalışmasında 2020 yılına ait KİE verilerini kullanarak, KİE'nin ilişkilerini farklı açıdan incelemek için hem bulanık küme nitel karşılaştırmayı hem de yapısal nitel ilişkilendirmeyi kullanarak analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre ülkelerin yeni sıralaması yapılmış ve üst ve alt sıradaki ülkelerin sıralamalarının değişmediği bulunmuştur.

3. Küresel İnovasyon Endeksi

Küresel inovasyon endeksinde, ülkelerin sahip olduğu tüm faktörler değerlendirilerek ülkelerin bir nevi kapasiteleri tespit edilmektedir. Bu endeks, dünya nüfusunun ve GDP oranının nerdeyse tamamına yakınına dikkate aldığı için önemli bir ölçüdür. Küresel inovasyon endeksinde, inovasyon çıktı endeksi ve inovasyon girdi endeksi diye iki alt başlık bulunmaktadır. İnovasyon girdi endeksinde, kurumlar, beşerî sermaye ve alt yapı, piyasaların gelişmişliği, ticari gelişmişlik bulunurken, inovasyon çıktı endeksinde ise bilgi ve teknoloji çıktıları ve yaratıcı çıktılar bulunmaktadır (Crespo ve Crespo, 2016; Sohn vd., 2016; Reis vd., 2021; Dutta, Lanvin, León ve Wunsch-Vincent, 2021; Huang ve Yu, 2022).

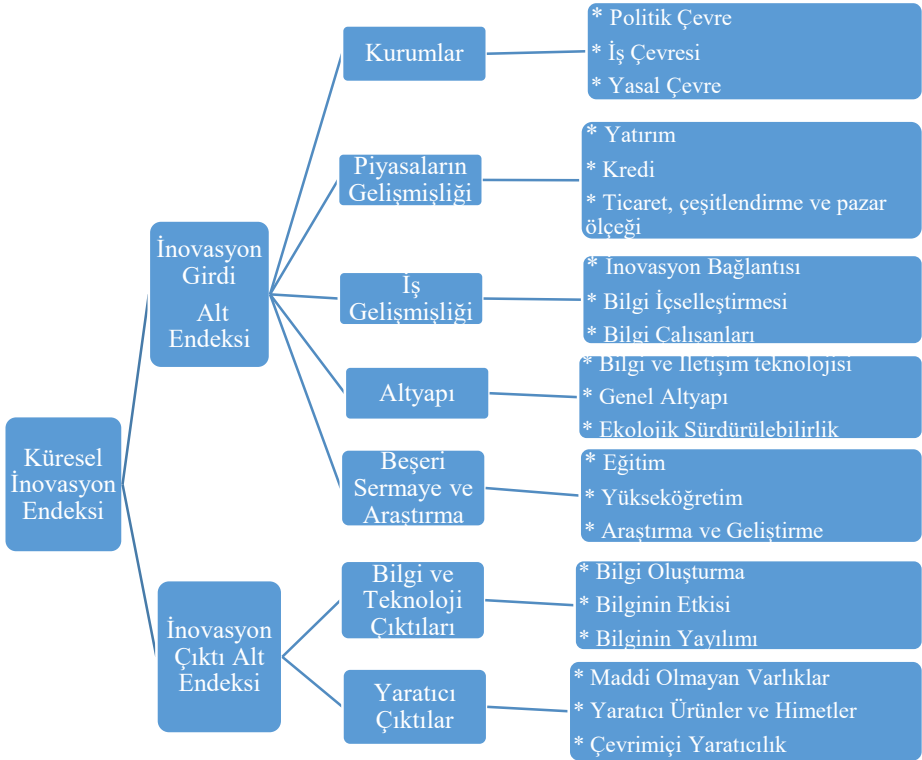
Kurumlar başlığı altında, politik çevre, yasal çevre ve iş çevresi değişkenleri incelenmektedir. Bu değişkenlerden politik çevre denildiğinde güvenlik, siyasi istikrar ve hükümetin etkinliği değişkenlerine göre, yasal çevre ülkede uygulanan yasalar, yapılan yasal düzenlemeler ve işten çıkarma maliyetlerine göre, iş çevresi ise vergilerin ödenme kolaylığı, iş yeri açma ve iflas durumlarını içeren değişkenlerin puanlanması yapılmaktadır (Dutta vd., 2021). Buradan hareketle ülkenin kurumlar başlığı altında kapasitesi puanlanmaktadır.

Dolayısıyla ülkelerin inovasyon endeksinde ileriye dönük yapacakları planların siyasi irade ve ülke yönetiminde olan kişiler ve kurumlar tarafından yapılacak düzenlemelerin etkisinde olduğu gözlemlenmektedir. Burada yapılan düzenlemelerin gelecek planları dikkate alınarak yapıldığı takdirde bu ülkenin inovasyon endeksi olumlu bir şekilde artacak ve ülkenin gelişmişliğine hizmet edecektir.

Beşerî sermaye ve araştırma başlığı altında, araştırma-geliştirme, yükseköğretim ve eğitim değişkenleri incelenmektedir. Bu değişkenler kendi içinde eğitim, öğrenci başına düşen öğretmen sayısına, eğitim harcamalarına, okulda geçen süreye ve fen bilimleri notuna göre, yükseköğretim ise öğrenci hareketliliğinden, fen ve mühendislik alanlarından mezun olan ve yükseköğrenime kayıt yaptıran öğrenci sayısına, araştırma ve geliştirme değişkeni ise üniversite puanından yapılan araştırma geliştirmeye yapılan harcamaya, araştırmacılardan Ar-Ge firmalarına kadar birçok değişkeni incelemektedir (Dutta vd., 2021). Burada yapılan incelemede kullanılan değişkenler incelendiğinde eğitime yapılan yatırımların ülke inovasyon puanı için oldukça önemli bir noktada olması aslında yapılan yatırımlar için planlanmış bir eğitim sistemi olmazsa olmazlardan birisidir. Çünkü gelişen teknolojiye ve yeniliğe uyum sağlayan bir devlet yönetimi devleti yönetecek üst aklın bu eğitim ile donatılmış olması gerekmektedir. Ayrıca bilim insanlarına verilen önem ve onların yapmış olduğu çalışmaların desteklenmesi ve geliştirilmesi ülke inovasyon puanı için dolayısı ile ülke gelişimi ile yakından ilgilidir. Eğitime yapılan bu yatırımların uzun vadede etkisini gösterecek olması ülkelerin iyi bir eğitim plan ve hedeflerinin olmasının ülke gelişimi için hayati bir önem taşıdığını göstermektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere inovasyon başlığı içerisinde belki de en önemli değişkenin beşerî sermaye ve araştırma olduğu söylenebilir. Çünkü diğer değişkenlerde yapılacak bütün iyileştirme bunu ileriye taşıyacak ve gelişimini sürdürecektir eğitimli bir insan sermayesine ihtiyaç olmasından kaynaklanmaktadır.

Altyapı başlığı altında, ekolojik sürdürülebilirlik, bilgi ve iletişim teknolojileri ve genel altyapı değişkenleri incelenmektedir. Burada, bilgi ve iletişim teknolojileri denildiğinde, bilgi ve iletişim teknolojilerine hizmetine erişim ve kullanımı, devletin sunmuş olduğu çevrimiçi hizmetler ve bu hizmetlere katılım, ekolojik sürdürülebilirlik denildiğinde, ülkelerin enerji kullanımı, çevre ile ilgili performansları ve sahip olunan çevre sertifikaları, genel altyapı denildiğinde ise lojistik performanstan elektrik üretimine ve ülkenin toplam sermaye performanslarına kadar bir çok değişken incelenmiştir (Dutta vd., 2021). Burada değişkenlere dikkat edildiğinde altyapı denildiğinde bilgi ve teknolojik ürünler önem kazanmaktadır. Çünkü inovasyon adına gerçekleştirilecek bütün

adımların, bilgi ve teknolojik ürünlerin o ülkede gelişmişliği ile paralellik göstereceği gerçektir. Bu yüzden uzak mesafeleri kısaltan ülke sınırlarını ve coğrafi engelleri ortadan kaldıran, ekolojik sürdürülebilirliği destekleyen, bilgi ve teknolojik ürünlerdeki gelişim ülke ekonomisinin gelişimine ve bunun yanında yaşam standartlarını yükselteceği için sosyal yaşamı da olumlu olarak etkileyecektir. Ayrıca ülkenin inovasyon puanı denildiğinde ilk akla gelen altyapı değişkeni yine ICT ürünleri olacaktır. Burada ICT ürünleri ile ülkeler verilerine ve vatandaşlara hizmet noktasında erişimi hızlandırmakta ve yapılan hizmetlerin denetimi ve iyileştirilmesini daha hızlı bir şekilde sağlamaktadır.

Şekil 1: Küresel İnovasyon Endeksinin Bileşenleri

Kaynak: Küresel İnovasyon Endeksi 2019, WIPO.

Piyasaların gelişmişliği başlığı altında, yatırım ve ticaret, kredi ve rekabet değişkenleri incelenmiştir. Kredi değişkeninin alt başlığında, kredi alma kolaylığından kullanılan yerli krediler ve toplam krediler, yatırım alt başlığında, piyasanın durumu ve yatırımcıların korunması ve ticaret ve rekabet alt başlığında ise iç piyasanın durumu, rekabet yoğunluğu ve uygulanan yöntemler yer almaktadır (Dutta vd., 2021). Bu değişkenlerin hepsi birlikte ele alındığında ülke piyasasının belirlenmesinde vatandaş ve kurumlara sağlanan imkanlar

değerlendirilmiştir. Burada ülkedeki ekonomik gelişmişlik düzeyinde imkanlar verilebileceği dikkate alındığında inovasyon endeksi için önemli değişkenlerden birisi de piyasaların gelişmişliğidir. Çünkü yeterli ve uygun koşullarda, üretici kredi konusunda desteklenmez ise gerekli yatırımlar yapılamayacak ve diğer firmalarla rekabet edemez konuma gelecektir. Bu durumda ülkelerin ekonomik canlılığına ve gelişmişliğine olumsuzluk olarak yansıtacak ve inovasyon puanını etkileyecektir. Ayrıca ekonomide oluşacak olan durgunluk insanların yaşam standartlarını etkileyecek ve burum ülke ekonomisine yansıtacaktır. Piyasaların gelişmişliği değişkenini ülkeler doğru bir şekilde planlayıp ve bu plan rehberliğinde, kredi imkanlarını kolaylaştırıp, yatırımcıların korunmasını ve ticarete rekabet edebilir konuma gelmesini sağlamalıdır. İyi yapılmış bir plan o ülkeyi geliştirebilecek her türlü olumsuzluklara karşı koruyacaktır.

İş gelişmişliği başlığı altında, inovasyon bağlantıları, bilgi çalışanları ve içselleştirme değişkenleri incelenmiştir. İnovasyon bağlantıları alt başlığında, stratejik anlaşmalar, Ar-Ge çalışmaları, üniversite- sanayi anlaşmaları, bilgi çalışanları alt başlığında, kadın istihdamı, Ar-Ge çalışmalarını destekleyen ve eğitim veren firmalar, bilgi sektörünün çalışan kapasitesi ve Ar-Ge'ye ayrılan harcamaların GDP içindeki miktarı ve bilgi içselleştirme alt başlığında ise yüksek teknolojili ürün ihracatı, bilgi ve teknoloji hizmet ihracatı, araştırmacıların kabiliyetleri ve fikri mülkiyet ödemeleri yer almaktadır (Dutta vd., 2021). İş gelişmişliği değişkeninde amaç yeni teknolojilerin gelişim ve uygulama aşamalarında ülkelerin uzmanlaşma alanlarının incelenmesine yönelik olmakla birlikte gelişen teknolojiye uyum sağlama aşamaları ve yeni ürün icat etme konusunda Ar-Ge'de yapılan çalışmalar ve ayrılan bütçeler dikkatle izlenmektedir. Bu rapor sonucuna göre ülkelerin ticari gelişmişlik raporu ortaya çıkmaktadır. Bu raporda, ülkeler teknolojik gelişimi yakından takip edip kendi teknolojilerine uyarlayıp geliştirme konusunda başarılı ise bu durum inovasyon puanına yansımaktadır.

Bilgi ve teknoloji çıktıları başlığı altında, bilginin üretimi, etkisi ve yayılımı değişkenleri incelenmiştir. Bilgi üretimi alt başlığında, faydalı model ve patent başvuruları, bilimsel ve atıf yapılabilir çalışmalar, bilginin etkisi alt başlığında verimlilik artışı, teknolojik ürünlerin üretimi, yazılım harcamaları ve kalite sertifikaları, bilginin yayılımı alt başlığında ise ICT ve HTE ihracatı ve yabancı yatırımları değişkenleri yer almaktadır (Dutta vd., 2021). Bu değişkenler incelendiğinde ülkenin katma değerine etki eden ürünlerde bilgi ve teknolojinin geliştirilip kullanılma aşamaları incelenmektedir. Bu değerler ekonomik gelişimde, yapılan yeniliklerin ve inovasyonların etkisinin analiz edildiği bir bölümden oluşmaktadır.

Yaratıcı çıktılar başlığı altında, yaratıcı ürün ve hizmet, çevrimiçi yaratıcılık ve maddi olmayan varlık değişkenleri incelenmiştir. Yaratıcı ürün ve hizmet başlığı alt başlığı altında, yaratıcı ürün ve kültürel hizmet ihracatı, basım, yayın ve ulusal filmler ve eğlence pazarı ve küresel medya, çevrimiçi yaratıcılık alt başlığında, genel üst düzey alanlar, vikipedi düzenlemeleri ve mobil uygulama oluşturmaları, maddi olmayan varlıklar başlığı altında, menşesine göre ticari markalar, menşesine göre endüstriyel tasarımlar, küresel marka değeri ve ICT'ler ve kurumsal model oluşturma değişkenleri yer almaktadır (Dutta vd., 2021). Küresel inovasyon puanına ülkelerin yaratıcılık başlığı altında yaptığı bütün çalışmalar dikkate alınmakta ve rapora yansımaktadır. İnovasyonun başlangıç noktası yaratıcı fikirlerden oluşmaktadır. Çünkü yapılan veya yapılması planlanan bütün yenilikler temelinde bir yaratıcı fikir barındırmaktadır. Bu açıdan ülkeler yaratıcı fikirleri ön plana çıkarmak için ülke politikası haline getirip gerekli destekleme sağlanmalıdır. Bazen yapılacak bir yenilik için yaratıcı fikir yetersiz kalabilir. Çünkü bu yaratıcı fikri icraata dönüştürmek için devlet desteği kaçınılmaz olabilir. Bireyin fikirleri yetkili kurumlarca değerlendirilmeli ve devlet desteği ile gerçekleşmesi sağlanmalıdır.

4. Küresel Rekabet Endeksi

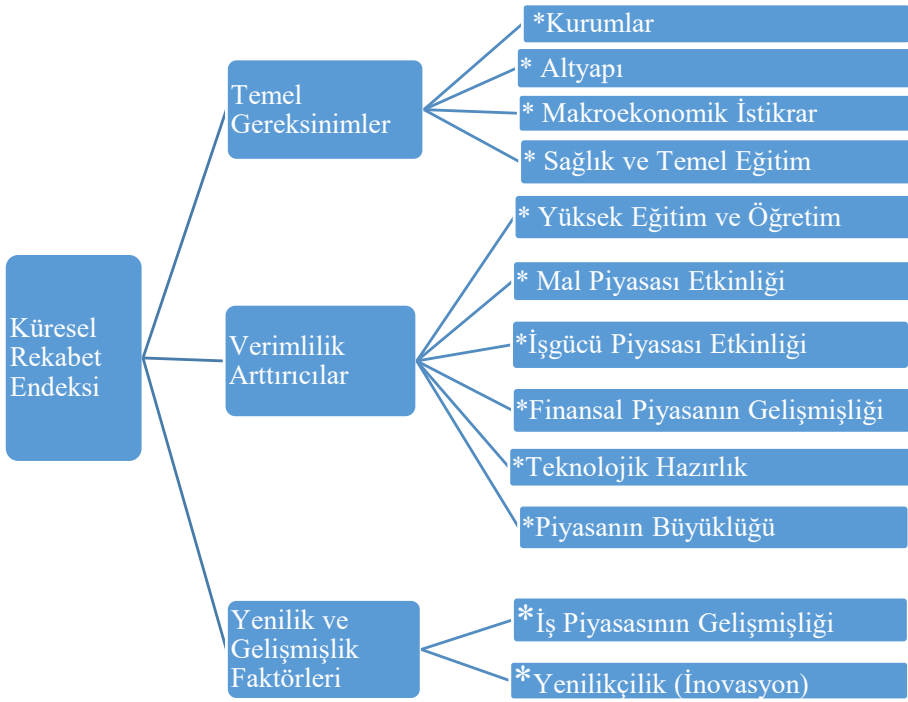
Dünya genelinde ülkelerin ekonomik açıdan rekabet güçlerini değerlendiren bir ölçüt olan Küresel Rekabet Endeksi, 1979 yılından itibaren ülkelerin rekabetçilik yönlerini ortaya koymaktadır. Bu endeks ülkelerin rekabetçilik anlamında güçlü ve zayıf yönlerini keşfetmesine imkan sağlamakta ve hesaplanmasında birçok kriter dikkate alınmaktadır. 2019 yılı itibari ile 141 ülke bu incelemeye tabi tutulmuştur.

Küresel Rekabet Endeksi, 3 ana başlık altında veri göstergeleri kullanılarak hesaplanma yapılmıştır. Bu ana başlıklar altında çeşitli alt kriterler ve veri göstergeleri dikkate alınarak ülkelerin rekabet gücü değerlendirilmekte ve ülkeler rekabet endeks sıralamasına göre sıralanmaktadır (Ovalı, 2014). Oluşturulan bu sıralama ülkelerin, ekonomik politika etkinliğinden, kurumsal yapısından, eğitim seviyesinden, pazar erişiminden, teknoloji kapasitesinden ve yenilik kapasitesine kadar birçok değişken hakkında bilgi vermektedir. Bu durum uluslararası yatırımcıların, işletmelerin ve ülke yönetiminde bulunan kişilerin tercihini önemli ölçüde etkilemektedir.

Küresel rekabet endeksinin, ülkeler arasında rekabet karşılaştırması yaparak ülkelerin güçlü ve zayıf yönlerini görmesini sağlaması, ülkelerin politika ve ihtiyaçlarına belirlemede yön gösterici olup bu doğrultuda strateji geliştirmelerini sağlaması, yatırımcı ve işletmeler için potansiyel pazarları ve yatırım yapılabilecek ülkelerin belirlenmesinde ve uluslararası iş birliğini

sağlaması açısından ülkeler adına çeşitli faydaları mevcuttur. Bu faydalar, Küresel Rekabet Endeksi'nin ülkelerin ekonomik performanslarını değerlendirmede ve rekabet güçlerini artırma konusunda önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Güneş, 2012).

Şekil 2 incelendiğinde Küresel Rekabet Endeksi, temel gereksinimler, verimlilik arttırıcılar ve yenilik ve gelişmişlik faktörleri ana başlıkları altında gruplara ayrılmaktadır. Her ana başlık kendi alt başlıklarına ayrılmakta ve her biri kendi içinde ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bu inceleme sonucunda ülkelerin Küresel Rekabet Endeksi oluşmaktadır.

Şekil 2: Küresel Rekabet Endeksinin Bileşenleri

Kaynak: Küresel Rekabet Endeksi 2016, World Economic Forum

5. Materyal ve Metot

5.1. Bayesyen Yaklaşımı

Temeli Bayes teoremine dayanan Bayes yaklaşımı son yıllarda bilgisayar alt yapısının gelişmesine paralel olarak yazılım programlarının da gelişmesiyle yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Analitik olarak çözümü zor olan problemler bilgisayar ortamında çeşitli yazılım programı aracılığı ile Bayes

yaklaşımı ile çözülebilmektedir. Bu durum Bayes teoreminin klasik yaklaşıma oranla daha fazla tercih edilme sebeplerinden biri olmuştur. Ayrıca Bayes yaklaşımı ön olasılık ile mevcut olasılığı birleştirme imkânı verdiği için klasik yaklaşıma göre daha kullanışlıdır. Özellikle yapılan çalışmaların modellenmesinde kullanılan parametre sayısının fazla olması, bazı zaman serilerinde zaman diliminin kısa olması veya ekonomik konularda yapılacak olan tahminlerde Bayesyen yaklaşımının kullanılması daha sağlıklı olacaktır (Foley, 2018).

Bayesyen regresyon analizini hesaplamak için kullanılan WinBUGS programı Monte Carlo Markov Zincirleri (MCMC)'ni kullanmaktadır. Monte Carlo metodu, sayısal entegrasyon, optimizasyon veya olasılık dağılımlarını hesaplamak için kullanılan bir algoritmadır. Karmaşık durumların davranışlarını simüle etmek için kullanılan güçlü bir araç olup özellikle analitik olarak modellenmesi veya çözülmesi zor olan durumlarda tercih edilir. Ancak analitik çözümü mümkün olan durumlar içinde tercih edilebilir. Monte Carlo simülasyonu genellikle gerçek verilere çok yakın sonuçlar üretir, ayrıca programlama açısından hızlı çalışıp karmaşık modellerde bile iyi sonuçlar vermektedir. MCMC ise bağımsız örnekler elde etmemizi sağlayan bir yöntem olup örneklem sayısı arttıkça beklenen değer gerçek değere yaklaşmasını sağlar. Bayesyen regresyon analizinde kullanılan WinBUGS programı, MCMC'leri kullanarak sonsal dağılım parametrelerini elde eder. Ayrıca WinBUGS diğer programlarla entegre bir şekilde çalışabiliyor olması kullanım kolaylığında sağlamaktadır (Mccarthy, 2007).

5.2. Bayesyen Regresyon Analizi

Araştırmacının sahip olduğu önsel bilgi derecesinin analize dahil edilmesi Bayes yaklaşımını klasik yaklaşımdan ayıran en önemli özelliğidir. Önsel bilgi ve mevcut verinin birleşimiyle sonsal dağılım elde edilir. Bayesyen yaklaşımda amaç, parametre hakkında sonsal dağılım elde etmektir. Sonsal dağılımı bulmak için önsel bilgi mevcut olmadığında, bilgi vermeyen önsel dağılım kullanılır. Bilgi vermeyen önsel dağılım kullanıldığında, elde edilen analiz sonuçları klasik yaklaşımdan elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Bayesci yaklaşım aracılığı ile sonsal dağılım aşağıdaki adımlar takip edilerek elde edilir.

Rastgele bir değişken olan θ parametresi belli iken y gözlem verileri için benzerlik fonksiyonu $f(y|\theta)$ şeklinde olup,

θ , rastgele değişkeni için yoğunluk fonksiyonu,

$$h(\theta, y) = f(y|\theta).g(\theta) = g(\theta|y).f(y) \quad (1)$$

olup, (1) eşitliği

$$g(\theta|y) = \frac{f(y|\theta).g(\theta)}{f(y)} \quad (2)$$

(2) eşitliği şeklinde yazılıp Bayes teoremi elde edilir. θ parametresi için sonsal dağılımı $g(\theta|y)$, benzerlik fonksiyonu $f(y|\theta)$ dir. Benzerlik fonksiyonu, $\ell(\theta|y)$ olabilirlik fonksiyonu ile matematiksel olarak aynı olup,

$$\ell(\theta|y) = f(\theta|y) = \prod_{i=1}^n f(y_i|\theta) \quad (3)$$

dir. Buradan,

$$g(\theta|y) = \frac{f(y|\theta).g(\theta)}{f(y)} = \frac{f(y|\theta).g(\theta)}{\int f(y|\theta).g(\theta)d\theta} \quad (4)$$

olup $f(y) = \int f(y|\theta).g(\theta)d\theta$ eşitliği Bayesyen yaklaşım için normalleştirme sabiti olup 1' e eşittir (Judge, Griffiths, Hill, Lütkepohl ve Lee, 1986). Bu sabit yazılmadan tekrar gerekli düzenlemeler yapıp (3) eşitliği (4) eşitliğinde yerine yazılırsa

$$\begin{aligned} g(\theta|y) &\propto f(y|\theta).g(\theta) \\ g(\theta|y) &\propto \ell(\theta|y).g(\theta) \end{aligned} \quad (5)$$

ifadesi elde edilir. Burada ' $\propto$ ' sembolü orantılı olduğunu göstermektedir (Greenberg, 2008). (5) 'de verilen ifade sözel olarak,

sonsal dağılım $\propto$ olabilirlik fonksiyonu $\times$ önsel dağılım

şeklinde ifade edilir.

6. Bulgular ve Tartışma

6.1. Model

Bayesyen yöntemi, doğrusal regresyona uyarlamak için bağımlı değişkenimiz KİE'nin, bağımsız değişkenlerimiz küresel rekabet endeks parametrelerine göre değişimini incelemek ve tahmin etmek için modelimiz,

$$KİE = \alpha + \beta * X + \varepsilon \quad (6)$$

şeklinde oluşturulmuştur. Değişkenlerimize ait veriler KRE ve KİE raporlarından derlenmiştir. Bağımlı değişkenimiz KİE iken bağımsız

değişkenlerimiz KRE parametreleri olan, altyapı, kurumlar, makroekonomik istikrar, yüksek eğitim ve öğretim, sağlık ve temel eğitim, işgücü piyasası etkinliği, mal piyasası etkinliği, piyasa büyüklüğü, finansal piyasa gelişmişliği, iş gelişmişliği, teknolojik hazırlık ve inovasyon değişkenlerinden oluşmaktadır.

6.2. Modelin Analizi

Çoklu doğrusal regresyon modellerinde ilk 1000-5000 zincir yakma genellikle yeterli olduğu için çalışmamızda ilk 1000 yinelemeli bir yanmaya izin verilmiştir. Böylece, Markov zincirleri 1001. adımdan 1000000. adıma kadar iz grafiğini çizmiş ve bu şekilde sonsal dağılım parametreleri elde edilmiştir. İterasyon sayısını belirlerken zincirin başlangıç değerlerinden uzaklaşma ve MC hatasını dikkate alarak yeterli sayıda Markov zincirine izin verilmelidir. MC hatasının 0.5 ten küçük olmasına analizde dikkat edilmelidir (Hahn, 2014).

6.3. Sonsal Dağılım

Türkiye verilerine ait sonsal dağılımı bulmak için normal dağılım gösteren Türkiye verilerinin ortalaması 0, kesinliği 0.001 olarak alınmıştır. Bu seçimde önceki çalışmalar referans alınmıştır (Ekici, 2005; Hahn, 2014). WinBUGS programı kesinlik ile çalışmasından dolayı varyans yerine kesinlik kullanılmıştır. Burada bağımsız değişkenlerimizin katsayısı $\beta [i]$ 'ler ortalaması sıfır ve kesinliği 0.001 olan belirsiz önsel dağılımı olup, kesinlik ise parametre değerleri 0.001 olan gamma dağılımına sahiptir. Bu değerler,

$$\beta [i] \sim \text{dnorm}(0, 0.001)$$

$$\text{tau} \sim \text{dgamma}(0.001, 0.001)$$

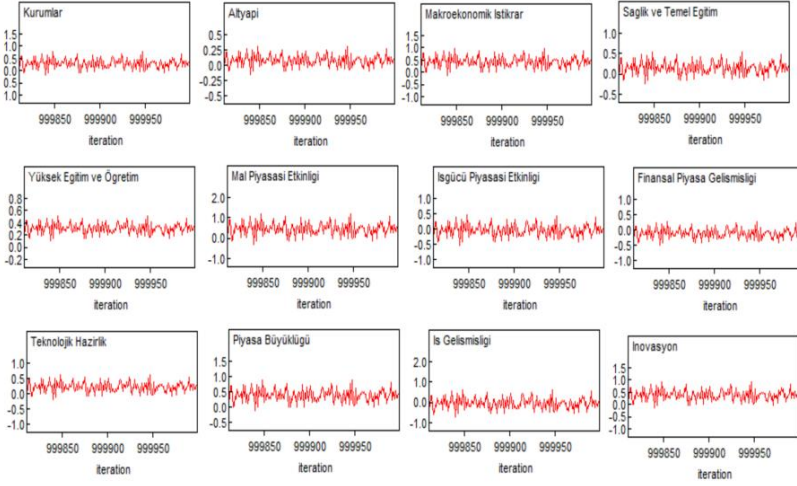
şeklinde gösterilip WinBUGS programı aracılığıyla modelimiz (6)' ya uygulanıp gerekli adımlar atıldığında Türkiye modelimize ait sonsal dağılım değerleri elde edilmektedir. Sonsal dağılıma ait parametre değerleri tablo ve grafik yardımıyla verilip, yorumları yapılmıştır.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistik Tablosu

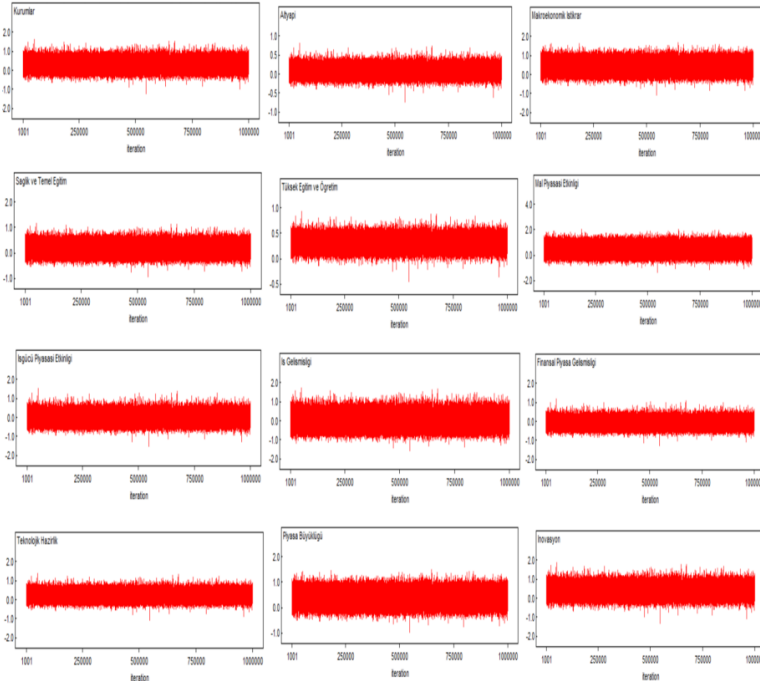
Bağımsız Değişken	Parametre	Ortalama	Standart Sapma	MC Hata	2.5%	Medyan	97.5%
Kurumlar	α	22.64	8.409	0.008348	5.475	22.79	38.93
	β	0.2865	0.1752	1.736E-4	-0.0530	0.2833	0.6444
Altyapı	α	31.9	4.829	0.004782	22.07	31.98	41.29
	β	0.07702	0.08272	8.169E-5	-0.084	0.07573	0.2455
Makroekonomik İstikrar	α	10.62	15.33	0.01515	-20.28	10.8	40.49
	β	0.4517	0.2689	2.655E-4	-0.0727	0.4485	0.9933
Sağlık ve Temel Eğitim	α	24.8	11.37	0.0114	1.404	25.08	46.57
	β	0.147	0.1445	1.446E-4	-0.1298	0.1434	0.4443
Yüksek Eğitim ve Öğretim	α	19.13	4.226	0.004164	10.62	19.17	27.46
	β	0.3081	0.0752	7.392E-5	0.16	0.3075	0.4596
Mal Piyasası Etkinliği	α	10.62	15.33	0.01515	-20.28	10.8	40.49
	β	0.4517	0.2689	2.655E-4	-0.07267	0.4485	0.9933
İşgücü Piyasası Etkinliği	α	38.32	7.926	0.008009	21.87	38.55	53.38
	β	-0.0445	0.178	1.795E-4	-0.3832	-0.0498	0.3251
Finansal Piyasa Gelişmişliği	α	42.46	7.821	0.007949	26.16	42.71	57.25
	β	-0.1141	0.1454	1.475E-4	-0.3894	-0.1188	0.1889
Teknolojik Hazırlık	α	25.25	7.568	0.007518	9.786	25.39	39.9
	β	0.2149	0.1459	1.447E-4	-0.06773	0.2121	0.5132
Piyasa Büyüklüğü	α	8.794	13.3	0.01311	-17.94	8.918	34.83
	β	0.3784	0.1824	1.796E-4	0.02106	0.3768	0.7451
İş Gelişmişliği	α	38.66	13.23	0.01383	10.8	39.23	63.29
	β	-0.0429	0.2449	2.556E-4	-0.4992	-0.05341	0.4729
İnovasyon	α	21.55	7.535	0.007462	6.21	21.67	36.21
	β	0.3804	0.193	1.908E-4	0.005011	0.3774	0.7734

Tablo 1 incelendiğinde MC hatasının 0.05'ten küçük olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklamada anlamlı olduğunu göstermektedir. Tablo 1'deki değerler incelendiğinde, altyapı, kurumlar, sağlık ve temel eğitim, makroekonomik istikrar, yüksek eğitim ve öğretim, piyasa büyüklüğü, mal piyasası etkinliği, inovasyon ve teknolojik hazırlık değişkenlerinin katsayısının pozitif olduğu, işgücü piyasası etkinliği, iş gelişmişliği ve finansal piyasa gelişmişliği değişkenlerinin katsayılarının ise negatif olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 3’de iz çiziminin son 200 iterasyonu gözlenmektedir. Programın, sonsal dağılım parametrelerini arama hızının oldukça fazla olduğu Şekil 3’deki iz çizimi aracılığı ile tespit edilebilmektedir. Burada arama hızının fazla olması istenen bir durum olup modelin WinBUGS programıyla uyumlu çalıştığı yorumunu yapabiliriz.

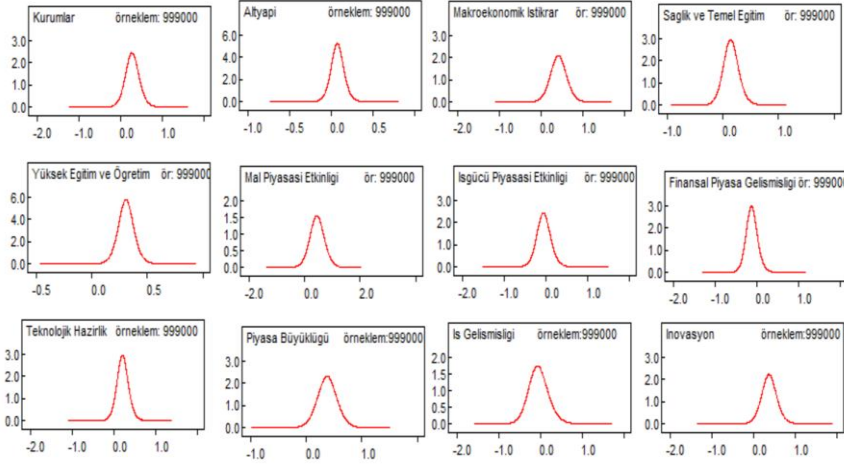
Şekil 3. İz Çizimi

Şekil 4. Çoklu Zincir İzleme Hareket Grafiği; 1001-100000

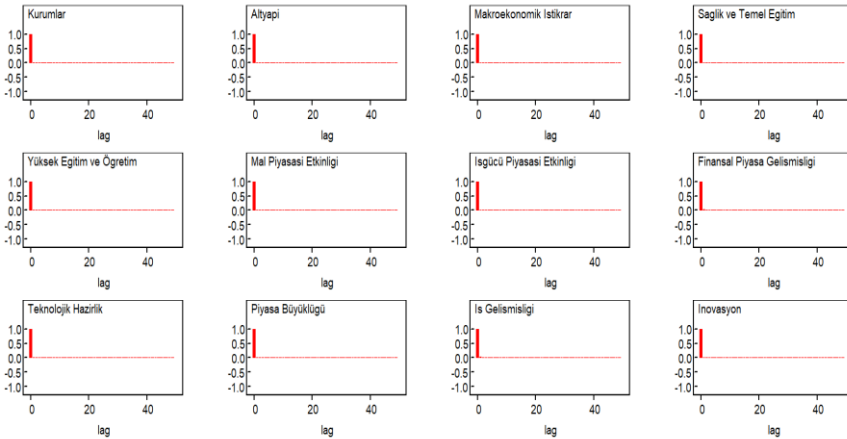
Çoklu zincir izleme hareket grafiğinde ilk 1000 adımın yanma olarak belirlendiğini ve 1001'den 1000 000'a kadar olan zincir hareketinin iterasyonu gözlemlenmektedir. Sonsal dağılımın zincir boyunca tutarlı bir şekilde yakınsadığı nokta etrafında değerler ürettiğini ve tüm zincirlerin iyi karıştığını Şekil 4'e bakarak gözlemleyebiliriz.

Örneğin kurumlar parametresinin $(-0.0530, 0.6444)$ aralığında 0.2865 değerine yakın noktalarda değer ürettiği yorumunu yapabiliriz.

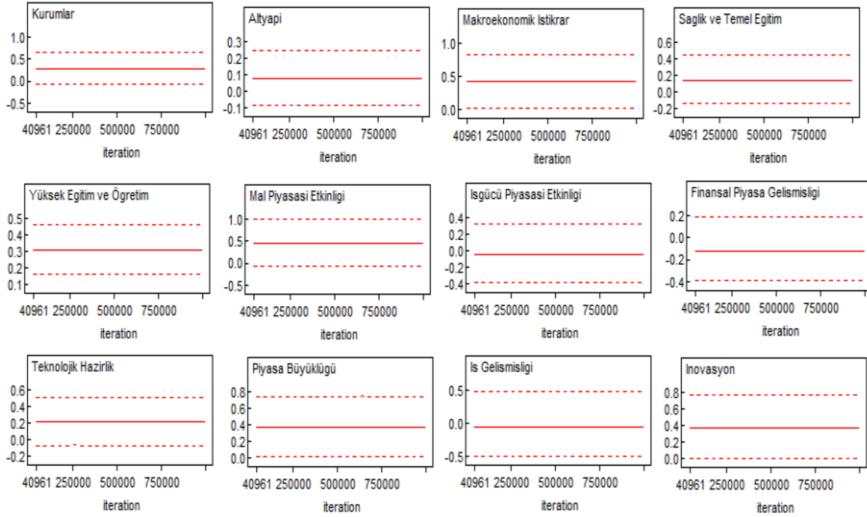
Şekil 5. Kernel Yoğunluk Çizimi

Şekil 5'e parametrelerin ve kesinliğin dağılımı hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Beklendiği gibi parametreler normal dağılım gösterirken kesinlik çarpık dağılım göstermektedir.

Şekil 6. Otokorelasyon Çizimi

Otokorelasyon çizimi, belirli bir iterasyon ile diğer bir iterasyon arasındaki otokorelasyonunu incelemektedir. Grafik her zaman 1'den başlamaktadır. Bunun anlamı da her iterasyonun kendisiyle olan otokorelasyonunu göstermektedir. WinBUGS programı ilk 49 iterasyon için otokorelasyon hesaplaması yapmaktadır. Otokorelasyon çizimi, Markov zincirinin verimliliğinin tespitinde fikir vermekte yardımcı olmaktadır. Burada ideal durumun tüm otokorelasyonların sıfıra yakın olmasıdır (Hahn, 2014). Şekil 6'ya bakıldığında parametrelere ait otokorelasyon değerlerinin sıfır olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum zincirlerin birbirinden bağımsız olarak türetildiğinin ve simülasyon değerleri arasında bağımlılığa rastlanmadığının bir göstergesidir. Böylece birbirinden bağımsız türetilen bu değerler mümkün olan en iyi sonsal dağılımın elde edilmesine hizmet edecektir.

Şekil 7. Çalışan Nicelikler Grafiği

Çalışan niceliklerin grafiğinin 40961 başlangıç noktasından başladığı Şekil 7'den gözlenmektedir. Bu değerler, WinBUGS tarafından otomatik olarak atanan, en uygun sonsalın grafiğini türetmede önemli bir başlangıç noktası olup çalıştırılan programda zincirlerin, parametrelerin istenen değere yakınsayıp yakınsamadığını göstermektedir. Eğer grafik durağan değilse istenen değere yakınsamadığı ve değişen ortalama niceliklerdeki kaymayı gösterecektir (Hahn, 2014).

Şekil 7'ye bakıldığında genellikle parametre değerlerinin ve kesinliğinin, %95 güvenilir aralığında çalışma boyunca sabit olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin kurumlar parametresi 0.2865 değeri boyunca sabit değerler türetmiştir.

7. Sonuç

Bayes yaklaşımı, veri toplandıkça tahminlerini güncelleyen ve kendisini sürekli olarak yenileyen bir metodolojidir. Bu yöntem, sezgisel bir bakış açısından yola çıkmasına rağmen, sağlam matematiksel temellere dayanması ve bilgisayar alt yapısının gelişmesi ile birlikte geniş bir kullanım alanına sahip olması nedeniyle önemli bir yer edinmiştir.

Çalışmada, Bayesyen yaklaşımının gelişmiş bilgisayar alt yapısı ile birleşmesi sonucunda daha etkin sonuçlar elde edildiği (Kruschke, Aguinis & Joo, 2012; Zhang & Yang, 2015; Foley, 2018) çalışmalarına benzer olarak elde edilmiştir.

Sonuç olarak, Bayesyen regresyon analizi ile, KİE bağımlı değişkeni ile KRE parametrelerinden oluşan bağımsız değişken arasında genellikle pozitif bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. KRE parametrelerinden; kurumlar, makroekonomik istikrar, altyapı, sağlık ve temel eğitim, mal piyasası etkinliği, yüksek eğitim ve öğretim, teknolojik hazırlık, piyasa büyüklüğü ve inovasyonun KİE üzerindeki etkilerinin pozitif yönlü ve anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Ancak işgücü piyasası etkinliği, finansal piyasa gelişmişliği ve iş gelişmişliğinin etkilerinin negatif yönlü ve anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Değişkenlerin genelinde pozitif yönlü etkisi dikkate alındığında Küresel İnovasyon Endeksi ile Türkiye'nin küresel düzeyde rekabet gücü arasında önemli bir ilişki olduğu yorumu yapılabilir.

Kaynakça

Civelek, M. E., Uca, N. ve Çemberci, M. (2015). The Mediator Effect Of Logistics Performance Index On The Relation Between Global Competitiveness Index And Gross Domestic Product. *European Scientific Journal*, 11(13), 368-375. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:153044126>

Crespo, N. F. ve Crespo, C. F. (2016). Global innovation index: Moving beyond the absolute value of ranking with a fuzzy-set analysis. *Journal of Business Research*. 69 (11), 5265–5271. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2016.04.123>

Dutta, S., Lanvin, B., León, L.R. ve Wunsch-Vincent, S., (2021), Global innovation index 2021: executive summary, World Intellectual Property Organization, Geneva. Switzerland, 14(61023), 1-28. <https://doi.org/10.34667/tind.44366>

Ekici, O., (2005), Bayesyen Regresyon ve WinBUGS ile Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Foley, D., (2018), A Bayesian Approach to Time Series Forecasting. *Towards Data Science*, <https://www.datascientistguide.com/>.

Greenberg, E., (2008), *Introduction to Bayesian ekonometrics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Güneş, S., (2012). Rekabet Düzeyi ile Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(7), 43-54. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/155897>

Hahn, E. D., (2014). *Bayesian methods for management and business, pragmatic solutions for real problems*. Salisbury MD, John Wiley and Sons.

Huang, K. H. ve Yu, T. H. K. (2022). Analysis of Global Innovation Index by structural qualitative association. *Technological Forecasting and Social Change*, 182, Article 121850. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121850>

INSEAD, Global Innovation Index, 2008-2009. <https://www.slideshare.net/Innovation Tank/ the-global-innovation-index-2009>

INSEAD, Global Innovation Index, 2009-2010. https://stats.areppim.com/listes/list_innovation_2009_2010.htm

INSEAD, Global Innovation Index, 2011. <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=274>

INSEAD, Global Innovation Index, 2012. <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=247>

INSEAD, Global Innovation Index, 2013. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/economics/gii/gii_2013.pdf

INSEAD, Global Innovation Index, 2014. <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=3254&plang=EN>

INSEAD, Global Innovation Index, 2015. <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=3978&plang=EN>

INSEAD, Global Innovation Index, 2016. <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4064>

INSEAD, Global Innovation Index, 2017. <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4193>

INSEAD, Global Innovation Index, 2018. <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4330>

INSEAD, Global Innovation Index, 2019. https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2019/

Judge, G., G., Griffiths, W. E., Hill, R., C., Lütkepohl, H. ve Lee, T., C., (1986), *The theory and practice of econometrics (Second Edition)*. ABD, John Wiley and Sons, Inc.

Kruschke, J., K., Aguinis, H. ve Joo, H., (2012), The time has come: Bayesian methods for data analysis in the organizational sciences. *Organizational Research Methods* 15(4), 722–752. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/1094428112457829>

Mccarthy, M., A., (2007), Bayesian methods for ecology. New York, Cambridge University Press.

Ovalı, S. (2014). Küresel rekabet gücü açısından Türkiye'nin konumu üzerine bir değerlendirme. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 13(13), 17-36. <https://doi.org/10.18092/ijemas.58881>

Reis, D.A., Moura, F.R.D. ve Aragão, I.M.D, (2021), The linkage between input and output in the Innovation Ecosystem. Global Journals Inc.,21(3), 30-41. https://globaljournals.org/GJHSS_Volume21/3-The-Linkage-between-Input.pdf

Sohn, S. Y., Kim, D. H. ve Jeon, S. Y. (2016). Re-evaluation of global innovation index based on a structural equation model. Technology Analysis & Strategic Management, 28(4), 492–505. <https://doi.org/10.1080/09537325.2015.1104412>

Zhang, W. ve Yang, J., (2015), Forecasting natural gas consumption in China by Bayesian model averaging. *Energy Reports*, 1, 216–220. <https://doi.org/10.1016/j.egy.2015.11.001>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2008-2009. <https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2008-2009/>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2009-2010. <https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2009-2010/>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2010-2011. <https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2010-2011/>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2011-2012. <https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2011-2012/>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2012-2013. <https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2012-2013/>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2013-2014. <https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2013-2014/>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2014-2015. <https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2014-2015/>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2015-2016. <https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2015-2016/>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2016-2017. <https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2016-2017/>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2017-2018. <https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2017-2018/>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2018. <https://www.weforum.org/publications/the-global-competitiveness-report-2018/>

World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2019. <https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2019/>

BÖLÜM IX

HAVACILIK SEKTÖRÜNDE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ, ALGILANAN RİSK, MÜŞTERİ BEKLENTİLERİ VE İNOVASYONA PERSPEKTİF BİR BAKIŞ¹

An Overview of Customer Relationship Management, Perceived Risks, Customer Expectations, and Innovation in the Aviation Sector

Serdar OKAN

*Gümüşhane Üniversitesi, KADMYO
Ulaştırma Hizmetleri, Kelkit/Gümüşhane,
E-mail: sermuz07@gmail.com
ORCID:0000-0003-3512-113*

1. Giriş

Teknolojik ve siyasi gelişmeler tamamen havacılığın büyümesi, bir adım ileriye gidebilmesi için avantaj oluştururken; sektörün hizmet kökenli olması memnuniyet kavramını ön plana çıkarmaktadır. Her ne kadar işletmeler farklı politikalar izlese de hizmet sektöründe var olan bazı durumlardan dolayı işletmenin elde etmek istediği sonuçlara ulaşması her zaman mümkün olmamaktadır. Problem olarak nitelendirilebilecek durumlar; hizmetin sahip olduğu özellikler, hizmet sektörünün emek yoğun sektör olması ve hizmeti tüketen insanın diğerlerinden farklı düşünce ve isteklere sahip olmasıdır (Zengin ve Erdal, 2000: 43). Her türlü ticari kuruluşun varlığını sürdürebilmesi için kendisine bağlı sadık müşterilerin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacın karşılanmasının yolu da müşteri ilişkileri yönetimi

---

¹ Bu çalışma Avrasya Üniversitesinde Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hakkı Kofoğlu Danışmanlığında hazırlanan “Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Algılanan Riskin Müşteri Beklentilerine Etkisinde İnovasyonun Moderatör Etkisi: Havayolu İşletmeleri Antalya Örneği” adlı bütünlük doktora tezinden üretilmiştir.

uygulamasından geçmektedir (Demir ve Kırdar, 2007: 294). Müşteri ilişkileri yönetimi, müşterilerin istek ve beklentilerinin neler olduğunun saptanması ve bu taleplerin karşılanması, ticari kuruluşun toplam hasılatının artırılması ve kuruluşa bağlı müşteriler oluşturabilmesi için müşterinin mutluluğunu artırmada rol oynayan bir pazarlama stratejisidir (Yereli, 2001: 30). Değişen dünyada şüphesiz müşteri istek ve beklentileri de değişmekte ve işletmelerin bu değişimi takip etmesi zorlaşmaktadır. Müşteri ilişkileri yönetimi uygulaması burada devreye girerek müşterinin ne istediğini işletmenin anlayabilmesini kolaylaştırıp müşteriye daha hızlı cevap verebilmeyi sağlarken aynı zamanda işletme gelirlerinde artış giderlerinde azalış meydana getirmekte ve işletmeye rekabet avantajı sağlamaktadır (Özilhan, 2010: 19). Müşteriler ürün/hizmet satın alırken doğal olarak o ürün/hizmet için ödediği bedelin karşılığını fazlasıyla elde etmek ister ve bu istek satın alma kararlarını etkilemektedir. Satın alma eyleminden sonra istenmeyen durumların ortaya çıkma ihtimali müşteri açısından bir kaygı meydana getirmekte ve bu kaygıda müşteri üzerinde olumsuz bir baskı oluşturmaktadır (Karamustafa ve Erbaş, 2011: 105). Teknolojik imkânların elde bulunması ve tüketicilerin bilinçlenmesiyle ürün/hizmet satın alımından önce riskin boyutuna göre araştırma boyutu da artmakta ve tüketici daha fazla bilgi elde ederek algılanan riskin seviyesini düşürmektedir (Özbek, 2016: 63). Havayolu ulaşımının hizmet sektörü olması havayolu işletmelerinin rekabet ortamında sundukları hizmetlerinde yenilik yapmaya zorlamaktadır. Aksi takdirde yeniliği göz ardı etmek; müşteri memnuniyeti sağlanamamasına ve müşteri kaybı yaşanmasına yol açacaktır (Chen vd, 2015: 220). İnovasyon, araştırmacılar tarafından yoktan var etme değil, durumun veya olayın başkaları tarafından fark edilmeyen yanının keşfedilip ortaya çıkarılmasıdır. Değişen ve gelişen işletmeler müşteri memnuniyetini artırmada inovasyonu da dâhil ederek sürdürebilir rekabet üstünlüğü elde etmeye çalışmaktadır (Satı ve Işık, 2011: 539). Değer yaratmada da inovasyonun payının yanında rakipler karşısında müşteri kapma yarışında da bir fark oluşturmaktadır. Daha bilinçli ve farklı beklentiler içerisinde bulunan müşteriler hizmet/ürün satın alacağı işletmelerin inovatif uygulamaları hakkında da bilgi sahibi olmakta ve bunun sonucunda, müşterinin satın alma konusundaki kararını etkileyen bir unsur olmaktadır (Demirkaya ve Zengin, 2014: 107).

2. Havayolu Ulaşımı

Bu bölümde önce ulaştırma kavramına değinilmiş ve havayolu ulaşımı hakkında bilgi verilmiştir. Havacılık faaliyetlerinin neler olduğuna, hava ulaşımının önemi ve ülke ekonomisine olan katkısına; ayrıca Türkiye’de hangi havayolu işletmelerinin olduğuna da değinilmiştir.

2.1. Ulaştırma Nedir

Kişilerin ve onlara ait nesnelere ya da sadece nesnelere bir araç vasıtası ile bir bölgeden belirlenen başka bir bölgeye taşınması faaliyetine ulaştırma veya ulaşım denir. Bazı durumlarda tek araç ile tek bir bölgeye gerçekleştirilen ulaştırma faaliyeti geçen zaman ve gelişen teknoloji ile birden fazla araç ile aynı bölgeden çok farklı bölgelere gerçekleştirilmektedir (Bakırcı, 2012: 342). Ulaştırma, iki farklı bölgeyi birbirine bağlayan yol olması sebebi ile hem bulunduğu bölgeden etkilenmekte hem de bulunduğu bölgeyi etkilemektedir. Ulaştırmanın bölgeye olan etkilerinden en temeli, şüphesiz bulunduğu bölgeye sağladığı ekonomik katkıdır. Fakat ulaştırma faaliyetlerinin coğrafik koşullar nedeniyle her bölgeye aynı şekilde katkı sağladığı söylenemez (Belge, 2023: 276). Ulaştırmanın alt sistemleri; karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu olarak 4 gruba ayrılmaktadır. Bütün bu sistemler üretici ile tüketiciyi, hasta ile doktoru, öğrenci ile öğretmeni buluşturmada ve toplumlara ait kültürlerin farklı toplumlara taşınmasına katkı sağlamaktadır (Canöz, 2017: 193).

2.2. Havayolu Taşımacılığı

Ulaştırma modellerinin biri olarak kabul edilen havayolu taşımacılığı; insan, araç-gereç ve mevzuatların bir araya gelerek gerçekleştirilen, teknolojinin de yoğun bir biçimde kullanıldığı bir sistemdir (Ercan, 2022: 2765). Havayolu taşımacılığı faaliyetleri; özellikle 20. yüzyılın başlarında gelişmeye başlamış ve dünya savaşlarında etkisi anlaşılınca çok hızlı bir şekilde büyümeye başlamıştır. Hava taşımacılığının bu büyümesindeki en büyük pay her ne kadar savaşlarda üstünlük sağlaması olarak kabul görülsede, ilerleyen dönemlerde sivil taşımacılığa yönelik faaliyetlerde taşınan kişi veya nesnelere sağladığı hız, güvenlik vb. unsurların varlığı yadsınamaz bir gerçektir (Aydın, 2022: 56).

2.3. Sivil Havacılık Faaliyetleri

İnsanoğlu var olduğundan itibaren gökyüzünde uçan kuşlar misali uçmayı hayal etmiş ve 1900'lü yıllara gelince ilk insanlı başarılı uçuş gerçekleştirilmiştir. Bu başarılı uçuşun ardında hızla gelişen havacılık faaliyetleri, sistemsel olarak hava ile ilgili gerçekleştirilecek olan faaliyetlerin düzenin sağlanması açısından farklı kategorilere ayrılmıştır. Bu ayrım neticesinde askeri havacılığın haricinde gerçekleştirilen bütün havacılık faaliyetleri sivil havacılık faaliyetleri olarak kabul edilmiştir (Şahin vd. 2016: 4). Havacılık faaliyetlerinin belirli ayrımlara tutulmasını en temel sebebi; havacılık sektörünün tüm dünyada çok hızlı bir şekilde büyümesi ve daha düzenli bir hava ulaşımının gerçekleştirilmesinin istenmesidir. Dünyada faaliyet gösteren binlerce havayolu şirketlerinin sahip

olduğu binlerce hava aracının gerçekleştirdiği günlük operasyonların yanında pilotların eğitimi için yapılan uçuşlar ve askeri operasyonel uçuşlarında eklenmesi bir günde gerçekleşen havacılık faaliyetlerin karmaşasını önlemek adına yetkili kurumların işini kolaylaştırmaktadır (Sarılğan, 2011: 70).

2.3.1. Ticari Hava Taşımacılığı

SHGM, (Web_1) havayolu işletmelerini “*Hava araçlarıyla ticari amaçla, belirli hatlar üzerinde, ücret karşılığında yolcu veya yük veya yolcu ve yük taşınması yapan işletmeler ile ticari hava taşımacılığı kapsamında olmayan yolcu ve yük taşımacılığı ile ücret karşılığı olup olmadığına bakılmaksızın yapılacak hava işi ve eğitim faaliyetlerini yapan işletmeler*” olarak tanımlamıştır. Bu tanım ışığında ticari hava taşımacılığı; havayolu işletmelerinin sahip oldukları hava araçları ile insan veya nesnelere belirli bir ücret karşılığında istenen belirlenen bölgelere ulaştırma işlemidir (Şahin vd. 2016: 6).

2.3.2. Genel Havacılık

Genel havacılık; ticari gaye güden, aynı zamanda ticari gaye gütmeyen toplum çıkarlarını ön planda tutan kişi veya kurumlar tarafından gerçekleştirilen her türlü havacılık faaliyetleridir (Yılmaz vd. 2016: 32). Bu faaliyetler; iş amaçlı, bireysel ve spor amaçlı, hava işleri, eğitim ve diğer uçuşlar olmak üzere belirlenmiştir (Şahin vd. 2016: 10). Genel havacılıkta daha çok kullanılan uçak modelleri; pervaneli ve az sayıda yolcu kapasitesine sahip uçaklardır. İş amaçlı faaliyetlerde, iş jetleri ile kişilerin istedikleri noktalara uçurulmasıdır. Bireysel ve spor amaçlı; havadan fotoğraf çekme ve paraşütle atlama gibi faaliyetleri gerçekleştirmek için yapılan uçuşlar iken hava işleri olarak bakıldığında; hava söndürme, büyük boyutlu tarım arazilerinin havadan ilaçlanması, kara trafiğinin havadan denetlenmesi ve daha birçok uçuş olarak gerçekleştirilebilir. Eğitim uçuşları olarak bakıldığında; pilot lisansına sahip olmak için belirli kurumlar tarafından pilot adaylarının gerekli uçuş saatlerini gerçekleştirmesi adına yaptıkları yolcusuz uçuşlardır (Atakan vd. 2018: 76).

2.3.3. Havaalanı Hizmetleri

Sivil havacılık faaliyeti olarak kabul edilen havaalanı hizmetleri; uçuşun başlangıç ve bitiş yerleri olarak kabul edilen ve belirlenen uçuşa yönelik bileti olan yolcunun veya konşimentosu olan yükün uçağa binene kadar ve uçaktan indikten sonra yapılan her türlü faaliyetler bütünüdür (Türkay, 2016: 116). Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi yer hizmetleri kuruluşlarının sorumluluğunda olup, yer hizmetleri kuruluşları; 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu'nun

44. maddesi kapsamında 3 gruba ayrılmış ve bu grupların yapacakları işe göre alması gereken çalışma ruhsatları bulunmaktadır. Bir yer hizmeti şirketinin alması gereken ruhsat A, havayolu işletmesinin alması gereken ruhsat B ve diğer hizmetlerin gerçekleştirilmesi için alınması gereken C çalışma ruhsatıdır. A çalışma ruhsatına sahip bir işletme bir havaalanı/limanında havayolunun uçağına ait yükleri yükleme ve boşaltma ile havayolunun yolcularını uçağına bindirme ve indirme, iletişim ve uçak operasyonu ile ilgili diğer bütün işlemleri yapmaya yetkili kuruluştur (Web_1). Tanım olarak bakıldığında yer hizmetleri; bir havayolunun uçağının hava meydanına inip tekrar kalkana kadar ulusal ve uluslararası havacılık kuruluşlarının belirttiğı standartlar kapsamında havayolunun uçağına ve yolcusuna yerde verilen her türlü hizmetlerdir (Koç, 2018: 20). Bir diğer tanıma göre ise, Uluslararası Hava Taşıma Birliğı'nin (IATA) Standart Yer Hizmetleri Antlaşması yönetmeliğinin 2. maddesinde tanımlanmış hizmetleri kapsayan servislerden türemiş ve Uluslararası Sivil Havacılık Örgütünün (ICAO) yayınlamış olduğı ek dokümanda (Annex) listelenmiş 11 yer hizmet çeşididir.

Bu hizmetler,

- Yer yönetim ve denetim,
- Yolcu servisi,
- Bagaj servisi,
- Kargo ve posta servisi,
- Apron servisi,
- Temizlik,
- Yakıt,
- Uçak bakım,
- Uçuş operasyon ve ekip yönetim,
- Ulaşım,
- İkram servisi olarak sınıflandırılmıştır (Soames, 1997: 85).

Uçuşun başlangıç ve bitiş yeri olarak kabul edilen havaalanları; özellikle yolcuların memnuniyetleri açısından önem arz eden hizmetler olarak görülmekte ve oluşabilecek bir memnuniyetsizlik havayolu işletmesine mal edilecektir (Erdoğan, 2020: 83). Havalimanlarında verilen hizmetler; uçuş öncesi, uçuş esnası ve uçuş sonrası olarak 3 farklı grupta toplanmaktadır. Bu hizmetlerin yerde yapılan kısmı yani uçuş öncesi ve uçuş sonrası hizmetleri yer hizmetleri kuruluşu tarafından sağlanmaktadır. Uçuş öncesi ve uçuş sonrası verilen hizmetlerinden yer hizmetleri şirketlerinin gerçekleştirdiğı hizmetler (Güngör, 2013: 45);

• **Yolcu Trafik:** Havayolundan bileti olan yolcuların uçuşa kabul (Check-In), bagaj kabul, transfer işlemleri, pasaport bilgileri veya kimlik bilgilerinin kontrolü ve uçağa kabul (Boarding) işlemlerinin yapıldığı işlemler dizisidir.

• **Ramp Hizmeti:** Havayolunun uçağına ait yüklerin uçağına belirlenen kurallara göre yerleştirilmesi, uçağın kabinin temizlenmesi, uçağın park pozisyonuna yanaştırılması ve geri itilmesi ve park pozisyonunda operasyon için ihtiyaç duyduğu diğer bütün yer hizmetlerinin gerçekleştirildiğı hizmet çeşididir (Türkay, 2016: 115).

• **Uçuş Operasyon:** Uçağın uçuşu için gerekli dokümanların hazırlanması işidir.

• **Ulaşım:** Terminal kısmından uçağın bulunduğu park pozisyonuna ramp departmanı tarafından yolcuların otobüs ile terminale nakledilmesi işidir (Güngör, 2013: 46).

Hava ulaşımı, hava meydanlarında sadece havayolu işletmelerinin yaptığı bir iş olmayıp bir sistem misali birden fazla küçük parçanın yani birden fazla işletmenin bir araya gelerek yaptığı eylemin sonucu oluşmaktadır. Bu noktada en fazla sorumluluğı üstlenen yer hizmetleri işletmeleri olmakta ve bu noktada bir aracı vazifesi görmektedir.

2.3.4. Hava Seyrüsefer Hizmetleri

Havacılık faaliyetlerinin artması, jet motorlu uçakların kullanılması ve gökyüzünde her geçen yıl uçan hava araçlarının sayısının artması, gökyüzünde oluşan bu trafiğin düzen ve güven içinde kontrol edilmesinin zorlaştırmaktadır. Uçuşun istenilen iki bölge arasında planlanan zaman dilimi ile güven içerisinde gerçekleştirilmesi sadece kule görevlilerinin yardımı ile mümkün olmamaktadır. Bu noktada kule ve kaptanlara uçuş boyunca her türlü bilgi akışını sağlayan ve yardımcı olan sistemler devreye girmektedir. Bu sistemler hem uçak içerisinde hem de yerde bulunmaktadır ve bu sistemlere seyrüsefer yardımcıları denilmektedir (Oktal ve Yaman, 2004: 40).

2.3.5. Eğitim Hizmetleri

Eğitim; havacılık faaliyetlerinde görev alacak her personelin yapılacak iş ile ilgili karar verme becerisi, problem çözme yeteneğı ve nasıl bir sorumluluğına maruz kalacaklarına ilişkin önceden bilgi sahibi olmasını sağlayan ve çalışanı bilinçlendirme amacı güden faaliyetler bütünüdür (Noble, 1989: 272). Dünya nüfusunun hızla artması hava ulaşımı gereksiniminde doğru orantılı bir biçimde artmasını sağlamıştır. Bu gereksinimin karşılanabilmesi için havayolu işletmeleri

daha fazla uçuş ağı oluşturmakta ve bu sebeple hava trafiği her yıl katlanarak artmaktadır. Hava trafiğinin her yıl artması beraberinde emniyet ve güvenlik kavramlarını da beraberinde getirmektedir. Çünkü hava ulaşımında yaşanacak kaza ihtimali çok düşük olmasına rağmen, kazanın yaşanması durumunda da ölüm miktarının çok fazla olması söz konusudur (Önen, 2022: 26). Havacılık faaliyetlerinin gerçekleşmesi esnasında gerçekleşecek herhangi bir hata operasyonun aksamasına, kişilerin yaralanmasına ve hatta ölümlere yol açması sebebiyle her havacılık şirketi işe alımlardan önce personellerini yapılacak işe ilişkin bir bilgilendirme eğitimine tabi tutar ve havacılık için ilk öğretilen emniyetin her daim en önemli konu olduğudur (Wu vd. 2020: 40).

2.3.6. Sivil Havacılık İmalat Hizmetleri

Hava aracına uygun parçaları bir araya getirerek ortaya gökyüzüne çıkmaya hazır bir araç üretmek hava aracı imalatı olarak kabul edilmektedir. Havacılığın sürdürülebilir olması üretimin devamı ile mümkündür (Soutis, 2005: 145). Dünya üzerinde 10'dan fazla dar ve geniş gövde uçak üreticisi bulunmaktadır. Sivil havacılığın son 50 yılda çok hızlı gelişmesi uçak üreticilerinin de kendilerini geliştirmesine sebep olmuş ve çok sayıdaki uçak siparişlerini kısa süreler içerisinde teslim etmeyi başarmışlardır. Üretimin en temel problemlerinden bir tanesi; hammaddeye olan uzaklık olması üreticilerin uçağa ait bazı parçaların hammaddeye yakınlık sebebiyle farklı bölgelerde üretilip bir noktada bir araya getirme formülünü bulmuşlardır (Yavaş ve Yeşilay, 2022: 218).

2.3.7. Bakım Onarım Hizmetleri

İmalattançıkanhavaaraçlarınınplanlananoperasyonlarıgerçekleştirebilmesi ve uzun süre işletmenin filusunda kalabilmesi için arızalandığında ya da belirli periyotlarda parça ve sistemlerinin düzgü bir biçimde çalışıp çalışmadığının kontrolüne bakım onarım hizmeti denir. Bu hizmeti gerçekleştirecek personelin yetkin kuruluşlardan gereken lisanları alması gerekmektedir (Yılmaz, vd., 2016: 129). Havayolu işletmelerinin sahip olduğu filoların uçuş gerçekleştirmesine bağlı olarak bazı parçaların arızalanması durumunda operasyonun sekteye uğramaması adına gerekli onarımın gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple her havayolu işletmesi bu işlemi gerçekleştirecek teknik elemana sahip olmakta veya bu işlemi belirli ücret karşılığında farklı bakım onarım işletmelerine yaptırmaktadır (Şahin, 2016: 58). Uçak bakım onarım faaliyetleri; emniyet, etkinlik ve ekonomiklik unsurları göz önünde bulundurularak gerçekleştirilir. Bu 3 unsurların sıralamaları değişebilirken kesinlikle bir tanesinden ödün verilmez (Yücel, 2018: 5).

2.4. Havayolu İşletmelerinin Sınıflandırılması

SHGM, (2023)'e göre havayolu işletmeleri; ticari veya ticari olmayacak kapsamda, sahip oldukları hava araçları ile yolcu ve yükleri veya sadece yükleri belirlenen bölgeler arasında taşıyan kuruluşlar olarak tanımlanmıştır. Havayolu işletmelerinin sınıflandırılması her ülkede farklılık arz ederken bütün ülkelerin üye olduğu Uluslararası Sivil Havacılık Kuruluşu (ICAO)'nun yaptığı sınıflandırma; havayolu işletmelerinin uçuş tipine, taşıdıkları yükün cinsine, ulusal ve uluslararası pazardaki konumlarına, ekonomik önemlerine, sahipliklerine göre belirlemiştir (SHGM, 2023)).

- Uçuş tipine göre;
  - **Tarifeli havayolu işletmeleri:** Önceden belirlenen uçuş programına göre hareket eden kuruluşlardır.
  - **Tarifersiz havayolu işletmeleri:** Önceden belirlenmiş bir uçuş programı olmayan ihtiyaç halinde seferler düzenleyen işletmelerdir.
  - **Charter (Dönemsel) havayolu işletmeleri:** Belirli dönemlerde sefer düzenleyen tarifersiz işletmelerdir.
- Taşıdıkları yükün cinsine göre;
  - **Yolcu taşıyan:** Uçuşlarında biletli yolcuları taşıyan işletmelerdir.
  - **Kargo taşıyan:** Sadece kargo ve posta taşıyan işletmelerdir.
- Pazardaki konumlarına göre;
  - **Bölgesel işletmeler:** Taşra bölgelerinden metropollere uçuş düzenleyen ve uçuşlarını pervaneli veya küçük uçaklarla gerçekleştiren işletmelerdir.
  - **Besleyici işletmeler:** Büyük havayolu işletmelerinin bulunduğu limanlara küçük meydanlardan yolcu taşımacılığı yapan işletmelerdir.
  - **Commuter işletmeler:** Hem besleyici hem de bölgesel uçuşlar düzenleyen ve bu uçuşları en fazla 29 koltuk kapasiteli uçaklar ile gerçekleştiren işletmelerdir.
  - **Büyük işletmeler:** Çok fazla miktarlarda uçuş gerçekleştiren ve bünyesinde fazla sayıda uçak bulunduran işletmelerdir.
- Ekonomik önemlerine göre;
  - **Uzman (Niche) işletmeler:** Belirli bir uçuş ağı veya pazarda uzmanlaşmış işletmelerdir.
  - **Yeni kurulan işletmeler:** İşletme olma gerekliliklerini yeni sağlamış işletmelerdir.

- **Pazara yeni giren işletmeler:** Belirli bir havacılık pazarına ilk defa uçuş düzenleyecek işletmelerdir.

- Sahipliklerine göre;

- **Devlet kökenli işletmeler:** Hisselerinin hepsinin ya da büyük bir çoğunluğu devlete ait olan işletmelerdir.

- **Özel işletmeler:** Devlet kökenli işletmelerin aksine, hisselerinin hepsinin ya da büyük bir çoğunluğunun özel kişi veya kuruluşlara ait olan işletmelerdir.

- **Ortaklaşa işletmeler:** Farklı ülkelerdeki yatırımcıların bir araya gelerek kurmuş oldukları işletmelerdir (Yılmaz, vd., 2016: 78).

2.5. Türkiye’de Sivil Havacılık ve Havayolu İşletmeleri

Uçağın savaşlarda ilk defa Osmanlı Devleti’ne karşı Trablusgarp savaşında İtalyanlar tarafından kullanılması, savaşta hava hakimiyetinin nedenli önem arz ettiğinin kanıtı olarak gösterilmiştir. Bu olayın ardından Osmanlı Devleti hava araçlarının teminine önem vermiştir. Cumhuriyetin ilanı ile uçak satın almaktan ziyade uçağı üretmenin daha önem arz eden bir konu olduğu anlaşılmış ve Kayseri iline ilk defa uçak fabrikası kurulmuştur (Fera, 2018: 71). Ardından devlet kökenli taşımacılık işletmesi olan Devlet Havayolları işletmesi 1933 yılında kurulmuş ve 1956 yılında bugünkü adı olan Türk Hava Yolları A. O. dönüşmüştür (Çevik, 1996: 21). Havacılığın daha düzenli ve emniyetli bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak adına 1944 yılında Uluslararası Sivil Havacılık Organizasyonu (ICAO) kurulmuştur (Doğan, 2022: 24). İlk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde meydana gelen serbestleşme hareketi daha sonra tüm dünya ülkelerine yayılarak havacılığın gelişmesine, havayolu işletmelerinin rekabet edebilir bir hale gelmelerine olanak sağlamıştır. Serbestleşme hareketlerinin Türkiye’deki etkisi 1983 yılında kabul edilen 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanununun ile sektöre yansımıştır. (Doğan, 2022: 31). Dünya sivil havacılığın dönüm noktası olarak görülen 11 Eylül saldırısı ile tüm dünya da sivil havacılık adına yeni uygulamalar getirilmiş ve havacılığın maruz kaldığı bu etki Türkiye’de gerçekleştirilen sivil havacılığı da etkilemiştir. Gelişmenin ardından Türk sivil havacılığında serbestleşme hareketi kendisini göstererek gelişim kaydetmiştir. En önemli etkisi YİP modelinin entegre edilip havaalanı sayısının artırılması olmuştur (Durmuşçelebi ve Kiracı, 2022: 838). Bu uygulanan model ışığında hali hazırda Türkiye’de mevcut ve aktif olarak faaliyet gösteren toplamda 58 adet havaalanı/havalimanı bulunmaktadır.

3. Müşteri İlişkileri Yönetimi, Risk, İnovasyon, Güven, Hizmet Kalitesi ve Memnuniyet

Bu bölümde Müşteri İlişkileri Yönetimi, Risk, İnovasyon, Güven, Hizmet Kalitesi ve Memnuniyet Kavramlarına değinilmiştir.

3.1. Müşteri İlişkileri Yönetimi (MİY)

Küreselleşen dünyada işletmelerin rakipleri karşısında üstünlük sağlamalarının giderek zorlaşması sebebiyle işletmeler rekabette üstünlüğü elde etmenin, rakibe odaklanmaktan ziyade müşterilere yönelmekle mümkün olduğunu anlamışlardır. Bu anlayışın modern pazarlama ile ortaya çıkmasıyla işletmeler, birincil hedeflerini müşteri istek ve beklentilerinin ne olduğuna cevap bulmak olarak değiştirmişlerdir (Ja'bari, 2022: 28). Müşteri ilişkileri yönetimi; işletmenin müşteriler ile ilişkileri artırmak, müşterileri anlamak ve onlar ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olmak için gerçekleştirdiği her türlü müşteri merkezli çabalar bütünüdür (Akbaba, 2022: 55). MİY, uzun vadeli bir işletme müşteri ilişkisi amaçlayan ve bu amaç doğrultusunda müşterinin isteklerine cevap vererek müşterinin işletmeye karşı kendini bağlı hissetmesini sağlamaya çalışan uygulamaları kapsar. Ayrıca işletmenin müşterilerine rakiplerinden daha fazla değer vermesini de sağlar (Ergün ve İşler, 2020: 201). Bir strateji olarak kabul edilen MİY uygulamaları, işletmenin faaliyette bulunduğu sektörde rakiplerine üstünlük elde etmesini kolaylaştırırken müşteriler gözünde de bir farklılık oluşturmasını sağlar ve bu şekilde işletmenin gelirlerinin uzun vadede artışını sağlar (Başkan, 2022: 3). Klasik pazarlama anlayışında, işletmenin ürettiği ürünün satılması esas koşuldu. İlerleyen dönemlerde bu anlayışın kısa vadede işe yaradığı fakat uzun dönemli olarak işletmeye fayda sağlamadığı anlaşılmıştır. Bu sebeple işletmeler müşteri ilişkileri kavramına yönelmiş ve müşteri memnuniyeti, sadakati ve bağlılığı gibi kavramlar üzerinde durmuştur (Kumar ve Reinartz, 2006: 5). Müşteri ilişkileri yönetiminden bahsederken müşteri yaşam boyu değeri, müşteri sadakati, veri tabanlı pazarlama ve ilişkisel pazarlama kavramlarının açıklanması gerekmektedir.

3.1.1. Müşteri

Müşteri, işletmelerin ortaya koyduğu mal ya da hizmetin özelliğini, şahsi veya genel amaçları için belirlenen bedeli ödeyerek elde eden kişi veya kuruluş. Mevcut müşteri, sürekli olarak işletmenin ortaya koyduğunu satın alan iken, eski müşteri; daha önceki dönemlerde işletmenin mal ya da hizmetini satın almış fakat bazı nedenlerden dolayı satın alma eylemini bir daha tekrarlamamış kişi veya kuruluştur. Yeni müşteri, bir işletmenin mal ya da hizmetini ilk kez satın

alma eylemi gerçekleştiren, hedef müşteri ise; işletmenin mal ya da hizmeti kim için ürettiğini ifade eder (Demir ve Kırdar, 2007: 299). Farklı bir deyişle; müşteri işletmelerin ortaya ürün ya da hizmet koyarken göz önünde bulundurmaları gereken en önemli kişi ve kurumlar topluluğudur (Qi vd. 2022: 104).

3.1.2. Müşteri Yaşam Boyu Değeri

Müşteri karlılığı ile karıştırılan bu kavramı Yörük ve Eşmekaya, (2018: 26) “*Yaşam boyu müşteri değeri, bir firmanın müşteri ile ilişkisinden gelecekte elde edeceği değer, şimdiki zamanda maddi karşılığı*” olarak açıklamıştır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere müşteri ile uzun dönemde kurulan ilişkinin karşılığının kısa vade de elde edilmesine yönelik bir uygulama olarak işletmeler tarafından kullanılmaktadır. Müşteriler ile kurulan ilişkide işletme, müşterinin istek ve beklentilerini anlamaya çalışıp bu doğrultuda hareket etmeye çalışır (Bayuk ve Küçük, 2007: 286).

3.1.3. Müşteri Sadakati

Farklı ürün veya hizmetler olmasına rağmen başka işletme yokmuş gibi sadece o işletmenin ortaya koyduğu ürün veya hizmete karşı müşterinin hissi açıdan kendisini bağlı olarak düşünmesi durumu müşteri sadakati olarak açıklanmıştır (Bayuk ve Küçük, 2007: 287). Bir başka tanıma göre; müşterinin işletmeye karşı kendisini bağlı hissetmesi ve satın alma davranışını sadece kendince belirlediği işletmeden yapmasıyla oluşan tutum şeklidir. Bu tutumun ortaya çıkmasında müşterinin işletmeye olan güveni ve kendisini işletmenin bir parçası olarak görmesi durumlarının etkili olmaktadır (Heskett, 2002: 356).

3.1.4. Veri Tabanlı Pazarlama

Müşteri odaklı olup işletmenin geleceğini şekillendirmek adına bilginin yoğun biçimde kullanıldığı veri tabanlı pazarlama uygulaması; hedeflenen müşteri grubunun taleplerini kaşılarken her türlü faaliyetlerini de dijital ortamlarda saklı tutup, gerektiğinde tekrar kullanıp elde ettiği veriler ışığında müşterilere uygun pazarlama politikalarının geliştirilmesi uygulamasıdır. Bu uygulama gerçekleştirilirken dijital platformların (e-posta, telefon vb.) neredeyse bütünü kullanılarak müşterinin gerekli bütün bilgilerine ulaşılır (Çoban, 2005: 300). Farklı bir tanımda da veri tabanlı pazarlama şu şekilde açıklanmıştır; müşterinin satın alması esnasında onu etkileyen hususlar ile müşteriye ait her türlü bilginin teknolojik unsurlar yardımı ile elde edilerek incelenmesi ve analiz edilmesi ile gerçekleştirilen pazarlama uygulamasıdır (Haşiloğlu vd. 2008: 230).

3.1.5. İlişkisel Pazarlama

İlişkisel pazarlama kavramı 1980'li yıllarda literatüre girmiş ve özellikle hizmet sektörü kapsamında değerlendirilmiştir. İlişkisel pazarlama; işletmenin, halihazırdaki müşterileri kaybetmeden müşterilerin bağlılığını ve beğenisini daha fazla artırarak gerçekleştirdiği satış artııcı çabalardır. Bu uygulamada yapılan, var olan müşteriler ile daha yakın ilişkiler kurup müşterinin işletmeye bağlılığının perçinlenmeye çalışılmasıdır; çünkü yeni bir müşteri kazanmak eski müşteriyi elde tutmaktan daha maliyetlidir (Yurdakul, 2007: 269).

3.2. Risk ve Algılanan Risk

İlk olarak 14. yüzyılda karşılaşılan risk kavramı, o yıllarda sayılar ile ileriye yönelik bir olasılık belirlemek için kullanılmıştır. Risk kavramının temeli; Fransız matematikçisi Pascal'ın bir oyun esnasında kaybetmemek adına sorulan soruya yönelik geliştirdiği bir teori olarak kabul edilmektedir (Kuloğlu, 2014: 48). Daha çok sermaye temelli kuruluşları ilgilendiren bir kavram olarak düşünülse de aslında her insanın hayatı boyunca karşılaştığı bir kavram olan risk; yaşanması halinde ortaya kötü sonuçlar oluşturması mümkün ve gerçekleşmesi istenmeyen bir olayın meydana gelip gelmemesi durumundaki belirsizlik miktarıdır (Karakurt, 2018: 60). Her insanın günlük hayatta karşılaştığı risk kavramı, özellikle kişilerin karar verme konusunda maruz kaldığı belirsizlik durumlarının etkisi ve karar verilecek konuya ilişkin ölçülen ve ölçülemeyen unsurların varlığının bulunması durumunda risk kavramı etkisini artırmaktadır (Kan, 2021:26). Müşteri bazlı risk değerlendirildiğinde karşılaşılan durum; müşterinin ürün veya hizmeti satın alması durumunda karşılaştığı ve satın alam eylemini gerçekleştirip gerçekleştirilmeme kararsızlığı yaşanması esnasında ortaya çıkmaktadır. İşletme her ne kadar mükemmel bir pazarlama politikası uygulasa da kişisel olarak müşterilerin algıladıkları risk durumları değişmektedir (Deniz ve Erçiş, 2008: 302). Risk algısı özel bir durumun meydana gelmesi halinde ortaya çıkacağı sonuçlar ile ilgili veya meydana gelme ihtimalinin ile sonuçları hakkında kişinin kendince ne kadar bir kötü sonuca maruz kalacağı düşüncesidir. Algılanan risk kavramının müşteri kafasında fazla miktarlarda yer kaplaması tutumlarını etkilemekte ve bunun sonucunda müşteri işletmelere karşı daha dikkatli yaklaşım sergilemektedir. Bu sebeple işletmelerin öncelikle müşterilerin kafalarında oluşan belirsizlikler ile mücadele etmeleri gerekmektedir. İşletmenin pazarlama politikaları uygularken şeffaflığa dikkat etmesi ve vaat ettiğini her türlü durumlarda yerine getirmesi önem arz etmektedir. Bu durumla en çok

havacılık sektöründe karşılaşılmaktadır. Temel sebep, havayolu işletmesinin yolcuya sattığı bilet karşılığında vaat ettiği belirlenen zaman dilim içerisinde belirlenen iki nokta arası ulaşım gerçekleştirilmesidir. Bazı durumlarda (teknik, meteorolojik unsurlar vb.) uçuş gerçekleştirilememekte ve bu da yolcu bazında memnuniyetsizlik oluşturmaktadır. Bu gibi durumlarda yolcunun işletmeye karşı güveni azalacak ve memnuniyetsizlik meydana gelecektir. Bir dahaki hizmet satın alımında aynı işletmeye karşı algılanan risk en yüksek seviyelere çıkacaktır (Bao, 2009:49).

3.3. İnovasyon Kavramı

Değişimin hakim olduğu dünyada müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının her geçen yıl değişmesi, işletmelerin de kendilerini bu değişim rüzgarının içerisine dahil etmelerini mecbur kılmaktadır. Aksi takdirde müşterilerin ne istediğini anlamayan ya da önemsemeyen işletmelerin rakipleri karşısında elde ettikleri üstünlükleri çok kısa süre içerisinde kaybedecektir. Özellikle teknolojik gelişmelerin çok hızlı bir biçimde kullanıldığı çağda işletmelerin pazardaki konumlarını koruyabilmek için kendilerini sürekli yenilemeleri ve yeni ürün/hizmetler meydana getirmeleri gerekmektedir (Balkar ve Pınar, 2022: 9). Yenilik veya farklılık olarak literatüre giren inovasyon kavramı; hiç olmayan bir unsur ya da var olan unsurun kimsenin daha önce fark etmediği yanını keşfedip meydana getirmek olarak açıklanmıştır (Pala ve Pilatin, 2019: 211). Her işletmenin inovasyon kavramı ile bir noktadan sonra karşılaşması gerekmektedir, aksi takdirde işletmelerin amaçları arasında bulunan işletmenin devamlılığını sürdürebilmesi mümkün olmayacaktır. Geçmiş dönemlerde inovasyonu uygulayan her işletme kar etmiş, uygulamayan ya da yanlış uygulayan işletmeler ise devamlılık ilkesini gerçekleştirmedi pek de başarılı olamamışlardır. İnovasyon uygulamasını gerçekleştirerek başarı elde eden en güzel örneklerden olan Intel firmasının 1990'lardan sonra elde ettiği başarının sırrı 1972 yılında mikro işlemciyi ortaya çıkarmasıdır (Afuah, 2003:1). Havacılık sektörü açısından inovasyona bakıldığında, havacılık sektörü ekonomik döngülere karşı çok hassas ve kırılabilir bir yapıya sahiptir. Her kriz havacılık işletmeleri için ayrı bir kayıp olarak nitelendirilir. Bu sebeple sektörün işleyişin istenildiği gibi ilerlemesi durumlarda yeteri kadar gelir elde etmesi gerekir ki kriz dönemlerinde kendi kendine yetebilsin. Bu sebeple neredeyse her işletme yenilik çabaları içerisinde kendine bir yer edinerek en büyük gelir kaynağı olan yolculara yönelik farklı uygulamalara yönelmiştir. Gerçekleştirilen yenilik uygulamaları sonucunda sektör hem daha güvenli bir hal almış hem de karlılık yapısı gelişerek artmıştır (Franke, 2007: 24).

3.4. Güven Unsuru

İçinde bulunduğu topluma fayda sunmak için çalışan işletmelerin işletmenin çıkarlarını korumaya çalışırken ve ürün/hizmet meydana getirirken müşterilere karşı dürüst olmaları da gerekmektedir. Sadık veya bağlı müşteri olarak literatüre giren kavramın anlamının müşterinin sadece belirli bir işletmeden alışverişini gerçekleştirmesi olarak açıklamasının yeterli olmadığı bu kavrama müşterinin güvendiği inandığı ve kendisini bu güven sonucunda yakın hissettiği işletmeden sadece alışveriş yapması olarak tanımının yapılması daha doğrudur (Altunoğlu ve Saraçoğlu, 2013: 73). Güven; bir kişinin karşısındakinin kendisine söylediklerini yapabileceğine veya vermiş olduğu sözü tutacağına dair sahip olduğu genelleştirilmiş beklentisidir. Bu sebeple güven olmadan her türlü sosyal ilişkiler başarısız veya düzensiz olur (Leninkumar, 2017: 453). Müşteri ile işletme arasında güvenin oluşması uzun ve hassas bir dönemi kapsamakta ve bu güvenin oluşabilmesinin yolu işletmeye dayanmaktadır. Çünkü işletme müşteriye uzmanlığını ortaya koyarken, müşteri bu uzmanlıktan faydalanmak için parasını ortaya koymaktadır ve memnuniyetsizlik veya beklenen ile karşılanmaması durumunda müşterinin tekrar satın alma eylemini gerçekleştirmeyeceği bilinmektedir. Bu sebeple işletme müşteri istek ve ihtiyaçlar konusunda uzmanlık sergilediğinde müşteriye karşı dürüst olması gerekmektedir. Aksi takdirde müşteri güveninin kırılması durumu ağızdan ağza iletişimin etkisiyle sektör bazında geniş bir yayılımla işletmeye olumsuz geri dönüşlere yol açar (Utami, 2015: 640).

3.5. Hizmet ve Kalite

Hizmet sektörü ülke ekonomilerinde önemli rol oynamaktadır. İşletmelerin rekabet ortamında da özellikle kaliteli hizmet anlayışını başarabilmesi halinde hayatta kalmak için vazgeçilmez bir unsur olarak kabul edilmektedir. Hizmette ürünlerde olduğu gibi somut bir unsurun varlığın olmaması önceden denenmesine imkân tanımamaktadır. Bu sebeple hizmet kullanıcıları hizmeti satın alırken tereddüt yaşamaktadır. Ayrıca hizmetin ortaya konması ile üretimi aynı anda yaşamakta ve bu durumda müşteri memnuniyetinin ancak hizmetin kullanılması esnasında netleşmesine sebep olmaktadır. Müşteri memnuniyetini etkileyen unsur hizmetin ortaya konması esnasında personelin gösterdiği performanstır (Ramseook vd. 2010: 38). Hizmetlerin en temel özellikleri;

- Soyut olma ve depolanamama,
- Eş zamanlı olma,
- Kişiden kişiye göre değişme olarak belirlenir (Karamustafa ve Gürel, 2012: 12).

3.5.1. Soyut Olma ve Depolanamama

Hizmetler, ürünlerde olduğu gibi ortada somut bir nesneye sahip değildirler ve bu sebeple satın almadan önce deneme durumu gerçekleştirilemez. Hizmetlerin soyut olmasının en temel sebebi insan performansına bağlı olarak bir dizi faaliyet sergilenmesidir. Bir kıyafetin vitrinlerde sergilenmesi ve o ürünü vitrinde görüp beğenenin satın almadan önce denemesi durumu gerçekleştirilmektedir. Fakat hizmet sektöründe durum bunun tersidir, deneme kavramı ancak kullanım ile mümkündür. Havacılık sektörü bir hizmet sektörü olarak kabul edilir ve bu sektörde havayolu işletmesinin yolcuya sunduğu ulaşım hizmetidir. Bu durumda uçak içerisinde satılmayan bir biletin olması durumunda uçak o boş koltukla uçacaktır. Bu durum hizmetlerin soyut olması sebebiyle tekrar kullanmak için saklanmamasından kaynaklanmaktadır.

3.5.2. Eş Zamanlı Olma

Ürünlerde üretim önce gerçekleştirilir bunun için hammadde, insan ve teknoloji unsurları bir araya getirilir en sonunda ürün ortaya çıkar. Ürünün üretilmesi sonrasında tüketici ile buluşturulması faaliyetleri gerçekleştirilir. Hizmette durum ise biraz farklı olarak işlemektedir. Hizmet üretimi ve tüketimi aynı yerde olmak zorundadır; yani bir diğer değişle meydana getirilmesi ile kullanımı aynı anda gerçekleştirilir (Alabaş, 2022: 77). Hizmetlerin meydana getirilme ve kullanımının eş zamanlı olmasından kaynaklı ortaya koyan ile kullanan arasında bir ilişki mevcuttur. Bu sebeple hizmeti ortaya koyan personelin kullanana karşı yaklaşımı, davranışı veya tutumu önem arz etmektedir (İslamoğlu ve Aydın, 2020: 27).

3.5.3. Kişiden Kişiye Göre Değişmesi

Bazı kaynaklarda heterojenlik olarak kabul edilen bu durum; hizmeti kullanan kişilerin ruhsal ve fiziksel durumlarına göre kullandıkları aynı hizmetlerden farklı deneyimler elde etmesi olarak açıklanmıştır. Bu farklılığın sebebi; hizmeti sunan insanın o anki sergilediği performansı her zaman aynı şekilde sergileyememesi ve hizmetten faydalanan insanın ruhsal durumuna göre her zaman aynı beklenti içerisinde bulunmamasıdır. Her ne kadar hizmet işletmeleri hizmet standardı oluşturmaya çalışsalar dahi hizmeti gerçekleştiren ve kullananın insan olması sebebiyle heterojenlik unsuru ile her daim karşılaşılacaktır (Oruç, 2022: 12).

3.6. Memnuniyet

Bir işletmeden ürün ya da hizmet satın alan müşteri, satın alma eylemi karşılığında ürün ya da hizmeti elde edebilmek için bir bedel ortaya koyar.

Her ne kadar müşteri satın alma eylemini ihtiyaçtan dolayı gerçekleştirirse de ödediği bedelin karşılığını da almak ister. Eğer beklenti karşılık bulursa bu durumda ortaya memnuniyet, bulamazsa memnuniyetsizlik çıkacaktır (Ganiyu vd. 2012: 15). Memnuniyet kavramı literatürde müşteri memnuniyeti ile birlikte açıklanmış ve karşılaşılan tanımlar arasında en genel olanlarında bir tanesi; müşterinin beklenti içerisinde işletmeden satın alma eylemi gerçekleştirmesi sonucu beklentilerinin satın alma eylemi ile karşılanması ve müşterinin yaşadığı pozitif duygular bütünüdür (Uysal, 2022: 62). Rekabetin yoğun bir şekilde var olduğu sektörlerde işletmelerin pazar payını artırıp, rakiplere üstünlük sağlayabilmelerini artıran faktör müşterilerin memnuniyeti olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple işletmeler ortaya ürün ya da hizmet koyarken satın almasını hedeflediği müşterilerin nelere ihtiyaç duyacağı, nasıl bir ürün ya da hizmet üretilirse müşteriler memnun kalır ve satın alma eylemini tekrarlar gibi sorulara odaklanarak faaliyet sergilemeleri gerekmektedir (Eroğlu, 2005: 10). Fakat memnuniyet kısa bir süreli davranış biçimi değildir, yani bir müşteri hizmet aldığı bir mekandan ayrıldıktan sonra deneyimine yönelik geri bildirimler alınıp iyileştirici davranışlar sergileneceği bilgisinin verilip özür dilenmesi, bir sonraki hizmet alma zamanına yönelik promosyon gibi işletmenin mini jestler yapması veya gerçekleşen kampanyaların ilk deneyimli müşteriye duyurulması durumları müşterinin hizmeti tekrar satın alması da müşterinin işletmeye karşı memnuniyeti artırmaktadır. Özellikle hizmet sektöründe müşterinin memnuniyetini belirleyici unsur hizmeti sunan çalışanlar olması işletmenin üzerinde durması gereken bir konu olmaktadır (Berners ve Martin, 2023: 4).

4. Sonuç

Bu çalışma, havacılık sektöründeki müşteri ilişkileri yönetimi, algılanan risk, müşteri beklentileri ve inovasyon konularında geniş bir perspektif sunmayı amaçlamıştır. Havacılık sektörü, hızla değişen küresel dinamiklere ayak uydurabilmek ve müşteri memnuniyetini artırabilmek adına stratejik bir dönüşüm sürecindedir. Müşteri ilişkileri yönetimi, havacılık şirketlerinin rekabet avantajı elde etmelerinde kritik bir rol oynamaktadır. Müşteri memnuniyetini sağlamak, müşteri sadakatini artırmak ve marka değerini güçlendirmek, sektördeki şirketlerin sürdürülebilirliği için hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda, teknolojik yeniliklerin ve dijital çözümlerin kullanımı, müşteri deneyimini zenginleştirmek adına önemli bir araçtır. Algılanan risk faktörleri, havacılık sektöründeki müşteri ilişkileri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Güvenlik endişeleri, uçuş rötarları ve iptalleri gibi olaylar, müşterilerin havayolu şirketlerine olan güvenini etkileyebilir. Bu nedenle, şirketlerin etkili kriz yönetimi stratejileri

geliştirmeleri ve kriz durumlarına hızlı yanıt verebilmeleri önemlidir. Müşteri beklentileri, havacılık sektöründe sürekli olarak evrim geçiren bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yolcular, sadece güvenli bir seyahat beklemekle kalmayıp aynı zamanda kişiselleştirilmiş hizmetler, hızlı ve etkili iletişim talep etmektedir. Havayolu şirketleri, müşteri beklentilerini doğru anlamak ve karşılamak adına sürekli olarak stratejilerini gözden geçirmelidir. İnovasyon ise havacılık sektöründe sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmenin anahtarıdır. Yenilikçi teknolojiler, uçuş güvenliğini artırabilir, operasyonel verimliliği artırabilir ve müşteri deneyimini daha da geliştirebilir. Havayolu şirketleri, sürekli olarak araştırma ve geliştirmeye önem vererek sektörde lider konumlarını koruyabilirler. Sonuç olarak, havacılık sektöründeki müşteri ilişkileri yönetimi, algılanan risk, müşteri beklentileri ve inovasyon konuları birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Başarılı bir havayolu şirketi, müşteri odaklı olmanın yanı sıra risk yönetimi, müşteri beklentilerini karşılama ve inovasyonu bir bütün olarak düşünmelidir. Bu faktörlerin uyumlu bir şekilde yönetilmesi, havayolu işletmesinin sektörde uzun vadeli başarılar elde edebilmesi için kritik öneme sahiptir.

Kaynakça

Afuah, Allan, (2003), *Inovation Managment 2*. Baskı, New York: Oxford University Press.

Akbaba, Ahmet İ., (2022), Hizmet Sektöründe İş Görenlerin Müşteri İlişkileri Yönetimi Algıları: Çağrı Merkezi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Erzurum Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (7), 53-66.

Alabaş, Şeyma, (2022), Sınır Ötesi Birleşme ve Satın Alma Şeklinde Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’de Hizmet Sektörüne Etkisi. *Yükseklisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altunoğlu, Ali Ender ve Saraçoğlu, N. Tuğçe, (2013), Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Müşteri Güveni, Müşteri Bağlılığı ve Firma İmajı Üzerine Etkileri: Otel İşletmelerinde Bir İnceleme, *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(2), 69-86.

Atakan, Duhan M., vd., (2018), *Havayolu Taşımacılığı 1*. Baskı, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Aydın, Atilla, (2022), Türkiye Havayolu Taşımacılığı Sektörünün Yapısal Analizi, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 10(2), 55-69.

Bakırcı, Muzaffer (2012), Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye’de Havayolu Ulaşımının Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Yapısı, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25(1), 340-377.

Balkar, Oğuz Emre ve Pınar, Ali Haluk, (2022), Lojistik İnovasyon Rekabet Gücü ve İhracat Performansı İlişkisi 1. Baskı, Konya: Çizgi Kitapevi.

Bao, Benjamin, (2009), Air Travel in the U.S.: An Investigation of the Influence of Percieved Risk in Service Quality 1. Baskı, United State: ProQuest LLC.

Başkan, Harun, (2022), Müşteri İlişkileri Yönetiminin Müşteri Sadakatine Etkisi: Otomotiv Yan Sanayinde Bir Araştırma, Yüksekisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayuk, Nedim ve Küçük, Ferit, (2007), Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakati İlişkisi, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 12(1), 285-292.

Belge, Rauf, (2023), Ulaşım Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Denizli İli, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (54), 275-289.

Berners, Philip ve Martin, Adrian, (2023), The Practical Guide to Achieving Customer Satisfaction in Events and Hotels 1. Baskı, Londra: Routledge.

Canöz, Nilüfer, (2017), Türkiye'deki Havayolu İşletmelerinin Hizmet Anlayışlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 20(2), 192-205.

Chen, James, vd., (2015), Service Innovation Impact to Customer Satisfaction and Customer Value Enhancement in Airport, Technology in Society, 43, 219-230.

Çevik, Ufuk, (1996), Türkiye'de Sivil Havacılık Sektörü ve Sivil Havacılık Sektörüne Sağlanan Desteği, Yüksekisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çoban, Suzan, (2005), Müşteri Sadakatinin Kazanılmasında Veri Tabanlı Pazarlamanın Kullanılması, Sosyal Bilimler Dergisi, 1(19), 295-307.

Demir, Otay Filiz ve Kırdar, Yalçın, (2007), Müşteri İlişkileri Yönetimi. CRM, Academia, 293-308.

Demirkaya, Harun ve Zengin, Recep, (2014), Hizmet İnovasyonu ve Bir Uygulama Örneği, Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi, 2(1), 106-116.

Deniz, Arzu ve Erçiş, Aysel, (2008), Kişilik Özellikleri ile Algılanan Risk Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(2), 301-330.

Doğan, Murat Ahmet, (2022), Türk Sivil Hava Taşımacılığı Piyasasında Serbestleşmenin Türk Hava Taşıyıcılarının Üretim ve Pazarlama Etkinliği ile Rekabet Gücüne Etkisi, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Durmuşçelebi, Cemal ve Kiracı, Kasım, (2022), Türkiye’de Havaalanı Performansının CRITIC temelli EDAS Yöntemiyle Analizi, Anemon Muş Alparşlan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 837-856.

Ercan, Uğur, (2022), Havayolu Taşımacılığında Müşteri Memnuniyetinin Topluluk Öğrenmesi Yöntemleri ile Belirlenmesi, Alanya Akademik Bakış Dergisi, 6(3), 2763-2774.

Erdoğan, Dilek, (2020), Havaalanı Hizmet Kalitesinin Önem-Performans Analiziyle Değerlendirilmesi: Gaziantep Havalimanı Örneği, Journal of Aviation Research, 2(2), 82-100.

Ergün, Emre ve İşler, Didac B., (2020), Konaklama İşletmelerinde Sosyal Müşteri İlişkileri Yönetimi Yetenekleri ve İşletme Performansı: Fethiye ve Marmaris Bölgelerinde Bir Uygulama, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 16(1), 199-217.

Eroğlu, Ergün, (2002), Müşteri Memnuniyeti Ölçüm Modeli. İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi İşletme Dergisi, 34(1), 7-25.

Fera, Ayhan, (2018), Türkiye Cumhuriyeti Uçak Üretimi: 1925-1954, Yüksek lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Franke, Markus, (2007), Innovation: The Winning Formula to Regain Profitability in Aviation?, Journal of Air Transport Management, 13, 23-30.

Ganiyu, Rahim Ajeo vd., (2012), Is Customer Satisfaction an Indicator of Customer Loyalty?, Australian Journal of Business and Management Research, 2(7), 14-20.

Güngör, Sadife, (2013), Havacılık Yer Hizmetleri Yönetiminde İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Yeri ve Önemi: Konya Havalimanı Örneği, Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Haşiloğlu, Selçuk Burak vd., (2008), Hizmet Sektöründeki Veri Tabanlı Pazarlama Araştırmalarının Değerlendirilmesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10(14), 228-240.

Heskett, James L., (2002), Beyond Customer Loyalty, Managing Service Quality: An International Journal, 12(6), 355-357.

İslamoğlu, Hamdi ve Aydın, Kenan, (2020), Hizmet Pazarlaması, 4. Baskı, Beta, İstanbul.

Ja’bari, Malaka Muhyeddin M. Mustafa, (2022), Müşteri İlişkileri Yönetiminin Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkisi: Karabük ve Ürdün Örneği, Yüksek lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Kan, Meral Genç, (2021), Pandemide Covid-19 Stresi ve Risk Algısının Tüketicilerin Online Satın Alma Niyeti Üzerine Bir Araştırma, Yüksek lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Karakurt, Çağlar, (2018), Yenilikçilik ve Risk Algısı Düzeylerine Göre Kullanıcıların İnternette Alışverişlerinde Websitesi Memnuniyetini Etkileyen Faktörler ve Bir Websitesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karamustafa, Kurtuluş ve Erbaş, Emre, (2011), Satın Alma Karar Sürecinde Algılanan Risk: Paket Turlara Yönelik Bir Araştırma, Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 3(1), 103-144.

Karamustafa, Kurtuluş ve Gürel, Dilek Acar, (2012), Hizmet Tasarımı, 1. Baskı, AÖF Yayınları, Eskişehir.

Koç, Seyhani, (2018), Paydaş Etkileşimi Temelinde Havalimanlarında Sürdürebilir Yer Hizmetleri Misyona Yönelik Değer Yaratma Sürecinin Analizi ve Kayseri Havalimanında Bir Araştırma, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuloğlu, Eşref, (2014), Türev Ürün Kullanımının Bankaların Faiz Oranı, Döviz Kuru ve Operasyonel Riskine Etkisi: Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kumar, V. ve Reinartz, Werner, (2006), Customer Relationship Management, 3. Baskı, Springer, Berlin.

Leninkumar, Vithya, (2017), The Relationship between Customer Satisfaction and Customer Trust on Customer Loyalty, International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 7(4), 450-465.

Noble, D. Douglas, (1989), Cockpit Cognition: Education, the Military and Cognitive Engineering, AI & Society, 3(4), 271-296.

Oktal, Hakan ve Yaman, Kadriye, (2004), Haberleşme, Seyrüsefer, İzleme ve Hava Trafik Yönetim Teknolojisi (CNS/ATM) ve Bu Sistemin Türk Havasahasına Uygulanması, Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi, 1(3), 39-47.

Oruç, Emre, (2022), Covid-19 Maskesi Takmanın Algılanan Hizmet Kalitesine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Önen, Vahap, (2022), Havacılıkta İnsan Faktörleri Eğitimi Sorunsallarının Tespiti ve Buna Yönelik Geliştirilmiş Eğitim Modeli ve İyileştirme Önerileri, Havacılık Araştırmaları Dergisi, 4(1), 25-56.

Özbek, Volkan, (2016), Algılanan Risk ve Algılanan Değer Arasındaki İlişkide Algılanan Hizmet Kalitesinin Düzenleyici Etkisi, International Review of Economics and Management, 4(3), 62-83.

Özilhan, Derya, (2010), Müşteri İlişkileri Yönetimi (MİY) Uygulamalarının İşletme Performansına Etkileri, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 1, 19-30.

Pala, Fahrettin ve Pilatin, Abdulmuttalip, (2019), Beşeri Sermaye ve İnovasyon İlişkisi: Teoriik Bir Perspektif, Finansal Piyasalar Üzerine Güncel Araştırmalar, 205-223.

Qi, Jiayin vd., (2022), Measuring Customer Lifetime Value in a Semi-Contractual Transaction Setting with Artificially Truncated Duration, Journal of Relationship Marketing, 21(2), 103-123.

Ramseook, Prabha vd., (2010), Service Quality in the Public Service, International Journal of Managment and Marketing Research, 3(1), 37-50.

Sarılgan, Ali Emre, (2011), Türkiye’de Bölgesel Havayolu Taşımacılığının Geliştirilmesi İçin Yapılması Gerekenler, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 69-88.

Satı, Zümrüt Ecevit ve Işık, Özlem, (2011), İnovasyon ve Stratejik Yönetim Sinerjisi: Stratejik İnovasyon, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 538-559.

SHGM, (2013). “Yolcu Hizmetleri”, https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/yayinlar/yolcu_hizmetleri_06.02.2014.pdf, (29.11.2023).

SHGM, (2023), “Hava Ulaştırma İşletmeleri”, <https://web.shgm.gov.tr/tr/havacilik-isletmeleri/2063-hava-tasima-isletmeleri>, (01.10.2023).

Soames, Trevor, (1997), Ground Handling Liberalization’, Journal of Air Transport Managment, 3(2), 83-94.

Soutis, C., (2005), Fibre Reinforced Composites in Aircraft Construction, Progress in Aerospace Sciences, 41(2), 143-151.

Şahin, Özlem vd., (2016), Genel Havacılık, 1. Baskı, AÖF Yayınları, Eskişehir.

Türk, Abdullah ve Şener, Abdullah Alper, (2018), Hizmet Kalitesi ve Rekabet Stratejileri Arasındaki İlişkinin Analizi: Havacılık Alanında Bir Uygulama, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 1-21.

Utami, Sorayanti, (2015), The Influence of Customers’ Trust on Customer Loyalty, International Journal of Economics, Commerce and Managment, 3(7), 638-653.

Uysal, Duygu, (2022), E-Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Online Alışveriş Siteleri Üzerinde Bir İnceleme, The International New Issues in Social Sciences, 10(1), 55-78.

Wu, Xiaoyu vd., (2020), Aviation Education Impacts on Cockpit Culture of Chinese Student Pilots, Journal of Aviation/Aerospace Education & Research, 29(2), 39-56.

Yavaş, Volkan ve Yeşilay, Rüstem Barış, (2022), Türkiye'nin Havacılık ve Uzay Endüstrisi Tedarik Zinciri İçerisindeki Hedefi Üzerine Bir Değerlendirme, Havacılık Araştırmalar Dergisi, 4(2), 211-225.

Yereli, N. Ayşe, (2001), Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) ve Günümüz Türkiye'sindeki Yeri, Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29-42.

Yılmaz, Ayşe Küçük vd., (2016), Hava Taşımacılığı, 1.Baskı, AÖF Yayınları, Eskişehir.

Yılmaz, E. (2015), Havayolu Taşımacılığında Yer Hizmetlerinin Önemi ve Yer Hizmetleri İnsan Kaynağının Analizi: Esenboğa Havalimanı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yörük, Rabia ve Eşmekaya, Eda, (2018), Customer Lifetime Value (Müşteri Yaşam Boyu Değeri), YBS Ansiklopedisi, 5(2), 26-40.

Yurdakul, Müberra, (2007), Đlişkisel Pazarlama Anlayışında Müşteri Sadakati Olgusunun Ayrıntılı Bir Şekilde Analizi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 268-287.

Yücel, Arif Nail, (2018), Uçak Bakımında Hasar Analizi Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Zengin, Eyüp ve Erdal, Ayhan, (2000), Hizmet Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi, Journal of Qafqaz University, 3(1), 43-56.

BÖLÜM X

KAMU SERMAYELİ BİR MEVDUAT BANKASININ KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERFORMANSININ HİBRİT BİR ÇKKV YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ: 2013-2022 DÖNEMİ HALKBANK ÖRNEĞİ

*Evaluating The Sustainability Performance of
A State-Owned Deposit Bank With The Hybrid Mcdm Method:
The Case of Halkbank for The Period 2013-2022*

Cengiz HOKKA

(Dr. Arş. Gör.), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

E-mail: cengiz.hokka@gmail.com,

ORCID: 0009-0005-0035-951X

1. Giriş

Finansal piyasalar, fon ihtiyacı olanlar ile fon fazlası olanların karşılaştığı ve fon transferinin çeşitli finansal enstrümanlar aracılığıyla gerçekleştirildiği piyasalardır. Finansal piyasalar sayesinde, fon arz edenler farklı risk ve getiri seviyelerinde çeşitli yatırım alternatiflerine sahip olmakta, fon talep edenler ise finansman ihtiyaçlarını en uygun şartlarda karşılama imkânı bulmaktadırlar. Söz konusu tarafları bir araya getirerek fon transferlerine aracılık etme görevi finansal aracı kurumlar tarafından yerine getirilmektedir. Finansal piyasalarda faaliyet gösteren en önemli aracı kurum ise bankalardır. Bankalar, fon talep edenler ile fon arz edenler arasında aracılık rolü üstlenerek, elde edilen kaynakların etkin ve verimli şekilde kullanılmasına katkı sağlamaktadırlar (Tmava, Berisha ve Mehmeti, 2019:33; Al-Harbi, 2019:4-5). Bununla birlikte, ulusal ve uluslararası ticaretin gelişmesi, likidite yaratılması, asimetrik bilgi sorununun çözümü, uygulanan para politikalarının etkinliğinin artırılması, gelir ve

servet dağılımını etkileme gibi işlevleriyle bankalar, ülke ekonomilerinin gelişip büyümesi ve istikrarlı bir yapıya kavuşmasında son derece önemli bir konuma sahiptir (Akgül, 2019: 568).

Bankaların göstermiş oldukları performans, yalnızca performansı ölçülen bankanın yöneticileri ve hissedarları tarafından değil aynı zamanda sektörün genel performansını etkilemesi nedeniyle sektör temsilcileri tarafından, bulaşıcılık etkisi nedeniyle finansal sektörün diğer aktörleri tarafından ve ülke ekonomilerindeki stratejik konumları nedeniyle politika yapıcılar tarafından yakından takip edilmektedir. Çünkü bankacılık sektöründe meydana gelebilecek bir sorun yalnızca bağlı bulunan sektörde değil, önce finansal piyasaların tamamında sonrasında ise reel sektörde ve nihayetinde ülke ekonomisi üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurabilecektir (Bektaş, 2023: 885). Bu nedenle, sektörün ve bireysel olarak bankaların performansının düzenli aralıklarla ölçülmesi ve sonuçların değerlendirilmesi, sektörün ve ülke ekonomilerinin istikrarı açısından büyük önem arz etmektedir (Uludağ ve Gökmen, 2011:72). Bununla birlikte, performans ölçümü ve değerlendirmesinin yapılmasıyla bankalar, bireysel performanslarını, güçlü ve zayıf yönlerini ve sektördeki konumlarını görerek faaliyetlerini bu minvalde şekillendirebileceklerdir. Dolayısıyla performans ölçümü, hem bankacılık sektörünün etkinliğinin artırılarak sektörün gelişmesi ve bankaların rekabet gücü kazanması açısından hem de finansal piyasalarda meydana gelebilecek krizlerin önüne geçilmesi açısından önemli katkılar sağlayabilecektir (Işık, 2020: 62).

Geçmişte bankaların performans ölçümü geleneksel bir yaklaşımla ele alınarak yalnızca finansal performansa odaklanmaktaydı. Fakat son dönemlerde bankaların performansının değerlendirilmesinde finansal performansla birlikte bankanın çevresel ve sosyal performansını da ele alan ve daha rekabetçi ve bütüncül bir yaklaşım olarak kabul edilen sürdürülebilirlik performansı kavramı önem kazanmaya başlamıştır. (Çalışkan ve Eren, 2016: 86). Bu bağlamda, bankaların artık daha rekabetçi bir şekilde yarışabilmesi, hem büyüme hem de kalkınma açısından ülke ekonomisine daha fazla katkıda bulunabilmesi için sürdürülebilirlik performanslarıyla birlikte ele alınarak değerlendirilmesi literatürde sıklıkla tartışılmaktadır. Sonuç olarak, sürdürülebilirlik bilincinin toplumsal manada gelişmesi ve sürdürülebilir bankacılığın sunduğu imkânların da etkisiyle bankalar, yalnızca sunmuş oldukları ürün ve hizmetlerin iktisadi çıktılarıyla değil çevresel ve sosyal faaliyetlerinin oluşturduğu sonuçlarla da ilgilenmeye başlamışlardır (Bektaş, 2023: 885).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle bu çalışmanın amacı kamu sermayeli bir banka olan Halkbank'ın 2013-2022 dönemindeki kurumsal sürdürülebilirlik performansını analiz etmektir. Söz konusu bankanın sürdürülebilirlik

performansının ölçülmesinde hibrit bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemi olan CRITIC-ARAS yönteminden faydalanılmıştır. Çalışmanın analiz kısmında öncelikle CRITIC yöntemi kullanılarak kriterlerin önem ağırlıkları belirlenmiştir. Daha sonrasında ise CRITIC yönteminden elde edilen kriter ağırlıkları ARAS yöntemine entegre edilerek, bankanın yıllar bazında sürdürülebilirlik performansı analiz edilmiş ve performans sıralaması yapılmıştır.

Beş bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde konuya genel bir giriş yapılmıştır. İkinci bölümde, konuyla ilgili daha önceden yapılmış çalışmaların özetlendiği literatür, tablo halinde sunulmuştur. Üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan analiz yöntemi açıklanırken, dördüncü bölümde ise analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Beşinci bölüm ile çalışma sonuçlandırılmıştır.

2. Literatür Araştırması

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, çeşitli kurum ve kuruluşların sürdürülebilirlik performanslarının değerlendirildiği çalışmalarda genellikle Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden faydalandığı görülmüştür. Bu doğrultuda önceki çalışmalardan derlenerek oluşturulan literatür özeti Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazar(lar)	Amaç	Yöntem	Sonuç
Wu, Tzeng ve Chen, (2009)	Üç bankanın finansal açıdan performanslarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir.	TOPSIS VIKOR SAW	Analiz sonucunda, Bankaların performans sıralamasında kullanılan üç yöntemden de benzer bulgular elde edilmiştir.
Eş ve Mutlu, (2016)	BP firmasının 2010-2014 dönemindeki sürdürülebilirlik performansının analiz edilmesi amaçlanmıştır.	ENTROPI TOPSIS	Ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik performanslarının ayrı ayrı hesaplandığı çalışmanın analiz sonuçlarına göre, hem ekonomik hem de sosyal sürdürülebilirlik performansının en yüksek olduğu yıl 2013 yılı, Çevresel sürdürülebilirlik performansının en yüksek olduğu yıl ise 2014 yılı olarak bulunmuştur.

Yazar(lar)	Amaç	Yöntem	Sonuç
Aras, Tezcan ve Furtuna, (2016)	Geleneksel bankalar ile katılım bankalarının sürdürülebilirlik performanslarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesidir.	TOPSIS	Sürdürülebilirlik performans açısından iki banka grubu arasında bir farkın olmadığı belirtilmiştir.
Sak ve Dalgar, (2020)	Kurumsal Sürdürülebilirlik endeksinde yer alan firmaların sürdürülebilirlik performansları ile finansal performansları arasındaki ilişkinin test edilmesidir.	PANEL VERİ ANALİZİ	Kurumsal Sürdürülebilirlik endeksinde bulunan firmaların sürdürülebilirlik performanslarının finansal performansları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Öznel, Aydın ve Köse, (2018)	Akenerji firmasının kurumsal sürdürülebilirlik performansının ölçülmesidir.	ENTROPİ TOPSIS	<i>Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik performansları arasında uyumsuzluk olduğu, Ekonomik başarının yüksek olduğu dönemlerde sosyal ve çevresel başarının düşük gerçekleştiği görülmüştür.</i>
Akbulut, (2019)	İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki finansal performansının değerlendirilmesidir.	CRITIC EDAS	Çalışmada, İş Bankası'nın finansal açıdan en başarılı performans sergilediği yılın 2009 yılı olduğu rapor edilmiştir.
Işık, (2021)	Axa sigorta şirketinin 2011-2020 dönemindeki finansal performansının değerlendirilmesidir.	AHP CRITIC WEBDA	Axa sigorta şirketinin finansal açıdan en başarılı olduğu yıl 2016 iken en başarısız olduğu yıl ise 2012 olarak bulgulanmıştır.

Yazar(lar)	Amaç	Yöntem	Sonuç
Özkan ve Ağ, (2021)	BIST imalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların ekonomik, sosyal ve çevresel göstergeler yardımıyla kurumsal sürdürülebilirlik performanslarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.	CRITIC ARAS	Elde edilen sonuçlara göre kurumsal sürdürülebilirlik açısından; en iyi ekonomik performansı OTKAR, en iyi sosyal performansı KERVT ve en iyi çevresel performansı gösteren işletme AYGAZ olarak belirlenmiştir.
Bektaş, (2023)	Akbank'ın 2009-2021 dönemi için kurumsal sürdürülebilirlik performansının analiz edilmesidir.	LOPCOW COCOSO	Yapılan analiz neticesinde, ekonomik, sosyal ve çevresel kategorilerde en önemli kriterler sırasıyla; özkaynak kârlılığı, toplam Atm sayısı ve kapsam 1 emisyonu olmuştur. Bankanın ilgili dönemde en iyi sürdürülebilirlik performans sergilediği yıl ise 2018 yılı olarak raporlanmıştır.
Çiftçi, Yıldırım ve Yıldırım, (2021)	BIST enerji sektöründe faaliyet gösteren firmaların finansal performanslarını değerlendirmeyi hedeflemiştir.	COCOSO CRITIC WSM	Analiz kapsamındaki tüm dönemlerde en iyi finansal performansı sergileyen firmanın AYEN olduğu tespit edilmiştir.
Ömürbek, Aksoy ve Akçakanat, (2017)	Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının sürdürülebilirlik performanslarını karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamışlardır.	ENTROPI MOORA ARAS COPRAS	Analizde kullanılan üç sıralama yöntemine göre sürdürülebilirlik performansı en yüksek olan banka Ziraat Bankası olurken, en düşük performansa sahip bankanın ise Vakıfbank olduğu belirtilmiştir.

Yazar(lar)	Amaç	Yöntem	Sonuç
Özçelik ve Öztürk (2014)	Türkiye’de faaliyet gösteren 3 bankanın (Akbank, Garanti ve TSKB) sürdürülebilirlik performanslarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir.	GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ (GİA)	Çalışmada, analiz döneminde en iyi sürdürülebilir performansı gösteren bankanın TSKB olduğu ifade edilirken, Garanti Bankası’nın ikinci, Akbank’ın ise son sırada yer aldığı rapor edilmiştir.
Yalçın ve Karakaş, (2019)	Bir enerji firmasının sürdürülebilirlik performansının ölçülmesi amaçlanmıştır.	CRITIC EDAS	Firmanın sürdürülebilirlik performans anlamında istikrarlı bir görüntü sergilemediği, 2018 yılından sonra performansın iyileşmeye başladığı ifade edilmiştir.
Hatunoğlu, Satır ve Yaşar, (2019)	Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk projelerine yönelik performans değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır.	ENTROPI TOPSIS	Analiz sonuçlarına göre kurumsal sosyal sorumluluk performansının en yüksek (en düşük) bankanın Albaraka Türk Katılım Bankası (Vakıf katılım bankası) olduğu bulunmuştur.
Alp, Öztel ve Köse, (2015)	Kimya sektöründe faaliyet gösteren Linde firmasının 2009-2012 dönemindeki kurumsal sürdürülebilirlik performansının ölçülmesi hedeflenmiştir.	ENTROPI MAUT	Çalışma bulguları, firmanın ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik performans açısından artan bir eğilime sahip olduğunu, öte yandan çevresel sürdürülebilirlik performansının ise istikrarsız bir görünüm sergilediğini ortaya koymuştur.
Oral ve Geçdoğan, (2020)	BIST’te işlem gören bankaların kurumsal sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.	AHP TOPSIS	Bankaların sürdürülebilir performans konusunda yalnızca ekonomik boyuta değil sosyal ve çevresel boyutlara da önem verdikleri ve sürdürülebilirliği bütüncül bir yaklaşım ile ele aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yazar(lar)	Amaç	Yöntem	Sonuç
Keskin ve Türkoğlu, (2022)	BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde işlem gören bankaların performans analizinin yapılması amaçlanmıştır.	WEBDA	Hem 2020 hem de 2021 yılında finansal performans açısından en iyi performansı gösteren bankanın Garanti Bankası olduğu bulunmuştur.
Çalışkan ve Eren (2016)	Türkiye'deki kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaların 2010-2014 dönemi için finansal performans sıralamasının yapılması hedeflenmiştir.	PROMETHEE	Çalışma sonucunda, en iyi finansal performans gösteren bankanın kamu sermayeli Ziraat bankası olduğu bulunmuştur.
Rençber ve Avcı (2018)	2012-2017 dönemi için BIST'te işlem gören 13 bankanın sermaye yapısına dayalı performanslarının analiz edilmesi amaçlanmıştır.	WASPAS	Sermaye yeterliliği açısından en yüksek performans sıralamasında 2012, 2013, 2014 ve 2017 yıllarında Albaraka Türk katılım bankasının, 2015 yılında Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası'nın, 2016 yılında ise Vakıfbank'ın ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir.
Akgül, (2019)	Türk bankacılık sisteminin finansal performansının değerlendirilmesi hedeflenmiştir.	SAW MAUT ARAS	Çalışma sonucunda, Türk bankacılık sisteminin en iyi (en kötü) performans gösterdiği yılın 2010 (2018) yılı olduğu tespit edilmiştir.

3. Yöntem

Bu bölümde, öncelikle çalışmanın veri seti tanıtılmış, sonrasında ise sürdürülebilirlik performans ölçümünde kullanılacak hibrit ÇKKV yönteminin detaylarına değinilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren kamu sermayeli bir banka olan Halkbank'ın 2013-2022 dönemindeki sürdürülebilirlik performansını yıllar bazında ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, söz konusu bankanın sürdürülebilirlik performansının belirlenmesi için ekonomik, çevresel ve sosyal kategorilerden olmak üzere

toplam on sekiz kriterden oluşan veri seti oluşturulmuştur. İlgili veri setinin hazırlanmasında, bankanın yıllık faaliyet ve sürdürülebilirlik raporlarından ve Türkiye Bankalar Birliği (TBB) web sitesinde yayımlanan istatistikî raporlardan yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan veri seti ve detayları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Çalışma Kapsamında Kullanılan Veri Seti ve Detayları

Sıra	Kriter Adı	Yönleri	Grubu
1	Aktif Karlılığı	Maksimum (Mak)	Ekonomik
2	Özsermaye Karlılığı	Max	Ekonomik
3	Sermaye Yeterliliği	Max	Ekonomik
4	Toplam Aktifler	Max	Ekonomik
5	Net Kar	Max	Ekonomik
6	Toplam Şube Sayısı	Max	Sosyal
7	Toplam Çalışan Sayısı	Max	Sosyal
8	Toplam ATM Sayısı	Max	Sosyal
9	Toplam Pos Sayısı	Max	Sosyal
10	Çalışan Devir Oranı	Max	Sosyal
11	Kadın Personel Oranı	Max	Sosyal
12	Verilen Ortalama Eğitim Süresi	Max	Sosyal
13	Elektrik Tüketimi	Minimum (Min)	Çevresel
14	Doğal Gaz Tüketimi	Min	Çevresel
15	Su Tüketimi	Min	Çevresel
16	Kağıt Tüketimi	Min	Çevresel
17	Kapsam 1 Emisyonu	Min	Çevresel
18	Kapsam 2 Emisyonu	Min	Çevresel

Çalışmanın analizinde, entegre bir ÇKKV tekniği olarak CRITIC-ARAS yöntemi kullanılmıştır. Bu minvalde, kriter ağırlıklarının hesaplanmasında CRITIC yöntemi, alternatiflerin sıralanmasında ise ARAS yönteminden yararlanılmıştır. Aşağıdaki bölümde her iki yöntemin detaylarına yer verilmiştir.

3.1. Critic Yöntemi

1995 yılında Diakoulaki vd. tarafından geliştirilen CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) yöntemi, kriterlerin standart sapma değerini ve kriterler arası korelasyon katsayısını dikkate alan objektif bir kriter ağırlıklandırma yöntemidir. CRITIC yöntemi 5 aşamadan oluşmaktadır (Diakoulaki, 1995: 764-765; Bayram, 2020: 34; Bektaş, 2020: 800; Yurttdur ve Taşçı, 2022: 114);

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması

Yöntemin ilk aşamasında Eşitlik (1)'den yararlanılarak m adet alternatiften ve n adet kriterden oluşan bir karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Aşama: Karar Matrisinin Normalizasyonu

Yöntemin ikinci aşaması olan normalize karar matrisinin elde edilmesinde, fayda yönlü kriterler için Eşitlik (2)'den, maliyet yönlü kriterler için ise Eşitlik (3)'ten yararlanılmaktadır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \dots\dots\dots j=1,2,\dots,n \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \dots\dots\dots j=1,2,\dots,n \quad (3)$$

3. Aşama: İlişki Katsayı Matrisinin Oluşturulması

Yöntemin bu aşamasında Eşitlik (4) yardımıyla kriterler arası korelasyon katsayıları hesaplanarak korelasyon matrisi oluşturulur.

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j) (r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad j,k=1,2,\dots,n \quad (4)$$

4. Aşama: C_j Değerlerinin Hesaplanması

CRITIC yönteminin dördüncü aşaması, her bir kriterin sahip olduğu bilgi düzeyini ifade eden C_j değerlerinin hesaplanmasıdır. C_j değerleri ise Eşitlik (5) kullanılarak hesaplanmaktadır. Bu formülde yer alan ve normalize karar matrisi sütunlarındaki elemanların standart sapma katsayılarını ifade eden σ_j değeri ise Eşitlik (6)'dan yararlanılarak bulunmaktadır.

$$C_j = \sigma_j \cdot \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk}) \quad j=1,2,\dots,n \quad (5)$$

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2}{m-1}} \quad (6)$$

5. Aşama: Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

Yöntemin son aşamasında Eşitlik (7) yardımıyla kriterlerin ağırlık değerleri (w_j) elde edilir.

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{k=1}^n c_k} \quad (7)$$

3.2. Aras Yöntemi

Zavadskas ve Turskis tarafından 2010 yılında geliştirilen ARAS metodu, karar problemine ilişkin alternatifler arasında sıralama yaparken, belirlenen değerlendirme kriterleri altında fayda fonksiyonu değerini dikkate almaktadır. Aras yöntemini diğer ÇKKV tekniklerinden ayıran özelliği, bu yöntemde alternatiflere ilişkin fayda fonksiyonu değerlerinin optimal değere sahip alternatifin fayda fonksiyonu değeri ile karşılaştırılmasıdır. (Özbek, 2017:59; Işık, 2019: 94). ARAS yöntemi 5 adımdan oluşmaktadır (Zavadskas ve Turskis, 2010:163- 165; Bakır ve Atalık, 2018: 623; Eş ve Kamacı, 2020: 818):

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması

ARAS yönteminin ilk aşaması karar matrisinin oluşturulmasıdır. Bu aşamada, karar problemine ilişkin karar alternatifleri ve söz konusu alternatiflerin değerlendirilmesinde kullanılacak değerlendirme kriterleri belirlenir. Sonrasında ise karar alternatiflerinin belirlenen kriterlere göre skorlarını gösteren ve m adet alternatif ile n adet değerlendirme kriterinden oluşan karar matrisi Eşitlik (8)'deki gibi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{01} & x_{02} & \dots & x_{0n} \\ x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad i = 0,1, \dots, m; \quad j = 1,2, \dots, n \quad (8)$$

Eşitlik (8)'de gösterilen karar matrisinde yer alan m, karar alternatif sayısını; n, değerlendirme kriter sayısını; X_{ij} , j. kritere göre i. karar alternatifinin performans değerini X_{0j} ise j. kriterin optimal değerini göstermektedir.

Karar probleminde yer alan kriterlere ait optimal değerler bilinmiyorsa bu optimal değerler, fayda yönlü kriterler için Eşitlik (9), maliyet yönlü kriterler için ise Eşitlik (10) kullanılarak hesaplanır.

$$x_{0j} = \max_i x_j \quad (9)$$

$$x_{0j} = \min_i x_j \quad (10)$$

2. Aşama: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması

Bu aşamada, farklı boyutlara sahip olabilmeleri nedeniyle değerlendirme kriterlerine ilişkin değerler $[0,1]$ aralığında olacak şekilde standardize edilmekte ve tüm kriterlerin başlangıç değerleri normalize edilmektedir. Normalize karar matrisi oluşturulurken, Eşitlik (11) ve Eşitlik (12)'den yararlanılmaktadır.

$$\text{Fayda yönlü kriterler için ; } \bar{x}_j = \frac{x_j}{\sum_{i=0}^m x_j} \quad (11)$$

$$\text{Maliyet yönlü kriterler için; } \bar{x}_j = \frac{1/x_j}{\sum_{i=0}^m 1/x_j} \quad (12)$$

Eşitlik (13), Eşitlik (11) ve Eşitlik (12)'den yararlanılarak oluşturulan normalize karar matrisini göstermektedir.

$$\bar{X} = \begin{bmatrix} \bar{x}_{01} & \bar{x}_{02} & \dots & \bar{x}_{0n} \\ \bar{x}_{11} & \bar{x}_{12} & \dots & \bar{x}_{1n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \bar{x}_{m1} & \bar{x}_{m2} & \dots & \bar{x}_{mn} \end{bmatrix} \quad i = 0,1, \dots, m; \quad j = 1,2, \dots, n \quad (13)$$

3. Aşama: Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması

ARAS yönteminin bu aşamasında Eşitlik (14)'ten faydalanılarak, her bir değerlendirme kriterine ilişkin hesaplanan ve $[0,1]$ aralığında değerler alan ağırlıklar, normalize karar matrisi elemanları ile çarpılarak ağırlıklı normalize edilmiş değerler elde edilir.

$$\hat{x}_j = \bar{x}_j \cdot w_j, \quad i = 0,1, \dots, m \text{ ve } j = 0,1, \dots, n \quad (14)$$

Bu eşitlikte $\bar{X}_{ij}$, j kriterine ilişkin normalize edilmiş değerler iken, w_j ise j kriterine ait ağırlık değerleridir.

Eşitlik (14)'ten faydalanılarak hesaplanan ağırlıklı normalize edilmiş değerler kullanılarak, ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi Eşitlik (15)'teki gibi oluşturulur.

$$\hat{X} = \begin{bmatrix} \hat{x}_{01} & \hat{x}_{02} & \dots & \hat{x}_{0n} \\ \hat{x}_{11} & \hat{x}_{12} & \dots & \hat{x}_{1n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \hat{x}_{m1} & \hat{x}_{m2} & \dots & \hat{x}_{mn} \end{bmatrix} \quad i = 0,1, \dots, m; \quad j = 1,2, \dots, n \quad (15)$$

4. Aşama: Optimallik Fonksiyonunun Hesaplanması

Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisininin oluşturulmasından sonra alternatiflere ilişkin optimal değerler (16) no'lu eşitlik kullanılarak elde edilir.

$$S_i = \sum_{j=1}^n \hat{x}_j \quad i=0,1,\dots,m; \quad j=1,2,\dots,n \quad (16)$$

(16) no'lu denklemdeki S_i i. alternatifin optimallik fonksiyon değeridir. Burada en yüksek S_i değerine sahip olan alternatif en iyi (etkin) alternatiftir.

5. Aşama: Fayda Derecesinin Hesaplanması ve Nihai Sıralama

Alternatiflere ait optimal değerlerin hesaplanmasından sonra her bir alternatifin fayda derecesini gösteren K_i değerleri 17 no'lu denklem kullanılarak hesaplanır.

$$K_i = \frac{S_i}{S_0} \quad i=0,1,\dots,m \quad (17)$$

Yukarıdaki eşitlikte S_0 , en iyi alternatifin optimallik fonksiyon değeridir. Sonuç olarak her bir alternatife ilişkin hesaplanan K_i değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanarak, karar alternatifleri arasında değerlendirilme yapılır.

4. Araştırma Bulguları

Bu çalışmada Halkbank'ın 2013-2022 dönemindeki sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesi amacıyla hibrit bir ÇKKV yöntemi olan CRITIC-ARAS yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın analizi iki kısımda ele alınmıştır. İlk aşamada, CRITIC yöntemi kullanılarak, belirlenen kriterlere ilişkin önem ağırlıkları hesaplanmıştır. İkinci aşamada ise CRITIC yönteminden elde edilen sonuçlar ARAS yöntemine entegre edilerek alternatiflerin sıralaması yapılmıştır.

4.1. Critic Yöntemi Sonuçları

Halkbank'ın sürdürülebilirlik performansının ölçülmesinde kullanılan ve üç ayrı kategoriden (ekonomik, sosyal ve çevresel) 18 kriterin yer aldığı, Eşitlik (1)'den yararlanılarak oluşturulan karar matrisi Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Karar matrisi

Ekonomik					
Alternatifler/ Kriterler	Aktif Kârlılığı	Özsermaye Kârlılığı	Sermaye Yeterliliği Oranı	Toplam Aktifler	Net Kâr
Yön	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
2022	1.29	22.13	14.70	1392140	14.7
2021	0.19	3.49	14.47	901217	1.5
2020	0.46	6.92	15.23	680026	2.6
2019	0.41	5.62	14.33	457045	1.7
2018	0.74	9.27	13.80	378422	2.5
2017	1.39	15.96	14.18	305351	3.7
2016	1.22	12.56	13.08	231441	2.6
2015	1.35	12.88	13.83	187729	2.3
2014	1.49	14.38	13.62	155423	2.2
2013	2.22	20.79	13.91	139944	2.7

Kaynak: Yazar tarafından TBB sitesinden derlenmiştir.

Tablo 4: Karar matrisi (Devamı)..

Sosyal							
Alternatifler/ Kriterler	Toplam Şube Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı	Toplam Atm Sayısı	Toplam Pos Sayısı	Çalışan Devir Oranı	Kadın Personel Oranı	Verilen Ortalama Eğitim Süresi
Yön	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
2022	1038	20781	4075	493	3.1	45	45.6
2021	1023	20339	4082	439	2.79	44.5	45.7
2020	1013	20170	4060	413	1.7	44	45.8
2019	1007	18967	4051	344	2.7	43.7	45.9
2018	995	18781	4023	315	3.06	43.7	45.1
2017	963	17851	3917	348	0.79	42.7	45.11
2016	959	16956	3741	317	2.64	42.7	45.12
2015	951	17104	3585	281	2.1	43.4	45.13
2014	902	17314	3388	260	1.9	42.8	45.14
2013	877	14798	2961	163	1.8	43.3	45.15

Kaynak: Yazar tarafından bankanın sürdürülebilirlik raporlarından derlenmiştir.

Tablo 5: Karar matrisi (Devamı)..

Çevresel						
Alternatifler/ Kriterler	Elektrik Tüketimi	Doğal Gaz Tüketimi	Su Tüketimi	Kağıt Tüketimi	Kapsam 1 Emisyonu	Kapsam 2 Emisyonu
Yön	Min	Min	Min	Min	Min	Min
2022	68318	2590	215088	2287	17023	30060
2021	67395	2530	206234	1764	15795	31406
2020	65527	2318	202292	1913	14206	30542
2019	66982	2130	225414	1946	13579	31147
2018	64959	2015	247235	1687	13971	30169
2017	68608	2371	244832	1691	14919	30912
2016	65515	2223	260145	1748	14047	30427
2015	64189	3632	448269	1900	17247	29812
2014	61511	2553	381394	1860	15451	29033
2013	63509	2530	278442	1965	14663	29188

Kaynak: Yazar tarafından bankanın sürdürülebilirlik raporlarından derlenmiştir.

Eşitlik (1) yardımıyla oluşturulan karar matrisleri, Eşitlik (2) ve Eşitlik (3)'ten yararlanılarak normalize işlemine tabi tutulmuştur. Tablo 6,7 ve 8, normalize edilmiş karar matrislerini göstermektedir.

Tablo 6: Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Ekonomik					
Alternatifler/ Kriterler	Aktif Kârlılığı	Özsermaye Kârlılığı	Sermaye Yeterliliği Oranı	Toplam Aktifler	Net Kâr
Yön	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
2022	0.5410	1.0000	0.7533	1.0000	1.0000
2021	0.0000	0.0000	0.6484	0.6080	0.0000
2020	0.1316	0.1842	1.0000	0.4313	0.0833
2019	0.1092	0.1143	0.5843	0.2532	0.0152
2018	0.2700	0.3102	0.3356	0.1904	0.0758
2017	0.5911	0.6689	0.5132	0.1321	0.1667
2016	0.5084	0.4866	0.0000	0.0731	0.0833
2015	0.5720	0.5037	0.3505	0.0382	0.0606
2014	0.6432	0.5842	0.2533	0.0124	0.0530
2013	1.0000	0.9279	0.3871	0.0000	0.0909

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Tablo 7: Normalize Edilmiş Karar Matrisi (Devamı)

Sosyal							
Alternatifler/ Kriterler	Toplam Şube Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı	Toplam Atm Sayısı	Toplam Pos Sayısı	Çalışan Devir Oranı	Kadın Personel Oranı	Verilen Ortalama Eğitim Süresi
Yön	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
2022	1.0000	1.0000	0.9938	1.0000	1.0000	1.0000	0.6250
2021	0.9068	0.9261	1.0000	0.8364	0.8658	0.7826	0.7500
2020	0.8447	0.8979	0.9804	0.7576	0.3939	0.5652	0.8750
2019	0.8075	0.6968	0.9723	0.5485	0.8268	0.4348	1.0000
2018	0.7329	0.6657	0.9474	0.4606	0.9827	0.4348	0.0000
2017	0.5342	0.5103	0.8528	0.5606	0.0000	0.0000	0.0125
2016	0.5093	0.3607	0.6958	0.4667	0.8009	0.0000	0.0250
2015	0.4596	0.3854	0.5566	0.3576	0.5671	0.3043	0.0375
2014	0.1553	0.4205	0.3809	0.2939	0.4805	0.0435	0.0500
2013	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.4372	0.2609	0.0625

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Tablo 8: Normalize Edilmiş Karar Matrisi (Devamı)

Çevresel						
Alternatifler/ Kriterler	Elektrik Tüketimi	Doğal Gaz Tüketimi	Su Tüketimi	Kağıt Tüketimi	Kapsam 1 Emisyonu	Kapsam 2 Emisyonu
Yön	Min	Min	Min	Min	Min	Min
2022	0.0409	0.6444	0.9480	0.0000	0.0611	0.5672
2021	0.1709	0.6815	0.9840	0.8717	0.3959	0.0000
2020	0.4341	0.8126	1.0000	0.6233	0.8291	0.3641
2019	0.2291	0.9289	0.9060	0.5683	1.0000	0.1091
2018	0.5142	1.0000	0.8173	1.0000	0.8931	0.5213
2017	0.0000	0.7798	0.8271	0.9933	0.6347	0.2082
2016	0.4358	0.8714	0.7648	0.8983	0.8724	0.4126
2015	0.6227	0.0000	0.0000	0.6450	0.0000	0.6717
2014	1.0000	0.6673	0.2719	0.7117	0.4896	1.0000
2013	0.7185	0.6815	0.6904	0.5367	0.7045	0.9347

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Sonraki aşamada, kriterler arası korelasyon katsayılarından (pjk) oluşan ilişki katsayı matrisi Eşitlik (4)'ten faydalanılarak Tablo 9'da gösterildiği gibi oluşturulur.

Tablo 9: Kriterler Arası Korelasyon Matrisi

* Korelasyon matrisi tablosu sayfaya dikey olarak sığmaması nedeniyle ve sayfa düzenini genel anlamda bozmaması için çalışmanın son sayfasında ek olarak sunulmuştur.

Yöntemin dördüncü aşamasında, Eşitlik (5) ve Eşitlik (6) yardımıyla her bir kritere ait C_j değerleri bulunur.

Tablo 10.: CRITIC Yöntemi C_j Değerleri

Cj değerleri							
Ekonomik							
	Aktif Kârlılığı	Özsermaye Kârlılığı	Sermaye Yeterliliği Oranı	Toplam Aktifler	Net Kâr		
Cj	6.5643	6.2639	3.8342	3.8917	4.1523		
Sosyal							
	Toplam Şube Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı	Toplam Atm Sayısı	Toplam Pos Sayısı	Çalışan Devir Oranı	Kadın Personel Oranı	Verilen Ortalama Eğitim Süresi
Cj	4.1224	3.8514	4.4546	3.6110	4.6128	4.2385	5.6074
Çevresel							
	Elektrik Tüketimi	Doğal Gaz Tüketimi	Su Tüketimi	Kağıt Tüketimi	Kapsam 1 Emisyonu	Kapsam 2 Emisyonu	
Cj	6.8806	4.1146	4.2498	6.2100	6.1784	6.8405	

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Yöntemin son aşamasında ise (7) no'lu eşitlik kullanılarak kriterlere ilişkin önem ağırlıkları (W_j) hesaplanır. CRITIC yönteminden elde edilen sonuçlar Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11: Kriterlere İlişkin Wj Değerleri

Wj değerleri							
Ekonomik							
	Aktif Kârlılığı	Özsermaye Kârlılığı	Sermaye Yeterliliği Oranı	Toplam Aktifler	Net Kâr		
Wj	0.0732	0.0698	0.0428	0.0434	0.0463		
Sosyal							
	Toplam Şube Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı	Toplam Atm Sayısı	Toplam Pos Sayısı	Çalışan Devir Oranı	Kadın Personel Oranı	Verilen Ortalama Eğitim Süresi
Wj	0.0460	0.0429	0.0497	0.0403	0.0514	0.0473	0.0625
Çevresel							
	Elektrik Tüketimi	Doğal Gaz Tüketimi	Su Tüketimi	Kağıt Tüketimi	Kapsam 1 Emisyonu	Kapsam 2 Emisyonu	
Wj	0.0767	0.0459	0.0474	0.0692	0.0689	0.0763	

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç farklı kategoriden 18 kritere ilişkin önem ağırlık değerlerinin gösterildiği Tablo 11 incelendiğinde, ekonomik boyutta yer alan kriterler arasında en önemli kriterin aktif kârlılığı, ikinci ve üçüncü en önemli kriterlerin ise sırasıyla özsermaye kârlılığı ve net kâr olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal boyut açısından ele alındığında, en önemli kriterin verilen ortalama eğitim süresi, ikinci en önemli kriterin çalışan devir oranı, üçüncünün ise toplam atm sayısı olduğu görülmektedir. Son olarak, çevresel boyut içerisinde yer alan kriterlerden en önemlisinin elektrik tüketimi, ikincisinin kapsam 2 emisyonu üçüncüsünün ise kağıt tüketimi olduğu Tablo 11'den anlaşılmaktadır.

4.2 Aras Yönteminin Sonuçları

Bu bölümde, alternatiflerin sıralanması amacıyla kullanılan ARAS yöntemine ait sonuçlar yer almaktadır. Söz konusu yöntemin ilk adımı olan ve karar alternatiflerini, alternatiflere ilişkin ekonomik, sosyal ve çevresel performans kriterlerini içeren karar matrisleri Tablo 12, Tablo 13 ve Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 12: Karar Matrisi

Ekonomik					
Yönü	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
Alternatifler/ Kriterler	Aktif Karlılığı	Özsermaye Karlılığı	Sermaye Yeterliliği Oranı	Toplam Aktifler	Net Kar
2022	1.29	22.13	14.70	1392140	14.7
2021	0.19	3.49	14.47	901217	1.5
2020	0.46	6.92	15.23	680026	2.6
2019	0.41	5.62	14.33	457045	1.7
2018	0.74	9.27	13.80	378422	2.5
2017	1.39	15.96	14.18	305351	3.7
2016	1.22	12.56	13.08	231441	2.6
2015	1.35	12.88	13.83	187729	2.3
2014	1.49	14.38	13.62	155423	2.2
2013	2.22	20.79	13.91	139944	2.7
Optimal Değerler	2.22	22.13	15.23	1392140	14.7

Kaynak: Yazar tarafından TBB sitesinden derlenmiştir.

Tablo 13: Karar Matrisi (Devamı)

Sosyal							
Yönü	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
Alternatifler/ Kriterler	Toplam Şube Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı	Toplam Atm Sayısı	Toplam Pos Sayısı	Çalışan Devir Oranı	Kadın Personel Oranı	Verilen Ortalama Eğitim Süresi
2022	1038	20781	4075	493	3.1	45	45.6
2021	1023	20339	4082	439	2.79	44.5	45.7
2020	1013	20170	4060	413	1.7	44	45.8
2019	1007	18967	4051	344	2.7	43.7	45.9
2018	995	18781	4023	315	3.06	43.7	45.1
2017	963	17851	3917	348	0.79	42.7	45.11
2016	959	16956	3741	317	2.64	42.7	45.12
2015	951	17104	3585	281	2.1	43.4	45.13
2014	902	17314	3388	260	1.9	42.8	45.14
2013	877	14798	2961	163	1.8	43.3	45.15
Optimal Değerler	1038	20781	4082	493	3.1	45	45.9

Kaynak: Yazar tarafından bankanın yıllık sürdürülebilirlik raporlarından derlenmiştir.

Tablo 14: Karar Matrisi (Devamı)

Çevresel						
Yönü	Min	Min	Min	Min	Min	Min
Alternatifler/ Kriterler	Elektrik Tüketimi	Doğal Gaz Tüketimi	Su Tüketimi	Kağıt Tüketimi	Kapsam 1 Emisyonu	Kapsam 2 Emisyonu
2022	68318	2590	215088	2287	17023	30060
2021	67395	2530	206234	1764	15795	31406
2020	65527	2318	202292	1913	14206	30542
2019	66982	2130	225414	1946	13579	31147
2018	64959	2015	247235	1687	13971	30169
2017	68608	2371	244832	1691	14919	30912
2016	65515	2223	260145	1748	14047	30427
2015	64189	3632	448269	1900	17247	29812
2014	61511	2553	381394	1860	15451	29033
2013	63509	2530	278442	1965	14663	29188
Optimal Değerler	61511	2015	202292	1687	13579	29033

Kaynak: Yazar tarafından bankanın yıllık sürdürülebilirlik raporlarından derlenmiştir.

Yukarıdaki karar matrislerinde ayrıca ARAS yönteminin kendine özgü bir uygulaması olan optimal değerler satırı yer almaktadır.

Karar matrisinin oluşturulmasından sonra yöntemin kendine has diğer bir uygulaması olan fayda yönlü dönüştürülmüş karar matrisinin elde edilmesi gerekmektedir. Bu aşamada fayda (maksimum) yönlü kriterlere dokunulmayarak, maliyet (minimum) yönlü kriterlere ise dönüşüm uygulanmak suretiyle ilgili adım uygulanmaktadır. Tablo 15, 16 ve 17’de fayda yönlü dönüştürülmüş karar matrisleri yer almaktadır.

Tablo 15: Fayda Yönlü Dönüştürülmüş Matris

Ekonomik					
Yönü	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
Alternatifler/ Kriterler	Aktif Karlılığı	Özsermaye Karlılığı	Sermaye Yeterliliği Oranı	Toplam Aktifler	Net Kar
2022	1.29	22.13	14.70	1392140	14.7
2021	0.19	3.49	14.47	901217	1.5
2020	0.46	6.92	15.23	680026	2.6
2019	0.41	5.62	14.33	457045	1.7
2018	0.74	9.27	13.80	378422	2.5
2017	1.39	15.96	14.18	305351	3.7
2016	1.22	12.56	13.08	231441	2.6
2015	1.35	12.88	13.83	187729	2.3
2014	1.49	14.38	13.62	155423	2.2
2013	2.22	20.79	13.91	139944	2.7
Optimal Değerler	2.20	22.10	15.20	1392140	14.7

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Tablo 16: Fayda Yönlü Dönüştürülmüş Matris (Devamı)..

Sosyal							
Yönü	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
Alternatifler/ Kriterler	Toplam Şube Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı	Toplam Atm Sayısı	Toplam Pos Sayısı	Çalışan Devir Oranı	Kadın Personel Oranı	Verilen Ortalama Eğitim Süresi
2022	1038	20781	4075	493	3.1	45	45.6
2021	1023	20339	4082	439	2.79	44.5	45.7
2020	1013	20170	4060	413	1.7	44	45.8
2019	1007	18967	4051	344	2.7	43.7	45.9
2018	995	18781	4023	315	3.06	43.7	45.1
2017	963	17851	3917	348	0.79	42.7	45.11
2016	959	16956	3741	317	2.64	42.7	45.12
2015	951	17104	3585	281	2.1	43.4	45.13
2014	902	17314	3388	260	1.9	42.8	45.14
2013	877	14798	2961	163	1.8	43.3	45.15
Optimal Değerler	1038	20781	4082	493	3.1	45	45.9

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Tablo 17: Fayda Yönlü Dönüştürülmüş Matris (Devamı)..

Çevresel						
Yönü	Min	Min	Min	Min	Min	Min
Alternatifler/ Kriterler	Elektrik Tüketimi	Doğal Gaz Tüketimi	Su Tüketimi	Kağıt Tüketimi	Kapsam 1 Emisyonu	Kapsam 2 Emisyonu
2022	0.0000	0.0004	0.0000	0.0004	0.0001	0.0000
2021	0.0000	0.0004	0.0000	0.0006	0.0001	0.0000
2020	0.0000	0.0004	0.0000	0.0005	0.0001	0.0000
2019	0.0000	0.0005	0.0000	0.0005	0.0001	0.0000
2018	0.0000	0.0005	0.0000	0.0006	0.0001	0.0000
2017	0.0000	0.0004	0.0000	0.0006	0.0001	0.0000
2016	0.0000	0.0004	0.0000	0.0006	0.0001	0.0000
2015	0.0000	0.0003	0.0000	0.0005	0.0001	0.0000
2014	0.0000	0.0004	0.0000	0.0005	0.0001	0.0000
2013	0.0000	0.0004	0.0000	0.0005	0.0001	0.0000
Optimal Değerler	0.0000	0.0005	0.0000	0.0006	0.0001	0.0000

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Yöntemin ikinci adımı, karar matrisi elemanlarının normalize edilmesi işlemidir. Burada, fayda yönlü kriterler için Eşitlik (11), maliyet yönlü kriterler için ise Eşitlik (12)'den yararlanılarak normalize işlemi yapılmaktadır. Tablo 18, 19 ve 20'de normalize edilmiş karar matrisleri ve hesaplanan değerler yer almaktadır.

Tablo 18: Normalize Karar Matrisi

Ekonomik					
Yönü	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
Alternatifler/ Kriterler	Aktif Karlılığı	Özsermaye Karlılığı	Sermaye Yeterliliği Oranı	Toplam Aktifler	Net Kar
2022	0.0992	0.1514	0.0940	0.2238	0.2871
2021	0.0147	0.0239	0.0925	0.1449	0.0293
2020	0.0353	0.0474	0.0974	0.1093	0.0508
2019	0.0318	0.0385	0.0917	0.0735	0.0332
2018	0.0569	0.0635	0.0882	0.0608	0.0488
2017	0.1070	0.1092	0.0907	0.0491	0.0723
2016	0.0941	0.0859	0.0836	0.0372	0.0508
2015	0.1041	0.0881	0.0884	0.0302	0.0449
2014	0.1152	0.0984	0.0871	0.0250	0.0430
2013	0.1709	0.1423	0.0890	0.0225	0.0527
Optimal Değerler	0.1709	0.1514	0.0974	0.2238	0.2871

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Tablo 19: Normalize Karar Matrisi (Devamı)

Sosyal							
Yönü	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
Alternatifler/ Kriterler	Toplam Şube Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı	Toplam Atm Sayısı	Toplam Pos Sayısı	Çalışan Devir Oranı	Kadın Personel Oranı	Verilen Ortalama Eğitim Süresi
2022	0.0964	0.1019	0.0971	0.1275	0.1207	0.0936	0.0913
2021	0.0950	0.0998	0.0973	0.1136	0.1086	0.0926	0.0915
2020	0.0941	0.0989	0.0967	0.1068	0.0662	0.0915	0.0917
2019	0.0935	0.0930	0.0965	0.0890	0.1051	0.0909	0.0919
2018	0.0924	0.0921	0.0959	0.0815	0.1192	0.0909	0.0903
2017	0.0894	0.0876	0.0933	0.0900	0.0308	0.0888	0.0903
2016	0.0891	0.0832	0.0891	0.0820	0.1028	0.0888	0.0903
2015	0.0883	0.0839	0.0854	0.0727	0.0818	0.0903	0.0903
2014	0.0838	0.0849	0.0807	0.0673	0.0740	0.0890	0.0903
2013	0.0815	0.0726	0.0706	0.0422	0.0701	0.0901	0.0904
Optimal Değerler	0.0964	0.1019	0.0973	0.1275	0.1207	0.0936	0.0919

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Tablo 20: Normalize Karar Matrisi (Devamı)

Çevresel						
Yönü	Min	Min	Min	Min	Min	Min
Alternatifler/ Kriterler	Elektrik Tüketimi	Doğal Gaz Tüketimi	Su Tüketimi	Kağıt Tüketimi	Kapsam 1 Emisyonu	Kapsam 2 Emisyonu
2022	0.0867	0.0838	0.1051	0.0733	0.0793	0.0911
2021	0.0879	0.0858	0.1096	0.0951	0.0855	0.0872
2020	0.0904	0.0936	0.1117	0.0877	0.0951	0.0897
2019	0.0885	0.1019	0.1003	0.0862	0.0995	0.0880
2018	0.0912	0.1077	0.0914	0.0994	0.0967	0.0908
2017	0.0864	0.0915	0.0923	0.0992	0.0905	0.0886
2016	0.0905	0.0976	0.0869	0.0959	0.0961	0.0900
2015	0.0923	0.0597	0.0504	0.0883	0.0783	0.0919
2014	0.0963	0.0850	0.0593	0.0902	0.0874	0.0944
2013	0.0933	0.0858	0.0812	0.0853	0.0921	0.0939
Optimal Değerler	0.0963	0.1077	0.1117	0.0994	0.0995	0.0944

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

ARAS yönteminin bir sonraki adımı ise ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin elde edilmesidir. Bu kısımda, normalize karar matrisi elamanlarının her biri ilgili kriterin ağırlığı ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin elemanları elde edilmektedir. Söz konusu işlemin uygulanmasıyla hesaplanan değerler ve ağırlıklandırılmış normalize matrisler Tablo 21, Tablo 22 ve Tablo 23'te sunulmuştur.

Tablo 21: Ağırlıklandırılmış Normalize Matris

Ekonomik					
Yönü	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
Alternatifler/ Kriterler	Aktif Karlılığı	Özsermaye Karlılığı	Sermaye Yeterliliği Oranı	Toplam Aktifler	Net Kar
2022	0.0073	0.0106	0.0040	0.0097	0.0133
2021	0.0011	0.0017	0.0040	0.0063	0.0014
2020	0.0026	0.0033	0.0042	0.0047	0.0024
2019	0.0023	0.0027	0.0039	0.0032	0.0015
2018	0.0042	0.0044	0.0038	0.0026	0.0023
2017	0.0078	0.0076	0.0039	0.0021	0.0033
2016	0.0069	0.0060	0.0036	0.0016	0.0024
2015	0.0076	0.0062	0.0038	0.0013	0.0021
2014	0.0084	0.0069	0.0037	0.0011	0.0020
2013	0.0125	0.0099	0.0038	0.0010	0.0024
Optimal Değerler	0.0125	0.0106	0.0042	0.0097	0.0133

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Tablo 22: Ağırlıklandırılmış Normalize Matris Devamı

Sosyal							
Yönü	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
Alternatifler/ Kriterler	Toplam Şube Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı	Toplam Atm Sayısı	Toplam Pos Sayısı	Çalışan Devir Oranı	Kadın Personel Oranı	Verilen Ortalama Eğitim Süresi
2022	0.0044	0.0044	0.0048	0.0051	0.0062	0.0044	0.0057
2021	0.0044	0.0043	0.0048	0.0046	0.0056	0.0044	0.0057
2020	0.0043	0.0042	0.0048	0.0043	0.0034	0.0043	0.0057
2019	0.0043	0.0040	0.0048	0.0036	0.0054	0.0043	0.0057
2018	0.0042	0.0040	0.0048	0.0033	0.0061	0.0043	0.0056
2017	0.0041	0.0038	0.0046	0.0036	0.0016	0.0042	0.0056
2016	0.0041	0.0036	0.0044	0.0033	0.0053	0.0042	0.0056
2015	0.0041	0.0036	0.0042	0.0029	0.0042	0.0043	0.0056
2014	0.0039	0.0036	0.0040	0.0027	0.0038	0.0042	0.0056
2013	0.0037	0.0031	0.0035	0.0017	0.0036	0.0043	0.0057
Optimal Değerler	0.0044	0.0044	0.0048	0.0051	0.0062	0.0044	0.0057

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Tablo 23: Ağırlıklandırılmış Normalize Matris Devamı

Çevresel						
Yönü	Min	Min	Min	Min	Min	Min
Alternatifler/ Kriterler	Elektrik Tüketimi	Doğal Gaz Tüketimi	Su Tüketimi	Kağıt Tüketimi	Kapsam 1 Emisyonu	Kapsam 2 Emisyonu
2022	0.0067	0.0038	0.0050	0.0051	0.0055	0.0070
2021	0.0067	0.0039	0.0052	0.0066	0.0059	0.0067
2020	0.0069	0.0043	0.0053	0.0061	0.0065	0.0068
2019	0.0068	0.0047	0.0048	0.0060	0.0069	0.0067
2018	0.0070	0.0049	0.0043	0.0069	0.0067	0.0069
2017	0.0066	0.0042	0.0044	0.0069	0.0062	0.0068
2016	0.0069	0.0045	0.0041	0.0066	0.0066	0.0069
2015	0.0071	0.0027	0.0024	0.0061	0.0054	0.0070
2014	0.0074	0.0039	0.0028	0.0062	0.0060	0.0072
2013	0.0072	0.0039	0.0038	0.0059	0.0063	0.0072
Optimal Değerler	0.0074	0.0049	0.0053	0.0069	0.0069	0.0072

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Yöntemin son adımında ise analiz kapsamında ele alınan karar alternatiflerine ilişkin optimallik fonksiyonu değerleri ve fayda dereceleri hesaplanmaktadır. Karar alternatiflerine ilişkin olarak hesaplanan söz konusu değerler ve performans başarı sıralamaları Tablo 24'te gösterilmektedir.

Tablo 24: ARAS Yöntemi Alternatiflere İlişkin Performans Sıralamaları

Optimallik Fonksiyonu ve Fayda Dereceleri			
	Si	Ki	Sıralama
2022	0.1129	0.9111	1
2021	0.0831	0.6702	8
2020	0.0843	0.6799	6
2019	0.0815	0.6576	9
2018	0.0863	0.6964	5
2017	0.0874	0.7053	3
2016	0.0866	0.6988	4
2015	0.0806	0.6504	10
2014	0.0835	0.6739	7
2013	0.0896	0.7227	2
Optimal Değerler	0.1240	1.0000	

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Tablo 24, 2013-2022 döneminde Halkbank'ın kurumsal sürdürülebilirlik açısından sergilemiş olduğu performansa ilişkin analiz sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, Halkbank'ın kurumsal sürdürülebilirlik açısından en iyi performansa sahip olduğu ilk üç yılın sırasıyla, 2022, 2013 ve 2017 olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, Halkbank'ın sürdürülebilirlik performansının en kötü olduğu yıllar ise sırasıyla 2021, 2019 ve 2015 olarak tespit edilmiştir.

5. Sonuç

Bu çalışmanın amacı, kamu sermayeli bir banka olan Halkbank'ın kurumsal sürdürülebilirlik performansının analiz edilmesidir. Çalışmanın analizi 2013-2022 dönemini kapsamaktadır. Bankanın sürdürülebilirlik performansının ölçülmesinde ise hibrit bir ÇKKV tekniği olarak CRITIC-ARAS yönteminden yararlanılmıştır. Dolayısıyla, bu üç durum çalışmanın kısıtları olarak ifade edilebilir.

Çalışmada Halkbank'ın sürdürülebilirlik performansını analiz etmek amacıyla ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç farklı kategoride toplam on sekiz farklı kriterin yer aldığı bir veri seti oluşturulmuştur. İlgili veri setinin hazırlanmasında, bankanın yıllık faaliyet ve sürdürülebilirlik raporlarından ve Türkiye Bankalar Birliği (TBB) web sitesinde yayımlanan istatistiki raporlardan yararlanılmıştır.

Çalışmanın analizi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, CRITIC yöntemi kullanılarak, üç farklı kategoride belirlenen on sekiz kritere ait nihai önem ağırlıkları hesaplanmıştır. İkinci aşamada ise, CRITIC yönteminden elde edilen sonuçlar ARAS yöntemine entegre edilerek performans sıralaması yapılmış ve analiz tamamlanmıştır.

Analizden elde edilen bulgular CRITIC yöntemi açısından değerlendirildiğinde, ekonomik kategoride yer alan kriterler arasında en önemli kriterin aktif kârlılığı, ikinci ve üçüncü en önemli kriterlerin ise sırasıyla özsermaye kârlılığı ve net kâr olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan sosyal kategoride yer alan kriterler arasında en önemli kriterin verilen ortalama eğitim süresi, ikinci en önemli kriterin çalışan devir oranı, üçüncünün ise toplam atm sayısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, çevresel boyut içerisinde yer alan kriterlerden en önemlisinin elektrik tüketimi, ikincisinin kapsam 2 emisyonu, üçüncüsünün ise kağıt tüketimi olduğu bulgulanmıştır.

ARAS yönteminden elde edilen sonuçlar incelendiğinde ise Halkbank'ın kurumsal sürdürülebilirlik performansının en iyi olduğu yılın 2022 yılı olduğu saptanmıştır. Söz konusu bankanın ikinci ve üçüncü en iyi sürdürülebilirlik

performansına sahip olduğu yılların ise sırasıyla 2013 ve 2017 olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, araştırma sonuçlarına göre Halkbank en kötü sürdürülebilirlik performansını 2021 yılında, en kötü ikinci ve üçüncü sürdürülebilirlik performansını ise sırasıyla 2019 ve 2015 yıllarında göstermiştir.

Çalışmanın analizinden elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, Halkbank'ın kurumsal sürdürülebilirlik açısından analiz dönemini kapsayan yıllar itibariyle istikrarsız bir performans sergilediği ifade edilebilir. En iyi ikinci sürdürülebilirlik performansının sergilendiği 2013 yılının ardından bankanın söz konusu performansının kötüleşmeye başladığı, 2016-2018 dönemini kapsayan süreçte ise kayda değer bir iyileşmenin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, 2019-2021 döneminde bankanın sürdürülebilirlik performansının kötüleşmesinde, 2019 yılı sonlarında ortaya çıkan ve tüm dünya üzerinde ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarda ciddi sorunlara yol açan Covid-19 pandemisinin etkisi olduğu söylenebilir. 2022 yılında normalleşme adımlarının atılması, ulusal ve küresel düzeyde toparlanmanın başlamasıyla birlikte sürdürülebilirlik performansında bir iyileşmenin gerçekleştiği görülmektedir. Çalışmadan çıkarılabilecek diğer çıkarımlar şu şekilde özetlenebilir;

- Halkbank'ın kurumsal sürdürülebilirlik açısından analiz dönemi itibariyle istikrarsız bir performans sergilediği görülmekle birlikte, bu istikrarsızlık dönemlerinin önemli bir kısmının küresel çapta etkili olan pandemi kaynaklı olduğu söylenebilir.

- Halkbank hisselerine yatırım yapmayı düşünen yatırımcıların ve tasarruflarını söz konusu bankada değerlendirmek isteyenlerin, bankanın yalnızca ekonomik performansını değil aynı zamanda, değerlendirme ölçütü olarak sosyal ve çevresel faktörleri de içeren ve performans ölçümünde daha bütüncül bir yaklaşım olan sürdürülebilirlik performansını da dikkate almaları gerektiği ifade edilebilir.

- Çalışmanın çıktılarının, politika yapıcıların, banka üst yöneticilerinin, banka hissedarları ve bankaya yatırım yapacakların verecekleri kararlarda yol göstermesi açısından anlamlı bir gösterge niteliği taşıdığı söylenebilir.

Yapılan bu çalışmanın hem konusu hem de kullanılan analiz yöntemi açısından, ileride bu alanda yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda sonraki çalışmalarda, farklı kriterlerin belirlenmesi, analiz döneminin farklılaştırılması ve farklı ÇKKV yöntemlerinin uygulanmasıyla farklı sonuçların elde edilmesi muhtemeldir. Ayrıca, farklı

banka veya banka gruplarının yanı sıra banka dışı finansal ve reel sektör firmaları üzerinde farklı analiz yöntemlerinin uygulanması yoluyla çalışma geliştirilebilir.

Kaynakça

Akbulut, Osman Yavuz. (2019). CRITIC ve EDAS yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki performansının analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 249-263.

Akgül, Y. (2019). Çok kriterli karar verme yöntemleriyle türk bankacılık sisteminin 2010-2018 yılları arasındaki performansının analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 567-582.

AL-Harbi, Ahmad. (2019). The determinants of conventional banks profitability in developing and underdeveloped OIC countries. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 24(47), 4-28.

Alp, İ., Öztel, A., ve Köse, M. S. (2015). Entropi tabanlı MAUT Yöntemi ile kurumsal sürdürülebilirlik performansı ölçümü: Bir vaka çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-81.

Aras, G., Tezcan, N. ve Kutlu Furtuna, Ö. (2018). Geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığında kurumsal sürdürülebilirlik performansının TOPSİS yöntemiyle karşılaştırılması. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi, 27(81), 58-81.

Bakır, M., ve Atalık, Ö. (2018). Entropi ve Aras yöntemleriyle havayolu işletmelerinde hizmet kalitesinin değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 617-638.

Bayram, Erdi. (2020). Katılım bankalarının finansal performans analizi: CRITIC ve PROMETHEE yaklaşımları. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18) 32-38.

Bektaş, S. (2023). Özel sermayeli bir mevduat bankasının sürdürülebilirlik performansının hibrit ÇKKV modeliyle değerlendirilmesi: 2009-2021 dönemi Akbank örneği. *İzmir İktisat Dergisi*, 38(4), 884-907.

Çalışkan, Emre ve Eren, Tamer. (2016). Bankaların Performanslarının çok kriterli karar verme yöntemiyle değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 85-107.

Çiftci, H. N., Kuzu Yıldırım, S. ve Yıldırım, B. F. (2021). Nakit akış oranlarına dayalı finansal performansların kombine uzlaşık çözüm yöntemi ile analizi: BİST'te İşlem gören enerji firmaları üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 207-224.

Diakoulaki, D. Mavrotas, G. ve Papayannakis, L. “Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method.” *Computers & Operations Research*, 22(7), (1995). 763-770.

Eş, Abdülhamit ve Mutlu, Hakan T. (2016). Corporate sustainability performance measuring with multi criteria decision making techniques : Bp case study. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14, ss. 427-446.

Hatunoğlu, Z, Satır, H . ve Yaşar, F. (2019). Katılım bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk performanslarının değerlendirilmesi: ENTROPİ ve TOPSİS yöntemleri ile uygulama. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 613-639. DOI: 10.33437/ksusbd.526458.

Işık, Ö. (2021). AHP, CRITIC VE WEDBA yöntemlerini içeren entegre bir ÇKKV modeli ile AXA sigorta şirketinin finansal performansının analizi. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi (IJBEMP)*, 5(2), 892-908.

Keskin, M. & Türkoğlu, S. P. (2022). BIST Sürdürülebilir Endekste işlem gören bankaların Wedba yöntemiyle performans değerlendirmesi. *international social sciences studies journal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:102; pp:3237-3244.

Oral, C., Geçdoğan, S. (2020). Kurumsal sürdürülebilirlik ölçümü için Ahp Ve Topsis yöntemlerinin kullanılması: Bankacılık sektörü üzerine bir uygulama, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (4), 4166-4183.

Ömürbek, V., Aksoy, E. & Akçakanat, Ö. (2017). Bankaların sürdürülebilirlik performanslarının Aras, Moosra ve Copras yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8 (19), 14-32.

Özçelik, F. ve Öztürk, B. A. (2014). Türkiye’de bankaların sürdürülebilirlik performanslarının Gri İlişkisel Analiz yöntemiyle değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63), 189-210.

Özkan, T., ve Ağ, A. (2021). Corporate sustainability performance assessment: CRITIC-ARAS integrated model. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(42), 5208-5229.

Öznel, A., Aydın, B. ve Köse, M. S. (2018). Entropi tabanlı TOPSIS yöntemi ile enerji sektöründe kurumsal sürdürülebilirlik performansının ölçümü: Akenerji örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (24), 1-24.

Rençber, Ömer Faruk ve Avcı, Tunahan. (2018). BIST’te işlem gören bankaların sermaye yeterliliklerine göre karşılaştırılması: WASPAS yöntemi ile uygulama. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(ICEESS’18), 169-175.

Sak, A. F., ve Dalgar, H. (2020). Kurumsal sürdürülebilirliğin firmaların finansal performansına etkisi: BIST kurumsal sürdürülebilirlik endeksindeki firmalar üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (85), 173-186.

Tmava, Qazim. Berisha, Fahredin ve Mehmeti, Milaim. (2019). Comparative Analysis of Banking System Profitability in Western Balkan Countries. *Journal of Economics and Management Sciences*, 2(2), 33-44.

Uludağ, B. K., ve Gökmen, H. (2011). Türk Bankacılık sektörünün kârlılığının dinamik yaklaşımla test edilmesi. *İktisat İşletme ve Finans*, 26(308), 71-98.

Wu, H. Y., Tzeng, G. H., ve Chen, Y. H. (2009). A Fuzzy MCDM approach for evaluating banking performance based on balanced scorecard. *Expert Systems With Applications*, 36(6), 10135-10147.

Yalçın, N. & Karakaş, E. (2019). Kurumsal sürdürülebilirlik performans analizinde CRITIC-EDAS yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 34 (4), 147-162.

Yurttadur, M. Ve Taşçı, M.Z. (2022). Finansal performans ölçümünde CRITIC ve MAIRCA yöntemlerinin kullanılması: Katılım bankaları örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(135), 110-124.

Zavadskas, E. K.; Z. Turskis, (2010), "A new additive ratio assessment (ARAS) method in multicriteria decision making", *Technological and Economic Development of Economy*, 16(2), 159-172.

EKLER

Ek-1

Tablo 9.: Kriterler Arası Korelasyon Matrisi

Kritere	Ekonomik					Sosyal							Çevresel					
	K1	K2	K3	K4	K5	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç5	Ç6
E1	1.0000	0.8848	-0.4655	-0.4238	0.2001	-0.8041	-0.7842	-0.8397	-0.6583	-0.4015	-0.4652	-0.7054	0.4199	-0.3226	-0.4874	-0.2085	-0.2485	0.7842
E2	0.8848	1.0000	-0.2029	0.0091	0.6276	-0.4500	-0.4232	-0.5337	-0.2620	-0.2151	-0.1190	-0.4958	0.0970	-0.2416	-0.2348	-0.5006	-0.4000	0.6553
E3	-0.4655	-0.2029	1.0000	0.6793	0.3187	0.6111	0.7058	0.5077	0.6413	-0.0692	0.7052	0.7751	-0.4740	0.0584	0.5237	-0.4338	-0.1129	-0.3863
E4	-0.4238	0.0091	0.6793	1.0000	0.7423	0.7995	0.8461	0.6386	0.8910	0.4790	0.9051	0.6468	-0.6413	0.0931	0.5837	-0.5990	-0.3719	-0.3813
E5	0.2001	0.6276	0.3187	0.7423	1.0000	0.3838	0.4100	0.2383	0.5401	0.2963	0.5664	0.1513	-0.4343	-0.0666	0.2395	-0.7748	0.5116	0.1203
S1	-0.8041	-0.4500	0.6111	0.7995	0.3838	1.0000	0.9371	0.9534	0.9251	0.5016	0.7369	0.6967	-0.7441	0.2343	0.6171	-0.1965	-0.0558	-0.7386
S2	-0.7842	-0.4232	0.7058	0.8461	0.4100	0.9371	1.0000	0.8973	0.9481	0.4170	0.7650	0.7219	-0.6054	0.2163	0.5610	-0.2516	-0.1439	-0.6013
S3	-0.8397	-0.5337	0.5077	0.6386	0.2383	0.9534	0.8973	1.0000	0.8747	0.3632	0.5222	0.5857	-0.7326	0.3350	0.5854	0.0348	0.0791	-0.7964
S4	-0.6583	-0.2620	0.6413	0.8910	0.5401	0.9251	0.9481	0.8747	1.0000	0.3544	0.7187	0.6483	-0.7426	0.1502	0.5802	-0.2980	-0.2435	-0.6354
S5	-0.4015	-0.2151	-0.0692	0.4790	0.2963	0.5016	0.4170	0.3632	0.3544	1.0000	0.5908	0.3000	-0.1072	0.1660	0.2233	-0.2822	-0.0607	-0.1378
S6	-0.4652	-0.1190	0.7052	0.9051	0.5664	0.7369	0.7650	0.5222	0.7187	0.5908	1.0000	0.6855	-0.4532	-0.0259	0.4693	-0.6028	-0.3649	-0.2947
S7	-0.7054	-0.4958	0.7751	0.6468	0.1513	0.6967	0.7219	0.5857	0.6483	0.3000	0.6855	1.0000	-0.4595	0.2253	0.5852	-0.4160	0.1060	-0.5820
Ç1	0.4199	0.0970	-0.4740	-0.6413	-0.4343	-0.7441	-0.6054	-0.7326	-0.7426	-0.1072	-0.4532	-0.4595	1.0000	-0.2365	-0.6774	0.1208	0.0452	0.7986
Ç2	-0.3226	-0.2416	0.0584	0.0931	-0.0666	0.2343	0.2163	0.3350	0.1502	0.1660	-0.0259	0.2253	-0.2365	1.0000	0.7589	0.2543	0.8236	-0.3343
Ç3	-0.4874	-0.2348	0.5237	0.5837	0.2395	0.6171	0.5610	0.5854	0.5802	0.2233	0.4693	0.5852	-0.6774	0.7589	1.0000	-0.0587	0.4700	-0.6333
Ç4	-0.2085	-0.5006	-0.4338	-0.5990	-0.7748	-0.1965	-0.2516	0.0348	-0.2980	-0.2822	-0.6028	-0.4160	0.1208	0.2543	-0.0587	1.0000	0.4727	-0.2792
Ç5	-0.2485	-0.4000	-0.1129	-0.3719	-0.5116	-0.0558	-0.1439	0.0791	-0.2435	-0.0607	-0.3649	0.1060	0.0452	0.8236	0.4700	0.4727	1.0000	0.2560
Ç6	0.7842	0.6553	-0.3863	-0.3813	0.1203	-0.7386	-0.6013	-0.7964	-0.6354	-0.1378	-0.2947	-0.5820	0.7986	-0.3343	-0.6333	-0.2792	-0.2560	1.0000

E1	Aktif Karlılığı	S1	Toplam Şube Sayısı	Ç1	Elektrik Tüketimi
E2	Özsermaye Karlılığı	S2	Toplam Çalışan Sayısı	Ç2	Doğal Gaz Tüketimi
E3	Sermaye Yeterliliği	S3	Toplam Atm Sayısı	Ç3	Su Tüketimi
E4	Toplam Aktifler	S4	Toplam Pos Sayısı	Ç4	Kağıt Tüketimi
E5	Net Kar	S5	Çalışan Devir Oranı	Ç5	Kapsam 1 Emisyonu
		S6	Kadın Personel Oranı	Ç6	Kapsam 2 Emisyonu
		S7	Verilen Ortalama Eğitim Süresi		

BÖLÜM XI

KAMU BORÇLANMASININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

Makroconomics Effects of Public Borrowing

Mehtap ÖZTÜRK

(Doktora Öğrencisi), Bandırma Onyediy Eylül

Üniversitesi, Maliye Bölümü

E-mail: mhtp_ztrk@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3114-9962

1. Giriş

Kamunun yapmakla yükümlü olduğu görevlerini yerine getirebilmesi amacı ile topladığı kamu gelirlerinin yeterli olmaması, tasarruf düzeyinin büyük yatırım harcamalarını karşılamaya yetmemesi, olağanüstü durumların baş göstermesi, ülke ekonomisindeki söz konusu sorunlar veya dış dünya ülkelerinde meydana gelen olayların ülke ekonomisine yansımaları neticesinde kamu, iç ve dış piyasadaki borçlanma yoluna başvurmuştur.

Dünya genelinde borçlanma gün geçtikçe artmakta ve artan borç stoku, borç sürdürülebilirliğinin sağlanması konusundaki endişeleri de beraberinde getirmektedir. 2019 yılında yaşanan Covid Salgını ile birlikte küresel borç stokunun GSYH içerisindeki payında düşüş yaşanmış olmasına rağmen, sonraki yıllarda, ekonomik büyümenin daha yüksek gerçekleşmesini sağlamak ve gıda ve enerji fiyatlarındaki artışı karşılamak amacı ile artan kamu harcamaları dolayısıyla mali açık, kamu borçlanmasının yüksek seyretmesine neden olmuştur. 2022 yılında küresel kamu borcu, 1970'lerin ortasından itibaren 3 kat artarak GSYH'nin %92'sine ulaşmıştır. Nominal olarak ABD'nin borcunun gerisinde olmasına rağmen, ekonomik büyümenin üzerinde bir borçlanmaya sahip olması nedeni ile Çin, son yıllarda küresel borç artışında merkezi bir rol oynamaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki seviyede olmamasına rağmen, düşük gelire sahip gelişmekte olan ülke ekonomilerinde

son 20 yılda borçlulukta artış yaşanmaktadır (Gaspar, Poplawski-Ribeiro ve Yoo, 2023).

Görüldüğü üzere kamu borçlanması, gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin, ülke ekonomilerinde önemli bir sorun olarak yer almaktadır. Ülkelerin borçluluk oranlarındaki artış başlı başına bir sorun olmakla beraber, kamu borçlanması, borçlanmanın yapıldığı kaynağa, ülkenin borçluluk düzeyindeki artışa ve borçlanma yolu ile elde edilen kaynağın kullanım alanlarına bağlı olarak, ekonomik büyüme ve kalkınma, gelir dağılımı, ödemeler dengesi, döviz kuru, enflasyon ve faiz oranı üzerinde birtakım etkilere neden olmaktadır (Erdem, 2019: 141).

Kamu borçlanmasının makroekonomik etkileri üzerinde durulan bu çalışmada, öncelikle; İktisat Okullarının kamu borçlanması konusundaki görüşlerine, sonrasında, borçlanmanın nedenlerine ve borçlanma kaynaklarının ekonomik etkilerine yer verilecektir. Son olarak, kamu borçlanmasının makroekonomik etkileri başlığı altında borçlanmanın, ekonomik büyüme ve kalkınma, enflasyon oranı, faiz oranı, döviz kuru, ödemeler dengesi ve gelir dağılımı üzerindeki etkisine yer verilecektir.

2. İktisadi Yaklaşımların Kamu Borçlanmasına Bakışı

Kamu borçlanması, birçok iktisadi teoride üzerinde önemle durulan bir konu olarak yer almaktadır. Dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak gerçekleşen ekonomik hayattaki değişimler, iktisat teorilerinin varsayımlarında da kendini göstermektedir. Bu nedenle, kamu harcamalarının finansmanında borçlanmaya başvurulması ve borçlanmanın kamu gelirleri arasında sayılması konusunda iktisat teorileri farklı görüşleri savunmaktadır.

Denk Bütçe İlkesini savunan Klasik iktisatçılara göre, kamunun yapmakla yükümlü olduğu harcamalarının olağan kamu gelirleri ile karşılanması gerekmektedir. Kamu borçlanması olağan kamu gelirleri arasında görülmemekle birlikte borçlanmaya başvurulması durumunda, kamu borç anapara ve faiz ödemelerindeki artışın kamu harcamaları ve özel sektör borçlanma maliyetini arttıracığı varsayılmaktadır. Böyle bir durumda, Klasik iktisatçılar yalnızca altın kural olarak bilinen, yüksek getirili yatırım harcamalarını finanse etmek amacı ile borçlanmaya başvurulmasına izin vermektedir (Görgün , 1976: 23-25).

Neoklasik iktisadi yaklaşım, sınırlı ömre sahip bireylerin her birinin bir nesle sahip olduğu, piyasanın kendiliğinden dengeye geldiği ve piyasa faiz oranından borçlanmanın ve borç vermenin olanaklı olduğu durumda, bireyin yaptığı tüketimin dönemler arası optimizasyon sorununa çözüm olduğu varsayımlarına dayanmaktadır. Bireylerin sınırlı ömre sahip olması tüketim

kararları üzerinde etki yaratmaktadır. Rasyonel olduğu varsayılan bireyin, bütçe dengesindeki söz konusu açıkların bugün vergiyi arttırarak karşılanması yerine borçlanmaya başvurularak vergiyi gelecek nesle aktarması tüketim üzerinde genişletici etki yaratmaktadır. Ekonominin tam istihdamda olduğu bir durumda, tüketimdeki artışla birlikte tasarrufların azalması, piyasanın dengeye gelmesi için faiz oranlarında yukarı yönlü baskıya neden olmaktadır. Bütçe açıklarının kamunun tahvil satışı yoluyla finanse edilmesi sonucu faiz oranlarının artması ise kamunun faiz harcamalarını arttırarak bütçe açıklarının süreklilik kazanmasına ve özel sektör yatırımlarının dışlanmasına sebebiyet vermektedir (Bernheim, 1989: 55-57).

Ricardocu Denklik Teorisine göre, kamu harcamalarının vergilerle ya da borçlanmaya başvurularak finanse edilmesi arasında bir fark bulunmamaktadır. Rasyonel birey, kamu harcamalarının vergileri arttırarak finanse edilmesi yerine kamu borçlanması ile finanse edilmesi durumunda, gelecekte vergilerin arttırılacağını bildiğinden tasarrufta bulunmaktadır. Rasyonel bireyin kamu borçlanmasına tasarrufla karşılık vermesi ise, azalan kamu tasarrufuna karşılık özel tasarruflardaki artışın toplam tasarrufları değiştirmemesi ile sonuçlanmaktadır. Bireylerin rasyonel davranışı sonucunda toplam tasarruflarda herhangi bir değişimin meydana gelmemesi, kamu harcamalarının borçlanmayla finanse edilmesinin ekonomide herhangi bir değişime neden olmayacağı bir durumu ortaya koymaktadır. Dışa kapalı bir ülke ekonomisinde yatırım-tasarruf dengesinde herhangi bir değişim olmadığı için faiz oranlarında da bir değişim söz konusu olmazken, dışa açık bir ülke ekonomisinde dış borç gereksinimi oluşmadığından cari işlemler dengesinin olumsuz etkilenmesi söz konusu olmamaktadır (Barro, 1989: 38-39).

Keynesyen iktisat yaklaşımında ise kamu borçlanması maliye politikasının bir aracı olarak görülmekte ve Klasiklerin varsaydığı aksine, eksik istihdamın olduğu bir ülke ekonomisinde, kamu harcamalarının finansmanı amacı ile kamu borçlanmasına başvurulmasının ekonominin geneli üzerinde pozitif etkiler yaratacağı varsayılmaktadır. Borçlanma ile finanse edilen kamu harcamalarının artmasının, çarpan etkisi aracılığı ile çıktı düzeyinde ve dolayısıyla da para talebinde bir artışa neden olacağı ileri sürülmektedir. Para arzının sabit kabul edildiği bir durumda, para talebinde meydana gelen artışlar, faiz oranında yukarı yönlü bir ivme yaratmasına rağmen, toplam talep artışının özel kesim yatırım karlarını, faiz oranındaki artıştan daha yüksek oranda arttırması ve âtil durumdaki kaynakların istihdam edilmesi, kamu dengesinin borçlanmaya başvurularak sağlanmasının yatırım ve tasarruf üzerinde olumlu etki meydana getirdiğini varsaymaktadır (Rangarajan ve Srivastava, 2005: 2921).

3. Kamu Borçlanmasının Nedenleri ve Borçlanma Kaynaklarının Ekonomik Etkileri

Ülke ekonomilerinde belirli durumların varlığı kamu borçlanmasına neden oluşturmakla birlikte ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik koşullar sebebi ile her ülkenin kamu borçlanmasına başvurmasının gerisinde farklı nedenler yer alabilmektedir. Ülke ekonomilerinin içinde bulunduğu koşulların yanı sıra uluslararası ekonomik konjonktürün yarattığı gereksinimlerle de bağlantılı olarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kamu borçlanması, boyutu günden güne artan bir sorun olarak yer almaktadır. Öte yandan ülkelerin ekonomik büyüklükleri, borçlanma kabiliyetlerinin ve nominal borç miktarlarının bir belirleyeni olmaktadır.

Kamu borçlanmasının altında yatan sebeplerden bir tanesi kamunun yapmakla yükümlü olduğu faaliyetler sonucu finansman ihtiyacının ortaya çıkması olmaktadır. Kamunun yapmakla yükümlü olduğu, toplumun geneli için fayda sağlayan eğitim, sağlık ve sosyal harcamaların yanı sıra, yüksek maliyete sahip altyapı yatırımları ve savunma sanayi harcamaları toplam kamu harcamalarının yüksek seyretmesine neden olmaktadır. Ekonominin olağan akışındaki harcamaların yanı sıra, bugün birçok dünya ülkesinde de görüldüğü üzere, savaş, yangın, sel ve deprem gibi olağanüstü durumların meydana gelmesi kamu harcamalarının boyutunda önemli artışlara neden olmaktadır (Akdoğan, 2011, s. 458). Kamu kesimi uzun bir süredir, olağanüstü bir durumla karşılaşıldığında artan kamu harcamalarını, vergi gelirlerini arttırmak suretiyle finanse etmesinin sosyal ve siyasi gerekçelerle kabul görmemesi nedeni ile kamu borçlanmasına başvurarak finanse etmektedir (Fatas, Ghosh, Panizza ve Fresbitero, 2019: 5). Ayrıca yüksek gerçekleşen kamu harcamalarına karşılık, kişi başı gelirin düşük olması, kayıt dışı ekonominin yüksek olması, enflasyon nedeni ile vergi gelirlerinin aşınması gibi ülke ekonomisindeki sorunların etkisiyle düşük düzeyde toplanabilen vergi gelirleri her zaman kamu harcamalarını karşılamaya yetmemektedir.

Ülke ekonomilerinde kamunun yapmakla yükümlü olduğu birtakım faaliyet harcamalarının, topladığı kamu gelirleri ile karşılanamaması sonucu, mali açık olarak adlandırılan kamu finansman ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Tanzi, 1993: 13). Ülke ekonomilerinde önemli bir sorun olarak yer alan finansman ihtiyacının karşılaştırılabilirliğinin sağlanması amacı ile kamu mali dengesinde oluşan açık, Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi olarak adlandırılmaktadır. Kamu gelirlerinin kamu harcamalarından fazla olması durumunda oluşan mali fazla ise Kamu Sektörü Borç Geri Ödemesi olarak adlandırılmaktadır (Önder ve Kirmanoğlu, 1994: 36). Ülkeler arasında mali denge kıyaslanabilirliğini

sağlayan tanımlamalardan da anlaşıldığı üzere, kamu mali dengesindeki söz konusu açık ya da fazla, kamu borç politikaları ve borçlanma etkinliğine yönelik bir sürecin nedenini oluşturmaktadır (Özker, 2009: 130).

Kamu açıklarının yanı sıra, dış ticaret dengesi ve ödemeler dengesinin açık seyretmesi durumunda, kamunun yeterli döviz rezervine sahip olmaması, ulusal tasarrufların ekonomik büyüme ve sanayileşmenin gerektirdiği yüksek miktarda finansman ihtiyacını karşılamada yetersiz kalması da kamunun borçlanma nedenleri arasında yer almaktadır (Lessard, 1986: 3).

Kamu borcunun anapara ve faiz ödemelerinin yapılması için gereken kaynağın mevcut olmaması durumunda da borçlanmaya başvurulabilmektedir. Ancak borç servis ödemelerinin yeniden borçlanılarak karşılanması durumunda, fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımı olumsuz etkilenmekte ve makroekonomik istikrarın sağlanması güçleşmektedir (Şener, 2020: 317).

Kamu kesimi, birçok farklı nedenden ötürü ihtiyaç duyduğu kaynağı elde etmek amacı ile borçlanmaya başvurmaktadır. Borçlar, alacaklının ve borç alınan piyasanın uyruğu dikkate alınarak, iç borçlanma ve dış borçlanma olarak, borcun vadesi dikkate alınarak ise kısa vadeli ve uzun vadeli borçlanma olarak kategorize edilmektedir. Kamu borçlanmasının ekonomik göstergeler üzerindeki etkisi, borcun vadesine, hangi kaynaktan temin edildiğine ve borç olarak alınan kaynağın kullanım alanlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir (Erdem, 2019: 141).

Bir ülkenin ulusal borç piyasalarında, nominal ya da reel olmak üzere uzun vadeli ve sabit faizli borçlar, kısa vadeli ve değişken faizli borçlar, döviz cinsinden ya da dövize endekslenmiş menkul kıymetler ve enflasyon oranına endekslenmiş borçlar olmak üzere, birçok farklı şekilde borç senetleri ihraç edilmektedir. Finansal istikrarın sağlanmasına, çeşitli borç ihraç yöntemleri arasından en çok, uzun vadeli, nominal sabit faizli borçlanma hizmet etmektedir. Uzun vadeli ve nominal sabit faizli borçlanmaya başvurulması durumunda, borçlu taraf para biriminin değer kaybetmesi ve faiz oranlarının artmasından korunmaktadır. Bütçe dengesindeki söz konusu açıkların uzun vadeli, sabit faiz oranlı borçlanmayla finanse edilmesi durumunda ise, mali denge istikrarı için büyük öneme sahip bütçe dengesi, kısa vadeli faiz oranlarının yarattığı dalgalanma etkisine karşı korunmakta ve bu durum Merkez Bankasının kısa vadeli faiz oranlarını çok düşük tutma gereksinimini de azaltmaktadır. Kısa vadeli değişken faizli borçlanmalar hem borçlular açısından hem de mali dengelerde önemli sorunlara neden olması sebebi ile finansal istikrar açısından tehlike oluşturmaktadır. Döviz cinsinden veya dövize endekslenmiş borçlanma ise, borçluların döviz kuru değişimlerinden olumsuz etkilenmesi riskini

doğurmaktadır. Finansal istikrarın sağlanmasına olan katkısı daha karmaşık bir yapıya sahip enflasyon oranına endeksli borçlanma, ulusal para birimi cinsinden yapıldığından ulusal para birimi uyumsuzluklarının önlenmesi ve faiz oranı ya da yeniden finansman risklerinin azaltılmasına katkı sağlamaktadır (Margolin, 2007: 24-25).

Kamu, ulusal piyasada özel kişi ve kurumlardan, Merkez Bankasından, ticari bankalardan ve sosyal güvenlik kuruluşlarından borçlanma yoluna başvurabilmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullara paralel olarak, finansman ihtiyacının giderilmesi amacı ile başvuru kaynakların her birinin ekonomik dengeler üzerinde yarattığı etkiler farklılık göstermektedir. Özel kişi ve firmaların tüketim harcaması yapmak yerine kamuya borç vermeyi seçmesi durumunda, kamu borçlanması tüketim harcamaları üzerinde azaltıcı bir etki meydana getirmektedir. Özel sektör tahvilinde tasarruf etmek yerine kamu tahvilini alması durumunda ise özel sektör yatırım harcamaları üzerinde azaltıcı bir etki meydana getirmektedir. Özel kişi ve firmaların sahip olduğu kaynağı âtıl tutmak yerine devlet tahvili alarak değerlendirmesi durumunda ise, kamu harcamalarının borçlanmayla finanse edilmesi, gelir düzeyi üzerinde genişletici bir etkiye sebebiyet vermektedir (Ataç, 2021: 62-63).

Kamu borçlanmasında ticari banka ya da Merkez Bankasına başvurulması durumunda, kamu harcamalarının borçlanmayla finanse edilmesinin gelir düzeyi üzerinde, para arzı artışı aracılığı ile kişi ve firmalardan borçlanmadan çok daha genişletici bir etkiye sebebiyet vermektedir. Ticari bankadan borçlanıldığında, bankanın nakit rezervlerindeki azalışa karşılık, bankadaki kamu borcunun miktarındaki artış nedeniyle çek mevduat alıcılarının vadesiz mevduatlarını arttırması bankanın nakit rezervlerinin artması sonucunu doğurmaktadır. Merkez Bankasından borçlanması durumunda ise, kamu harcamalarının para basılarak finanse edilmesi sonucu artan para arzının faiz oranlarını düşürerek özel yatırımları arttırması ve kamu tahvilinin değerindeki artışla birlikte kamu tahvilini elinde tutanların servet etkisiyle tüketim harcamalarını arttırması aracılığı ile kamu borçlanmasının ekonomi üzerindeki genişletici etkisi çok daha yüksek olmaktadır (Ataç, 2021: 63-64).

Kamu kesiminin sosyal güvenlik kuruluşlarından borçlanması ise, sosyal güvenlik kurumlarının mevcut fonlarını devlet iç borçlanma senedi alımında kullanması şeklinde olmaktadır. Sosyal güvenlik fonlarının özel kesim yatırımları yerine kamu kesiminde kullanılması, özel kesim yatırımlarının azalmasına dolayısıyla da özel kesimin gerçekleştireceği üretimin düşmesine neden olmaktadır. Kamu kesiminin sosyal güvenlik kurumlarından elde ettiği fonları yatırım ve üretimi arttırmak amacı ile kullanması durumunda özel kesimdeki yatırım ve üretim azalışı, kamu kesimi yatırımları ile dengelenmekte

iken kamu kesiminin elde ettiği fonları yatırımda kullanmaması durumunda, ülke ekonomisinin içinde bulunduğu duruma göre oluşacak etkinin düzeyi farklılık göstermekle birlikte ekonomide daralma meydana gelmektedir (Ulusoy, 2018: 257).

Devlet tahvillerinin yabancı piyasaya arz edilerek dış kaynak elde edilmesi durumunda, döviz arzında artış meydana gelmektedir. Döviz arzında meydana gelen artış neticesinde döviz kuru düşerek, ülke parası değer kazanmaktadır. Daha değerli hale gelen ülke parası ihracatı olumsuz etkileyerek dış ticaret dengesinde açığa neden olmaktadır. Kamunun dış borçlanmaya başvurması, faiz oranı artışı üzerinde kısıtlayıcı bir etki yaratmakla birlikte, borçların ödenme aşamasında yeterli kaynağa sahip olmaması, borç miktarında artışla birlikte birtakım olumsuzluklara neden olabilmektedir (Ataç, 2021: 206).

4. Kamu Borçlanmasının Makroekonomik Etkileri

Kamu borçlanması, faiz oranı, fiyatlar genel seviyesi, ekonomik büyüme ve kalkınma, ödemeler dengesi, döviz kuru ve gelir dağılımı olmak üzere birçok ekonomik gösterge üzerinde etki yaratmaktadır. Kamu borçlanmasının ekonomik göstergeler üzerinde yarattığı etki, borçlanmanın yapıldığı kaynakların yanı sıra borç miktarındaki artış ve borçlanma yolu ile elde edilen kaynağın hangi alanlara harcandığına bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Bütçe dengesindeki açıklar kamu borçlanmasının önemli bir nedeni olmakta ve artan kamu harcamalarının yarattığı bütçe açıklarının borçlanma ile finanse edilmesi, ülke ekonomisinin dışa açıklık durumuna bağlı olarak, birçok ekonomik gösterge üzerinde etkiye neden olmaktadır. Kamu harcamalarının vergilerle finanse edilmesi yerine kamunun tahvil ihracı yolu ile finanse edilmesi, faiz oranlarının artmasına neden olmaktadır. Dışa kapalı bir ülke ekonomisinde, kamu borçlanması sebebiyle artan faiz oranı, dışlama etkisinin meydana gelmesine neden olmakta ve dolayısıyla ülke ekonomisinde sermaye oluşumunda gecikme ve ekonomik büyümenin daha düşük oranda gerçekleşmesi söz konusu olmaktadır. Esnek döviz kuru sisteminin uygulandığı ve sermaye hareketlerinin serbest olduğu dışa açık bir ülke ekonomisinde ise, kamu borçlanması neticesinde artan faiz oranı, dışlama etkisine sebebiyet vermesinin yanı sıra ülkeye döviz girişini de arttırmaktadır. Döviz arzındaki artış, ülke parasının değerlenmesine neden olmakta ve daha değerli hale gelen ülke parası, ihracatta rekabet gücünü sınırlayarak ülkenin dış ticaretini olumsuz etkilemektedir. Ülke ekonomisinde meydana gelen cari açık, kamunun dış borçlanma gereksinimini arttırmakta ve bu durum kamu faiz harcamalarında yukarı yönlü baskıya neden olmaktadır (Yellen, 1989, s. 18).

4.1. Kamu Borçlanmasının Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi

Ekonomik büyüme, iyi işleyen bir piyasa ekonomisi içerisinde, fiziki ve beşerî sermaye ile teknolojiye yapılan yatırımlar tarafından belirlenmektedir. Özel kesim yatırımları için gerekli olan kaynağın kamu borçlanması aracılığı ile kamu kesimine kaydırılması ise özel kesim yatırımlarının azalması sonucunu doğurabilmektedir. Özellikle yüksek gerçekleşen bütçe açıklarının finansmanı amacı ile kamu borçlanmasına başvurulması durumunda, özel kesim yatırımları için ihtiyaç duyduğu fona ulaşımı olumsuz etkilenmektedir. Borçlanma aracılığı ile kamuya aktarılan fonların özel kesim yatırımlarının finansman ihtiyacına yansması ise “crowding out”, dışlama etkisi olarak adlandırılmaktadır (Greenlaw ve Taylor, 2017: 427). Klasik iktisatçıların kamu borçlanmasına yaklaşımını yansıtan bu durumda, özel kesim tarafından üretken yatırımlarda kullanılacak olan kaynağın kamu kesimi tarafından savurgan harcamalarla verimsiz kullanılması, üretim kapasitesinin düşmesi, tasarrufların azalması ve özel kesim yatırımlarının dışlanması sonucunu doğurmaktadır (Tsoulfidis, 2007: 4).

Kamu bütçesinin açık verdiği ve borçlanma ile finanse edildiği bu senaryo içerisinde, kamunun ihtiyaç duyduğu fonu tahvil satışı aracılığı ile gerçekleştirilmesi, tahvil arzında artışa neden olmaktadır. Tahvil arzı artışının tahvil fiyatlarında aşağı yönlü bir baskı yaratması ile birlikte artan faiz oranları, özel kesimin borçlanma maliyetini arttırarak özel kesim yatırımlarının dışlanmasına neden olmaktadır (Özker, 2005: 151). Ekonominin potansiyel GSYH’ye yakın bir düzeyde üretim yaptığı varsayıldığında, bütçe dengesindeki söz konusu açığın borçlanma ile finanse edilmesi toplam talep artışı aracılığı ile fiyatlar genel seviyesinde artışa neden olmaktadır. Uygulanan mali politikaların olumsuz yansımalarının sıkı para politikası ile giderilmeyi çalışıldığı bir durumda ise, kamu borçlanması neticesinde artan faiz oranlarının daha da yükselmesi dışlama etkisini arttırmaktadır. Ekonominin potansiyel GSYH’nin altında üretim yaptığı durumda ise, bütçe açıklarının borçlanmaya başvurularak finanse edilmesinin toplam talep aracılığı ile fiyatlar genel seviyesine etkisi ilk duruma kıyasla sorun yaratmamaktadır. Kamu borçlanması ile artan faiz oranları, ekonominin eksik istihdamda olduğu bu durumda, uygulanan genişletici para politikası ile dengelendiğinden özel kesim yatırımlarında dışlama etkisinin düzeyi ilk duruma göre daha düşük gerçekleşmektedir (Greenlaw ve Taylor, 2017: 429). Görüldüğü üzere, kamu iç borçlanması neticesinde tasarrufların azaldığı, mevcut tasarrufların verimsiz alanlarda harcanması sonucu üretim kapasitesinin düştüğü, faiz oranlarının arttığı ve özel kesim yatırımlarının dışlandığı bu olumsuz şartlar, ekonomik büyümenin ihtiyaç duyduğu temeller üzerinde

kısıtlayıcı bir etki yaratarak ekonomik büyümenin daha düşük gerçekleşmesine neden olmaktadır (Chouraqui, Jones ve Montador, 1986: 16).

Diğer taraftan, kamu kesimi tarafından borçlanma ile alınan fonların kullanım alanları, borçlanmanın ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisini tersine çevirebilmektedir. Mevcut, âtil fonların kamu kesimi borçlanması aracılığı ile verimli alanlarda yatırımlara dönüştürülmesi, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Âtil haldeki fonların sermaye birikimini arttırmak amacı ile kullanılması sonucunda artan sermaye birikiminin, liman, baraj, enerji vb. alanlarda değerlendirilmesi, özel kesim yatırımlarının üretim maliyetine olumlu katkı sağlayabilmektedir. Üretim maliyetlerindeki azalma, özel kesimin yatırım karlılığını ve rekabet edilebilirliğini olumlu etkilemekle birlikte, daha düşük fiyatlarla daha fazla ürün ortaya konulması, ülke ekonomisinin kalkınmasına fayda sağlamaktadır (Ulusoy, 2018: 258). Kısaca, kamunun borçlanma yolu ile elde ettiği fonları, altyapı yatırımları, eğitimin iyileştirilmesi ya da teknoloji alanında araştırma ve geliştirme için harcaması, uzun dönemde ekonomik büyüme için olumlu sonuçlar doğurmaktadır (Greenlaw ve Taylor, 2017: 427).

Görüldüğü üzere, kamu iç borçlanmasına hangi amaçla başvurulduğuna bağlı olarak elde edilen fonun kullanım alanı, kamu borçlanmasının ekonomik büyüme üzerinde yaratacağı etkiyi farklılaştırmaktadır. Üretken yatırım alanlarına hizmet etmeyen kamu harcamalarının finansmanı amacı ile kamu borçlanmasına başvurulmasının hem faiz oranları üzerindeki yukarı yönlü baskısı hem de tasarruflar üzerindeki azaltıcı etkisi, özel sektör yatırımlarını dışlayarak ekonomik büyüme için gereken şartları olumsuz etkilemektedir. Öte yandan, üretken alanlardaki yatırım harcamalarının finansmanı amacı ile kamu borçlanmasına başvurulmasının özel sektör yatırım maliyetlerini düşürerek üretim artışına katkı sağlaması, uzun vadede ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Dış borçlanmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ülkelerin kişi başına gelir düzeyine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Düşük gelire sahip ülke ekonomilerinde uluslararası sermaye piyasalarına kolay erişilememesi, dış borçlanmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, geliri daha yüksek ülke ekonomilerinde dış borçlanmanın ekonomik büyüme üzerinde yarattığı etkiden ayırtmaktadır. Bu noktada dış borçlanmanın boyutu, borçlanmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda belirleyici öneme sahiptir. Belirli bir düzeyde gerçekleşen dış borç stoku ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerinde olumlu bir etkiye neden olmakta iken ülke ekonomilerinde bu seviyenin aşıldığı ve yüksek borçluluk düzeyine geçildiği durumlarda, artan borçlanmanın

belirsizliği arttırması, sermaye birikimini olumsuz etkilemesi ve dışlama etkisine neden olması, borçlanmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tersine çevirmektedir (Clements, Bhattacharya ve Nguyen, 2003: 3-5).

Diğer taraftan, kamu borçlanması çerçevesinde ele alınan ekonomik büyüme, bir ülke ekonomisinde kamu borç stokunun GSYH içerisindeki payının belirlenmesinde büyük öneme sahip bir gösterge özelliği taşımaktadır. Ülkelerin borçluluk düzeyleri ekonomik büyüklüklerine göre belirlendiğinden, bir ülke ekonomisinde kamu borçlanmasından daha fazla gerçekleşen ekonomik büyüme, o ülkede kamu borç düzeyinin aynı kalmasına ya da azalmasına neden olmaktadır. Kamu borç yükünün ekonomik büyümeye bağlı olarak değiştiği bu durumda, yüksek gerçekleşen ekonomik büyüme, kamu borç yükü artışına karşılık önemli bir koruma sağlamaktadır (Langdana, 1990: 98).

4.2. Kamu Borçlanmasının Enflasyon Oranına Etkisi

Kamu borçlanmasının en önemli nedenlerinden birini bütçe dengesindeki söz konusu açıkların finansmanı oluşturmaktadır. Kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması durumunda bütçe dengesinde oluşan açık, kamu tarafından iç borçlanma senetlerinin satışa sunulması ile ya da Merkez Bankasına başvurularak finanse edilmektedir. Bütçe dengesindeki açık ile başlayan bu süreç, kamu borçlanmasının enflasyon ve faiz oranları üzerinde birtakım etkiler meydana getirmesi ile devam etmektedir.

Bütçe dengesinde kronik bir hal alan açıkların finansman şekillerinin para arzı üzerindeki genişletici etkisi, fiyatlar genel seviyesinde artışa neden olmaktadır. Bütçe dengesindeki söz konusu açıkların artışı ile birlikte kamunun piyasaya sürdüğü tahviller de artış göstermektedir. Borç verenlere gelecek dönemlerde borç verdikleri paranın geri ödeneceği vaadini içeren ve özel sektörün nominal servet artışında yer edinen bu değerli kağıtların para birimine benzerliği, kamu tahvillerini para arzı artışının bir parçası haline getirmektedir. Mevcut bütçe açıklarının finansmanı amacı ile Merkez Bankasına başvurulması durumunda ise Merkez Bankasının para basarak açıkları finanse etmesi, doğrudan para arzının genişletilmesi anlamına gelmektedir. Kamunun tahvil satışı ya da Merkez Bankasına başvurarak borçlanması neticesinde artan para arzı, toplam nominal servette artışa neden olmaktadır. Servet artışının mal ve hizmetlere yönelik talep üzerindeki genişletici etkisi ise fiyatlar genel seviyesinin artmasına neden olmaktadır. Kamunun bütçe açıklarını arttırıcı etkiye sahip politikaları uygulamaya devam etmesi, açık finansmanı neticesinde artan para arzının enflasyon oranını arttırması şeklinde devam eden bir süreçte dönüşmektedir (Miller, 1980: 2).

Kamunun bütçe dengesindeki söz konusu açıkları tahvil satışı ya da para basımı ile finanse etmesinin enflasyon oranı üzerindeki genişletici etkisi kesin olmakla birlikte, öncelikli olarak kamunun tahvil satışına ya da senyoraaj gelinine başvurmasına bağlı olarak, kamu borçlanmasının enflasyon üzerindeki etkisinin nasıl oluşacağı konusu farklı yaklaşımlar ile açıklığa kavuşturulmaktadır.

Irwing Fisher tarafından ortaya atılan klasik miktar teorisi $MV=PT$ eşitliği ile ifade edilmektedir. Paranın işlem amaçlı tutulduğu ve paranın dolaşım hızı (V) ile ekonomideki mal miktarının (T) sabit kabul edildiği varsayımları altında, para arzında (M) meydana gelen değişimler direkt olarak fiyatlar genel seviyesi (P) üzerinde etkili olmaktadır (Parasız, 1992: 305). Klasik miktar teorisini yeniden yorumlayan Friedman ise, paranın dolaşım hızının sabit olmadığı ve reel para talebini belirleyen faktörlerle ilgili davranışsal varsayımlardan ötürü fiyatlar genel seviyesindeki artışın para arzı artışından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Monetarist iktisat yaklaşımının enflasyon görüşünü yansıtan bu teoride, para arzı ile parasal gelir arasındaki ilişki, paranın dolaşım hızının istikrarlı kabul edilmesi ile oluşturulduğundan, para arzında meydana gelen artış, toplam harcamaları arttırarak fiyatlar genel seviyesi ve çıktı düzeyinde artışa neden olmaktadır. (Parasız, 1992: 339-345). Görüldüğü üzere, temeli Klasik İktisat Teorisine dayanan Monetarist Yaklaşım çerçevesinde, bütçe dengesindeki söz konusu açıkları Merkez Bankasının para basarak finanse etmesi, artan para arzının fiyatlar genel seviyesinde de artışa neden olacağı anlamına gelmektedir.

Mali politikaların baskın olduğu bir teoride, bütçe dengesindeki söz konusu açıkların kamu tahvil satışı yoluyla finanse edilmesi, para politikasının kamu tahvil talebi tarafından kısıtlanması anlamına gelmektedir. Para politikası üzerindeki bu kısıtlılık, mali otorite tarafından gerekli görülen finansman ihtiyacı ile kamu tahvili arasında bir tutarsızlık söz konusu olduğunda, senyoraaj gelinine başvurulması gerekliliğinde kendini göstermektedir. Para arzı artışının enflasyon oranı üzerindeki genişletici etkisinin ortaya çıkmasını önlemek amacı ile bütçe açıklarının kamu tahvil ihracı ile finanse edilmesi, borç ana para ve faiz ödemelerinde artışa neden olmaktadır. Bütçe açıklarının yanı sıra artan borç ana para ve faiz ödemelerinin finansmanı için de kamu tahvil ihracına gidilmesi, faiz oranının ekonomik büyüme oranından daha yüksek gerçekleşerek, kamu tahvil stokunun da ekonomik büyüme oranının üzerinde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Kamu tahvillerine olan talep, ülke ekonomisinin büyüklüğüne bağlı olarak kamu tahvil stokuna bir sınırlama getireceğinden, kamunun ihtiyaç duyduğu finansmanın sonsuza değin tahvil ihracı ile karşılanması söz konusu olmamaktadır. Böyle bir durumda, artan borç anapara ve faiz ödemelerinin yapılması için borcun parasallaştırılması gerekmektedir. Gelinek noktada,

başlangıçta uygulanan sıkı para politikası neticesinde artan borç anapara ve faiz ödemelerinin daha yüksek bir para arzı artışını gerektirmesi, enflasyon oranının daha fazla artması ile sonuçlanmaktadır. Kamu borçlanmasından enflasyon oranı artışına giden bu süreç “Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik” olarak adlandırılmaktadır (Sargent ve Wallace, 1981: 1-2).

Kamu iç borçlanmasının yanı sıra kamu dış borçlanması da fiyatlar genel seviyesi üzerinde etkili olmaktadır. Kamu harcamalarının dış borçlanmaya başvurularak elde edilen yabancı paralar ile finanse edilmesi, emisyon hacminde artışa neden olmakla birlikte çoğaltan etkisinin toplam talep üzerinde genişletici etki yaratması, dış borçlanmanın fiyatlar genel seviyesi üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Duran, 1996: 450).

Dış borçlanmanın enflasyonist etkisi, dış borç stokundaki artışların ihracat gelirleri üzerindeki etkisi aracılığı ile de kendini göstermektedir. Artan dış borç yükü karşısında ihracatın arttırılması gerekliliği, ülke ekonomisinde ihraç edilen malların fiyatlarının uluslararası piyasalarda düşmesine neden olmaktadır. Buna paralel olarak, daha fazla mal ihraç ederek ülke ekonomisine döviz girişini arttırma çabaları, üretim kapasitesinin sınırlı olması dolayısıyla, yurtiçi pazar arzını kısıtlayarak fiyatlar genel seviyesinde yukarı yönlü baskıya neden olmaktadır. Dış borçlanmanın enflasyonist etkisi, dış borçlanma yolu ile elde edilen kaynağın tüketim harcamalarında kullanılması durumunda daha da artmaktadır (Erol, 2004: 78; Şeker, 2006: 83-84).

4.3. Kamu Borçlanmasının Faiz Oranına Etkisi

Kamu mali dengesi açısından büyük öneme sahip bütçe dengesinin açık seyretmesi durumunda ortaya çıkan borçlanma gereksinimi, kamu borçlanmasının hangi düzeyde gerçekleşeceği konusunda etkili bir faktör olmaktadır. Ülke ekonomilerinde hem bütçe açıklarındaki hem de kamu borçlanma oranlarındaki artış, bütçe açık finansmanında borçlanmaya başvurmanın, ekonomik göstergeler üzerinde yarattığı etkinin önemini de arttırmaktadır. Kamu borçlanmasının etkilediği göstergelerden bir tanesi de faiz oranı olmakla birlikte, her ülke ekonomisinin kendine has özellikleri, kamu iç borçlanmasının faiz oranı üzerindeki etkisi ve bu etkinin boyutu konusunda ülke deneyimlerinin farklı sonuçlar ortaya koymasına neden olmaktadır.

Klasik iktisatçılara göre, faiz oranı sermaye piyasalarında yatırım talebi ve tasarruf arzı tarafından belirlenmektedir. Keynesyen iktisat teorisini savunanalar ise, tasarrufların ödünç verilmediği sürece faiz oranının belirlenmesinde bir etki meydana getirmeyeceğini ileri sürerek, klasiklerin aksine faiz oranının para arz ve talebi tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir (Dinler, 2021: 472). Faiz

oranının belirlenmesi sürecine paranın dahil edildiği bu model içerisinde, faiz oranı, para arzı ile para talebi eğrilerinin kesiştiği noktada oluşmaktadır. Bir ülke ekonomisinde çeşitli sebeplerle artan para arzı, tahvil fiyatı ile ters orantılı olan faiz oranında düşüşe neden olurken, para arzının sabit olduğu bir durumda, artan para talebi, faiz oranında artışa neden olmaktadır (Dinler, 2021: 480-482). Klasik teoriyi, tasarrufların âtil tutulma olasılığını, Keynesyen teoriyi ise para arzının stok değer olduğu ve ödünç verilen fondan farklı olduğunu ileri sürerek eleştiren, ödünç verilebilir fon teorisine göre, faiz oranı ödünç verilebilir fon arz ve talebi tarafından belirlenmektedir (Parasız, 1992: 73-74).

Kamu borcundaki artış ve azalışların faiz oranı üzerindeki etkisi, kamu borçlanması aracılığı ile üretken fiziksel sermayenin kamu kesimine aktarıldığı ya da özel kesimin kamu borçlanması ile dışlandığı, toplam üretim fonksiyonuna dayanan klasik bir ölçüt ile ortaya konulmaktadır. Faiz oranının sermayenin marjinal ürünü tarafından belirlendiği üretim fonksiyonu modelinde, kamu borçlanmasına başvurulması durumunda, sermaye stokunda bir azalma meydana gelmesi ya da borçlanmanın dışlama etkisi yaratmasına bağlı olarak, faiz oranında bir artış meydana gelmektedir. Faiz oranı, ülke ekonomilerinde sermaye stokunun hangi düzeyde olduğu ve bundan ötürü kamu borçlanması tarafından belirlenmektedir. Kamu borçlanması ise, bütçe dengesindeki söz konusu açıklar tarafından belirlendiğinden, faiz oranının belirlenmesinde kamu borcunun uzun dönemde sermayeyi dışlamasının yanı sıra, bütçe açıklarının kısa dönemde toplam talep ve çıktı düzeyi üzerindeki genişletici etkisi de rol oynamaktadır. Buna ek olarak, genişleyen bir ekonomide, para arzı artışı ve fiyat kontrolünün sağlanması amacı ile Merkez Bankasının kamu borç senetlerini satın alması da faiz oranı üzerinde etki yaratmaktadır. Son olarak, kredi piyasalarında ödünç verilebilir fon arz ve talebi çerçevesinde de kamu borçlanmasının sermaye oluşumu üzerindeki negatif etkisi, faiz oranlarında artışa sebebiyet vermektedir (Engen ve Glenn, 2004: 84-85).

Dış borcun faiz oranı üzerindeki etkisi, ülkelerin borçluluk düzeylerine bağlı olarak kendini gösterdiğinden doğrusal olmamakla birlikte dış borç miktarındaki artışlar faiz oranları üzerinde yukarı yönlü bir baskıya neden olmaktadır (Turner ve Spinelli, 2013: 2).

Kamu borçlanmasının faiz oranı üzerindeki yukarıda anlatılan etkisinin aksine, Ricardocu Denklik Teorisi, kamu gelirleri ile kamu borçlarının toplamının kamu harcamalarına eşitliğini savunmaktadır. Bu varsayımına göre, kamu harcamalarının düzeyinde bir değişim olmadığı sürece, bütçe dengesindeki açıkların vergiyle finanse edilmesi, toplam talep üzerinde herhangi bir etki meydana getirmemektedir. Rasyonel birey varsayımı ile ilintili olarak,

kamu tasarruflarında meydana gelecek bir düşüşün özel kesim tasarruflarında bir artış ile dengelenmesi söz konusu olduğundan, toplam tasarruf düzeyinde herhangi bir değişimin olmaması, dışa kapalı bir ülke ekonomisinde faiz oranlarında herhangi bir değişime neden olmamaktadır (Barro, 1989: 38-39). Nesiller arası kaynak aktarımı, rasyonel birey ve rekabetçi sermaye piyasası varsayımlarının yer aldığı bu teoride, kamu borçlanmasının, bireyin harcama kararı ve geliri üzerinde herhangi bir değişime neden olmadığı ve faiz oranı dahil olmak üzere, herhangi bir ekonomik gösterge üzerinde etki yaratmadığı görüşü savunulmaktadır (Barro, 1974: 1095-1096).

4.4. Kamu Borçlanmasının Döviz Kuruna Etkisi

Kamu kesimi harcamalarında bir artış söz konusu olduğunda, harcamaların finansmanı amacıyla Merkez Bankasına veya kamu tahvil satışı yoluna başvurulmasının döviz kuru üzerinde birtakım etkiler meydana getirmesi söz konusu olmaktadır. Kamu borçlanmasına gerekçe oluşturan bütçe dengesindeki açıkların, Merkez Bankasına başvurularak finanse edilmesi durumunda, para arzı ve servet kamu harcamalarındaki söz konusu artış kadar artmaktadır. Para arzında meydana gelen artış faiz oranlarında düşüşe neden olurken, servette meydana gelen artış ise, servet sahiplerini gelişmeler doğrultusunda portföylerini düzenlemeye sevk etmektedir (Moosa ve Bhatti, 2009: 241-242). Servet sahiplerinin artan servetlerini yatırıma dönüştürme konusunda riskten kaçınmak amacıyla yaptığı portföy çeşitlendirmesi davranışı ise, ana teması “tüm yumurtaları aynı sepete koyma” ifadesi olan Portföy Yaklaşımı ile açıklanmaktadır (Markowitz, 2002: 154). Bu yaklaşım dahilinde, para arzı neticesinde servette meydana gelen artış yerli ve yabancı tahvil talebini arttırmaktadır. Yabancı varlıklara yönelik artan talep ise döviz kurunun yükselmesine neden olmaktadır. Görüldüğü üzere, bütçe dengesindeki bir açık ile başlayan süreç, artan para arzı sonucunda faiz oranlarının daha düşük, döviz kurunun ise daha yüksek bir seviyesi ile sonuçlanmaktadır (Moosa ve Bhatti, 2009: 242).

Kamunun tahvil ihracına başvurarak mali dengesizliği gidermeye çalıştığı bir senaryoda ise, servet veya ikame etkisinin hangisinin daha ağır bastığına bağlı olarak, kamu borçlanmasının döviz kuru üzerindeki etkisi farklılık göstermektedir. Kamu harcamalarındaki söz konusu artışa karşılık kamu iç borç senedinin ihraç edilmesi, kamu borçlanma senedinin arzının ve servetin harcamalardaki söz konusu artış kadar artmasına neden olmaktadır. Tahvil arzında meydana gelen artış, tahvil fiyatlarının düşmesi ve faiz oranının yükselmesi sonucunu doğurmaktadır. Yerli ve yabancı tahvil taleplerinin yakın

ikameli olduğu bir durumda, artan faiz oranı para talebinde düşüşe neden olarak, yerli tahvile geçişi arttırmaktadır. Servette meydana gelen artış ise, yerli ve yabancı tahvil talebini arttırmaktadır. Servet etkisinin daha yüksek olduğu durumda, yabancı tahvil talebinin daha yüksek olması neticesinde ulusal para döviz karşısında değer kaybetmektedir. İkame etkisinin daha yüksek olduğu bir durumda ise, faiz oranı aracılığı ile yerli tahvile olan talebin daha yüksek gerçekleşmesi ulusal paranın değerini döviz karşısında arttırmaktadır (Moosa ve Bhatti, 2009: 242-243).

Döviz kurunun piyasada arz ve talebe göre belirlendiği bir ülke ekonomisinde, kamunun dış borçlanmaya başvurması döviz arz ve talebinde değişime neden olarak döviz kuru üzerinde etki yaratmaktadır. Kamunun yabancı ülkelerden borçlanması durumunda döviz arzında meydana gelen artış, ulusal paranın döviz karşısında değer kazanarak döviz kurunun düşmesine neden olmaktadır. Dış borçlanma neticesinde daha değerli hale gelen ulusal paranın ekonomik göstergelere yansımaları ise dış borçlanmaya devam edilmesi halinde olumsuz bir hal almaktadır. Ulusal paranın döviz karşısında değer kazandığı bir ülke ekonomisinde ithalatın daha ucuz hale gelmesi, dış ticaret dengesinde açık meydana gelmesi ile sonuçlanmaktadır. Dış ticaret dengesindeki söz konusu açığın finansmanı için dış borçlanmaya başvurulması durumunda ise, borç stokundaki artışla birlikte yurtdışından borçlanmanın maliyetinin (faiz oranı) artması, kredibilitenin düşmesi, fiyatlar genel seviyesinde artış ve ekonomik büyümenin düşük gerçekleşmesi sonuçlarını doğurmaktadır (Ulusoy, 2018: 276-277).

4.5. Kamu Borçlanmasının Ödemeler Dengesine Etkisi

Kamu borçlanmasının ödemeler dengesi üzerinde etki yaratma süreci, kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması neticesinde oluşan bütçe açıkları ile başlamaktadır. Bütçe dengesinde açığın söz konusu olduğu bir durumda, finansman ihtiyacının borçlanmaya başvurularak karşılanması, servet etkisi kanalıyla kamu harcamalarında ve faiz oranında artışa neden olmaktadır. Diğer her şey sabitken faiz oranında meydana gelen artış, ülkeye yabancı sermaye akışını arttırmakta ve ülke parasının değer kazanmasına neden olmaktadır. Ulusal paranın daha değerli olduğu bu durum ülke ihracatını olumsuz etkilerken, ithalatın eskiye kıyasla daha ucuz hale gelmesi, dış ticaret dengesi ve dolayısıyla cari işlemler dengesi üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır (Aristovnik ve Djuric, 2010: 10). Görüldüğü üzere, mali dengedeki söz konusu açık ile başlayan süreç, kamu borçlanması aracılığı ile cari işlemler dengesinde açıkla sonuçlanmaktadır.

Ulusal tasarrufların yetersiz olduğu bir durumda yapılan borçlanma da ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir. Dışa açık bir ülke ekonomisinde ekonomik kalkınmanın sağlanması ve gerekli yatırımların yapılması için gereken kaynağın ulusal tasarruflarla karşılanamaması durumunda, ihtiyaç duyulan kaynak dış borçlanma ile elde edilebilmektedir. Düşük tasarruflu ülkelerde artan dış borç stoku, borç servis ödemelerini arttırarak cari işlemler dengesinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Cari işlemler dengesindeki söz konusu açıkların gerektirdiği finansman ihtiyacının bütçe açığına neden olması, ülke ekonomisinde ikiz açık meydana getirmektedir (Helmy, 2018: 331).

Kısaca özetlemek gerekirse; bütçe dengesindeki söz konusu açıkların kamu tahvil ihracı ya da dış borçlanmaya başvurularak finanse edilmesi, ödemeler dengesinin en önemli kalemlerinden olan cari işlemler dengesini olumsuz etkilemektedir. Hem kamu iç borçlanması nedeniyle hem de kamu tasarruflarının dış borçları karşılamaya yetmemesi durumunda yeniden borçlanması nedeniyle artan faiz oranı, döviz kurunu düşürerek ülkenin net ihracatını olumsuz etkilemektedir. Faiz artışının ülke ekonomisinde yarattığı olumsuz etkinin yanı sıra dış borç servis ödemelerinin artması da ödemeler dengesine, cari işlemler açığının artması olarak yansımaktadır.

4.6. Kamu Borçlanmasının Gelir Dağılımına Etkisi

Bir ülke ekonomisindeki toplam gelirin kişi, aile, grup ya da gelirin elde edilmesini sağlayan faktörler arasındaki dağılımı, gelir dağılımı olarak ifade edilmektedir. Kişi ve faktörlerin gelirden aldığı payın farklılaşmasına neden olan birçok etmen bulunmaktadır (Parasız, 2010: 237-240). Ülke ekonomisinde uygulanan politikalar ve ekonomik göstergelerde söz konusu olan sorunlar, gelir dağılımdaki eşitliliği derinleştirebilmektedir. Kamu borçlanması da faiz oranları üzerinde yarattığı aksiyon aracılığı ile gelir dağılımı üzerinde etki yaratabilmektedir.

Vergi mükelleflerinin sayısının kamu kesimine borç verenlerin sayısından çok yüksek olduğu düşünüldüğünde, çoğunluktan toplanan vergi gelirlerinin kamu borç anapara ve faiz ödemeleri aracılığı ile küçük bir kesime aktarılması sonucu vergi verenler ile tasarruf sahipleri arasında oluşan gelir farklılıkları, kamu borçlanmasının gelir dağılımı üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi ortaya koymaktadır. Tasarruf sahiplerine kamu tahvillerinin alımı sırasında hükümet tarafından birtakım ayrıcalıkların sağlanması da borçlanmanın gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisini pekiştirmektedir (Erdem, 2019: 156).

Çeşitli sebeplerle alınan borcun vadesi dolduğunda, borç anapara ve faiz ödemelerinin gerçekleştirilebilmesi için vergi gelirlerine başvurulması

gerekmektedir. Bu noktada, halkın gelecek dönemlerde ödeyeceği vergi, kamu borçlanması aracılığı ile kamu kesimi tarafından bugün alınmaktadır. Borçlanmanın vergi mükellefleri tarafından ödendiği göz önüne alındığında, gelir dağılımında herhangi bir etki yaratmaması, kamu kesimine borç verenler ile vergi ödeyenlerin aynı kişi veya kurumlar olmasına bağlı olmaktadır. Aksi halde, vergi ödeyenler ile faiz ödemesinden yararlananların ayrışması, gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmaktadır. Bu duruma ek olarak, adaletsiz ve ağır bir vergi sisteminin yürürlükte olduğu ve vergi kaçakçılığının yüksek olduğu bir ülke ekonomisinde dış borçlanma gelir dağılımındaki adaletsizliği derinleştirmektedir (Şeker, 2006: 86).

5. Sonuç

Kamu borçlanması geçmişten günümüze artan bir seyir izlemekte ve dolayısıyla borç stokundaki artışın ülke ekonomilerine yansımaları da küresel borç artışıyla birlikte önem kazanan bir konu haline almaktadır. Kamu kesiminin borçlanmaya başvurması, farklı kanallar aracılığı ile makroekonomik dengenin sağlanmasında önem arz eden birçok ekonomik gösterge üzerinde etkiye sebebiyet vermektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma, gelir dağılımı, ödemeler dengesi, faiz oranı, döviz kuru ve enflasyon oranı çeşitli gerekçelerle başvuru kamu borçlanması neticesinde etkilenen göstergeler arasında yer almaktadır.

Özellikle, bütçe dengesindeki söz konusu açıkların finansmanı amacı ile kamu borçlanmasına başvurulması birçok ekonomik gösterge üzerinde etkiye neden olmaktadır. Kamunun tahvil ihraç ederek borçlanması durumunda, artan faiz oranlarının diğer ekonomik göstergeler üzerinde oluşturduğu etki, borçlanmanın ekonomiye etkisinin temelini oluşturmaktadır. Kamu borçlanmasının faiz oranı üzerinde yarattığı yukarı yönlü baskı, özel kesim yatırım maliyetlerini arttırarak özel kesim yatırımlarının dışlanmasına neden olmaktadır. Özel kesim yatırımlarındaki azalma, toplam yatırımlarda düşüşe neden olarak ekonomik büyümenin daha düşük gerçekleşmesi ile sonuçlanmaktadır. Ancak, kamu kesimi aracılığı ile elde edilen fonların verimli yatırım harcamalarında kullanılması, kamu borçlanmasının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratmasına neden olmaktadır. Borçlanmaya bağlı olarak artan faiz oranı, ülke ekonomisine yabancı sermaye akışını hızlandırarak ulusal paranın değer kazanmasına ve dış ticaret dengesizliğine, dolayısıyla cari dengede açığa sebebiyet vermektedir. Faiz oranlarındaki artışın neden olduğu bir diğer etki ise, vergi verenler ile devlet tahvili satın alanların aynı kişi ya da kurum olmaması dolayısıyla, geniş bir kesimden toplanan vergilerin küçük bir kesime aktarılmasının gelir dağılımında eşitsizlik yaratması olmaktadır.

Kamu borçlanması enflasyon oranı üzerindeki etkisi ise borçlanma dolayısıyla para arzı artışına veya borçlanmanın parasallaşmasına bağlı olarak kendini göstermektedir. Kamunun ihtiyaç duyduğu fonu tahvil satışı veya MB'ye başvurarak temin etmesi, para arzında meydana gelen artışın toplam talep üzerindeki genişletici etkisi aracılığı ile fiyatlar genel seviyesine etki etmektedir. Bunun yanı sıra, kamu borçlanmasının para basılarak finanse edilmesi de enflasyon oranında artışa neden olmaktadır.

Görüldüğü üzere; çeşitli nedenlerle yapılan kamu borçlanması, birbiri ile bağlantılı olan birçok gösterge üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin, bugün birçok ülke ekonomisinde yüksek boyutlara ulaşan kamu borçlanması, ülke ekonomilerinde makroekonomik dengenin sağlanmasının önünde önemli bir sorun olarak yer almaktadır.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Gazi Kitabevi: Ankara.
- Aristovnik, A., & Djuric, S. (2010). *Twin deficits and the Feldstein-Horioka Puzzle: a Comparison of the EU Member States and Candidate Countries*. University of Zagreb, Faculty of Economics and Business. .
- Ataç, B. (2021). *Maliye Politikası: Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Barro, R. J. (1974). Are Government Bonds Net Wealth? *Journal of Political Economy*, 82(6), 1095-1117.
- Barro, R. J. (1989). The Ricardian Approach to Budget Deficit. *Journal of Economic Perspective*, 3(2), 37-54.
- Bernheim, D. B. (1989). A Neoclassical Perspective on Budget Deficit. *Journal of Economic Perspective*, 3(2), 55-72.
- Chouraqui, J.-C., Jones, B., & Montador, R. B. (1986). *Public Debt in a Medium-Term Context and Its Implications for Fiscal Policy*. OECD.
- Clements, B., Bhattacharya, R., & Nguyen, T. Q. (2003). *External Debt, Public Investment and Growth in Low-Income Countries*. International Monetary Fund.
- Dinler, Z. (2021). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Basım, Yayın, Dağıtım.
- Duran, M. (1996). Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı. *X. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 435-453.
- Engen, E. M., & Glenn, H. (2004). Federal Government Debt and Interest Rates. *NBER Macroeconomics Annual*, 19, 83-138.
- Erdem, M. (2019). *Devlet Borçları*. Bursa: Ekin Baim Yayın Dağıtım.
- Erol, A. (2004). Borçlanmanın Ekonomik Etkileri. *Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar*(479), 65-86.

Fatas, A., Ghosh, A. R., Panizza, U., & Fresbitero, A. F. (2019). *The Motives to Borrow*. International Monetary Fund.

Gaspar, V., Poplawski-Ribeiro, M., & Yoo, J. (2023, September 13). *Global Debt Is Returning to Its Rising Trend*. IMF Blog: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2023/09/13/global-debt-is-returning-to-its-rising-trend> adresinden alındı

Görgün , S. (1976). *Maliye Politikası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Greenlaw , S. A., & Taylor, T. (2017). *Principles of Macroeconomics*. Houston, Texas: OpenStax.

Helmy, H. H. (2018). The Twin Deficit Hypothesis in Egypt. *Journal of Policy Modeling*, 40(2), 328-349.

Langdana, F. K. (1990). *Sustaining Budget Deficits in Open Economies*. London and New York: Routledge.

Lessard, D. R. (1986). *International Financing for Developing Countries*. The World Bank. Washington, DC: World Bank Staff Working Paper. Margolin, D. (2007). *Financial Stability and Local Currency Bond Markets*. Basel: Bank for International Settlements.

Markowitz, H. M. (2002). Efficient Portfolios, Sparse Matrices, and Entities: A Retrospective. *Operations Research*, 50(1), 154-160.

Miller, P. J. (1980). *Deficit Policies, Deficit Fallacies*. Federal Reserve Bank of Minneapolis.

Moosa, I. A., & Bhatti, R. H. (2009). *The Theory and Empirics of Exchange Rates*. World Scientific.

Önder, İ., & Kirmanoğlu, H. (1994). Kamu Açıklarının Tanımlanması Ölçümü ve Etkileri. 10. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, 33-59.

Özker, A. N. (2009). Kamu Açıkları ve Kamusal Borçlanmaların Finansmanında Finansal Etkinlik Sorunu. N. Edizdoğan içinde, *Güncel Mali Konular* (s. 115-133). Bursa: Dora.

Özker, A. N. (2005). *Mali Uygulamalarda Dışlama Etkisi ve Türkiye'de Etkisi*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Parasız, İ. (1992). *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Parasız, İ. (2010). *İktisada Giriş*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Rangarajan, C., & Srivastava, D. K. (2005). Fiscal Deficits and Government Debt: Implications for Growth and Stabilisation. *Economic and Political Weekly*, 2919-2934.

Sargent, T. J., & Wallace, N. (1981). Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. *Federal Reserve Bank of Minneapolis*, 5(3), 1-17.

Şeker, M. (2006). Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçlanmanın Ekonomik Etkileri. *Sosyo Ekonomi*, 3(3), 73-92.

Şener, O. (2020). *Kamu Ekonomisi* (14. b.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Tanzi, V. (1993). Fiscal Deficit Measurement: Basic Issues. M. I. Blejer, & A. Cheasty içinde, *How to Measure the Fiscal Deficit* (s. 13-20). Washington, D.C: International Monetary Fund.

Tsoufidis, L. (2007). Classical Economists and Public Debt. *International Review of Economics*, 54(1), 1-12.

Turner, D., & Spinelli, F. (2013). The Effect of Government Debt, External Debt and their Interaction on OECD Interest Rates. *OECD Economics Department Working Papers*, 1-23.

Ulusoy, A. (2018). *Devlet Borçlanması*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Yellen, J. L. (1989). Symposium on the Budget Deficit. *Journal of Economic Perspective*, 3(2), 17-21.

BÖLÜM XII

PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI VE BİR POLİTİKA SEÇENEĞİ OLARAK HELİKOPTER PARA

Monetary Policy and Helicopter Money as a Policy Option

Şehnaz BAKIR YİĞİTBAŞ

(Doç. Dr.) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

Ayvacık Meslek Yüksekokulu,

Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,

E-mail: sehnazbakir@comu.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-5541-2462

1. Giriş

Para politikası, belirli ekonomik hedeflere ulaşmak için, para arzı ve kredi koşullarının düzenlenmesine yönelik uygulamalardır (Fisher,1994:36). Para politikası uygulamaları, döviz kurunu etkilemek dahil, para ve kredi genişlemesini teşvik etmek, yeterli finansman güvencesi yoluyla araçlar üzerindeki baskıları sınırlamak gibi çeşitli gerekçelere dayandırılmaktadır. Günümüzde para politikaları iki şekilde uygulanmaktadır (Borio ve Zabai, 2016). Birincisi, merkez bankasının kısa vadeli bir faiz oranını belirleyerek veya yakından kontrol ederek ve gelecekte nerede belirleneceği konusundaki beklentileri yönlendirerek finansal koşulları etkilediği faiz politikasıdır. İkincisi, merkez bankasının bilançosunun büyüklüğünü ve/veya bileşimini ayarlayarak, kısa vadeli faiz oranı haricinde finansal koşulları etkilediği bilanço politikasıdır. Bilanço politikasının tipik örnekleri arasında; büyük ölçekli varlık alımları ve standart olmayan şartlar ve koşullarla merkez bankası fonlaması yer almaktadır. Faiz oranı ve bilanço politikası birbirinden bağımsız olarak uygulanabilmektedir.

Merkez bankası, bilanço büyüklüğüne bakmaksızın bilanço politikasına başvurmadan, kısa vadeli faiz oranını belirleyebilir; diğer taraftan kısa vadeli faiz oranının herhangi bir seviyesinde bilanço politikasını uygulayabilir.

Merkez bankasının faiz ayarlamaları, bazı sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Örneğin, para arzı genişletildiğinde fon arzı da genişler ve faizler düşer. Ancak para arzındaki artışa bağlı olarak enflasyonist beklentilerin artması, faiz oranlarında yükselme ile sonuçlanacaktır. O nedenle, yükselen faizler ekonomideki canlanmanın bir ifadesi olabileceği gibi, enflasyonun yükseleceği beklentisini de yansıtabilir (Paya, 1997:366-377). Bu durumda, merkez bankasının faizlerle ilgili geleceğe yönelik rehberlik sunarak, piyasalardaki beklentileri yönlendirmesi önem kazanmaktadır. Merkez bankasının uyguladığı bilanço politikası, döviz kuru, yarı borç yönetimi, kredi, banka rezervi ve bilançoda ileriye dönük rehberlik politikalarını kapsamaktadır: Döviz kuru politikasında, merkez bankası döviz piyasasına yaptığı müdahaleler yoluyla özel sektörün yabancı para birimleri net pozisyonunu değiştirir. Temel hedef, politika faizinin herhangi bir seviyesinde, döviz kurunu ve/veya oynaklığını etkilemektir. Yarı borç yönetimi politikasında, merkez bankası, özel sektör alacaklarının bileşimini değiştirmek suretiyle kamu sektörü borç piyasasını hedefler. Bu alacaklar, bankaların yanı sıra farklı vadelerdeki menkul kıymetleri de içermektedir. Temel amaç, genellikle devlet tahvillerinin getirisini değiştirmek, böylece fonlama maliyetini ve varlık fiyatlarını daha fazla etkilemektir. Örneğin, merkez bankası uzun vadeli devlet tahvilleri alıp, daha kısa vadeli tahviller satabilir veya kendi parasını (banka rezervleri) ihraç ederek bu tahvillerin satın alınmasını finanse edebilir. Kredi politikasında, merkez bankası, özel borç piyasasında bazı sektörlere yönelik kredi koşullarını değiştirmektedir. Bunu, parasal işlemlerde teminat, vade ve karşı taraf şartlarını değiştirerek, kredi sağlayarak veya hisse senetleri dahil olmak üzere özel sektör varlıklarını satın alarak yapabilir. Böylelikle merkez bankası, özel sektör için finansman koşullarını değiştirmektedir. Banka rezervleri politikasında, banka rezervlerini etkilemek isteyen merkez bankası, örneğin döviz veya ulusal para birimi cinsinden alacakların satın alınması yoluyla banka rezervleri için belirli bir hedef belirler. Özel sektör bilançoları üzerindeki nihai etki, rezervlerin genişlemesinin yaratacağı varlık karşılığına bağlıdır. Bilançoda ileriye dönük rehberlik politikasında, merkez bankası, gelecekte bilançosunun boyutu ve bileşimi hakkında piyasaya bilgi sunarak ve piyasa ile iletişimini sürdürerek hedeflerine ulaşmaya çalışır.

Bu çalışmanın konusu, yukarıda bahsedilen para politikası uygulamalarının yanısıra özellikle küresel krizlerde başvurulan bir politika uygulaması olan “helikopter para” üzerinedir. Helikopter para, durgunluk dönemlerinde veya

faiz oranlarının sıfıra düştüğü dönemlerde ekonomiyi canlandırmak amacıyla basılan ve halka dağıtılan büyük miktarda yeni para için kullanılan terimdir. Çalışmanın amacı, merkez bankalarının kriz, durgunluk gibi olağanüstü durumlarda uyguladıkları para politikaları hakkında genel bir çerçeve sunmak ve helikopter paranın avantaj ve dezavantajlarını ortaya koymaktır. Çalışmanın genel çerçevesi şu şekildedir: İkinci kısımda, standart olmayan para politikaları hakkında bilgi verilmekte, üçüncü kısımda “helikopter para” açıklanmaktadır. Dördüncü kısımda sonuç bulunmaktadır.

2. Para Politikası Uygulamaları

Bernanke ve Reinhart (2004), standart olmayan para politikası araçlarını üç ana kategoriye ayırmaktadır: Bunlardan birincisi; “niceliksel gevşeme” olarak da adlandırılan, kısa vadeli politika faizini sıfıra ayarlamak için merkez bankasının bilançosunu gereken seviyenin üzerine çıkarmaktır. İkincisi, “taahhüt etkisi”dir; Bu aracın kullanımında yatırımcılara kısa vadeli faiz oranlarının gelecekte şu anda belediklerinden daha düşük tutulacağına dair güvence sağlanır. Üçüncüsü ise “kredi kolaylaştırma” (credit easing) olarak adlandırılır. Bu aracın kullanımı, merkez bankası bilançosunun bileşimini değiştirerek piyasadaki göreceli menkul kıymet arzını etkilemeye yöneliktir. Aşağıda, bu para politikası araçlarına yer verilmektedir. Ayrıca, ileriye dönük rehberlik ve faiz koridorundan bahsedilmektedir.

2.1. Niceliksel Gevşeme (*Quantitative Easing*)

Merkez bankaları, standart para politikası uygulamalarında paranın fiyatını değiştirmeye yönelik para politikası araçları kullanırlar ve bunu genellikle bankaların borçlanma oranlarını değiştirerek yaparlar. Oysa, “niceliksel gevşeme” uygulamasında merkez bankaları genellikle paranın miktarını etkilemeye odaklanmakta; bankaların ve diğer kurumların ellerinde bulunan kamu ve özel sektör finansal varlıklarını satın alarak, bunların karşılığında para basmaktadırlar. Yani, merkez bankası, varlık alımları yaparak bilançosunu genişletmektedir. Günümüzde “niceliksel gevşeme” terimi, genellikle yurt içi bilanço politikaları ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Dell’Ariccia, 2018). Niceliksel gevşeme, büyük alımlar şeklinde yapılan uzun vadeli devlet tahvillerinin rezervlerle finanse edilmesi ve varlık alımlarının kısa vadeli politika faizine bağlı olmadan yapılması nedeniyle alışılmadık bir para politikası aracıdır.

Merkez bankası, hükümet tarafından ihraç edilen belirli bir miktarda uzun veya orta vadeli menkul kıymetleri belirli bir zaman dilimi içinde satın alacağını duyurduğunda büyük ölçekli bir varlık alım programını (LSAP)

başlatmış olur. Merkez bankası, varlık alımlarını hangi hızda yapacağını ve hangi koşullar altında programı sonlandırmayı planladığını açıklar. LSAP'ler, genellikle merkez bankasının bilanço büyüklüğünde bir artış sağlar ve bu durum, merkez bankasının normalde sistematik olarak müdahale etmediği piyasalardaki varlığını içerir (Pfister ve Sahuc, 2020). LSAP'ler, aynı zamanda niceliksel genişleme olarak da bilinmektedir. Bu uygulama, ekonomiye ek bir likidite sağladığı için nominal harcamalar artar. Çünkü, satın alınan varlıkların karşılığı, yeni merkez bankası parasıyla ödenir ve bu ise bankaların elinde bulundurduğu merkez bankası parasının miktarını artırırken, aynı zamanda firmaların ve hanehalkının elindeki mevduat miktarını da artırır. Yaratılan bu ek para, daha sonra harcamaları artırmak için bir dizi kanal aracılığıyla piyasalara aktarılmaktadır (Pfister ve Sahuc, 2020).

Merkez bankasının varlık alımları yoluyla piyasaya ek rezerv enjekte etmesi ve ekonomideki para miktarını etkilemeye yönelmesi, piyasa faiz oranları üzerinde bir etkisinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü piyasa faiz oranları, banka faiz seviyesinden etkilenmeye devam edecektir. Aynı zamanda, merkez bankasının enjekte ettiği rezerv miktarından yatırımcılar etkilendiği için yatırımcıların portföylerinde tuttukları ek paraya gösterdikleri tepkinin derecesine bağlı olarak faiz oranları değişecektir (Berry ve diğerleri, 2009:91). Diğer taraftan, merkez bankasının varlık alımlarına gitmesi, para politikasının hedeflerini (fiyat istikrarını korumak, büyüme ve istihdam hedefleri de dahil olmak üzere hükümetin ekonomik politikasını desteklemek) değiştirmemekte birlikte, para politikasının esas ilgi odağını değiştirmektedir. Bu, zorunluluktan kaynaklanan bir durumdur. Çünkü, nominal faiz oranları genellikle negatif olamaz. Bunun olması durumunda, parayı bankaya yatırmak yerine, sıfır getiri sağlayan nakit tutmak daha fazla tercih edilecektir.

Merkez bankası, teorik olarak herhangi bir varlığı herhangi birinden satın alınabilir. Ancak uygulamada merkez bankası, bankalardan daha uzun vadeli devlet tahvilleri satın almaya odaklanmıştır. Bunun iki temel nedeni vardır: birincisi, devlet tahvil getirileri, daha riskli olan özel menkul kıymetleri fiyatlandırmada bir ölçüt olma işlevi görmektedir. Dolayısıyla, merkez bankaları uzun vadeli devlet tahvili satın alındığında, devlet tahvillerine paralel olarak, özel sektör tahvil getirilerinin düşmesi beklenir. Uzun vadeli faiz oranlarının düşmesi, uzun vadeli yatırımları ve dolayısıyla toplam talebi teşvik eder ve böylece fiyat istikrarını destekler. Bu, niceliksel gevşeme politikasının başarısında kritik bir rol oynamaktadır.

Özel sektöre yeni kredi sağlanması amaçlandığında, merkez bankalarının ağırlıklı olarak bankalardan tahvil alması gerekmektedir. Tahviller karşılığında

bankaların elde ettiği ilave likidite, daha sonra bankalar tarafından yeni kredi vermek için kullanılacaktır. Ancak bankalar, rezervlerinde bulunan tahviller karşılığında aldıkları likiditeyi tampon olarak merkez bankasında tutmayı tercih edebilirler. Bu durumda, merkez bankasının sağladığı likidite, finans sektörü içinde kalır ve özel sektör kredilerine yönelmez. Merkez bankası standart faiz oranı kanalından yararlanarak, faizleri alt sınırdaki tutmaya devam ederse, bu riski en aza indirilebilir. Bankaların merkez bankasında tuttukları mevduatlarına yapılan ödemenin neredeyse sıfıra yakın olması durumunda, bankaların fazla rezervlerini merkez bankasına yatırmaları için pek bir teşvik kalmaz. Ancak, farklı bir politika faiz oranında parasal gevşeme politikası uygulamak, merkez bankasının bilançosunun daha fazla genişlemesine yol açacağı için merkez bankasının maruz kaldığı riskleri artırabilir.

Merkez bankası niceliksel gevşeme politikasını uygulamaya başladığında, gecelik fon oranını sıfıra çekmek amacıyla merkez bankası bilanço büyüklüğünü genişletir. Dolayısıyla, bu para politikası aracının kullanımında, merkez bankası bilançonun yükümlülükler kısmına odaklanır. Böyle bir politikanın olası etki kanalları şunları içermektedir (Smaghi, 2009: 3-4). Birincisi, para diğer finansal varlıklar ile ikame edildiğinde, para varlıklarındaki artışa bağlı olarak, yatırımcıların diğer varlıkları satın alması, böylece bu varlıkların değerinin yükselerek nihai talebin canlanmasıdır. Bu, portföy dengesi etkisi olarak bilinmektedir. İkincisi, merkez bankasının politika faizini düşük tutma taahhüdüne ilişkin daha net bir sinyal vermesidir. Portföy dengesi etkisinin büyüklüğü, bankaların merkez bankasındaki rezerv mevduatları için uygulanan faiz oranından önemli ölçüde etkilenebilir. Merkez bankasının zorunlu karşılıklara pozitif bir faiz oranı ödemesi, bankaların fazla rezervlerini krediler gibi diğer varlıklara kaydırmalarını engelleyecektir. Öte yandan, merkez bankası, sıfır veya negatif bir faiz oranını bankalara öderse, bankaların aracılık işlevini teşvik eder. Niceliksel gevşemenin bir dezavantajı, faiz oranlarının çok düşük olması nedeniyle para piyasası komisyoncularının maliyetlerini karşılayamaması ve bunun da para piyasasının işleyişini bozmasıdır (Smaghi, 2009:4). Finansal sistemin sağlamlığı, niceliksel gevşemenin başarısı için kritik öneme sahiptir. Bankalar kredilere aracılık etmeyi bıraktığı zaman, bu politika artık çalışmayacaktır. Kredi faizine ödenen oranlar ile politika faizleri arasındaki piyasa farkı daraltıldığında, bu durum likidite açığı risklerini sınırlandırır ve bankaları daha yüksek faiz ödeyen kesimlere kredi açmaya teşvik eder (Smaghi, 2009).

Merkez bankası bir bankadan bir varlık satın aldığı zaman, o bankanın rezerv hesabında bir ek fon yaratarak, para arzında bir genişlemeye yol açmaktadır.

Dolayısıyla, niceliksel gevşeme, ekonomide parasal genişleme etkisi yaratır. Merkez Bankası, banka dışı bir şirketten bir varlık satın aldığı anda ise, varlığın bedelini, satıcının bankası aracılığıyla ödemektedir. Yani, merkez bankası satıcının bankasının rezerv hesabına para yatırmaktadır. Bankalardan varlık alımları, para tabanını (“dar para”) arttırırken; banka dışı alımlar, hem para tabanını hem de “geniş para”yı arttırmaktadır. Geniş para miktarının artması, niceliksel gevşeme için aktarım mekanizmasının önemli bir parçasıdır (Berry ve diğerleri, 2009:91). Eğer piyasalar, niceliksel gevşemenin uzun bir dönem sürdürüleceği yönünde bir algı oluşturlarsa, mali kısıtlamalar gevşeyeceği için, bu durum ekonomide daha genişletici bir etkiye yol açacaktır. Genişletici maliye politikaları, deflasyonist bir dönemde toplam talebi canlandırmak için sağlam bir araçtır. Para otoritesinin doğrudan devlet tahvil alımı yapması mali etkileri daha da güçlendirebilir (Smaghi, 2009). Niceliksel gevşeme, tüketim ve yatırım harcamalarını da teşvik ederek ekonomik aktivite düzeyini artırır, diğer taraftan fiyatlar genel seviyesinde de bir artışa yol açar. Ancak merkez bankalarının tahvil ve bono gibi menkul kıymetler karşılığında para basımının yaratacağı enflasyonist etki, karşılıksız para basımına göre daha az olmaktadır. Niceliksel gevşeme politikalarının etkileri üzerine aktif araştırmalar yapılmıştır. Çoğu çalışma, niceliksel gevşemenin satın alınan varlıkların fiyatlarını artırdığını, uzun vadeli faiz oranlarını düşürdüğünü ve gelecekteki kısa vadeli faiz oranları beklentilerini azalttığını bulmuştur. Bu politikaların enflasyona ve reel sonuçlara etkisi ve finansal istikrar üzerindeki etkileri, Haan ve diğerleri (2016) belirttiği gibi tartışılmaya devam etmektedir

2.2 Niteliksel Gevşeme (Credit Easing)

Kredi genişlemesi ya da kredi kolaylaştırma şeklinde de ifade edilen niteliksel gevşeme, niceliksel gevşemede olduğu gibi genellikle merkez bankası bilanço büyüklüğünde bir artışa dayanmaktadır. Ancak, bu uygulamada merkez bankası, banka rezervlerinin (yükümlülükleri) seviyesini değil, varlıkların bileşimini etkilemektedir. Merkez bankası, çeşitli vadelerdeki varlıkların –örneğin, devlet tahvilleri, şirket borcu, ticari senet veya yabancı varlıklar- piyasa koşullarını etkileyerek kredi maliyetini etkiler. Niteliksel gevşeme, özel sektörün portföyünde yer alan çeşitli varlıkların paylarını ve dolayısıyla bu varlıkların nispi fiyatlarını değiştirmeye yönelik işlemler yoluyla reel ekonomik faaliyet üzerinde etki yaratmayı hedefleyen bir para politikası aracıdır. Niteliksel gevşeme, merkez bankası bilançosunun borç tarafını değil varlık tarafını hedefleyen, iç bilanço politikalarıyla sınırlı olan bir politikadır. (Dell’Ariccia, 2018). Bu para politikası aracı, normal aktarım mekanizması bozulduğunda,

piyasa katılımcılarına doğrudan borç verme, kredi piyasası marjlarını azaltma ve genel olarak kredi piyasalarının işleyişini artırmaya yönelik olarak kullanılır. Bernanke (2009), niteliksel gevşeme uygulamaları için üç ayırım yapmıştır: (i) merkez bankasının sağlam finansal kurumlara kısa vadeli likidite sağlama konusundaki geleneksel rolünü içeren “nihai kredi verme borç merci” faaliyeti; (ii) kredi piyasalarındaki borçlulara ve yatırımcılara doğrudan likidite sağlaması; ve (iii) Fed’in portföyünde daha uzun vadeli menkul kıymetlere yer vermesi yani bu menkul kıymetleri satın alması.

Niteliksel ve niceliksel gevşeme politikaları arasındaki farklılık şu şekilde ifade edilebilir (Haan ve diğerleri, 2019). Birincisi, niceliksel gevşeme, finansal varlıkların risklerinden bağımsız olarak, daha uzun vadeli faiz oranlarını etkilemeyi amaçlar. Bu tür bir politika esas olarak, risksiz varlıklar (devlet tahvilleri) piyasasını etkileyerek işleyecektir. İkincisi, piyasaları özellikle işlevselliği azalmış olanlar ile daha işlevsel olan varlıklar arasında yayılan risk üzerinden etkilemektir. Bu politika ise genellikle ‘niteliksel gevşeme’ olarak bilinmektedir. Her iki politika, merkez bankasının bilançosunun bileşimini farklı şekilde etkiler. Niteliksel gevşemenin genellikle kısa vadeli nominal faiz oranlarının sıfırın üzerinde bir seviyede iken, niceliksel gevşemenin ise faiz oranı yalnızca sıfırda veya sıfıra çok yakın olduğunda uygulanması daha mantıklı olmaktadır. Ancak her iki uygulamada da merkez bankası, bilançosunu büyütmeyi ve dolayısıyla parasal yükümlülüklerini genişletmeyi amaçlar. Özetle, niteliksel gevşeme, niceliksel gevşemede olduğu gibi, paranın fiyatını değil, miktarını kontrol etmeye odaklanan bir para politikası aracıdır ve bu uygulamada da merkez bankası, piyasada daralan likidite sorununu çözmek için menkul kıymet alımı yapar. Niceliksel gevşemede merkez bankası piyasadaki yaptığı menkul kıymet alımları ile bilanço büyüklüğünü etkilerken, niteliksel gevşemede merkez bankası, bilançosunun portföy yapısını değiştirmekte, yani varlıklarını çeşitlendirmektedir. Bu iki para politikası aracı arasındaki en önemli farklılık budur.

Niteliksel gevşemenin en önemli avantajı, piyasadaki likiditeyi ve kredi potansiyelini artırmasıdır; merkez bankası, belirli bir risk içeren ticari senetleri alarak, onun yerine hazine bonosu gibi risksiz menkul kıymetleri piyasaya sürer. Likiditenin artmasındaki en itici güç, merkez bankasının ticari varlıkları aldıkça, bunların piyasadaki arzının azalması, fiyatlarının yükselmesi ve getirilerinin düşmesidir. Böylelikle, piyasada riskli varlıklara talep azalır. Bu ise kredilerin maliyetini ve elde edilebilirliğini etkiler. Dolayısıyla, merkez bankası niteliksel genişleme aracını kullanarak, piyasaya doğrudan bir likidite sunmamakta, sadece risksiz ve riskli menkul kıymetlerin değişimini sağlayarak piyasadaki

kredi potansiyelini artırmış olmaktadır. Tüm bu önlemler, sermaye yeterliliği ve iflas riski ile ilgili ciddi piyasa endişeleri nedeniyle risk altına giren kredi piyasalarının düzgün işlemlerini sağlayacak önlemlerdir (Smaghi, 2009:4-5). Ayrıca, niteliksel gevşeme, ticari senet, şirket tahvilleri ve varlığa dayalı menkul kıymetlerin satın alınması yoluyla belirli pazar segmentlerinde likidite kısıtlılarını gidermeye yönelik olarak kredi kolaylığı sağlayan bir araç olduğu için bankaların sıkıntılı dönemlerinde daha çekici olan bir stratejidir. Burada iki tane önemli unsur vardır (Smaghi, 2009):

Birincisi, ihraç edilmiş özel menkul kıymetlerin satın alınması, para arzı veya parasal taban üzerinde yaratacağı etki açısından, devlet tahvili satın almaktan temel olarak daha farklı değildir. İkincisi, merkez bankasının özel sektör tarafından ihraç edilen menkul kıymetleri satın alması, doğrudan özel sektörle etkileşime girdiğini ve böylece herhangi bir normal ticari bankanın yaptığı gibi kredi riski aldığını gösterir. Özel sektör tarafından ihraç edilen menkul kıymetlerin doğrudan satın alınması, merkez bankasının bilançosunun risk profilini etkileyecektir. Merkez bankasının finansal bağımsızlığından ödün vermemek için merkez bankasının bilançosunun riske maruz kalması üzerindeki etkileri nedeniyle tüm varlıkların uygunluğunu dikkatli bir şekilde değerlendirmesi önemlidir. Ayrıca, sektörler, firmalar veya bölgeler açısından tahsis bozulmalarını önlemek için, özel sektör tarafından ihraç edilen menkul kıymetlerin doğrudan satın alımı dikkatli bir şekilde planlanmalıdır. Diğer taraftan, ihracın büyüklüğü de önemlidir. Merkez bankasının özel sektör tarafından ihraç edilen menkul kıymet alımlarından büyük firmaların nasıl yararlanabileceğini görmek kolay olsa da, küçük ve orta ölçekli şirketlerin eşit muamele görmesini sağlamak daha zordur.

2.3 Faiz Taahhüdü

Bu politika türü, Svensson (2014) ve Eggertsson ve Woodford (2003) başta olmak üzere birçok iktisatçı tarafından teorik olarak analiz edilmiştir. Faiz taahhüdü politikası, piyasada belirsizliklerin arttığı bir ortamda, merkez bankalarının faiz oranları üzerindeki beklentileri yönlendirerek, ekonomik faaliyetleri etkileme çabasına dayalı bir para politikası aracıdır. Merkez bankası, belirli bir dönem için faiz oranlarını düşük bir seviyede tutacağını açık ya da üstü kapalı olarak taahhüt eder. Bu strateji, uzun vadeli faizleri yönlendirmede başarı sağlayabilmekte ve yatırımları artıran bir etki yaratabilmektedir. Faiz taahhüdünün başarısı, büyük oranda merkez bankasının kredibilitésine bağlıdır. Faiz taahhüdü uygulamasında temel fikir basittir (Morgan, 2009:3); merkez bankası her ne kadar bankalar arası gecelik faiz oranını sıfır olarak belirleyebilse

de para politikasının gelecekteki gelişimi hakkında piyasalarda yine de önemli bir belirsizlik olacaktır. Bu durum getiri eğrisine yansır, çünkü uzun vadeli faiz oranları, piyasanın beklenen gelecekteki kısa vadeli faiz oranlarına ilave olarak bir risk primini içermektedir. Dolayısıyla, merkez bankası politika faizini piyasanın beklediğinden daha düşük oranlarda tutacağına piyasayı ikna edebilirse, uzun vadeli faizler düşecek ve böylece ekonomi canlanacaktır.

Genel olarak, merkez bankası, politika faiz oranını belirli bir süre boyunca sıfırda tutmayı taahhüt edebilir. Bu taahhüt, koşullu veya koşulsuz olabilir, ancak normalde koşula bağlıdır. Çünkü, bir merkez bankasının gelecekteki gelişmeleri göz ardı etmesi beklenemez. Özellikle ekonominin toparlanması ve enflasyonun yükselmesiyle birlikte, merkez bankasının faiz oranlarını yükseltmeye başlaması gerekebilir. Bu nedenle, merkez bankası bu koşullar ortaya çıkıncaya kadar faiz oranlarını sıfırda tutmayı taahhüt edebilir. Faiz taahhüdü politikasının en önemli avantajı, merkez bankasının bunu etkili bir araç olarak kullanabilmesidir. Nihayetinde, kredi maliyetini etkilemenin bir yolu, piyasa beklentilerini yönlendirerek, reel uzun vadeli faiz oranlarını etkilemektir. Beklentilerin birkaç kanaldan işlenmesi mümkündür. Merkez bankası politika faizlerini bir süre için alt sınırdaki tutmak amacıyla koşullu bir taahhütte bulunarak, gelecekteki faiz oranlarına ilişkin beklentileri doğrudan etkileyebilir. Uzun vadeli faiz oranları, beklenen kısa vadeli oranların ortalamaları olduğundan, merkez bankası faiz oranlarında alt sınırdaki kalmayı taahhüt ettiği zaman, beklenti kanalı tüm getiri eğrisini düzeltirme eğiliminde olacaktır. Beklentilerin yönetimi başarılı olursa – ceteris paribus – reel uzun vadeli faiz oranı düşer ve dolayısıyla bu durum borçlanmayı ve toplam talebi teşvik eder. (Smaghi, 2009:3). Reifschneider ve Williams (2000) dahil pek çok kişi, faiz oranlarını sıfırda tutma taahhüdünün enflasyonun pozitif dönmelerinden sonra bir süre daha sürdürülmesi gerektiği önerisinde bulunmuşlardır. Bu, piyasanın reel faiz oranları beklentisini etkin bir şekilde düşürecektir. Böylece ekonomiye daha büyük bir teşvik sağlayacak ve enflasyon dönemlerinde faizin sıfır sınırında kalmasından kaynaklanan üretim kayıplarını en aza indirecektir.

2.4 İleriye Dönük Rehberlik (Forward Guidance)

İleriye dönük rehberlik (Forward Guidance-FG), merkez bankalarının gelecekteki politika faizi ile ilgili niyetlerini piyasa katılımcılarına aktarmayı amaçladıkları bir para politikasıdır. (Pfister ve Sahuc, 2020) Merkez bankası, gelecekteki para politikası ayarlamaları hakkında piyasa ile iletişim kurduğunda, geniş anlamda tanımlanmış FG sağlamış olur (Svensson, 2014). Bu, hem politika faizi hem de merkez bankasının bilançosu (yeniden finansman ve

büyük ölçekli varlık alımları (LSAP'ler)) için geçerli olabilir. Dar anlamda FG ise, sadece faiz oranları için geçerlidir. FG, iki farklı şekilde uygulanabilir (Campbell ve diğerleri, 2012). Birincisinde, merkez bankası, kamuoyuna açık bir şekilde, gelecekte para politikası uygulamasına ilişkin bir taahhütte bulunur. Böylece, merkez bankası kendi beklentilerine bağlı olarak, ekonomik aktivite veya enflasyon için, gelecekteki para politikasının hangi yönde gelişeceğini netleştirmeyi amaçlar. İkincisinde merkez bankası, piyasaya sadece makroekonomik performans ve olası para politikası eylemleri hakkındaki tahminlerini iletir. Örneğin, gelecekteki ekonomik koşullar iyileşse bile, yine de faiz oranlarını düşük tutmaya devam edeceğini taahhüt edebilir ya da parasal sıkılaşmaya devam edeceğini garanti edebilir. Borio ve Zbair (2016) ise FG'nin uygulanmasında şöyle bir ayırım yapmıştır: rehberlik, belirli bir süreye ilişkin olabilir ("takvim bazlı") veya ekonomik koşullara bağlı ("devlete bağlı") olabilir ve belirli sayısal değerler içerebilir ("kantitatif") veya daha belirsiz terimlerle ("nitel") ifade edilebilir. Merkez bankası, politika faizini öngörülebilir gelecek için değiştirmeden tutacağını (takvim bazlı ve niteliksel) veya % 2 enflasyon hedefine ulaşılan kadar (duruma bağlı ve nicel) ya da bir yıl için (takvim bazlı ve nicel) veya işgücü piyasası koşulları yeterince iyileşene kadar (duruma bağlı ve niteliksel olarak) şeklinde belirleyebilir.

FG'nin beklentiler üzerindeki etkisi, sinyalleme kanalı aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Merkez bankasının kısa vadeli beklentilerde yaratacağı değişiklikler iki nedenden dolayı sinyalleme kanalının önemini ortaya koymaktadır. Birincisi, finansal koşulları gevşetmeyi amaçlayan başarılı bir para politikası hamlesi, daha uzak bir gelecek için kısa vadeli beklentileri etkileyerek, gelecekteki büyümeyi teşvik edecektir. Dolayısıyla, sinyalleme etkileri beklentilerdeki düşüşlere karşı koyar. İkincisi, sifra yakın bir politika faiz oranı sinyali, herhangi bir portföy dengesi etkisi olmasa bile, faiz oranı riskini ve vade primini düşürme eğilimi yaratacaktır (Borio ve Zbair, 2016). Her ne kadar kriz dönemlerinde FG ön plana çıkıyor gibi görünse de özellikle faiz oranlarını hedefleyen bir ileriye dönük rehberlik, kriz sonrası ortaya çıkan bir gelişme değildir. Kriz öncesi dönemlerde de merkez bankaları, gelecekteki politika faizlerinde izleyecekleri yol hakkında özel sektör beklentilerini değişen derecelerde etkilemişlerdir. Ancak politika faiz oranları, algılanan alt sınıra ulaştığında işler değişmiştir. Bu noktada, merkez bankalarının finansal koşulları daha da rahatlatmak için ya bilanço politikalarına başvurmaları ya da beklentileri daha aktif bir şekilde yönlendirmeleri gerekiyordu. Bu bağlamda, FG'nin daha sonraki süreçlerde daha yaygın hale geldiği söylenebilir (Borio ve Zbair, 2016).

FG'nin etkinliği, birkaç faktöre bağlı olarak azalabilir ve FG'nin etkilerinin ampirik olarak değerlendirmesi zorlaşabilir (Dell'Araccia (2018). Birincisi,

beklentilerin değiştirilmesinde başarısız olmasıdır. Örneğin, faiz oranlarının birkaç yıl boyunca düşük kalacağına dair bir rehberlik, piyasalar zaten böyle bir faiz patikası beklemiyorlarsa veya taahhüdü inandırıcı bulmuyorlarsa, gelecek yıllarda etkisiz olabilir. İkincisi, yapılan duyuruların piyasalar tarafından nasıl yorumlandığına bağlı olarak mantıksız sonuçlara yol açma ihtimalidir. Örneğin, faiz oranlarının beklenenden daha uzun süre düşük kalacağına dair bir beklenti, merkez bankasının gelecekteki ekonomik beklentiler hakkında önceden inanıldığından daha fazla ciddi endişe duyduğuna ve dolayısıyla tüketici ve iş güvenini sarsarak olumsuz ekonomik etkilere sahip olduğuna işaret edebilir. Bu nedenle, piyasa katılımcıları ileriye dönük rehberliğin, enflasyonu ve reel GSYİH büyümesini artırmada başarılı olacağına inanıyorsa, uzun vadeli faiz oranlarının düşmesi değil de, tam tersine artışı söz konusu olabilir, yani piyasaların geleceğe yönelik iyimserliği, faiz oranları üzerinde dengeleyici bir etki yaratabilir.

2.5 Faiz Koridoru

Faiz koridoru, borç verme faiz oranı, borç alma faiz oranı ve politika faizi olmak üzere üç sistem üzerine kurulu olan bir para politikası aracıdır. Bankacılık sektöründe bazı bankalar likidite sıkışıklığı yaşarken, bazı bankalar likidite fazlasına sahip olabilirler. Likidite sıkışıklığı sorunu olan bir banka, merkez bankasından kısa vadeli olarak borçlanabilir ve bunun için merkez bankasına ödemeyi kabul ettiği faiz, borç verme faiz oranı olarak adlandırılır. Tam tersine, likidite fazlası olan bir banka, bu fazlalığı değerlendirip bir faiz geliri elde etmek isterse, merkez bankasına yatırdığı mevduat karşılığında faiz getirisi sağlar, bu ise borç alma faiz oranıdır. Böylelikle merkez bankasının gecelik faiz oranları için vereceği bir bant aralığı belirlenir. Merkez bankasının politika faizi, bu bant aralığında oluşmaktadır. Merkez bankası, gecelik politika faizini, hedeflediği faiz seviyesinde tutmak için faiz koridoru oluşturur. Bu uygulamanın en büyük avantajı, faiz uygulamasında bir esneklik sağladığı için, merkez bankası, politika faizine doğrudan müdahale etmek zorunda kalmaz. Faiz koridoru, ekonomik belirsizliklerin yaşandığı bir ortamda, merkez bankalarının faiz oranı hedeflerini belirlemede daha esnek davranmasını sağlamak amacıyla tercih edilen bir uygulamadır. Bu uygulama ile merkez bankaları, sürekli değişen şartlara daha hızlı tepki vererek, piyasanın likidite ihtiyacını karşılamaktadırlar.

3. Helikopter Para

Helikopter para, para ve maliye politikası uygulamalarının etkin olmadığı kriz dönemlerinde ya da ekonomik durgunluktan dolayı yavaşlayan ekonomik

faaliyetleri tekrar canlandırmak amacıyla kullanılan bir iktisat politikası aracıdır. Helikopter para, sanki bir helikopterden para dağıtılıyormuş gibi, merkez bankası veya hükümetin ekonomiye ve nüfusa büyük miktarlarda para sağlaması anlamına gelmektedir. Bernanke 2002 yılındaki konuşmasında Friedman (1969:4-5) referans göstererek helikopter para kavramını tekrar gündeme getirmiş ve şu ifadeyi kullanmıştır: “örneğin, faiz oranlarındaki herhangi bir artış eğilimini hafifletmek için, açık piyasa alımı programıyla uyumlaştırılan geniş tabanlı bir vergi indirimi, tüketim ve dolayısıyla fiyatlar için etkili bir uyarıcı olacaktır. Hanehalkı, tüketimini artırmamaya karar verse ve bunun yerine ekstra nakitlerini, reel ve finansal varlıklar elde etmek için kullanarak portföylerini yeniden dengelese bile, varlık değerlerinde ortaya çıkan artış, sermaye maliyetini düşürecek ve potansiyel borçluların bilanço pozisyonlarını iyileştirecektir. Parayla finanse edilen bir vergi indirimi, esasen Milton Friedman’ın ünlü “helikopter parası” ile eşdeğerdir.

Faiz oranları sıfıra çok yakın ya da sıfır olduğunda, para politikasının ekonomik toparlanmayı sağlamada yeterli olmaması durumunda güçlü bir alternatif sunmasına rağmen neden maliye politikasının kullanılmadığı konusunda Bernanke (2012), bunun nedenini gelişmiş ekonomilerdeki yasama organlarının, devlet borcunun zaten çok yüksek olduğu endişeleri nedeniyle mali araçları kullanmada çoğunlukla isteksiz davranmalarına bağlamıştır. Vergi indirimleri ve kamu harcamalarının borçlanmayla finanse edilmesi, “Ricardocu Denklik” etkisi olarak ifade edilen, bireylerin gelecekte daha yüksek vergi ödeyeceklerini düşünerek, harcamalarını kısıp, tasarruflarını artırdıkları bir etkiye neden olacaktır (Turner, 2013). Helikopter paranın finansal istikrar açısından daha az riskli olduğu düşünülmektedir. Hatta, ekonomik krizlerin etkisinin daha sert olduğu bir ortamda, piyasaya verilen paranın stoklanması nedeniyle niceliksel gevşemenin yeterli ölçüde etkin olmaması, helikopter paraya duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Örneğin, 2007/2008 küresel krizinde Fed’in piyasalara aktardığı nakit paranın yaklaşık yüzde 80’i ticari bankalar tarafından stoklanmıştır (Shirvani, 2020). Krizin yarattığı belirsizlikler nedeniyle bankalar kredi vermede, işletmeler ise borç almada isteksiz davranmışlardır.

Helikopter para, kamu harcamalarında bir artış veya vergi indirimi, para stokundaki kalıcı bir artışla finanse edildiği için genişletici bir maliye politikasıdır (Bernanke, 2012). Bu politika, Parayla Finanse Edilen Mali Program (MFFP) olarak adlandırılabilir. MFFP’lerin temel varsayımlarından biri; mali programların para yaratma yoluyla finanse edilmesinin, borç ihracı yoluyla finanse edilmesine kıyasla, gelecekte daha düşük vergi yükleri yaratmasıdır. Uzun vadede ve normal koşullarda bu tespit kesinlikle doğrudur. Finansmanı merkez bankası sağlarsa, harcama artışlarının veya vergi

indirimlerinin hazineye maliyeti ve dolayısıyla gelecekteki vergi yükü daha düşük olacaktır. Özellikle, merkez bankası bilançosu küçüldüğünde ve rezervler yeniden daraldığında, merkez bankası rezervlere faiz ödmeden kısa vadeli faiz oranlarını yönetebilecektir. Ancak, kısa vadede, merkez bankasının banka rezervlerine ödediği faiz oranının, hazine bonolarındaki faiz oranına yakın olması durumunda para basımı, hükümetin finansman maliyetlerini çok fazla azaltmayacaktır (Bernanke, 2016).

MFFP'ler, borçla finanse edilmek yerine parayla finanse edildikleri için sıradan mali programlardan farklıdır. Ancak bu programın tam etkisini gösterebilmesi, para arzındaki artışın halk tarafından kalıcı olarak algılanmasına bağlıdır. Ancak uygulamada, çoğu merkez bankası, dolaşımda sabit miktarda para belirleyerek, para politikasını uygulamamaktadır. Bunun yerine, merkez bankası, kısa vadeli faiz oranı için bir hedef belirlemekte ve para arzını bu hedefle tutarlı olacak şekilde ayarlamaktadır. Bu yaklaşımdaki temel gerekçe, faiz oranları ile ekonomi arasındaki ilişkinin, para arzı ile ekonomi arasındaki ilişkiden daha istikrarlı ve öngörülebilir olmasıdır. Eğer, merkez bankası, para arzını değil de faiz oranlarını hedeflerse, "para arzında kalıcı bir artış" fikrinin nasıl işler hale getirilebileceği hemen belli olmayacaktır. Bernanke (2016) bu sorun için olası bir çözüm olarak, merkez bankasının para arzı ile ilgili açık bir söz vermek yerine enflasyon hedefini geçici olarak yükseltmesini önermektedir. Merkez bankası, gelecek bir tarihte fiyat seviyesi hedefini artırabilir. Fiyat seviyesi ve para arzı uzun vadede orantılı olma eğiliminde olduğundan, daha yüksek bir fiyat seviyesini hedeflemek, daha yüksek bir para arzı taahhüt etmenin etkilerine yaklaşabilir. Bu yaklaşımın bir eksikliği; mali paketin, yeniden sağlanan borçlarla değil, para yaratarak finanse edildiği gerçeğini gizlemesidir.

Helikopter para, niceliksel gevşeme gibi algılansa da, aslında iki uygulama arasında farklılıklar vardır (Nickolas, 2017). İlk olarak, merkez bankaları niceliksel gevşemeyi -helikopter parasının aksine- para arzını artırmak ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için, piyasadan devlet veya diğer finansal menkul kıymetleri satın alarak, faiz oranlarını düşürmek amacıyla kullanmaktadırlar. Oysa helikopter para, basılan paranın halka dağıtımını içermektedir. Bu paranın basılmasındaki temel amaç, ekonomide tüketim harcamalarını artırmaktır. Oysa, niceliksel gevşemenin halk üzerinde doğrudan bir etkisi yoktur. Helikopter para, tüketiciler için talep yaratır. İlk etapta haneler parayı harcamak yerine tasarruf hesaplarına yatırabilirler. Ancak, uygulamanın daha uzun bir süre boyunca devam etmesi, tüketim harcamalarını artıracaktır. Helikopter para ile niceliksel gevşeme arasındaki bir diğer önemli fark da helikopter paranın etkisinin, niceliksel gevşemenin aksine, kalıcı ve geri döndürülemez olmasıdır. Çünkü para tüketicilere verildiği için, merkez bankası

bu paraları geri çekememektedir. Oysa, niceliksel gevşemenin etkileri menkul kıymetler satılarak azaltılabilir. Helikopter para, ulusal para biriminde önemli ölçüde devalüasyona yol açabilir. Niceliksel gevşemenin, helikopter paradan bir diğer farkı da firmaların borçlanma maliyetini azaltmasıdır. Menkul kıymet alımı ile piyasaya zerk edilen fazla likidite, finansal kurumlara sermaye sağlarken, onların kredi potansiyelini de artırmaktadır. Kredi potansiyelindeki artış, sadece işletmeler için değil, tüketiciler için de borçlanma maliyetini azaltacağı için, kredi yoluyla tüketimin daha fazla artması ve böylelikle ekonominin canlanması sağlanabilmektedir.

Helikopter Paranın Avantaj ve Dezavantajları

Jourdan (2020: 8-11), helikopter paranın borca dayalı geleneksel mali politikalara göre üstünlüklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- (i) Tüketim ve güvende anında bir artış sağlaması,
- (ii) Mali teşviklerin merkez bankası parasıyla finanse edilmesinden dolayı kamu borcunu artırmayan ancak özel sektör borcunu sınırlandıran bir mekanizma olması,
- (iii) Gelir eşitsizliğindeki artışı sınırlandırdığı için sosyal güvenlik ağlarını onarması,
- (iv) Para politikasının etkinliğini artırmasıdır.

Helikopter para, geleneksel para politikalarının etkisiz olduğu ve devlet borcunun yüksek olduğu durumlarda bile etkili bir uygulamadır. Ancak, helikopter paranın kullanımı, bazı zor uygulama konularını içerecektir (Bernanke, 2012). Birincisi, helikopter paranın standart para politikasıyla bütünleştirme ihtiyacının olması, ikincisi ise merkez bankası bağımsızlığından veya uzun vadeli mali disiplinden ödün vermeden, maliye ve para politikası belirleyicileri arasında gerekli koordinasyonu sağlama zorluğunun olmasıdır. Bu problemler için Bernanke (2012) bazı geçici çözümler önermektedir:

ABD ekonomisinin potansiyelinin çok altında olduğunu ve para politikasının tek başına sorunu çözmek için yetersiz olduğunu hayal edelim. Buna karşılık, kamu harcamalarında 50 milyar dolarlık bir artış ve 50 milyar dolarlık vergi indirimini olmak üzere 100 milyar dolarlık bir mali programın Kongre tarafından onayladığını varsayalım. İlk etapta, bu program federal bütçe açığını 100 milyar dolar artıracaktır. Ancak standart mali programlardan farklı olarak, açığı artışı, kamuya yeni devlet borcu ihraç edilerek karşılanmadığı ve bunun yerine Fed 100 milyar dolarlık Hazine'ye kredi verdiği için, bu fonlar yeni harcamalar ve vergi iadesi için kullanılmayacaktır. Teorik olarak değerlendirildiğinde, MFFP'nin çekici yanı, o anki devlet borcu yüksek olsa ve/

veya faiz oranları sıfır veya negatif olsa bile ekonomiyi birkaç kanal aracılığıyla etkilemesidir. Bu kanallar; kamu harcamalarının GSYİH ve istihdam üzerindeki doğrudan etkileri, para arzındaki artışın hane gelirinde ve beklenen enflasyonda geçici bir artışı içermektedir. Nominal faiz oranlarının sıfıra yakın olduğunu varsayarsak, beklenen enflasyon yükseldiğinde, reel faiz oranları daha düşük olacağı için sermaye yatırımları ve diğer harcamalar artacaktır. Hanehalkı, bugünden gelecekteki vergi artışlarının olmayacağını öngördüğünde, bugün daha az harcama yapacak ve bu da programın genişletici etkisini kısmi olarak dengeleyecektir. O halde, borçlanma ile değil parayla finanse edilen bir mali program, gelecekteki vergi yükünü artırmayacağı için ve aynı zamanda devler borcunu artırmayacağı için hanehalkı harcamaları artacaktır. Bu durumda, “Ricardocu Denklik Hipotezi”nin öngördüğü sonuç gerçekleşmeyecektir. Ancak, MFFP bağlı para arzındaki artışın borçla finanse edilen maliye politikalarına kıyasla daha yüksek bir beklenen enflasyona yol açması beklenmelidir.

Helikopter paranın en önemli avantajı, parayı doğrudan insanların cebine koymasındır. Helikopter paranın kesin etkisini tahmin etmek zor olmakla birlikte, dönüşümlü tahminlere göre, ortalama marjinal tüketim eğilimine (MPC) dayanarak minimum etkisi tahmin edilebilir (Jourdan, 2020:8). Bu varsayıma göre, MPC’nin en az % 40 olduğu bir ekonomide, tüm vatandaşlar için 1000 Euro’luk bir helikopter parası desteği, ekonomiyi en az %1,2 oranında artıracaktır. Ancak bu rakam üç nedenden dolayı bir alt sınır olarak görülmelidir. İlk olarak, bireyler daha önce tüketim ihtiyaçlarını veya alışkanlıklarını kısıtlamak zorunda kaldıkları için, MPC’nin gerçek etkisi birkaç hafta ve hatta aylar sonra çok daha yüksek olarak ortaya çıkacaktır. İkincisi, mali çarpan etkisi dikkate alındığında, ekonomide yaratılan etkinin gücü daha fazla olacaktır. Üçüncüsü, nüfusun en zengin beşte birlik kesimini dışlamak gibi belirlenecek gelir testi kriterleri göz önünde bulundurulduğunda, transferin etkinliği daha da artırılabilir. Gerçekten de, ödemelerin düşük gelir gruplarına yapılması ile ekonomide beklenen etki önemli bir düzeyde artacaktır. Ancak programın uygulanması, gecikmeler pahasına olmamalı ve kamuoyunun programa yönelik algısını olumsuz yönde etkilememelidir. Tüketimde öngörülebilir bir artış beklentisiyle birlikte, işletmeleri üretken kapasitelerini artırmaya teşvik edecek olan ön duyurular ile helikopter paranın etkisi daha da artırılabilir.

Merkez bankasının para yaratması ile finanse edilen bu ek kaynak, ulusal hesaplarda borç olarak kaydedilemez. Bu nedenle, helikopter paranın merkez bankası bilançosunda nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiği konusunda tartışmalar devam etmektedir. Uygulamada, merkez bankası, helikopter parayı sıfır kuponlu kalıcı tahvil olarak veya ertelenmiş varlık olarak ve hatta zarar getiren bir harcama olarak kabul edebilir. Merkez bankasının tercih edeceği

muhasabe tekniğinin tüketim davranışlarını olumlu veya olumsuz yönde etkilemesi pek olası değildir. Merkez bankasının negatif öz sermayeye gitmek zorunda kalmaması şartıyla, ilgili tutar, merkez bankası bilançosunda bir kayıp olarak kaydedilebilir. Merkez bankası negatif öz sermayeye gitse bile, bunun merkez bankasının fiyat istikrarı görevini yerine getirmesini engellemeyeceği bilinen bir husustur. Helikopter para ile sağlanan ek teşviğin kamu borcu olmadan merkez bankasından sağlanması, durgunlukla başa çıkmak için ihtiyaç duyulan kamu borcunu eşit derecede azaltacaktır, ancak büyük olasılıkla ortadan kaldırmayacaktır. Ayrıca, hane halkının sağladığı ekstra para ile fatura, tüketici kredileri, kira ve ipotek gibi borçlarını ödemeleri, özel borç artışının sınırlandırılmasına katkıda bulunacaktır. Bireyler için yaratılan ek kredili mevduat hesabı, düşük gelirli insanları ilk etapta borçlarını ertelemek yerine fatura ödemelerine teşvik edecektir. Bu ise, bankaların bilançolarındaki takipteki kredilerin gelecekteki artışını sınırlayacak ve ilgili borç tahsilat maliyetini ve davaların sayısını azaltacak ve aynı zamanda vatandaşları orta vadede gereksiz ücretlerden koruyacaktır (Jourdan, 2020:9-10). Kamu harcamalarının artırılması ve vergilerin indirilmesi nedeniyle oluşacak açıkların para basılarak finanse edilmesinde herhangi bir sınırlandırmanın olmaması, helikopter paranın enflasyon oranlarını yükselteceği konusunda kaygılar oluşturmaktadır. Özellikle, Rooij ve Haan (2019) belirttiği gibi, bireyler, hane halkına yapılan ek parasal ödemelerin harcanacağına ilişkin bir beklenti oluşturdukları zaman enflasyon beklentileri de yükselecektir. Para arzındaki artışın devam etmesi durumunda, helikopter para uzun dönemde enflasyonu artıracaktır (Bartsch ve diğerleri, 2019). Parasal artışın geçici olacağı beklentisi ise harcamalardan çok tasarrufları artıracaktır.

4. Sonuç

Merkez bankaları, para politikası uygulamalarında genellikle kısa vadeli faiz oranlarını etkilemeye yönelik parasal araçları kullanırlar. Bu araçlar, parasal aktarım mekanizması aracılığıyla bankaların kredi koşullarını, toplam talebi ve fiyatlar genel seviyesini etkiler. Para politikasının yaygın olan bu biçimi, standart para politikası olarak bilinmektedir. Oysa finansal krizler gibi olağanüstü şartlarda, parasal aktarım mekanizması etkililiğini kaybeder ve merkez bankasının kısa vadeli faiz oranlarında yapılan değişikliklerle istenen hedeflere ulaşması zorlaşır. Özellikle ekonomik şokların olduğu kriz dönemlerinde, merkez bankalarının nominal faiz oranlarını sıfır düzeyine kadar çekmeleri hatta sıfır düzeyinin altına indirmeleri nedeniyle artık kısa vadeli faizler etkili bir değişken olarak kullanılamaz.

Kaynakça

Bartsch, E., Boivin, J., Fischer, S. & Hildebrand, P. (2019). Dealing with the next downturn: From unconventional monetary policy to unprecedented policy coordination. SUERF Policy Note, No.105.

Bernanke, B. S. (2002). Deflation: making sure 'it' doesn't happen here: remarks delivered at the National Economists Club, Washington DC, FRASER.

Bernanke, B. S., Reinhart, V. R. & Sack, B. P. (2004). Monetary policy alternatives at the zero bound: an empirical assessment, Brookings Papers on Economic Activity, No. 2, 1-78.

Bernanke, B. S. (2012). Opening remarks: monetary policy since the onset of the crisis. Proceedings - Economic Policy Symposium - Jackson Hole, Federal Reserve Bank of Kansas City, 1-22.

Bernanke, B.S. (2016). What tools does the Fed have left? Part 3: Helicopter Money, <https://www.brookings.edu/blog/benbernanke/2016/04/11/what-tools-does-the-fed-have-leftpart-3-helicopter-money>.

Berry, S., Benfor, J., Nikolov, K. & Robson, M. (2009). Quantitative easing, Quarterly Bulletin, 2009 Q2, 90-100.

Borio, C. & Zabai, A. (2016). Unconventional monetary policies: a re-appraisal, BIS Working Papers, No 570. Dell'Ariccia, G. (2018). Unconventional monetary policies in the Euro Area, Japan, and the United Kingdom. Journal of Economic Perspectives, 32(4), pp. 147-72.

Campbell, J.R, Evans, C.L., Fisher, J.D. and Justiniano A. (2012). Macroeconomic Effects of Federal Reserve Forward Guidance, Working Paper No. 2012-03, Federal Reserve Bank of Chicago.

Eggertsson, G.B. & Woodford, M. (2003). The zero bound on interest rates and optimal monetary policy. Brookings Papers on Economic Activity, No 1, 139-211, 230-233.

Haan, W. M. E., Ilzetzi, E., McMahon, M. & Reis, R. (2016). The future role of unconventional monetary policy: CFM Survey results. <https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2016/05/17/the-future-role-of-unconventional-monetary-policy/>

Jourdan, S. (2020). Helicopter money as a response to the COVID-19 recession in the Eurozone, https://www.positivemoney.eu/wpcontent/uploads/2020/03/Helicopter_Money_Covid.pdf

Morgan, P. (2009). The role and effectiveness of unconventional monetary policy. ADBI Working Paper, No. 163.

Nickolas, S. (2017). What is the difference between helicopter money and QE?. Available at: <https://www.investopedia.com/articles/personal-finance/082216/what-difference-between-helicopter-money-and-qe.asp>.

Paya, M. (1997). Makro İktisat, İstanbul, Filiz Kitabevi.

Pfister, C. and J.-G. Sahuc (2020), Unconventional Monetary Policies: A Stock-Taking Exercise, *Revue d'économie politique*, 130(2), 136-168.

Reifschneider, D. & Williams, J. C. (2000). Three lessons for monetary policy in a low-inflation era. *Journal of Money, Credit and Banking*, 32(4), pp. 936-966.

Ritter, L. S., Silber, W.L. & Udell, G. F. (1994). Principles of money and banking and financial markets (8 th Edition). USA, pp. 204-221.

Rooij, van R. & Haan, J. (2019). Would helicopter money be spent? New evidence for the Netherlands. *Applied Economics*, 51(58), pp. 6171-6189.

Smaghi, L. S. (2009). Conventional and unconventional monetary policy. Keynote lecture at the International Center for Monetary and Banking Studies (ICMB), Geneva, 28 April 2009.

Svensson, L.E.O. (2014). Forward Guidance, NBER Working Paper, No. 20796.

Turner, A. (2013). Debt, money, and mephistopheles: how do we get out of this mess?. Occasional Paper, No.87.

BÖLÜM XIII

SPOR İŞLETMELERİNDE FİNANSAL ANALİZ

Financial Analysis in Sports Businesses

Yasin KARADENİZ¹

¹(Dr. Öğr. Üyesi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi,
Ayvacı Meslek Yüksekokulu,
Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü- Türkiye
E-mail: ykaradeniz@comu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5609-5171

1. Giriş

İşletmelerin genel amaçlarını gerçekleştirmelerinde finansman bölümlerinin önemi sürekli olarak artmaktadır. İşletmelerdeki tüm bölümler finansman bölümüyle iletişim halinde olmalıdır ve yine işletmelerdeki tüm bölümlerin finansmana ihtiyacı vardır. İşletmelerde gereksinim duyulan fonların etkin bir şekilde kullanılması, devamlılık açısından ve diğer işletme amaçlarının gerçekleştirilmesi açısından önemlidir.

Türkiye’de spor işletmeleri dönük araştırmalar incelendiğinde, genellikle araştırmaların kapsamının beden eğitimi odaklı olduğu görülmektedir. Ekonomi, finans, muhasebe, pazarlama, turizm, yönetim ve organizasyon, uluslararası ilişkiler, tarih gibi sosyal bilimler disiplinlerinin de ilgi alanla bağlantısı vardır.

Spor işletmeleri de özellikle finansal açıdan değerlendirildiğinde ülke ekonomilerine önemli katkıları olan işletmelerin başında gelmektedir. Bu nedenle, spor işletmelerinde finansman bölümlerine, finansal analize, finansal planlama ve denetim gibi konulara büyük önem verilmelidir.

Spor işletmelerinin başarısı, optimum varlık ve finansman yapılarını oluşturmaları ile doğru yatırımları gerçekleştirmeleri, doğru nakit akışını sağlamaları, sermaye maliyetlerini düşürmeleri, finansal planlama ve denetime önem vermeleri ve işletme değerini maksimum kılmaları ile mümkün olabilir.

Kitabın bu bölümünde öncelikle; işletmelerde finansman kavramı, finansal analiz, finansman kaynakları konularında genel bilgiler paylaşılmıştır. Daha sonrasında spor işletmelerinde finansman kaynakları ve finansal analizin önemi açıklanmıştır. Son olarak, Türkiye'deki dört büyük spor kulübünün, Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) üzerinden alınan, son döneme ilişkin finansal tabloları genel olarak incelenmiştir ve bu tablolardan yola çıkarak spor kulüpleri ile ilgili bazı temel finansal analizler yapılmıştır.

2. İşletmelerde Finansman Kavramı ve Finansal Analiz

İşletmeler, mal ve hizmet üreten ve kâr elde etme, uzun dönemde devamlılık, gelişme ve değer maksimizasyonu gibi amaçları bulunan ekonomik birimlerdir. İşletmelerin amaç ve hedeflerinin içerisinde bazı finansal hedeflerde vardır. İşletmelerin en önemli finansal hedefi, piyasa değerini arttırmak ve ortaklarının kazancını maksimize etme olarak ifade edilebilir. İşletmeler finansal hedeflerine ulaşabilmek için hem günlük faaliyetlerini sürdürmede hem de uzun dönemli varlığını sürdürmede başarı için gereken çabayı göstermelidir (Tutar ve Medetoğlu, 2022: 24).

Finansman, işletmeler için kritik derecede öneme sahip bir fonksiyondur. Çünkü hem evrensel bir kavramdır hem de işletmelerin rekabetlerinde belirleyicidir. İşletmelerin kuruluşlarından itibaren tüm aşamalarında finansmana ihtiyaç vardır. Finansman kısaca; işletme için gerekli olan fonların, istenen zamanda istenen miktarda ve en düşük maliyetle temin edilmesidir.

İşletmelerin yatırım ve faaliyet dönemlerin de ihtiyacı olan kısa, orta ve uzun süreli fonları en uygun koşullarda ve miktarda sağlamaları; bu fonları işletmenin devamlılığını sağlamada etkin olarak kullanmaları ve bu amaçlara yönelik kararlarda finansman olarak tanımlanabilir (Usta, 2008: 21).

Finansal Analiz ise, işletmelerin kaynaklarının yeterli olup olmadığını, kullanımlarının düzenli yapıp yapılmadığını ortaya çıkaran, faaliyetlerin etkinlik ve başarısını belirleyen, gelecekte işletmenin durumu hakkında tahmin yapılabilmesi için finansal tablolardaki çeşitli kalemler arasındaki ilişkilerin belirlenmesini ve yorumlanmasını içeren bir süreçtir (Savcı, 2017: 11).

Bir diğer tanıma göre finansal analiz ise, bir işletmenin mali yapısının sermaye kaynakları ve bunların aktif varlıklara dağılışı bakımından yeterli olup olmadığını ve faaliyet sonuçlarının verimliliği ile bunların gösterdikleri eğilimlerinin incelenmesidir (Çetiner, 2007: 7).

Finansal analizin amacı, işletmelerin mali durumunun ve faaliyet sonuçlarının doğru bir şekilde yorumlanmasını sağlamaktır. Mali analizden beklenen sonuçların alınabilmesi bazı koşullara bağlıdır. Bu koşullardan bazıları şöyle ifade edilebilir (Çabuk ve Lazol, 2013: 157):

- Finansal tablolar, muhasebe temel kavramlarına ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uyularak hazırlanmalıdır.

- Analizi yapan yeterli bilgiye sahip ve samimi olmalıdır.

Bu koşulların dışında, temel finansal tablolar işletmenin sürekliliği çerçevesinde hazırlanmaktadır ve işletmelerin nihai durumunu göstermezler. Enflasyondan ve onların düzenleyeninin kişisel kararlarından da etkilenirler.

İşletmelerde finansal analiz, finansal tablolardaki verilerden yararlanılarak yapılır. Bu kapsamda yararlanan temel finansal tablolar, bilanço ve gelir tablosudur. Bu finansal tabloların dışında işletmeler tarafından zaman yararlanan ek finansal tablolar da vardır.

Finansal tablolar, yönetimin başarısının değerlendirilmesi, işletme dışındaki kişi ve kuruluşlara bilgi sağlanması açısından son derece önemlidir.

İşletmelerde finansal analiz için gerekli olan finansal tablolar, işletme içi (yöneticiler, sahipler, ortaklar) ve işletme dışı (kredi kurumları, devlet, toplum, diğer işletmeler) birçok çevreyi yakından ilgilendirmektedir. Bu tabloların hazırlanmasındaki amaç, finansal kararların alınmasını sağlayacak bilgiler vermek, işletmenin kazanma gücünü belirlemek, karşılaştırmak ve değerlendirmek için gerekli bilgileri sağlamak olarak özetlenebilir (Bakır ve Şahin, 2009: 5).

İşletmelerde finansal analiz türleri genellikle, iç/dış analiz, statik/dinamik analiz, Yönetim/Kredi/Yatırım analizi olarak çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Finansal analizlerde kullanılan teknikler ise genellikle karşılaştırmalı tablolar, yüzde yöntemi, trend (eğilim) yüzdeleri yöntemi, oran analizi olarak açıklanmaktadır.

3. İşletmelerde Finansman Kaynakları

Günümüzde işletmelerde finansman bölümlerinde amaç, sadece fon bulmak değil aynı zamanda elde edilen bu fonların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Bu bağlamda işletmelerde uygun olan finansman kaynaklarının belirlenmesi ve fonların sağlanmasında finans yöneticilerine önemli görevler düşmektedir.

İşletmelerde kullanılacak fonlar, kaynaklarına göre, öz kaynak, yabancı kaynak ve oto finansman, vadelerine göre ise; kısa, orta ve uzun vadeli kaynaklar olarak çeşitlendirilebilir (Ceylan ve Korkmaz, 2021, 159).

Kısa vadeli fonlar, İşletmelerin en fazla bir yıla kadarki borçlarını ifade eder ve genellikle dönen varlıkların finansmanında kullanılır. Ticari krediler ve ticari banka kredileri bu fon kaynaklarının başında gelmektedir. Bunların

dışında da avans, ithalat ve ihracatın finansmanı, faktoring, finansman bonusu vb. fon kaynakları da vardır.

Orta vadeli fon kaynakları genellikle 1-5 arasında kullanılan krediler olarak ifade edilebilir. Bu grupta, orta vadeli banka ve sigorta şirketlerinin kredileri, finansal kiralama, forfaiting sayılabilir.

İşletmelerde uzun vadeli fon kaynakları ise genellikle 5 yıldan daha uzun vadeli finansman kaynaklarını ifade eder. Uzun vadeli fonlar işletmelerin sabit varlıklarının finansmanı açısından önemlidir. Bu kaynaklardan öz sermaye ve oto finansman işletme içi kaynaklar, tahvil ihracı ve uzun vadeli banka kredileri ise işletme dışı kaynaklardan sağlanan fonlardır (Ceylan ve Korkmaz, 2021, 197-198).

4. Spor İşletmelerinde Finansman Kaynakları ve Finansal Analizin Önemi

Tüm işletmelerde olduğu gibi spor işletmelerinde de fon bulmak ve elde edilen fonların etkin kullanımı son derece önemlidir. Bu bağlamda spor işletmelerinde de özellikle finans yöneticilerine önemli görevler düşmektedir.

Bu işletmelerde finansal planlama ve denetim konularının da ön plana çıkarılması gerekmektedir. Finansal planlama, yöneticileri, büyüme, yatırım ve finansman amaçları arasındaki ilişkileri sistemli bir şekilde düşünmeye zorlamaktadır (Ceylan ve Korkmaz, 2021: 103).

Ayrıca, spor kulüplerinin sermaye piyasalarından kendilerine düşen payı alabilmeleri ve rekabet ortamında bir adım önde olabilmelerinin yolu halka açılmalarından geçmektedir. Spor kulüplerinin halka açılmaları, yeni, uzun vadeli ve düşük maliyetli fon bulmalarını kolaylaştırabilir (Karadeniz vd., 2014: 139).

Soygüden (2016) Futbol kulüpleri başta olmak üzere spor işletmelerinin gelirlerini, yayın gelirleri, lisanslı ürün satışlarından elde edilen gelirler, bilet satış gelirleri ve sponsorluk gelirleri olarak sınıflandırmıştır.

Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) üzerinden 4 büyük spor kulübünün finansal tablo ve dipnot verileri incelendiğinde, gelir kalemlerinin, yayın gelirleri, lisanslı ürün satış gelirleri, maç hasılatları, Kombine kart ve loca gelirleri, reklam ve sponsorluk gelirleri, lisans ve isim hakkı gelirleri, UEFA gelirleri, oyuncu bonservis satış ve kiralama gelirlerinden oluştuğu görülmektedir.

Spor işletmelerinin başarısı arttıkça gelirleri de artmaktadır. Bu işletmeler eğer beklenen başarıyı elde edemezse (bütçe açığı oluşmakta) artan giderlerini karşılamak için çeşitli finansman kaynaklarına başvurmak zorunda kalmaktadır.

KAP üzerinden elde edilen 4 büyük spor kulübünün (Resmi şirket unvanlarının uzantıları A.Ş. olarak kısaltılmıştır) finansal tablolarına ilişkin bazı veriler (31 Ağustos 2023 tarihi itibarıyla) aşağıda Tablo.1’de verilmiştir.

Tablo 1. 31 Ağustos 2023 Tarihi İtibarıyla Ara Dönem Özet Konsolide Finansal Durum Tablosuna İlişkin Bazı Veriler (Cari Dönem) (TL)

	Fenerbahçe A.Ş.	Galatasaray A.Ş.	Beşiktaş A.Ş.	Trabzonspor A.Ş.
Dönen V. Toplamı	5.492.519.031	3.972.979.150	2.816.666.922	1.791.620.574
Duran V. Toplamı	2.478.950.566	3.815.831.691	1.139.513.134	1.359.801.336
Kısa Vadeli Yükümlülükler	5.182.304.196	5.907.614.727	2.815.249.697	2.655.971.983
Uzun Vadeli Yükümlülükler	3.451.888.984	3.685.217.797	4.241.130.118	2.003.450.995
Özkaynaklar	(662.723.583)	(1,804.021.683)	(3.100.199.759)	(1.508.001.068)
Net Dönem Karı/ (Zararı)	908.339.925	98.899.161	(183.273.639)	(449.272.224)

Tablo 1 deki özet veriler incelendiğinde, ilgili dönem itibarıyla çalışma sermayesinin (Dönen Varlıklar) en yüksek olduğu spor kulübü Fenerbahçe A.Ş.’dir. Duran varlıklar ise Galatasaray A.Ş. spor kulübünde daha yüksektir. Kısa Vadeli Yükümlülüklerde ise genel olarak Fenerbahçe A.Ş. ve Galatasaray A.Ş.’nin yükümlülükleri fazla olmakla birlikte Galatasaray A.Ş. spor kulübünün daha fazladır. Uzun vadeli Yükümlülüklerde ise Beşiktaş A.Ş. spor kulübünün yükümlülükleri diğer kulüplere göre fazladır. Özkaynaklar incelendiğinde ise genel olarak eksi görünmekle birlikte bu eksi değer en yüksek Beşiktaş A.Ş. spor kulübündedir. İlgili dönem itibarıyla Fenerbahçe A.Ş. ve Galatasaray Net dönem karı elde etmişken, diğer kulüplerde zarar durumu söz konusudur. En yüksek net dönem zararı ise Trabzonspor A.Ş. spor kulübünde görülmektedir.

KAP verileri üzerinden daha detaylı bir inceleme yapıldığında ise, spor kulüplerinin kısa vadeli yükümlülüklerinin büyük bir bölümün ticari borçlardan, uzun vadeli yükümlülüklerinin ise en büyük bölümünün banka kredilerinden oluştuğu görülmektedir. Genel olarak dört büyük spor kulübünün finansman kaynakları, kısa vadeli satıcı kredileri, uzun vadeli satıcı kredileri, kısa vadeli banka kredileri, uzun vadeli banka kredileri, faktoring ve finansal kiralama işlemleri olarak ifade edilebilir.

Dönen varlıklar bölümünde en yüksek payı “Diğer Alacaklar” ve “Ticari Alacaklar” kalemleri oluşturmaktadır. Diğer yandan duran varlık bölümünde ise en büyük payı maddi olmayan duran varlıklar grubunda yer alan “Lisanslar” kaleminin oluşturduğu görülmektedir. Genel olarak ilgili dönem verilerine

bakılığında spor kulüpleri duran varlıklarını uzun vadeli borçlanarak finanse edebilmektedir. Sadece Galatasaray A.Ş.’de duran varlık yatırımları, uzun vadeli yükümlülüklerinin üzerindedir.

Spor kulüplerinin ilgili dönemdeki net işletme sermayelerine (Dönen Varlıklar- Kısa Vadeli Yükümlülükler) bakıldığında ise Fenerbahçe ve Beşiktaş A.Ş.’nin pozitif ve Galatasaray ve Trabzonspor A.Ş.’nin ise negatif olduğu görülmektedir. Bu durumda kısa vadeli borçlarını ödemede Galatasaray ve Trabzonspor kulüpleri sıkıntı yaşayabilir.

Özkaynaklar sadece Tablo.1’e bakıldığında her ne kadar sıkıntılı görünse de, finansal tablolara ilişkin dipnotlar ve daha kapsamlı dönem değerlendirmeleri yaparak yorumlanırsa daha sağlıklı sonuçlar elde edilebilecektir. Şunu ifade etmek gerekir ki; başarı elde edemeyen bir spor kulübünün yeterince gelir elde etmeden sadece borçlanarak mali yapısını güçlendirmesi mümkün değildir.

İlgili spor kulüplerinin KAP üzerinden 01.06.2023-31.08.2023 tarihinde sona eren ara hesap dönemine ait özet konsolide kar veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu verileri incelendiğinde ise “Esas Faaliyetlerden Diğer Giderler” ve “Finansman Giderleri” bölümlerinin ilgili bölümlerdeki gelirden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun sonucu olarak da bazı spor kulüplerinde brüt kar ile bu giderler karşılanamadığından ya dönem zararı oluşmaktadır (Beşiktaş A.Ş. ve Trabzonspor A.Ş.) ya da dönem karı düşmektedir (Fenerbahçe A.Ş. ve Galatasaray A.Ş.).

Spor işletmelerinin mali durumunun ve faaliyet sonuçlarının doğru yorumlanması açısından finansal analiz konusu büyük önem taşımaktadır. Yapılan analizlerin daha geniş dönemleri kapsamı, finansal tablolara ait dipnotlar dikkate alınarak yapılması, kapsamlı oran analizleri ile daha geniş karşılaştırmalar içermesi ve ekonomik gelişmelerin de bu analizlerde dikkate alınması daha gerçekçi sonuçlar verecektir.

Spor işletmelerin başarısı öncelikle kaliteli oyunculara ve teknik heyete sahip olmaktan geçmektedir. Bunun içinde bu işletmelerin finansal yapılarının güçlü olması son derece önemlidir. Transfer bedellerinin yüksek olması duran varlıkların ilgili alt kalemlerini yükseltmektedir. Bu durumda toplam aktifler içinde duran varlıkların payı yükselmektedir. Bu varlıkların uzun vadeli finansman kaynakları ile finanse edilmesi gerekmektedir. Yukarıdaki verilen spor kulübü örneklerinde görülmektedir ki kulüpler bu açıdan sıkıntı yaşayabilmektedir. Yüksek borçluluk beraberinde faiz yükü getirmektedir ve buda karlılığı olumsuz yönde etkileyerek spor kulüplerinin varlıklarının erimesine yol açabilmektedir. Bu yüzden borçların iyi yönetimi son derece önemlidir.

Spor işletmelerinde net işletme sermayesindeki yetersizlikler de borçlarını ödeme açısından sıkıntı yaratabilir. Spor işletmelerinin devamlılıklarını

sağlayabilmeleri için çalışma sermayelerinin yeterli olması gerekmektedir. Bu konularda da yukarıda örnek verilen spor kulüplerinin finansal tabloları incelendiğinde bazı olumsuzlar gözlemlenmektedir.

Kulüplerin mali yapılarını düzenlemek için UEFA'nın 2011 yılında başlattığı Finansal Fair Play (FFP) kuralları, kulüplerin sportif başarı kadar finansal sürdürülebilirliğini sağlayarak adil ortamda rekabet etmelerini hedeflemektedir. UEFA, bu kurallara uymayan kulüplere ciddi yaptırımlar uygulamaktadır. Federasyonlar talimatlar ile kulüplerin lisanslarını yenilemek için çeşitli finansal koşulları yerine getirmelerini istemektedir (Dayı ve Çilesiz, 2020: 161). FFP kriterlerinin asıl amacı; futbol kulüplerinin aldıkları ve sattıkları futbolcu transferlerinin bedelleri arasındaki uçurumu ortadan kaldırmak ve gelir-gider dengesini oluşturmaktır (Bağcı, 2018: 709). Bu yüzden futbol kulüplerinde borç yönetimi önemlidir ve buda spor işletmelerinde finansal analizin, planlamanın ve denetimin önemini her geçen gün arttırmaktadır.

5. Sonuç

Spor işletmelerinin elde ettikleri sportif başarı kadar finansal başarıları da önemlidir. Özellikle futbol kulüplerinin ulaştığı bütçe ve paydaşları dikkate alındığında bu işletmelerde finansal analizin önemi her geçen gün artmaktadır. Sektördeki yoğun rekabet olması, işletme kaynaklarının etkin kullanılması gibi konular finansal analizi ön plana çıkarmaktadır. Finansal analiz, finansal tablolar aracılığıyla yapılmaktadır. Finansal tablolar, hem işletme dışındaki kişi ve kuruluşlara bilgi sağlamaktadır hem de işletmelerde yönetimin başarısının belirleyicisi olmaktadır.

Spor işletmelerin başarısı öncelikle kaliteli oyunculara ve teknik heyete sahip olmaktan geçmektedir. Bunun içinde bu işletmelerin finansal yapılarının güçlü olması son derece önemlidir. Transfer bedellerinin yüksek olması duran varlıkların ilgili alt kalemlerini yükseltmektedir. Bu durumda toplam aktifler içinde duran varlıkların payı yükselmektedir. Bu varlıkların özkaynakların yetmediği zamanlarda uzun vadeli finansman kaynakları ile finanse edilmesi gerekmektedir. Spor işletmeleri incelendiğinde uzun vadeli yükümlülüklerinin genel olarak fazla olduğu görülmektedir. Bu da uzun vade de kulüplerin faiz yükünü arttırmaktadır ve borçlarını ödemelerini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden spor işletmelerinde finansal performansı ölçen kapsamlı analizlerin sürekli bir şekilde yapılması ve buna bağlı olarak gereken tedbirlerin zamanında alınması işletmenin başarısı ve sürekliliği için çok önemlidir.

Aynı zamanda bu işletmelerde finansal planlama ve denetim konularına da başta spor yöneticilerinin gereken önemi vermesi, kulüplerin hem finansal hem

de sportif başarısına önemli katkılar sağlayacaktır. Etkin bir finans yönetimi finansal planlamaya bağlıdır. Planlama olmadan finansal denetimden söz edilemez. Finansal planlamanın yapılabilmesi için ise tüm işletmelerde olduğu gibi spor işletmelerinde de sağlıklı finansal analizlerinin yapılması büyük önem arz etmektedir. Bu analizler sonucunda bu işletmeler, borçlarını doğru yönetme, gelir gider dengesini sağlama ve böylelikle etkin bir finansal planlama ile birlikte finansal başarıyı daha kolay yakalama şansını elde edebilecektir. Bu da sonuç olarak spor işletmelerinin daha fazla sportif başarı elde etmelerine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Bağcı, H. (2018). Borsa İstanbul'a Kayıtlı Spor Kulüplerinin Finansal Fair Play Çerçevesinde Mali Durumlarının Entropi ve Promethee Teknikleriyle İncelenmesi. *Business and Organization Research Safranbolu/Karabük (International Conference)*, 12th-14th September 2018.

Bakır, H. ve Şahin, C. (2009). *Yöneticiler İçin Finansal Tablolar Analizi*. Detay Yayıncılık, Ankara.

Ceylan, A. ve Korkmaz, T. (2021). *Finansal Yönetim, Temel Konular*. Ekin Kitabevi, Bursa.

Çabuk, A. ve Lazol, İ. (2013). *Mali Tablolar Analizi*. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Çetiner, E. (2007). *İşletmelerde Mali Analiz*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Dayı, F. ve Çilesiz, A. (2020). *Sporda Ekonomik, Finansal ve Sosyal Araştırmalar, 4. Bölüm: Spor Kulüplerinde Borç Yönetimi*, Ed. İbrahim Yaşar Gök, Faruk Dayı, Nobel Bilimsel Eserler, 109-166, Ankara

Karadeniz, E., Koşan L., Kahiloğulları, S. (2014). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Spor Şirketlerinin Finansal Performansının Oran Yöntemiyle Analizi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, 2014, 129-144.

Savcı, M. (2017). *Mali Tablolar Analizi*. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Soygüden, A. (2016). Profesyonel futbol kulüplerinin gelir kaynaklarının incelenmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 21-35.

Usta, Ö. (2008). *İşletme Finansı ve Finansal Yönetim*. Detay Yayıncılık, Ankara.

Tutar, E. ve Medetoğlu B. (2022). Altman Z Skor Modeli ile Bist Spor Endeksinde İşlem Gören İşletmelerin Finansal Durumlarının Değerlendirilmesi. *Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 15-26.

ISBN 978-2-38236-661-5

9 782382 366615

LIVRE DE LYON

- livredelyon.com
- [livredelyon](https://twitter.com/livredelyon)
- [livredelyon](https://www.instagram.com/livredelyon)
- [livredelyon](https://www.linkedin.com/company/livredelyon)